

KOYU YEŞİL

Doğu Karadeniz Çevre Sorunları

Üzerine Söyleşiler

DARK GREEN

Conversations on Eastern Black Sea

Environmental Problems

Editör/Editor:

Özlem Şendeniz

Avrupa Birliği
sivil düşün

"Bu kitap Avrupa Birliği Sivil Düşün Programı kapsamında Avrupa Birliği desteği ile hazırlanmıştır. İçeriğin sorumluluğu tamamıyla Yayla (Gola) Kültür Sanat ve Ekoloji Derneği'ne aittir ve AB'nin görüşlerini yansıtmamaktadır."

Koyu Yeşil

Doğu Karadeniz Çevre Sorunları Üzerine Söyleşiler

Dark Green

Conversations on Eastern Black Sea Environmental Problems

Gola Kùltür Sanat ve Ekoloji Derneği Yayınları No: 3

Koyu Yeşil: Doğu Karadeniz Çevre Sorunları Üzerine Söyleşiler
Dark Green: Conversations on Eastern Black Sea Environmental Problems

Editör/Editor:
Özlem Şendeniz

Çevirmen/Translator:
Gülcan Ergün

Mizanpaj: İrfan Çağatay
Kapak tasarım: Reyhan Yıldırım

1. Baskı: İstanbul, Eylül 2024
ISBN: 978-605-73818-3-5
e-ISBN: 978-605-73818-4-2
Sertifika No: 52243

Baskı: Sena Ofset Ambalaj,
Matbaacılık San. ve Tic. Ltd.Şti.
Litros Yolu 2. Matbaacılar
Sitesi B Blok 6. Kat 4NB7-9-11
Topkapı - İstanbul
Telefon: +90 212 613 38 46
Sertifika No: 45030

Gola Kùltür Sanat ve Ekoloji Derneği
Merkez Mah. 1026. Sokak 4A
Fındıklı/Rize
golader@gmail.com
www.golader.org

Makalelerin içeriği ve bilimsel sorumluluğu tamamıyla yazarlara aittir ve Yayla (Gola)
Kùltür Sanat ve Ekoloji Derneği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Avrupa
Birliği **sivil
düşün**

"Bu kitap Avrupa Birliği Sivil Düşün Programı kapsamında Avrupa Birliği desteği ile hazırlanmıştır. İçeriğin sorumluluğu tamamıyla Yayla (Gola) Kùltür Sanat ve Ekoloji Derneği'ne aittir ve AB'nin görüşlerini yansıtmamaktadır."

Koyu Yeşil

Doğu Karadeniz Çevre Sorunları Üzerine Söyleşiler

Dark Green

**Conversations on Eastern Black Sea Environmental
Problems**

Editör/Editor

Özlem Şendeniz

İçindekiler/Contents

Giriş.....	7
Introduction.....	17
Cemil Aksu ile Doğu Karadeniz Çevre Hareketlerinin Ahvali Üstüne.....	27
On the Conditions of Eastern Black Sea Environmental Movements with Cemil Aksu.....	41
Nazlı Demet Uyanık ile Arhavi'nin Atmaca Kadınları ve HES'ler.....	57
Nazlı Demet Uyanık on the Hawk Women of Arhavi and HEPPs.....	69
Şükran Özçakmak ile Karadeniz Sahil Yolu Haberleri.....	81
Black Sea Coastal Road News with Şükran Özçakmak.....	95
Nesrin Algan ile Bir Deniz Olarak Karadeniz'e Bakmak.....	109
Looking at the Black Sea as a Marine Environment with Nesrin Algan.....	127
Uğur Biryol ile Yeşil Yol ve Doğu Karadeniz'de Vahşi Yayla Turizmi ve Alternatifleri.....	147
With Uğur Biryol: The Green Road, Wild Plateau Tourism, and Alternatives in the Eastern Black Sea Region.....	161

Oğuz Kurdoğlu ile Doğu Karadeniz Ormanları, Ormansızlaşmanın Nedenleri, Boyutları.....	175
Eastern Black Sea Forests, Causes and Dimensions of Deforestation with Oğuz Kurdoğlu.....	193
Melek Mutioğlu Özkese ile Doğu Karadeniz’de Toprağın Zımni ve Muğlak El Değiştirmesi Üzerine.....	213
With Melek Mutioğlu Özkese on the Implicit and Ambiguous Transfer of Land in the Eastern Black Sea Region.....	225
Hakan Tekin ile Artvin, Madenler ve Mücadele Pratikleri Üzerine.....	237
On Artvin, Mines and Struggle Practices with Hakan Tekin.....	253
Yasemin Yılmaz ile Yusufeli Barajı Su Tutarken Hayvan Haklarını Savunmak...271	
With Yasemin Yılmaz, Defending Animal Rights as the Yusufeli Dam Holds Water.....	283
Ülgen Aytan ile Çoklu Baskı Altındaki Karadeniz ve Mikroplastikler.....	295
With Ülgen Aytan on the Black Sea under Multiple Pressures and Microplastics.....	315

Giriş

Doğu Karadeniz coğrafyası yeşil ve mavi ile birlikte cismanileşir zihnimizde. Mavisini ya gökyüzünden ya da “kara” diye galatimeşhur kılınmış denizden alırken, yeşilin çoklu tonları bitki coğrafyasının çeşitliliğinden ve yoğunluğundan gelir. İnsan eliyle doğanın geçirdiği dönüşümün tarihi insanlık tarihiyle eş anlı ilerlerken, sanayi devrimi sonrasında ivme kazanan çevre sorunları 2000’lerle birlikte Doğu Karadeniz özelinde etki alanını artırmıştır. Doğu Karadeniz çevre sorunları tarihi ve bu sorunların etrafında oluşmuş olan çevre eksenli toplumsal hareketler dünya tarihinin bir parçası olduğu kadar bireysel hikâyelerimizin için de önemli dönüm noktalarındandır. İşte Koyu Yeşil, hem podcast serisi hem de kitap olarak, bu dönüm noktalarını anlama çabasını içermektedir. Dolayısıyla Koyu Yeşil, Doğu Karadeniz’de halının altına süpürülür gibi yeşil ve mavinin canlılığının arkasına saklanan ekokırımın ve/veya ekokırımların farklı araç ve müdahalelerle gerçekleşmesinin tanıklığını yaptığımız son çeyrek yüzyılın kaydını tutma denemelerinden biridir.

Sevgili okuyucu, yerelin tarihini yereldeki “sıradan” hayatlarımızı da hesaba katarak kayıt altına alma, deneyimlerimizden öğrenme fikri üzerine inşa olan Koyu Yeşil podcast serisi 2021 yılında 6 bölüm, 2022 yılında 2 bölüm ve 2023 yılında 3 bölüm olmak üzere toplam 11 bölüm olarak yayınlandı. Elinizdeki kitap ise Koyu Yeşil podcast serisinde üretilen sözün, yazıya dönüşmesinin çıktısıdır. Kitabın giriş bölümünde hem sözün yazıya dönüşmesinin kısa ve hızlı öyküsünü paylaşacak hem de podcast serisinin yürütücüsü ve kitabın editörü olarak edindiğim deneyimden bahsedeceğim.

Koyu Yeşil, Gola Kültür Sanat ve Ekoloji Derneği'nin podcast serilerinden biridir. Gola, 2006'dan bugüne özelde Lazca ve genelde Doğu Karadeniz'de, kültür ve ekoloji çalışan; sanat ve bilgi üretim süreçleri aracılığı ile dönüştürücü ve barışçıl eylem ve etkinlikler düzenleyen, demokrasiyi destekleyen çalışmalar yürüten, yerel ile merkezler arasında bazen bir köprü bazen de bir kapı menteşesi işlevi gören, sivil alanda örgütlenmiş bir dernektir. İç çemberimiz içinde Gola 2.0 olarak adlandırdığımız, Gola tarihini iki aks üzerinden izleyerek yorumladığımız, 2021 sonrası dönemin üretimlerinden biri olan Koyu Yeşil içeriklerini üretmeye, podcast yapmayı öğrenmem sonrasında başladık. Teknik yetkinliği edinerek podcast içeriği üretmeyi öğrenmem bir başka sivil toplum kuruluşu olan Aramızda Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Derneği çalışmaları içinde gerçekleşti. Vesile ile Aramızda'da edindiğim deneyimi, Gola çatısı altında yaygınlaştırma ve sürekli kılma arayışım, sivil toplumdaki pozisyonumu bir süre "yancılık" olarak konumlamama neden olan öğrenme, esinlenme ve paylaşma sürecinin iyi bir örneği olduğunu söylemek isterim.

Böylece 2021 yılında podcast medyası için içerik üretmeye karar verdiğimizde, Friedrich Ebert Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'nden (FES) destek aldık. FES'ten sevgili İlke Gökdemir öğrenme ve üretme sürecimiz boyunca bizimle oldu. 2021'de Gola çatısı altında *Koyu Yeşil* ile birlikte toplam 4 podcast içeriğini eş anlamlı olarak ürettik. Bu seriler İrfan Çağatay tarafından yürütülen ve Laz mitolojisi üzerine içerik üretilen *Galenışt*¹; Reyhan Yıldırım tarafından yürütülen sanat ve tabiat üzerinde söyleşiler yapılan *Sanatın Tabiatı*; Sevilay Refika Kadioğlu tarafından yürütülen Gola'nın dönüşümü ve dönüştürdüklerine dair söyleşileri içeren *Golaşî Nena*² podcast serileriydi. Koyu Yeşil haricinde 2022 ve 23 yıllarında bu podcastler için yeni içerikler üretilmemekle birlikte, Gola çatısı altında 2 yeni podcast kanalı açıldı. Çisem Şendeniz tarafından yürütülen yerelin dinamikleri ve yereldeki özgün deneyimler üzerine söyleşilerin gerçekleştiği *Yerelden* ve Fatma Genç tarafından yürütülen *Toprağın Hali* içinde toprağa odaklanan söyleşiler gerçekleşti.

1 Lazca "ötekiler, dışarıdakiler".

2 Lazca "Gola'nın sesi".

Koyu Yeşil podcast fikri Doğu Karadeniz yerelinden uzman, aktivist ve/veya akademisyenlerle, Doğu Karadeniz'in çevre sorunları üzerine konuşma, üretilen bilginin ve deneyiminin hem kayıt altına alınma hem de yaygınlaştırılma ihtiyacı üzerine ortaya çıktı. Bu bağlamda söyleşilerde yerelin bilgisini yerelle ilişkilenerak oluşturmak maksadıyla, Doğu Karadeniz'i odaklarına alan aktivist, araştırmacı ve/veya akademisyenleri birer aktör olarak konumladım. Böylece Doğu Karadeniz'deki farklı çevre sorunlarına ve/veya o sorunların etrafında oluşmuş toplumsal hareketleri, toplumsal hareketleri kimlikleştiren imajlar ve sloganları, duyguları, gündelik hayatı dışarıda bırakmayan bir dizi söyleşi gerçekleştirdik. 3 sezon ve 11 bölüm içinde Doğu Karadeniz çevre sorunlarının bütünselliği ve birbiriyle ilişkisi kadar çevre eksenli toplumsal hareketlerin benzerlikleri ve farklılıkları da belirginleşti.

Bilginin görece yeni bir üretim ve dağıtım mecrası olarak podcast yapımına dair teknik bilgiyi öğrendiğimiz süreçte, "kısa iyidir" mottosu ile karşılaşmıştık. Atölyelerine katıldığım uzmanlar ve eğitmenler 20 dakikayı aşmayacak bölümler yapılmasını tavsiye etmişti. Koyu Yeşil'de bu tavsiyeye uymaya en çok yaklaştığımız bölüm 33 dakika iken, standardın en uzağına düştüğümüz bölüm ise 1 saat 25 dakikadır. Zira Koyu Yeşil'i tasarlarırken ve içeriği üretirken tahayyülüm yerelin bilgisini yerelde üretmek, deneyimleri kayıt altına almak ve yaygınlaştırmaktı. Böylece aslında ilk anda podcast mecrası formüllerinin sunduğu ve daha çok ve çeşitli dinleyiciye ulaşmak yerine, ilgisine yönelik arşivlik içeriklerin üretilmesi için bir tercih yapmış oldum. Bireysel olarak yaptığım bu tercihin söyleşenlerimin sözünün daha az duyulmasına neden olmuş olabileceğine ilişkin taşıdığım kaygı, bu kitabın üretimini arkasındaki motivasyon noktalarından biridir. Zira hem odağımıza aldığımız çevre sorunu ile ilgili uzmanlık bilgisine ve/veya deneyimin paylaşılmasına aracılık etmeyi hedeflerken hem de birbiri ile konuşan bütüncül bir çerçeveyi kurarak imajları, duyguları ve gündelik hayatı dahil eden tanıklık bağlamındaki kayıtları popülerleştirmek için kısaltmak mümkün değildi. Böylece daha geniş bir kitleye ulaşmak için söz ve yazı arasında geçişken bir üretim alanı açıp, podcastlerin kitaplaşması fikrini hayata geçirdim.

Kitap içinde 11 bölümlük Koyu Yeşil podcast serisinin 10 bölümü yer almaktadır.³ Bölümler podcastlerin yayın sırasına göre kitapta yer aldı. Bu bölümlerin ilki 17 Ağustos 2021 tarihinde yayınlanan ve Doğu Karadeniz çevre mücadelesi tarihine daha geniş bir perspektiften bakmayı amaçlayan “Cemil Aksu ile Doğu Karadeniz’de Çevre Hareketlerinin Ahvali Üstüne” söyleşisidir. Cemil Aksu ile uzun zamandır hem aktivist hem araştırmacı olarak çalıştığı çevre hareketleri tarihi üzerine söyleştik. Podcast serisine bütünsel bir bakışın ilk bağlantı noktalarını sunan bu söyleşi ile başlamak, ekoloji hareketleri ve yaşam alanı savunusu olarak tepkisel çevre hareketleri arasındaki farka işaret etmesi bağlamında önemliydi.

Kitapta yer alan ikinci bölüm 28 Eylül 2021 tarihli “Nazlı Demet Uyanık ile Arhavi’nin Atmaca Kadınları ve HES’ler” söyleşisidir. Doğu Karadeniz çevre mücadelesi tarihinin en bilinen bölümlerinden biri olan nehir tipi HES’lere, Arhavi ilçesi üzerinden baktığımız bölümde, başarı ve başarısızlık arasındaki ince çizginin yükünün ağırlığı üzerine de konuştuk. Bugün Arhavi ilçe merkezinde Kapisre deresi beton blokların arkasında kaldı ve yüksek köyleri maden projesi ile karşı karşıya. Gerçekleştirilen HES projelerinin, “ıslah” edilen, denize kavuşamayan derelerinin, taş ocaklarının ağırlığı altında çevre mücadelesi deneyimlerinin aktarılmasının önemi bu bölümde bir kez daha kendini gösterdi.

12 Ekim 2021 tarihinde yayınlanan “Şükran Özçakmak ile Karadeniz Sahil Yolu Haberleri” bölümü, Doğu Karadeniz çevre mücadelesi için bir milat olan, 2010-Doğu Karadeniz Sahil Yolu’nun yapım sürecine, yola karşı verilen mücadeleye, hukuksal süreçlerde ve basında yaşanan değişimlere odaklanan söyleşi, mekânın geçirdiği değişimin etkilerini de tartışmaya açtı.

3 Koyu Yeşil’in 9 Eylül 2021 tarihinde yayınlanan “Fatma Genç ile Çaydan Öte Doğu Karadeniz’in Dönüşümü” adlı 2. bölümü, süreçte hem Gola çatısı altından hem de çeperinde çay ve Doğu Karadeniz üzerine sürdürdüğümüz çeşitli çalışmalar ile benzerlik taşıdığı için Koyu Yeşil kitabı içerisinde yer almamaktadır. Konuyla ilgili daha ayrıntılı bir öğrenme ve araştırma deneyimi için ulaşabilecekleri çeşitli kaynaklar bulunmaktadır. Bu kaynaklar arasında 2021 yılında gerçekleştirdiğimiz “Çaydan Öte: Tarladan Demliğe Mekânda ve Bellekte Çay” çalıştayının kayıtlarına Gola youtube kanalından: <https://www.youtube.com/watch?v=mxj1s6wtuDU&list=PLjpiUfnHX0ot8iRxdSiSduEXF1S2aV-g9> çalıştay kitabına “Çaydan Öte: Tarladan Demliğe Mekânda ve Bellekte Çay / Beyond Tea: From Field to Pot, Tea in Space and Memory” Gola web sitesi üzerinden ulaşılabilir: <https://golader.org/projeDetay/21>.

Gola çatısı altında yönümüzü deniz olarak Karadeniz'e çevirmemizin ilk adımı, "Nesrin Algan ile Bir Deniz Olarak Karadeniz'e Bakmak" bölümü, 26 Ekim 2021 tarihinde yayınlandı. Oşinografik yapısından üzerindeki çoklu baskıya, uluslararası hukuktaki yerine kadar geniş bir spektrumda Karadeniz'i konuştuğumuz bölüm, deniz etrafında örgütlenmemiş bir ekoloji derneği olan Gola'nın yeni bir lens ile denize, doğaya ve çevre hareketlerine bakmasının aracı oldu.

Birinci sezonun son bölümü "Uğur Biryol ile Yeşil Yol ve Doğu Karadeniz'de Vahşi Yayla Turizmi ve Alternatifleri", 12 Kasım 2021 tarihinde yayınlandı. Bölümde deniz seviyesinden yüksek dağlara çıkarak, Yeşil Yol projesi ve kitlesel yayla turizmi konularına odaklandık. Fırtına vadisinde oluşmuş olan toplumsal hareketler repertuarına, HES'lerden, değişen sosyo-kültürel yapıya kadar pek çok başlık üzerinden söyleştik.

İki bölümden oluşan ikinci sezonun birinci bölümü "Oğuz Kurdoğlu ile Doğu Karadeniz Ormanları, Ormansızlaşma Nedenleri, Boyutları" söyleşisi, 23 Haziran 2022 tarihinde yayınlandı. Bitki coğrafyasının, ormanların özgünlüğü ve çevre sorunlarının yarattığı çoklu baskıyı konu aldığımız bölümde, ladin ağaçlarının bölgeye özgü dayanışmacı yapısına ve yolların bitki coğrafyasını nasıl kesintiye uğrattığına değinen söyleşimiz, ağaç topluluğu ve orman arasındaki farkı net olarak ortaya koydu.

18 Ağustos 2022 tarihinde yayımlanan "Melek Mutioğlu Özkesen ile Doğu Karadeniz'de Toprağın Zımnı ve Muğlak El Değiştirmesi Üzerine" bölümü ikinci sezonun son podcasti oldu. Bölümde kamu arazileri, tapular, toprak üzerindeki tasarruf yetkisinin el değiştirmesinin büyük projeler ile kesişimine değinerek mülkiyet ilişkisinin çevre mücadelesi üzerindeki etkilerine odaklandık.

Üçüncü sezonun ilk bölümü "Hakan Tekin ile Artvin Madenler ve Mücadele Pratikleri Üzerine" 12 Haziran 2023 tarihinde yayımlandı. Madenler, Doğu Karadeniz'e yönelik en yıkıcı ekolojik müdahalelerden biridir ve en yoğun kitlesel direnişin de

Ayrıca AÇ-DA Eren Deniz Tol Araştırma ve Savunuculuk Destek Programı kapsamında Ekin Değirmenci, Elif Karaçimen, Fatma Genç, Melek Göregenli ve Özlem Şendeniz tarafından yürütülen saha ve raporlama çalışması sonucunda oluşturulmuş "Çaya Toprak, Mülkiyet ve Cinsiyet İlişkileri Ekseninde Bakmak Saha Araştırması Raporu'na <https://ag-da.org/caya-toprak-mulkiyet-ve-cinsiyet-iliskileri-ekseninde-bakmak-saha-arastirmasi-ve-raporlamasi/> adresinden ulaşabilir.

bölüm, Uluslararası Karadeniz Eylem Günü⁶ olarak kutlanılan 31 Ekim tarihinde yayınlandı.

Mamafih Doğu Karadeniz çevre sorunlarını uzmanlar, akademisyenler ve/veya aktivistler ile söyleşmek üzere çıktığımız yolculukta Koyu Yeşil içinde HES'lere, Sahil Yoluna ve yollara, madenlere, çöpler ve atık bertarafına, Yeşil Yol'a, Karadeniz'e, vahşi bir biçimde kitlesellenen yayla turizmine, monokültür tarımına, çarpık kentleşmeye, dere ıslahlarına, iklim krizine, ormansızlaşmaya kadar pek çok çevre sorununa değindik. Yazılar içinde öne çıkan kelimelerden oluşan kelime bulutu, tekrar sıklığı ile birlikte Doğu Karadeniz çevre sorunlarına ve Koyu Yeşil kitabına toplu bir bakış imkanı sunmuştur:

Elbette hem ele aldığımız konular hem farklı perspektifler ve sorularla yeniden işlenebilir hem de eksik kalan başlıklar ile daha net bir Doğu Karadeniz ekoloji tarihi kaydı çıkarılabilir ortaya. Bu doğrultuda ben de kitaplaşma süreci içinde 2024 yılında ara verdiğim podcastlere yeniden başlamak ve öncelikle ele almadığım başlıklara odaklanmak istiyorum. Eksik gördüğüm, yer yer podcastler içinde temas ettiğimiz başlıklar arasında çöp sorunu ve atık bertarafı, Çernobil ve etkileri ile tarımda zirai ilaçlama ve gübre kullanımı konuları yer alıyor. Birlikte öğrenme ve var olan bilginin yaygınlaşmasına aracılık etme, çevre sorunlarına ilişkin farkındalığın artmasına paralel bir biçimde mücadele pratiklerinin kaydının tutulmasını sağlamak için üretim yapma hevesi gelecek sezonu tasarlamayı kolaylaştırmakta.

İlk itiraf ve özeleştiri; kitap fikri ilk aklıma düştüğünde giriş bölümünde uzunca bir Doğu Karadeniz ekoloji mücadelesi tarihi analizi ve tanıklığı yazacağımı, Doğu Karadeniz'in kimliğine işlemiş gibi algılanagelen çevre mücadelesinin Janus misali ikilikler arasında konumlanışını tartışmaya açacağımı, benzerlikleri ve farklılıkları işaretleyerek biricik deneyimlerimizin kaydının tutulmasına katkı sunacağımı zannetmekteydim. Ancak süreç öyle işlemedi. 6 aylık süre içerisinde tamamlanması gereken kitabın hazırlık ve basım sürecini, Sinem Sal'dan atf ile "geçtiğimiz altı ayda çok şey oldu" diyerek özetlemek istiyorum. Ve geldiğimiz şu noktada sevgili okuyucu, kitabın içinde bazı dilbilgisi ve harf hataları ile karşılaştığınızda çok sert yargılamamanızı rica ediyorum.

6 Black Sea Action Day olarak geçen gün, Türkçede Dünya Karadeniz Günü veya Uluslararası Karadeniz Günü olarak kullanılmaktadır.

Ve teşekkürlerimiz: Podcast üretmeye karar vermek, içerik üretmeyi aşan bir süreçti. Keza pek tabii kitap basımı da öyle. Dolayısıyla pek çok teşekkür var edilmesi gereken. Koyu Yeşil'in imaj tasarımını sevgili Reyhan Yıldırım tasarladı. O imaj kitabın mizanpajını da yapan sevgili İrfan Çağatay'ın dokunuşuyla kitabın cismanileştiği kapağı da oldu. Podcast cıngılı Didem Gençtürk'ün eseri. Cıngılda Koyu Yeşil girizgahını Tuğba Zehra Sağlam seslendirdi. Sivil Düşün desteği ile kitaplaşan Koyu Yeşil'in İngilizce çevirisini sevgili Gülcan Ergün yaptı. Deşifre ve edisyon süreçlerinin proje takvimi nedeniyle hızla tamamlanması gerekti. Bu dar zaman içinde sevgili Aysel Öztürk metinlerin son okumasını yaptı. Süreçte Ece Paralı Öztan ve Noti Eğitim Danışmanlık kolaylaştırıcı oldu. Podcast sürecinde FES içinde danışmanlığımızı İlke Gökdemir, kitaplaşma sürecinde Sivil Düşün içinde danışmanlığımızı İlayda Erdem yaptı. Kendilerine teşekkür ederim.

Önce podcast bölümleri için söyleşen, sonra kitap bölümleri için yazar olan Cemil Aksu, Hakan Tekin, Oğuz Kurdoğlu, Melek Mutioğlu Özkesen, Nazlı Demet Uyanık, Nesrin Algan, Uğur Biryol, Ülgen Aytan, Şükran Özçakmak, Yasemin Yılmaz'a hem paylaşımları hem kısa sürede organize olarak sundukları katkıları hem de Doğu Karadeniz ekoloji hareketi içindeki konumlanışları için kendilerine teşekkür ediyorum.

Ve sevgili Gola, hayatımın bilgi üretim sürecinin içinde kalmak için ekstra çaba sarf etmem gereken döneminde, çalışma ve ilgi alanlarımı canlı tutabilmem için bana açtığı alana ve üyeleri, gönüllüleri, çalışanları, iç ve dış paydaşları ile birlikte "daha" yaşanabilir, eşit, adil ve demokratik bir Doğu Karadeniz hayaline bir adım dahi olsa yaklaştığımız hissini yaratılmasına olanak sağladığı için teşekkür ederim.

Her kitabın bir de ithaf bölümü olur. Bu kitabın ithafında çok isim geçecek. Öncelikle "geçtiğimiz altı ayda çok şey oldu" heybesine giren, kanser ile savaşan sevgili babam Zafer Şendeniz ve Gola'nın dayısı, Kemal Alkan'a gösterdikleri dirayet için ve ailelerine, babamın vakasında annem Fethiye Şendeniz ile kardeşim Çisem Şendeniz'e; Kemal dayının vakasında Reyhan Alkan ve Sevilay Refika Kadioğlu'na bu dirayetin gösterilmesine olanak sağlayan koşulları yarattıkları için; çalışma arkadaşlarım Ali Cem Yıldız, Aycan Şeşen, Bediz Yılmaz ve Ebru Demir'e bütün destek ve kolaylaştırıcılıkları için teşekkür ederim. Sizlerle paylaşmak istediğim geçtiğimiz altı ayda olan çok şeyin arasına giren bir de hukuki süreç var.

Kamuoyunda Barış Bildirisi olarak bilinen “Bu Suça Ortak Olmayacağız” metninin imzacısı olmam nedeniyle 7 Şubat 2017’de 686 sayılı KHK ile araştırma görevlisi olarak çalıştığım Iğdır Üniversitesindeki görevimden “meslekten men” edilerek ihraç edildim. Pasaportum “çalıntı/kayıp” sayıldı ve yaklaşık 4 yıl defacto olarak yurtdışına çıkış yasağı ile yaşadım. 2023 Eylül’ünde 19. Ankara İdare Mahkemesi kararı ile göreve iade edildim ve, anlatının bu noktasında sizi şaşırtmayacak biçimde, yaklaşık altı ay süren bu “iade” süreci 13. Bölge İdare Mahkemesi kararı ile bozulduğunda, 7 Şubat 2024 tarihinde bir kez daha üniversite ile ilişliğimin kesileceğini öğrendim. Geçtiğimiz o altı ay içinde olan çok şey arasında sevgili Çiğdem Güneş’e, Aysel ve Faruk Aras’a kalpten gelen özel bir teşekkürüm var. Takip eden altı ay içinde bir başka dünya olarak karşıma yine ve gene dikilen hukuk dilini deşifre eden sevgili İnci Solak Akman’a ve ısrarla ideal bir hukuk düzenini adil bir dünyanın kurulmasının ilk aşaması olarak görmeye devam eden ve bunun için çabalayan sevgili avukatım Yusuf Aslan’a varlıkları ve destekleri için müteşekkirim, teşekkürler.

Ve denizinden dağlarına, yeşilin türlü tonunda canlı hayatını savunan, ama kendi yaşam alanı için ama komşusunun yaşam mücadelesi için çaba sarf eden ve/veya doğaya bütüncül yaklaşan; kendi kalibresi içinde yapabileceği kadarını yapan ve daha fazlası için konfor alanlarından çıkan herkese teşekkür ederim.

İkinci ve son itirafım; sıkıcı ve orta yolcu olarak nitelendirilebilecek bir insan olarak katıldığım kimi yürüyüş, miting ve protestolarda oradaki varlığımı sorguladım hep. Ama bilgi üretim sürecinin herhangi bir aşamasındaki -okuyan, araştıran, yazan, anlamaya çalışan, arşiv oluşturmak için çalışan vb.- varlığımı hiç sorgulamadım. Bana doğal gelen, bu görece sıkıcı alandaki çabamın yine görece daha nafil algılandığını bilerek yazdığım bu satırları kendime de teşekkür ederek tamamlamak istiyorum. “İnatla değil, sebatla” denir ancak benim için bilgi üretim süreçlerinin içinde kalmak “inatla ve sebatla” mümkün oldu. Ve bu inat ve sebatla geçtiğimiz her altı ayda daha çok şey olacağını da bilerek, sadece Doğu Karadeniz’de değil ama özeldir Doğu Karadeniz’i odağa alarak, çevre sorunlarına dair tartışma ve deneyim aktarımları süreçlerine katkı sunmak için sıkıcı ve orta yolcu hayatımda emek ve zaman ayırmaya devam edeceğim gibi görünüyor.

Viçe (Fındıklı)

Ağustos 2024

Introduction

The Eastern Black Sea geography materializes in our minds with green and blue. While the blue comes either from the sky or the sea, which has been a common misconception as “land”, the multiple shades of green come from the diversity and intensity of the plant geography. While the history of the transformation of nature through human intervention runs concurrently with the history of humanity, environmental problems that gained momentum after the industrial revolution have increased their impact on the Eastern Black Sea region since the 2000s. The history of the Eastern Black Sea environmental problems and the environment-oriented social movements that have formed around these problems are important turning points in our individual stories as well as being a part of world history. Thus, *Koyu Yeşil* [Dark Green], both as a podcast series and as a book, is an attempt to understand these turning points. Therefore, Dark Green is one of the attempts to record the last quarter of a century in which we have witnessed the realization of ecocide and/or ecocides through different means and interventions that hide behind the vitality of green and blue as if swept under the rug in the Eastern Black Sea region.

Dear reader, the Dark Green podcast series, which is built on the idea of recording the history of the local by taking into account our “ordinary” lives in the locality and learning from our experiences, was released in a total of 11 episodes, 6 episodes in 2021, 2 episodes in 2022 and 3 episodes in 2023. The book in your hand is the output of the transformation of the words produced in the Dark Green podcast series into writing. In the introduction of the book, I will share the short and quick

story of the transformation of the word into writing, and I will also talk about my experience as the executive of the podcast series and the editor of the book.

Dark Green is one of the podcast series of Gola Culture, Art and Ecology Association. *Gola* is a civic association that has been working on culture and ecology in the Laz language in particular and in the Eastern Black Sea region in general since 2006; organizing transformative and peaceful actions and activities through art and knowledge production processes, carrying out democracy-supporting activities, sometimes acting as a bridge and sometimes as a door hinge between the local and the centers. We started producing Dark Green content, which we call *Gola 2.0* within our inner circle, which is one of the productions of the post-2021 period, which we interpret by following the history of *Gola* on two axes, after I learned how to make podcasts. I acquired technical competence and learned how to produce podcast content within another civil society organization, Aramızda Gender Research Association. I would like to say that my quest to disseminate and perpetuate the experience I gained in *Aramızda* under the roof of *Gola* is a good example of the process of learning, inspiration and sharing that led me to consider my position in civil society as a “sidekick” for a while.

Thus, when we decided to produce content for podcast media in 2021, we received support from the Friedrich Ebert Stiftung Association Turkey Representative Office (FES). Dear İlke Gökdemir from FES has been with us throughout our learning and producing process. In 2021, we produced a total of 4 podcasts simultaneously with Dark Green under the roof of *Gola*. These series were the *Galenışt*¹ podcast series conducted by İrfan Çağatay, which produced content on Laz mythology; The Nature of Art, which was conducted by Reyhan Yıldırım and included interviews on art and nature; *Golaşı Nena*² podcast series conducted by Sevilay Refika Kadioğlu, which included interviews on the transformation of *Gola* and what it transformed. Except for Dark Green, no new content was produced for these podcasts in 2022 and 23, but 2 new podcast channels were launched under *Gola*. From Local, where interviews on the dynamics of the local and unique experiences in the local, conducted by Çisem Şendeniz, and interviews focusing on the land in the State of the Land, conducted by Fatma Genç, took place.

1 In Laz, it means others, outsiders.

2 In Laz, it means the sound of *Gola*.

Talking about the environmental problems of the Eastern Black Sea region emerged out of the need to both record and disseminate the knowledge and experience produced. In this context, I positioned activists, researchers and/or academics who focus on the Eastern Black Sea region as actors in order to create knowledge of the local in relation to the local. Thus, we conducted a series of interviews that did not exclude different environmental problems in the Eastern Black Sea region and/or social movements formed around those problems, the images and slogans that identify social movements, emotions, and daily life. In 3 seasons and 11 episodes, the similarities and differences of environmental social movements as well as the holistic and interrelatedness of the Eastern Black Sea environmental problems became evident.

In the process of learning the technical know-how of podcasting as a relatively new medium of production and distribution of information, we came across the motto “short is good”. The experts and trainers whose workshops I attended recommended making episodes that would not exceed 20 minutes. In *Dark Green*, the closest we came to following this recommendation was 33 minutes, while the furthest we fell from the standard was 1 hour and 25 minutes. Because while designing *Dark Green* and producing the content, my vision was to produce local knowledge locally, to record and disseminate experiences. Thus, in the first moment, I actually made a choice to produce archival content for those who are interested in it, rather than reaching out to a wider and more diverse audience, which is what the formulas of the podcast medium offer. My concern that this choice I made individually may have caused my interviewees to be less heard is one of the motivation points behind the production of this book. Because it was not possible to shorten the recordings in the context of testimony, which include images, emotions and everyday life by establishing a holistic framework that speaks to each other while aiming to mediate the sharing of expert knowledge and/or experience about the environmental problem we focus on, in order to popularize them. Thus, in order to reach a wider audience, I opened a transitional production space between the spoken word and the written word and realized the idea of turning the podcasts into a book.

The book contains 10 episodes of the 11-episode Dark Green podcast series.³ The episodes were included in the book in the order of the podcasts. The first of these episodes is the interview “With Cemil Aksu, On the Conditions of Eastern Black Sea Environmental Movements”, which was podcasted on August 17, 2021 and aims to look at the history of the Eastern Black Sea environmental struggle from a broader perspective. We interviewed Cemil Aksu on the history of environmental movements, which he has been working on as an activist and researcher for a long time. It was important to start the podcast series with this interview, which offers the first connection points of a holistic view, pointing to the difference between ecology movements and reactive environmental movements as a defense of living space.

The second chapter in the book is the interview “Nazlı Demet Uyanık on the Hawk Women of Arhavi and HEPPs” dated September 28, 2021. In the episode where we looked at river-type HEPPs, one of the most well-known parts of the history of the Eastern Black Sea environmental struggle, through the district of Arhavi, we also talked about the weight of the burden of the thin line between success and failure. Today, the Kapisre stream in Arhavi district center is behind concrete blocks and the high villages are facing a mining project. The importance of sharing the experiences of environmental struggle under the weight of HEPP projects, “improved” streams that cannot reach the sea, and quarries was once again evident in this episode.

Released on October 12, 2021, “Black Sea Coastal Road News with Şükran Özçakmak” focused on the construction process of the D010-Eastern Black Sea Coastal Road, which is a milestone for the Eastern Black Sea environmental struggle, the struggle against the road, the changes in legal processes and the press, and also discussed the effects of the changes the space has undergone.

3 The 2nd episode of Dark Green, “The Transformation of the Eastern Black Sea Region Beyond Tea with Fatma Genç”, released on September 9, 2021, is not included in Dark Green as it is similar to the various studies on tea and the Eastern Black Sea both under the roof of *Gola* and on its periphery. For a more in-depth learning and research experience on the topic, there are various resources available. Among these resources is the workshop we organized in 2021 titled “Beyond Tea: From Field to Pot, Tea in Space and Memory” on the *Gola* youtube channel: <https://www.youtube.com/watch?v=mxj1s6wtuDU&list=PLJpjUfnHX0ot8iRxdsiSduEXF1S2aV-g9> The workshop book “Beyond Tea: From Field to Pot, Tea in Space and Memory” is available on Gola website: <https://golader.org/projeDetay/21>

The first step in turning our attention to the Black Sea as a sea under the roof of *Gola*, “Looking at the Black Sea as a Marine Environment with Nesrin Algan” was podcasted on October 26, 2021. The episode, in which we talked about the Black Sea in a wide spectrum from its oceanographic structure to the multiple pressures on it and its place in international law, became a means for *Gola*, an ecology association that is not organized around the sea, to look at the sea, nature and environmental movements with a new lens.

The last episode of the first season, “With Uğur Biryol: The Green Road, Wild Plateau Tourism, and Alternatives in the Eastern Black Sea Region” with Uğur Biryol, was podcasted on November 12, 2021. In the episode, we went from sea level to the high mountains and focused on the Green Road project and mass plateau tourism. We talked about the repertoire of social movements that have formed in the Firtına Valley, from HEPPs to the changing socio-cultural structure.

The first episode of the two-part second season, “Eastern Black Sea Forests, Causes and Dimensions of Deforestation with Oğuz Kurdoğlu”, was released on June 23, 2022. In the episode where we discussed the uniqueness of plant geography, forests and the multiple pressures created by environmental problems, our interview, which touched on the solidaristic structure of spruce trees specific to the region and how roads interrupt plant geography, clearly revealed the difference between a tree community and a forest.

Podcasted on August 18, 2022, the episode “With Melek Mutioğlu Özkesen on the Implicit and Ambiguous Transfer of Land in the Eastern Black Sea Region” was the last podcast of the second season. In the episode, we focused on the intersection of public lands, title deeds, and the change of the power of disposal on land with large projects, and focused on the effects of the property relations on the environmental struggle.

In addition, the “Field Research Report ‘Looking at Tea in the Axis of Land, Property and Gender Relations’, which was created as a result of the field and reporting work carried out by Ekin Değirmenci, Elif Karaçimen, Fatma Genç, Melek Göregenli and Özlem Şendeniz within the scope of the AĞ-DA Eren Deniz Tol Research and Advocacy Support Program, can be accessed at <https://ag-da.org/caya-toprak-mulkiyet-ve-cinsiyet-iliskileri-ekseninde-bakmak-saha-arastirmasi-ve-raporlamasi/>

In the last podcast of the season and the last article of the book, “With Ülgen Aytan on the Black Sea under Multiple Pressures and Microplastics”, we focused on the current problems of the Black Sea, waste disposal and the pollution of the seas with garbage and plastics. The episode, which included a discussion on our individual, institutional and systemic responsibilities, was podcasted on October 31st, which is celebrated as the Black Sea Action Day⁶.

Nevertheless, on our journey to discuss Eastern Black Sea environmental problems with experts, academics and/or activists, we have touched upon many environmental problems in *Dark Green*, ranging from HEPPs, the Coastal Road and roads, mines, garbage and waste disposal, the Green Road, the Black Sea, wild mass plateau tourism, monocultural agriculture, unplanned urbanization, stream improvement, the climate crisis, and deforestation. The word cloud consisting of the prominent words in the articles, together with the frequency of repetition, provides a holistic view of the Eastern Black Sea environmental problems and the book *Dark Green*:

Of course, the topics we have covered can be readdressed with different perspectives and questions, and a more precise record of the ecological history of the Eastern Black Sea can be created with the missing topics. In this direction, I would like to restart the podcasts that I took a break in 2024 as part of the book publishing process and focus primarily on the topics that I have not covered. Among the topics that I see as missing and that we occasionally touch upon in the podcasts are the garbage problem and waste disposal, Chernobyl and its effects, and the use of pesticides and fertilizers in agriculture. The eagerness to learn together, to mediate the dissemination of existing knowledge, and to produce to ensure that the practices of struggle are recorded in parallel with the increasing awareness of environmental problems makes it easier to design the next season.

First confession and self-criticism; when the idea of the book first came to my mind, I thought that in the introduction I would write a long analysis of the history of the Eastern Black Sea ecological struggle and my testimony, that I would open up for discussion the positioning of the environmental struggle, which is perceived to be

6 The Black Sea Action Day is also known as World Black Sea Day or International Black Sea Day in Turkish.

embedded in the identity of the Eastern Black Sea region, between dualities like Janus, and that I would contribute to keeping a record of our unique experiences by marking similarities and differences. However, the process did not work that way. With a reference to Sinem Sal, I would like to summarize the preparation and printing process of the book, which had to be completed in 6 months, by saying “a lot has happened in the past six months.” And at this point, dear reader, I ask you not to judge too harshly when you encounter some grammatical and typographical errors in the book.

And our thanks: Deciding to produce a podcast was a process that went beyond producing content. So was publishing the book. Therefore, there are many thanks to be given. Dear Reyhan Yıldırım created the image design of Dark Green. That image also became the cover of the book with the touch of dear İrfan Çağatay, who also did the layout of the book. The podcast jingle is the work of Didem Gençtürk. Tuğba Zehra Sağlam voiced the introduction of Dark Green in the jingle. The English translation of Dark Green, which was published with the support of *Sivil Düşün*, was done by dear Gülcan Ergün. The transcription and editing processes had to be completed quickly due to the project schedule. In this limited time, dear Aysel Öztürk did the final reading of the texts. Ece Paralı Öztan and Noti Education Consulting facilitated the process. İlke Gökdemir was our consultant at FES during the podcast process and İlayda Erdem was our consultant at *Sivil Düşün* during the book publishing process. I would like to thank them.

I would like to thank Cemil Aksu, Hakan Tekin, Oğuz Kurdoğlu, Melek Mutioğlu Özkesen, Nazlı Demet Uyanık, Nesrin Algan, Uğur Biryol, Ülgen Aytan, Şükran Özçakmak, Yasemin Yılmaz who interviewed for the podcast episodes and then wrote for the book chapters for their sharing, their contributions by organizing in a short period of time and their positioning in the Eastern Black Sea ecology movement.

And I would like to thank dear *Gola* for the space it has provided me to keep my fields of study and interests alive during a period of my life when I had to make an extra effort to stay in the knowledge production process, and for creating the feeling that together with its members, volunteers, staff, internal and external stakeholders, we are one step closer to the dream of a “more” livable, equal, just and democratic Eastern Black Sea.

Every book has a dedication. Many names will be mentioned in the dedication of this book. First of all, to my beloved father Zafer Şendeniz and Gola's uncle Kemal Alkan, fighting cancer, for their resilience and to their families, in my father's case my mother Fethiye Şendeniz and my sister Çisem Şendeniz; Reyhan Alkan and Sevilay Refika Kadioğlu in uncle Kemal's case for creating the conditions that enabled this resilience; and to my colleagues Ali Cem Yıldız, Aycan Şeşen, Bediz Yılmaz and Ebru Demir for all their support and facilitation. Among the many things that have happened in the past six months, there is also a legal process that I would like to share with you. On February 7, 2017, I was dismissed from my profession at Iğdır University, where I was working as a research assistant, with the Decree Law No. 686, due to being a signatory of the statement "We will not be a party to this crime", publicly known as the Peace Petition. My passport was classified as "stolen/lost" and I lived under a de facto travel ban for about 4 years. In September 2023, I was reinstated by the 19th Ankara Administrative Court and, not surprisingly at this point in the narrative, when this "reinstatement" process, which lasted about six months, was overturned by the 13th Regional Administrative Court, I learned that I would once again be dismissed from the university on February 7, 2024. Among the many things that happened in those six months, I have a special heartfelt thanks to dear Çiğdem Güneş, Aysel and Faruk Aras. I am grateful and thankful to my dear İnci Solak Akman for deciphering the language of law, which stood before me again and again as another world in the following six months, and to my dear lawyer Yusuf Aslan, who persistently continues to see an ideal legal order as the first stage of the establishment of a just world and strives for this, for their presence and support.

And I would like to thank everyone who defends life in all shades of green, from the sea to the mountains, who strives either for their own habitat or for their neighbor's struggle for life, and/or who takes a holistic approach to nature; who does as much as they can do within their own caliber and leaves their comfort zones for more.

My second and final confession is that as a person who can be described as a boring and moderate one, I have always questioned my presence in some of the marches, rallies and protests I have participated in. But I have never questioned my presence at any stage of the knowledge production process -reading, researching, writing, trying to understand, working to create an archive, etc. I would like to conclude these lines I have written knowing that my efforts in this relatively boring field,

which comes naturally to me, are also perceived as relatively futile, by thanking myself. It is said “not with stubbornness, but with persistence”, but for me it was possible to stay in the knowledge production processes with “stubbornness and persistence”. And with this stubbornness and persistence, knowing that there will be more to come in every six months, it seems that I will continue to devote time and effort in my boring and moderate life to contribute to the processes of discussion and experience transfer on environmental problems, not only in the Eastern Black Sea region but with a focus on the Eastern Black Sea region in particular.

Viçe (Fındıklı)

August 2024

Cemil Aksu ile

Doğu Karadeniz evre Hareketlerinin Ahvali stüne

Koyu Yeşil'in ilk bۆlümünde konuğumuz sevgili Cemil Aksu. Aktivist ve araştırmacı Cemil Aksu ile gerçekleştirdiğimiz sۆyleřide Doğu Karadeniz'deki evre hareketlerine bütüncöl bir perspektif ile baktık.¹

Kişisel tarihin Doğu Karadeniz evre hareketiyle nasıl keşiştiğini bize anlatabilir misin?

Cemil Aksu: 2005'ten önce siyasi nedenlerle uzun bir cezaevi sürecim oldu. O dönemde dünya siyasetine toplumsal muhalefet hareketlerine dair okularım içerisinde iklim krizi, ekoloji siyasetleri ilgimi çekmeye başlamıştı. Önce düşünsel bir bağ kurmaya başladım. Cezaevinden 2004'ün sonunda çıktım ve o dönem amlıhemşin'de bir baraj projesi ve bu baraj projesine karşı bir mücadele vardı. Ben de aslında, başlayan bir mücadeleye dahil olmuş oldum.

İlgililerin de hatırlayacağı gibi 2005'te elektrik piyasasıyla ilgili bir kanun çıkmıştı ve şirketlerin elektrik üretimi ve dağıtımına izin verilmişti. Bu nedenle büyük barajlı hidroelektrik santrallerinin yanında bir de nehir tipi hidroelektrik santrallere, yani barajsız santrallere de izin verilmişti. 2005'ten sonra Devlet Su İşleri, Türkiye'deki bütün nehirler, dereler üzerine yüzlerce HES projesi için altyapıyı hazırlamıştı. Elektrik piyasası yasasının çıkmaması ile tekstil firmalarından inşaat firmalarına kadar envai çeşit şirket, kendi ana faaliyet alanları olmadığı halde bu alana hücum ettiler. Bu hücumun en çok yaşandığı yer de Karadeniz Bölgesi oldu.

1 Bu bۆlüm 17 Ağustos 2021 tarihinde yayınlanmıştır.

O zamanlar Trabzon, Rize, Artvin' de 1000-1500 civarı nehir tipi HES projesi vardı. Sürekli proje izinleri çıkıyordu. Çoğu projede de *Çevre Etki Değerlendirme (ÇED)* onayı istenmiyordu. Şirketler istedikleri yere başvurup istedikleri projeyi alıyorlardı. Bazı yerlerde çok ciddi tahribatlar yaratarak İkizdere'de, Rize'nin diğer ilçelerinde, Çayeli'nde, Trabzon'da projelere başladılar. Başlar başlamaz da insanlar karşı karşıya kaldıkları tahribattan ürktüler.

Aslında insanlar zaten ekonomik, sosyal anlamda çöküntü yaşıyordu. Özellikle tarımsal faaliyetlerle uğraşan köylülerin zaten kıt kanaat bir yaşamları var. Çay eski değerini taşımıyor, fındıktan da eskisi kadar geçimlerini sağlayacak bir gelir elde edemiyor artık insanlar. Üstelik çay, fındık ve sonra kivi yüzünden de bahçe tarımı bitmiş durumda. İnsanlar çok az bir alanda bahçe tarımı yapıyorlar. Zaten insanların zorlu bir yaşamları varken bakmışsınız bir sabah, bir şirket kapınıza dayanmış. Sizin yaşamınızda vazgeçilmez bir yeri olan derenin yatağını değiştirmeye, derenin önüne set çekmeye, arazilerinizin içinden tüneller yapmaya, yollar yapmaya başlamışlar. Suyu kesmeye, derenin akışını kesmeye yönelik her şey yaşamla bağlı damarımızı kesmeye yönelik bir saldırı olarak da algılandı. Karadeniz'de ve Türkiye'nin her yerinde ciddi bir yaşam dürtüsü ile bir tepki yarattı bu durum. "Su hayattır"ın arkasında biraz da bu dürtü vardı.

HES yapılan bütün derelerde aynı zamanda istinat duvarları yapıldı. İstinat duvarları yüzünden insanların ve aslında bütün canlıların dereye ulaşımına bir set çekilmiş oldu. İkincisi de DSİ'nin yaptığı analizlerin aslında alandaki gerçekliğe uygun olmadığı, HES izni verilen yerlerde aslında HES kurulamayacağı da anlaşıldı. Bu sefer dereler kendi yataklarından cebri borularla taşınıp, daha yüksek bir yerden regülatöre bağlanması durumu söz konusu oldu. Ve derelerin kurduğu bir durumla karşı karşıya kaldık.

Türkiye'de ve aslında Türkiye gibi bütün ülkelerde çevreye verdiğiniz zararın hiçbir zaman bir hesabı olmuyor. Çok basit bir şekilde söylersek, kişiler kendi tarlasına yol açarken ortaya çıkan hafriyat toprağını gelişigüzel dere yataklarına atabilirler. Ağaç keserken plansızdırlar. Ağacın bol olduğu bir yerde olduğumuz için insanlar ormanların hiçbir zaman bitmeyeceğini de düşünüyorlar. Dolayısıyla doğanın ne kadar önemli bir bütünlük olduğunu kavranmayabiliyor.

Türkiye'de çevre koruma ile ilgili merkezi idarenin son derece kötü bir sicili var.

Sözgelimi bizde bir yol çalışması, bir inşaat çalışması hiçbir zaman sadece o proje ile ilgili bir şey değildir. Bir sürü ilavesi çıkar ve bu durum HES'lerde de böyle oldu. Doğu Karadeniz örneğinde cebri boru yapmak için yol yapmak zorunda kalındı. Karadeniz'i biliyorsunuz, dik yamaçlara o yolu yapmak için Zoro'nun kılıcı gibi kesip biçmek zorundasınız ormanı. Bu aynı zamanda oradaki heyelanların artışı, orman alanlarının parçalanması, bir bütün olarak yamacın ya da bir tepenin yüzeyinin tıraşlanması anlamına geliyor. Çoğu durumda tam da böyle oldu. O cebri boruları yaparken bütün yamaçlar tıraşlandı. Her yamaca yol yapıldığı için her tarafta heyelan oldu. Bu bölgede daha önce karşılaşmadığımız bir tabloydu. Çok hızlı bir şekilde buna karşı bir tepki gelişti. Karadeniz'de olduğu gibi neredeyse Türkiye'nin her tarafında, her ilçede bir çevre derneği kuruldu. HES'lere karşı platformlar kuruldu ve bizim Karadeniz'de de işte 2007- 2008'e doğru Derelerin Kardeşliği Platformu kuruldu.

Hazırlamış olduğunuz almanağa² baktığımızda mesela Doğu Karadeniz'de çevre mücadelesinin bir ağırlık taşıdığı görünüyor. Almananın sadece içindekiler kısmına bakarken bile Doğu Karadeniz'i direkt ilgilendiren, onunla hatırladığımız bir sürü mücadele görünüyor: Cerattepe, HES karşıtı hareketler, Yeşil Yol projesine karşı mücadele ve Karadeniz sahil yolu. Peki sahiden Doğu Karadeniz o kadar mı birdenbire talan edilen bir alana dönüştü? Doğu Karadeniz çevre üzerinden mi ranta açıldı?

C. A.: 2005'ten sonra Karadeniz'de yaşanan bu furya birkaç şeyle bağlantılı. Bunlardan biri enerji piyasalarında yaşanan değişim diğeri de aslında hükümet politikaları. Hükümetin temel kadrolarının Karadenizli olması ve 20 yıllık AKP hükümeti iktidarlarının inşaat, enerji ve turizm sektörü üzerinden bir sermaye birikimi yaratmak istemeleriyle bağlantılı bir durum bu.

İnşaat, enerji ve turizm sektörlerinde geliştirilen yasal düzenlemeler ve devletin kendi eliyle şirketlere yarattığı alanlar da faaliyet gösterenlere baktığımızda bir sermaye birikimi politikası görüyoruz. Bugün artık "Beşli Çete" diye adlandırdığımız Karadenizli şirketler ve bu şirketlerin siyasi iktidarla olan bağımlı

2 Cemil Aksu ve Ramazan Korkut (2017) "Ekoloji Almanacağı 2005-2016", Yeni İnsan Yayınevi: İstanbul.

görüyoruz. Üstelik Karadeniz sadece AKP iktidarının değil, daha öncesinde de Mesut Yılmaz zamanından itibaren sağcı iktidarların bir tür arka bahçesiydi. Bu nedenle Karadeniz'de iktidar yanlısı şirketlerin her türlü faaliyetlerinde mevcut hukuki kurallara uymamak gibi bir serbesiyet elde ettiklerini söylemek lazım. Bu şirketle bizzat hükümet desteğini arkalarına alarak tamamen ilişkilerini patronaj üzerinden, il ilçe başkanları ve bakanlar ile hallederek ilerlemekteydiler.

AKP iktidarı, önceki iktidarlar gibi Avrupa Birliği'ne üyelik ve dolayısıyla demokratikleşme vaatleriyle iş başına gelmişti. Ama bu demokratikleşme vaatlerine eşlik eden kalkınma modelleri tam bir doğa yıkımı ve bu doğa yıkımına bağlı olarak, oralarda yaşayan insanların temel toplumsal taleplerinin bastırılmasını öngören bir baskı rejimine dayanıyordu. Dolayısıyla siyasi programlarıyla ekonomik programları arasında çok temel bir çelişki vardır. Bu çelişki aslında ileri demokrasinin doğa, çevre söz konusu olduğu zaman hiç de demokratik olmadığını gösterdi.

Karadeniz'de de 2005'ten 2011-12'ye kadar ki temel gündem hidrolik santrallerdi. Santrallere karşı verilen mücadelede çok önemli başarılar elde edildi. En azından o ilk başlardaki 1.500-2000 tane HES yapılamadı. Hukuki mücadelelerle, fiili milli mücadele ile engellendi. HES'lerin bir kısmı da zaten gerçekliği olmadığı için yapılamadı. Yapılanların hemen hemen çok büyük çoğunluğu da hukuka, orada yaşayan insanların itirazlarına rağmen ve siyasi baskı ya da jandarma baskısıyla yapıldı. Bu ikinci bir hücum sayılır.

HES'lerle beraber gerçekleşen ikinci hücum öncesi herkesin aslında hatırlayacağı büyük proje Karadeniz sahil yolu projesiydi. Her hükümet iş başından gelir gelmez kendisine destek çıkan belli sermaye gruplarının sermayelerin değerlendirebilecekleri projeler üretir. Karadeniz sahil yolu projesi, HES projeleri, Yeşil Yol gibi. Ya da Giresun- Ordu dolgu Havalimanı, Trabzon Havalimanı Rize-Artvin dolgu havalimanı, İkizderelilerin karşı çıktığı taş ocağının yapılmasına neden olan İyidere Lojistik Merkezi ve Limanı, KOSGEB ya da işte Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı tarafından finanse edilen turizm yatırımları, Arap turizminin teşvik edilmesi gibi daha birçok şey aslında bu bölgedeki ekonomik olarak yoksullukla, işsizlikle cebelleşen insanlara iş vaadi, kalkınma vaadiyle sunulan ama gerçekte o bölgede iktidara yakın duran sermaye çevrelerine yeni

iş olanakları sunan projelerdi bunlar. Bu projeler aslında Harvey'in yaratıcı yıkım dediği projelerdir. Evet yaratıcı çünkü sermaye kar yaratıyor. Yıkıcı çünkü halka ve doğaya yıkım getiriyor.

Aslında Karadeniz'de kentsel dönüşüm de yaşandı. Trabzon havalimanına indiğiniz zaman, Trabzon'un dönüşümü, yüksek katlı binalar, sahil dolgu alanlarının üzerine yapılan inşaatlar, siteleşmeler, hatta yaylaların yapılaşmasında görünüyor. Uzungöl'de yaşanan ciddi boyutlardaki kentsel dönüşüm şimdi Ayder'de yaşanıyor. Keza Rize Merkez'de de bir kentsel dönüşüm yaşanıyor.

Cerattepe mücadelesinde Karadeniz'deki diğer doğa yıkım ve mücadele izlerini görüyoruz. Cerattepe çok spesifik bir konu aslında. Siyanürlü madencilige karşı verilen 23 yıllık bir mücadele. Ama Artvin'de, Çoruh Nehri üzerine yapılan 11 tane büyük devasa baraj projesi var. Bunların çoğu yapıldı: Muratlı, Borçka, Artvin, Deriner, Yusufeli barajları yapıldı. Erzurum'a, Gümüşhane 'ye doğru başka projeler de yapıldı. Bu projelerde aslında kalkınma meselesinden dolayı çok tepki görmedi. Ama oradan Artvinlilerin ağzı yandı. Artvinliler bu baraj yapımlarında bekledikleri kalkınmanın, iş vaadinin gerçekleşmediğini gördüler. Barajların hiçbir şekilde kendilerine ekonomik ya da sosyal gelişim açısından bir avantaj sağlamadıklarını gördükleri için HES projelerine karşı çıkarken daha deneyimliydiler. Buna rağmen iktidar partisinin toplumsal desteğinin ağırlıklı olduğu Murgul, Borçka, Yusufeli gibi yerlerde HES projeleri yapılabilirdi. Hopa, Arhavi, Şavşat, Ardanuç, Artvin Merkezdeki HES projelerinin ise çoğu yapılamadı. Şavşat'ta Meydancık'ta bir-iki HES projesi ile Ardanuç merkezde gözden kaçan bir HES projesi yapıldı.

AKP iktidarının kendisinden önceki sağcı iktidarlardan ya da liberal iktidarlardan çok bariz bir farkı var. Herkese doğadan, halktan, dereden, ormandan çalmayı öğreten bir sistem kurdular. Tam bir girişimci zihniyet yarattılar. Mesela Rize'de hemen herkesin dilinde "şu ormanlık alana bir tane bungalov ev yapsak ne güzel para kazanırız" ya da "şu tepeye bir tane teleferik sistemi kursak ne güzel para kazanırız", "şu ağaçları kessek ne güzel para kazanırız" diyen bir zihniyet yarattı. Bu girişimci zihniyet sadece AKP'yle ilişkili değil aslında, bir bütün olarak dünyadaki neoliberal dönüşümle de ilgili. Çünkü neoliberalizmin gizli öznesi girişimcidir. Yabancı bir şirket geliyor. Sizin derenizi elinizden almaya çalışıyor ve siz buna karşı mücadele ediyorsunuz. Sonra o şirketi kovup, şirketin HES yapmak istediği yere bir turizm tesisi yapıyorsunuz.

Bir sürü alanda farklı aktörlerin “yaşam alanı savunusu” genel çatısı altında mücadele yürüttüklerini gördük. Bu benim zihnimde iki soruya neden oldu: birincisi çevreye yönelik saldırılardan kaç çeşit toplumsal hareket çıktı? Ortaya çıkan toplumsal hareketlerin hepsini çevre eksenli toplumsal hareketler çatısı altında mı yerleştirebiliriz? Yoksa ayrı ayrı yerel sorunlar etrafında örgütlenmiş yerel toplumsal hareketlerden mi söz edilmeli? İkinci konu ise HES hareketlerinde devamlılık nereden geldi? Emek veren aktörlerden mi yoksa toplumsal hareketleri eylem ve iletişim repertuarından mı?

C. A.: İki soruyu da kesen şey, aktörler. Doğu Karadeniz’de, kadın mücadelesi ve 2005’ten sonra çevre mücadelesi ya da mücadele edenlerin tercihi ile yaşam alanı savunusu, özneleri açısından birbirini kesen konular. Özneyi vurguluyorum. Mesela Çamlıhemşin’de 96’da başlayan baraj projesine karşı mücadele eden insanların, mücadelenin içinde yer alan avukatlar aynı zamanda İzmir’de, Bergama Ovacık altın madenine ya da Efemçukuru altın madenine karşı mücadele edenlerin avukatı Senih Öney’in öğrencileriydi. Yakup, İbrahim ve diğer arkadaşlar oradan bir deneyim taşıdı. Mücadele deneyimli çevre avukatlığı deneyimini Bergama’dan, Ege’den Karadeniz’e taşıyan bir bağlantı var. İkincisi de Derelerin Kardeşliği Platformu kurulmadan önce, platformun kurulmasına öncülük eden kişilerin içinde yer aldığı çay ve ÇAYKUR’la ilgili bir platform vardı. Aynı zamanda da daha derin bir aks olarak 80 öncesinden bugünlere kadar gelen, oradaki sol sosyalist mücadeleden insanların varlığı önemli. Bunlar bir devamlılık sağlıyor ve bu insanlar aynı zamanda Karadeniz Sahil Yolu’na karşı, fındıktaki ve çaydaki yıkıma karşı mücadele eden insanlardı. Sonra bu insanlar HES’lere karşı da mücadele eden insanlar oldular. Ve bu hareketin hepsinde bir kadın faktörü var. Bu aynı zamanda hem lokal dinamiklerden hem de küresel dinamiklerden beslenen bir şey.

Neden mesela Karadeniz sahil yoluna karşı mücadele bu kadar toplumsallaşmazken, HES’lere karşı mücadele bu kadar toplumsallaştı sorusunun cevaplarından biri hem Türkiye’de hem de küresel olarak yaşadığımız dönüşümle ilgili. O dönüşümün temeli sosyal medya araçlarının yaşamımızdaki edindiği yer. Bu aslında sadece bir sosyal medya meselesi değil, iletişim araçlarının siyasal katılım ve siyasal aktivasyon açısından yarattıkları değişim. 2000’ler sonrasındaki toplumsal mücadelelerin hemen hepsinin en önemli avantajı sosyal medya.

Çünkü bir Facebook grubu üzerinde konuyla ilgili, Türkiye'nin hatta dünyanın her tarafından insanlara ulaşabiliyorsunuz. Küçük bir köydeki dönüşümü, mesela Karadeniz'de, Fındıklı'da yaşanan bir sorunu Fındıklılı olup da Türkiye'nin değişik kentlerinde, diasporada yaşayan insanlara da hızlı bir şekilde ulaştırabiliyorsunuz. Bir ortaklık kurarak mücadele etme ya da bilgi, deneyim, destek alma şansına kavuşmuş oluyorsunuz.

Burada bir parantez açmak istiyorum. Yüksek lisans tezimde Fındıklı HES muhalefeti repertuar araçlarına bakmıştım. Çevre eksenli bir toplumsal hareket olarak Fındıklı HES direnişinin iletişim araçlarını, sosyal medyayı kullanmasına odaklanmıştım. Gezi öncesi dönemdi ve sosyal medya araçlarının toplumsal hareketler içindeki önemi bir tartışma konusuydu. Elbette Gezi sonrasında algımız değişti. Sosyal medyanın repertuar içindeki ağırlığı ve işlevselliği iyice görünür oldu. Bu çok önemli bir repertuar gelişimi.

C. A.: Aslında eylem iletişimidir. Siz iletişim kuramıyorsanız, dönemin iletişim araçlarını kullanamıyorsanız, zaten taleplerinizi çoğaltmadığınız, başkalarına iletemediğiniz için sizin eyleminiz de içsel bir patlamaya neden olur. Mesajınızı ikinci, üçüncü kişilere ulaştıracak bir aracınız varsa, siz eylem yapıyorsunuzdur. Eskiden gazeteler, dergiler üzerinden bir örgütlenme kapasitesi yaratılıyordu. Şimdi sosyal medya, Twitter vs. üzerinden yaratılıyor. Sosyal medya örgütlenme kapasitelerini ciddi bir oranda artırdı. Sesinizi duyan milyonlar var.

HES'ler, Cerattepe, Yeşil Yol, Fatsa'da ve diğer yerlerdeki altın madenleri, taş ocakları odaklı mücadelelerin Türkiye açısından yarattığı esas dönüşüm demokrasi direnci oldu. Bu hareketleri teknik olarak ele aldığın zaman bir sürü handikap görünür olur. Bu mücadelelerin aslında hakikaten bir yaşam alanı mücadelesi olduğunu ve ancak dolaylı olarak bir çevre, ekoloji mücadelesi olarak adlandırılabileceğini düşünüyorum. Türkiye'de son 20 yılda gördüğümüz, çevre hareketi kategorisine yerleştirdiğimiz bütün hareketler aslında emekçi köylü hareketleridir.

Aydın'daki JES'e karşı mücadele eden aslında son tarım alanını elinde tutmaya ve o tarım alanında tarım yapmayı çalışan köylü. Ya da Kaz Dağları'nda mücadele eden insanların bir kısmı son tarım alanlarını, son meralarını kaybetmemek için

mücadele eden emekçi köylüler. Karadeniz’de de aslında böyle bir karakter var. Çünkü hakikaten yaşam alanlarını savunan, orada yaşayan insanlar, hali hazırda sürdürdükleri tarımsal ekonomik faaliyetlerini sürdürerek orada yaşamak isteyen insanlardır. Bu insanların aslında bir kısmı gerçekten de çevresel duyarlılıkla ya da daha küresel olarak ekolojik kriz, iklim kriziyle bağlantısını düşünerek bu projelerin yarattığı ve/veya yaratacağı yıkıma karşı çıkıyorlar. Bu açıdan tıpkı Gezi gibi, hareketin kendisinde katmanlı olduğunun altını çizmek lazım.

Türkiye’deki çevre mücadelesinin bir katmanını da insanların “ben buranın bir yurttaşım ve haklarım var ve bu hakkımı almak için mücadele etmem, örgütlenmem gerekir” oluşturur. Aslında demokrasi dediğimiz şey de temel olarak halkın halk olarak da haklarının bilincinde olması ve bu hakları elinde tutabilmesi için mücadele etmesidir.

Hak sahibi özne olarak baktığımızda Doğu Karadeniz’deki yükselen çevre eksenli toplumsal hareketlerin mikro siyasetle mi yoksa makro siyaset ile mi ilişkisi var?

C. A.: Hem evet hem hayır diyebiliriz. Bu bir bilinç yarattı. Yani bir sorunla karşı karşıya kaldığımız zaman nasıl davranmanız gerektiği konusunda bir örgütlenme bilinci yarattı. En basitinden bir dilekçe verme bilinci oluştu. Bu dilekçe verme ilk bakışta çok basit görünebilir ama bu eylem özünde bir köylünün devletin kapısına dayanmasıdır. Çünkü mahkemeye de gitseniz, muhtarın kapısına da gitseniz, jandarmanın kapısına da gitseniz dilekçe vermeniz gerekir. Bir köylü için kimi zaman muhtar kimi zaman jandarma hatta öğretmen devlettir. Ve devletin kapısına gidip bir yurttaş olarak benim hakkım var demenin bir biçimidir dilekçe vermek. Öncesinde devleti devlete mi şikâyet edeceğiz derdik. Herkes kendi kenarına çekilip kaderine razı olurdu. Burada yaşanan bir dönüşümdür. Elbette bu dönüşüm hemen bir siyasal tercih dönüşümüne evrilmiyor. Burada biraz zamana ihtiyaç var. Örneğin insanlar kendi vadilerinde AKP’nin, hükümetin izin verdiği bir proje geldiğinde buna karşı mücadele ediliyor. Ama bir yerel seçim ya da genel seçim de yine aynı partiye oy vermeye devam edilebiliyor. Tersinden bu projelere karşı çıkan, bunun için canla başla mücadele eden ve seçimlerde aday olan insanlara da gereken desteği vermediler. Yani insanların hak arama bilincine kavuşmasıyla bunu bir siyasal bir mesele dönüştürmeleri arasında bir zaman farkı var.

Bu durum Türkiye’de çevre hareketinin sınırlarına da işaret ediyor. Burada birinci neden projeleri yürüten şirketler ve şirketlerin faaliyetlerini yapması için gerekli hukuki ve politik düzenleme yapan iktidar arasındaki bağı kurmamaktır. Türkiye’deki çevre hareketlerinin baştan beri “biz siyasetler üstüyüz” iddiası öne çıkmaktadır. Bir manada “biz doğanın siyasetini yapıyoruz, herkes için mücadele ediyoruz, aman bu işe siyaset bulaştırmayalım, siyaseti bulaştırsak birlik olamayız, bölünürüz, mücadele başarıya ulaşmaz” gibi söylemlerin getirdiği bir sınırlıktır bu. Aslında çok haklı da gerekçeler. Çünkü acil bir durumla karşı karşıya olduğunuz zaman o lokalde yaşayan insanlar arasındaki önceden kalan bazı ayrımları aşmak ve birlik oluşturarak mücadele etmek istenmektedir. Çevre mücadelesindeki aciliyet herkesi etkileyen makro konuları elden geldiğince bir paranteze alma yaklaşımı yarattı. Bu durum aslında gerici bir uzlaşma da yaratıyor. Hareketin ufku o yerdeki en acil olan, o projeye karşı çıkmak oluyor. İkincisi de eğer o proje bir HES projesi ya da bir maden projesi ise sadece o madene ya da HES’e karşı çıkma halini alabiliyor. Bu durumda da yerel halk “Yani işte burada yapmasın da başka yerde yapılınsın mı?” sorusuna “O bizi ilgilendirmez” diyebiliyor. Mesela Arhavi’de HES’ler ilk gündeme geldiği zaman dönemin bakanı ile uzlaşma yapılmıştı; Kamilet vadisinde yapılmasın ama başka yerlerde yapılabilir...

Dönemin tartışmalarından biri de Avrupa Birliği mevzuatından hareketle havza planlamasaydı. Havza planlamasının bir boyutunu bir havzada nereye HES yapılacağı, nereye HES yapılmayacağı önceden belirlenmesi oluşturuyordu. Bu tartışma, planlama turizm faaliyetlerinin olmadığı yerlere HES yapılmasını öngören bir uzlaşmayı içeriyordu. Bu mesela Arhavi’de oldu. Mençuna’ya HES yapılmasın, başka bir yere yapılınsın dediler. Ancak sonra orada durmadı, Kamilet’e de hatta Kamilet’i boşverin Arhavi’nin ortasına bile MNG “çılgın” HES yaptı. Bugün İkiz Köprüye doğru giderken taş ocakları cehenneminden geçip, Mençuna’ya, Kamilet’e çıkıyorsun. Böyle bir yıkım yaşandı. Dolayısıyla hareketin demokrasi potansiyelinin sınırları var. Ve bu da aslında hareketin kendi içsel krizini yaratıyor.

Çevre mücadelesi hem küresel hem de yerel olarak 2011’den beri, bu 70’lerden devralınan belli söylemlerden, belli pratiklerden de beslenen bir patinaj yaşıyor. Bu patinajın temellerinden biri de bu içsel kriz. Dünyada da yeşil hareketin ilk

çıktığı dönemlerdeki “herkes için siyaset” gibi söylemleri hemen hemen aynı şekilde muhafaza ediyoruz. İklim krizinin işçi sınıfı, yoksullar ya da köylüler için değil, zenginler için de etkili olduğu; çevre mücadelesinin bütün canlıları kurtarma mücadelesi olduğu söyleniyor. Dolayısıyla bunun politika üstü ya da geleneksel siyaset ayrımlarını kesen, ondan farklı bir siyaset olduğu söyleniyor. Bu yüzden de yataylık, doğrudan demokrasi, katılımcılık gibi ilkeleri halen tartışıyoruz.

Aynı zamanda çok temel bir iki gündem ekoloji hareketinin gündeminde değil: Barış ve nükleer enerji karşıtlığı. Bunlar mesela 20 yılda dünyada ve Türkiye’de ekoloji hareketinin gündemi olmaktan çıktı. Çünkü HES’ler, madencilik faaliyetleri ya da işte iklim krizi bu iki gündemin önüne geçerek gündemi domine etti. Soruya dönersek, evet bu hareketler bir dönüşüm yarattı. Sadece Karadeniz’de değil, Türkiye genelinde de. Özellikle taşrada demokrasi, örgütlenme ve toplumsal mücadeleye deneyiminin oldukça geri olduğu taşrada, bu hareketlerin doğması ciddi bir demokratikleşme bilinci yarattı. Genel olarak sosyal medya araçları bu bilincin genelleşmesi, yaygınlaşması ve Türkiye toplumu tarafından paylaşılması için bir zemin yarattı. Toplumdaki diğer eşitlik, demokrasi ve adalet mücadeleleriyle de bir kesişim sağlandı. Kadınların bu dönemde yükselen mücadelesi son derece esin veren, cesaret veren bir kesişim oldu. Genel olarak Kürt halkının verdiği mücadelenin yarattığı demokratikleşme ile devleti de demokratikleşme konusunda adım atmaya mecbur bıraktı. Bir başka dinamikte Avrupa Birliği ile uyum sürecinin getirdiği dönüşümler ve kısmen kentlerdeki emekli hareketinin gelişiminin yarattığı kesişim oldu. Türkiye’nin yüzyıllık ufkunda geleceğe kapı açan Gezi, Haziran Ayaklanması olarak adlandırdığımız bir durumu yarattı. Bu dönüşümde yerel çevre hareketlerinin büyük bir katkısı olduğunu düşünüyorum.

Ana aksa dönersek Doğu Karadeniz’deki çevre mücadelelerini başarılı buluyor musunuz? Sizin başarı tanımınız ne? Mesela istinat duvarlarından bahsettik. Üzerinde HES yapılamamış bir derenin sanki bir kanal gibi, duvarlar arasına alınmış olması bir başarıya mı tekabül ediyor mu? Bu başarı meselesi ile beraber Doğu Karadeniz’deki çevre sorunlarına genel bir çatıdan baktığında, Doğu Karadeniz’deki çevre sorunlarını sıralamanı istesem ilk üçe hangi sorunlar girer?

C. A.: Karadeniz'deki çevre hareketini toptancı bir bakışla başarılı ya da başarısız diye addetmek doğru bir yaklaşım olmaz bence. Çünkü başarılı olduğumuz işler var. Çok pratik olarak yüzlerce HES projesini engellediğimizi söyleyebiliriz. Bu başlı başına büyük bir başarıdır. 12 Eylül askeri darbesinin hem siyasi hem hukuki hem de fiziki tahribatını aradan geçen kırk yıla rağmen ve tamir edememiş, üzerinden atamamış bir yer Karadeniz. Yavaş yavaş kısmen demokratikleşme hamlelerinin olduğu 90'lı yıllardan sonra insanların kendi yaşamlarını direkt etki eden makro siyaset ile, devlet destekli bir projeye karşı mücadele ederek yüzlerce HES projesini engellemiş olması bir başarıdır. Kuşkusuz her hareketin kendi diyalektiği var. Artıları da eksileri de ortaya koyarak düşünmeliyiz. Örneğin eylemlerde gördüğümüz kadın kitlesine rağmen Karadeniz'de halen ciddi bir kadın örgütlenmesi yoktur. Yani örgütlü bir kadın hareketi yoktur. Bu bir eksidir. Yaşam alanı savunma refleksi ise gelişmiştir. Demokrasi bilinci gelişmiştir. Ama bunun siyasi iktidarla, siyasi programla bağını kurmakta halen eksik kalmışızdır. Bu da eksidir. Bir eylem kapasitemiz var evet ama bu eylem kapasitesini artırma konusunda da eksiklerimiz var.

Çevre hareketinin kavraması konusunda eksiklikler var. Evet bir ya da on ağaç fark etmeksizin bir duyarlılık oluştu. Parktaki bir ağaç kesileceği zaman "bunu niye kesiyorsunuz?" diyen insanlar var. Ama şu ya da bu ağacı savunmanın ekolojik kriz, iklim krizi, gıda krizleri ya da su krizi gibi daha makro ölçekli konularla bağını kurup bunun makro siyasete bağlama konusunda eksikiz. Mesela biz "ekoloji mücadelesi politiktir ve politik olarak verilmelidir" dediğimiz zaman çoğu insan diyor ki "Bununla ne demek istiyorsunuz?" Bunu çok somut bir örnekle vereyim. Bugün İkizdere'de taşocağı meselesi başladığı zaman, eylemler de başladı. Kullanılan dövizlerden birinde: "Orman vatandır" yazıyordu. Peki soruyorum, "vatani sen neyle savunuyorsun?"

Basın açıklamasıyla vatani savunamazsın. Cengiz Holding İkizdere'ye girdi, taş ocağını yapıyor. Sen "Cengiz Defol" diyorsun ama Cengiz yok ki orada! Cengiz'in önüne barikatı kuran kim? Bizzat iktidar, bizzat AKP. Sen orada "AKP Defol" diyemediğin müddetçe o ormanı kaybetmek zorundasın. Başka şansın yok! Dolayısıyla "Alamos Gold Defol", "Cengiz Defol" veya "Limak Defol" demek yetmiyor. Bu bir birikim, bir sermaye rejimidir. Dolayısıyla bunu farkına varıp, sermaye birikiminin bütün mağdurlarının ortaklığını kuracak bir politika, buna

uygun örgütlenmeler, stratejiler, programlar, ittifaklar geliştirmek zorundasın. Geliştiremediğin zaman yenilmekle karşı karşıyasın. Tüm bu bağlantılar kurulmadığı zaman yerel çevre hareketleri kendi sınırlarına dayanır ve orada ölür. Örneğin Hopa, Fındıklı HES yaptırmadı ama Arhavi yaptırttı. Bu somut örneği anlamak zorundayız.

Mesela Fındıklı bu açıdan çoğu yerde örnektir. HES'leri yaptırmadı istinaf duvarlarını da yaptırmadı. Ben Hopalıyım, benim köyümde maalesef yapıldı.

Maalesef Fındıklı'da öyle. Vadilerdeki derelerin bütünü olmasa bile çoğu artık duvarların arasında.

C. A.: Ben oradayken yaptırmamıştı ve biz bundan da övünüyorduk. Hatta tersten şunu söyleyecektim: benim köyüm, Hopa'nın Başoba Köyü, herkesin, devletin Kızıl Moskova diye baktıkları bir köydür ve solcu muhtarın zamanın istinat duvarları yapıldı. Çoğu yerde köye giderken dereyi görünmüyorsunuz bile.

Ekoloji mücadelesi elbette en temelde, sade haliyle üç beş ağacı savunma mücadelesidir ama bununla yetinebilecek bir mücadele değildir. Çünkü mono kültür tarıma karşı çıkmazsanız, ekoloji mücadelesi veriyoruz diyemezsin ve Karadeniz'in en büyük sorunu mono kültür tarımdır. Karadeniz'in en büyük sorunu HES değildir, maden de değildir. Çöp sorunudur, kentleşmedir.

Kentleşme bir ekoloji sorunudur. Çünkü hem bir ekolojik yıkım hem bazı ekolojik faaliyetlerin yapılamaması demektir. Tarımın olmaması insanların topraktan, doğadan koparak yaşaması demektir. Dolayısıyla siz buna dair bir bakış açısı geliştirmedeğin zaman, üç, beş ağacı savunuyor olmanız kıymetlidir, ama yetersizdir.

Bugün Anadolu'nun neredeyse üçte ikisi kuraklık yaşıyor. Kuraklığın etkisini manavdan 10 kuruşa alacağımız soğanı 10 TL'ye alarak ödüyoruz. Ya da Antalya'ya yapılan bir doğalgaz yatırımının faturasını astronomik zamlarla tüketerek ödüyoruz. Bu konuların makro ya da yüksek siyaset denilen konularla bağlantısını koparamayız. Karadeniz'de yaşayan bir insanın domatesini Alanya'dan

bekliyor olmasını, kendi bahçesinde artık bahçe tarımı yapamıyor olmasını sorgulamadığımız zaman, oradaki bir HES projesine karşı çıkmamız yetmez. Biz “yetmez ama evet” diyebileceğimiz bir siyasetin içerisinde değiliz artık. Dolayısıyla başarı ve başarısızlıkları ölçüğe göre değiştirmek gerekiyor. Gerçekleri paranteze alarak yaşamamanın bir anlamı yok, gerçeği söylemek lazım ve ben şunu söylüyorum; Barışı savunmayan, nükleere karşı çıkmayan, iklim krizini hiçbir şekilde gündem yapmayan, ezcümle kapitalist üretim sistemine karşı çıkmayan, sadece kendi vadisindeki bir maden, bir HES projesine karşı çıkıyor diye kimse ekolojist falan olamaz.

Peki aklında kalan Doğu Karadeniz ile ilgili aklında en çarpıcı çevre hareketi imgesi ya da sloganı nedir?

C. A.: Bu zor bir soru, imge olarak çok şey var. “Dereler özgürdür, özgür olacak” sloganı artık herkesin hafızasına yer etmiş bir slogan. Kazım amcanın ineğini satması mesela. Yani Vatandaş Mustafa bir başlangıç vuruşuydu. Böyle çok imge var. Mesela çok gündem olmadı ama Çamlıhemşin’de Yakup abinin organize ettiği bir eylem vardı: “İşte dava açıyoruz duymuyorlar, basın açıklaması yapıyoruz duymuyorlar, slogan atıyoruz duymuyorlar. Biz de bugün bağırılım başımızdan yukarı” dedi. Gittik bir tane vadinin ortasında kuşlar, hayvanlar gibi bağırдық. Sudan Sebepler³ kitabının kapağı o eylemdir.

Bir karikatürü vardı. Dedeyle torun bir köy evinin önünde oturuyorlar. Aşağıdan biri geliyor, iş insanı gibi. Dede “bu gelen Ağaoğlu mu” diyor? Torun da “yok” diyor. “Tüh” diyor “keşke Ağaoğlu olsaydı da bizim burası da değerlendirseydi.” Başımızdan yukarı bağırduğumuz eylemde, bizi protesto eden, beş, on kişilik başka bir ekip de vardı. Çamlıhemşin’in sit alanı kararının kaldırılmasını talep ediyorlardı. “Sizin yüzünüzden kimse turizm tesisi yapamıyor, ev yapamıyor” diye gelip bizi protesto ettiler.

3 Cemil Aksu, Sinan Erensü, Erdem Evren (2016) “Sudan Sebepler Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler” İletişim Yayınları: İstanbul.

Bu kadın hareketi faktörü üzerine ben de çok düşünüyorum. İşte o yüksek lisans tezini yazarken mesela kendimden çok emindim. Şimdi daha çok gri alandayım galiba. Örgütlenmelerde biraz daha vitrindeler, eylemlerde öne çıkmaları güzel, çok iyi fotoğraf karesi veriyor vs. Ama günün sonunda karar alma anlarında yoklar. Ve bu o kadar büyük bir yokluk ki bu müthiş bir tezat yaratıyor.

C. A.: Ben baştan beri bunu söylüyorum. Bir erkek akli var, hareketi yöneten: Çocuklar ve kadınlar öne çıkarsa bir eylem daha meşru hale gelir, dolayısıyla polis saldırmaz, diyen bir akıl. Orada da bir devlet akli var çünkü. Polisin bir kadını dövmesi hele bir de köylü bir kadını dövmesi büyük bir tepki ile karşılanıyor. İktidarla pazarlık yapan bir erkek akli bu, erkeklik iktidarla her durumda pazarlık kapısı açan bir şeydir.

Erkeğin şehirde, ticarete bürokraside sürekli devletle bir hukuku var. Kadının yok, en azından köydeki kadının yok. Dolayısıyla kadın direkt lafını söylüyor ama erkek söyleyemiyor. Çünkü erkek yarın, öbür gün gene bir “izin” alacak. Kadının böyle dertleri yok, dolayısıyla o irrasyonel kalıyor. İrrasyonel olduğu için de lafını söylüyor, “devlet kimdir” diyebiliyor.

Karadeniz’de hakikaten bir devrimci sınıf varsa bu kadınlardır. Başka yerlerde, belki başka devrimci sınıflar çıkabilir ama Karadeniz’de bu kadınlardır. Dolayısıyla çevre mücadelelerinde kadınlar ayrımcılığa maruz kalıyor.

Doğu Karadeniz’deki çevre mücadelesine tarihsel ve bütüncül bir perspektiften Cemil Aksu ile birlikte baktık. Sevgili Cemil, çok teşekkürler.

On the Conditions of Eastern Black Sea Environmental Movements with Cemil Aksu

In the first episode of *Koyu Yeşil* [Dark Green], our guest is dear Cemil Aksu. In our interview with activist and researcher Cemil Aksu, we looked at the environmental movements in the Eastern Black Sea region from a holistic perspective.

Can you tell us how your personal history intersected with the Eastern Black Sea environmental movement?

Cemil Aksu: Before 2005, I had a long prison period for political reasons. At that time, I started to be interested in the climate crisis and ecological politics in my readings on world politics and public opposition movements. I first started to establish an intellectual connection. I was released from prison at the end of 2004 and at that time there was a dam project in Çamlıhemşin and a struggle against this dam project. I actually became involved in a struggle that had started.

As those interested may recall, a law on the electricity market was passed in 2005 and companies were allowed to generate and distribute electricity. Therefore, in addition to hydroelectric power plants with large dams, river-type hydroelectric power plants, i.e. plants without dams, were also allowed. After 2005, the State Hydraulic Works had prepared the infrastructure for hundreds of HEPP projects on all rivers and streams in Turkey. With the enactment of the electricity market law, all kinds of companies, from textile companies to construction firms, have

rushed into this field, even though it is not their main field of activity. The Black Sea Region has been the most affected by this rush.

At that time, there were around 1000-1500 river type HEPP projects in Trabzon, Rize and Artvin. Project permits were constantly being issued. *Environmental Impact Assessment (EIA)* approval was not required for most projects. Companies could apply wherever they wanted and get the project they wanted. They started projects in İkizdere, other districts of Rize, Çayeli, Trabzon, creating very serious destruction in some places. As soon as they started, people were frightened by the destruction they faced.

In fact, people were already economically and socially depressed. Especially the villagers who are engaged in agricultural activities already have a hand-to-mouth life. Tea doesn't hold its former value, and people can no longer earn as much income from hazelnuts as they used to. Moreover, because of tea, hazelnuts and then kiwi, horticulture is over. People are gardening on a very small area. They already have a difficult life, and then one morning, a company comes knocking on your door. They started to change the bed of the stream, which has an indispensable place in your life, to build embankments in front of the stream, to build tunnels and roads through your lands. Everything aimed at cutting off the water, cutting off the flow of the stream, was perceived as an attack to cut off the vein connected to life. In the Black Sea region and all over Turkey, this situation created a reaction with a serious urge for life. "Water is life" was partly driven by this impulse.

Retaining walls were also built in all the streams where HEPPs were constructed. Because of the retaining walls, people and in fact all living things were prevented from accessing the stream. Secondly, it became clear that the analyses conducted by the State Hydraulic Works were not in line with the reality on the ground, and that HEPPs could not actually be built in places where HEPP permits were granted. This time, the streams were moved from their beds with penstock pipes and connected to the regulator from a higher place. And we were faced with a situation where the streams were dried up.

In Turkey, and indeed in all countries like Turkey, the damage you cause to the environment is never accounted for. To put it very simply, people may indiscriminately throw the excavated soil into the stream beds while clearing a

road to their fields. They are unplanned when cutting trees. Because we are in a place where trees are abundant, people also think that forests will never end. Therefore, they may not realize how important the integrity of nature is.

In Turkey, the central administration has a very poor record on environmental protection. For example, a road or a construction project is never just about that project. There are a lot of add-ons, and this has also been so in the case of HEPPs. In the case of the Eastern Black Sea, they had to build a road to build a penstock. You know the Black Sea; you have to cut down the forest like Zoro's sword to build that road on steep slopes. This also means an increase in landslides there, the fragmentation of forest areas, the shaving of the hillside as a whole or the surface of a hill. In many cases this is exactly what happened. When they were building those penstocks, all the slopes were shaved. Since roads were built on every slope, there were landslides everywhere. It was a picture we had never seen before in this region. Very quickly, a reaction against this developed. As in the Black Sea region, an environmental association was established almost everywhere in Turkey, in every district. Platforms against HEPPs were established and in our Black Sea region, the Fellowship of the Streams Platform was established in 2007-2008.

When we look at the almanac¹ you have prepared, for example, it seems that the environmental struggle in the Eastern Black Sea region carries a lot of emphasis. Even just looking at the table of contents of the almanac, there are a lot of struggles that are directly related to and remembered by the Eastern Black Sea region: Cerattepe, anti-HEPP movements, the struggle against the Green Road project and the Black Sea coastal road. But really, has the Eastern Black Sea suddenly turned into a plundered area? Has the Eastern Black Sea been opened to rent-seeking over the environment?

C. A.: This craze in the Black Sea after 2005 is linked to a couple of things. One of them is the change in energy markets and the other is actually government policies. This is linked to the fact that the government's main cadres are from the Black Sea region and that 20 years of AKP [Justice and Development Party] governments

1 Cemil Aksu and Ramazan Korkut (2017) "Ekoloji Almanacı 2005-2016" [Almanac of Ecology 2005-2016], Yeni İnsan Publishing House: Istanbul.

have wanted to create capital accumulation through the construction, energy and tourism sectors. When we look at the legal regulations developed in the construction, energy and tourism sectors and those operating in the areas created by the state for companies, we see a policy of capital accumulation. Today, we see the Black Sea companies, which we now call the “gang of five”, and their ties to the political power. Moreover, the Black Sea region was not only the backyard of the AKP government, but also of right-wing governments since the time of Mesut Yılmaz. Therefore, it must be said that the pro-government companies in the Black Sea region had the freedom to disregard the existing legal rules in all their activities. These companies had the support of the government and they were able to move forward entirely through patronage, dealing with provincial district presidents and ministers.

The AKP government, like its predecessors, came to power with promises of membership to the European Union and thus democratization. But the development models that accompanied these democratization promises were based on a regime of oppression that envisaged the complete destruction of nature and the suppression of the basic social demands of the people living there. Therefore, there is a fundamental contradiction between their political and economic programs. This contradiction actually showed that advanced democracy is not democratic at all when it comes to nature and the environment.

In the Black Sea region, the main agenda from 2005 to 2011-12 was hydraulic power plants. Very important achievements were made in the struggle against the power plants. At least 1,500-2,000 HEPPs planned in the early days could not be built. They were prevented by legal struggles and de facto national struggle. Some of the HEPPs could not be built because they did not have any reality. Almost the vast majority of those that were built were built despite the law, despite the objections of the people living there, and with political pressure or gendarmerie pressure. This is considered a second attack.

Before the second attack with the HEPPs, the big project that everyone would remember was the Black Sea coastal road project. Every government, as soon as it comes to power, comes up with projects that can utilize the capital of certain capital groups that support it. Such as the Black Sea coastal road project, the HEPP

projects, the Green Road. Or the Giresun-Ordu infill airport, Trabzon Airport, Rize-Artvin infill airport, İyidere Logistics Center and Port, which led to the construction of the quarry opposed by the people of İkizdere, tourism investments financed by KOSGEB or the Eastern Black Sea Development Agency, the promotion of Arab tourism and many other things were actually projects that were presented with the promise of employment and development to people struggling economically with poverty and unemployment in this region, but in reality they were projects that offered new job opportunities to the capitalist circles close to the government in that region. These projects are actually what Harvey calls creative destruction. Yes, creative because capital creates profit. Destructive because it brings destruction to the people and nature.

In fact, urban transformation has also taken place in the Black Sea. When you land at Trabzon airport, the transformation of Trabzon can be seen in the high-rise buildings, the constructions built on the land reclamation, the housing estates, and even the construction on the plateaus. The serious urban transformation in Uzungöl is now taking place in Ayder. Likewise, an urban transformation is taking place in the central district of Rize.

In the Cerattepe struggle, we see traces of different struggles and destruction of nature in the Black Sea region. Cerattepe is actually a very specific issue. It is a 23-year struggle against cyanide mining. But in Artvin, there are 11 huge dam projects on the Çoruh River. Most of these have been built: Muratlı, Borçka, Artvin, Deriner, Yusufeli dams were built. Other projects were also carried out towards Erzurum and Gümüşhane. These projects did not receive much reaction because of the development issues. But the people of Artvin got their fingers burned there. The people of Artvin saw that the promises of development and job they expected from the construction of these dams did not materialize. They were more experienced in opposing the HEPP projects because they realized that the dams did not provide them with any economic or social development advantages. Despite this, HEPP projects could be constructed in Murgul, Borçka and Yusufeli, where the ruling party has the majority of societal support. Most of the HEPP projects in Hopa, Arhavi, Şavşat, Ardanuç and Artvin Center could not be built. In Şavşat and Meydancık, one or two HEPP projects and one overlooked HEPP project in the center of Ardanuç were built.

The AKP government has a very obvious difference from the right-wing or liberal governments that preceded it. They have established a system that teaches everyone to steal from nature, the people, the stream, the forest. They have created a complete entrepreneurial mentality. For example, in Rize, they created an entrepreneurial mentality in which almost everyone says “how much money can we make if we build a bungalow house in that forest area” or “how much money can we make if we build a cable car system on that hill” or “how much money can we make if we cut down those trees”. This entrepreneurial mentality is not only related to the AKP, but also to the neoliberal transformation in the world as a whole. Because the hidden subject of neoliberalism is the entrepreneur. A foreign company comes. It tries to take away your stream and you fight against it. Then you fire that company and build a tourism facility where the company wants to build a HEPP.

We have seen different actors in many fields waging struggles under the general umbrella of “defense of living space”. This raised two questions in my mind: first, how many types of social movements have emerged from the attacks on the environment? Can we place all of these social movements under the umbrella of environmental social movements? Or should we talk about local social movements organized around separate local problems? The second issue is where did the continuity in the HEPP movements come from? Did it come from laboring actors or from the action and communication repertoire of social movements?

C. A.: What cuts across both questions are the actors. In the Eastern Black Sea region, the women’s struggle, the environmental struggle, or the defense of living space as the preference of those who struggle after 2005, are issues that intersect each other in terms of their agents. I emphasize the agent. For example, the lawyers involved in the struggle against the dam project in Çamlıhemşin, which started in 96, were also students of Senih Öney, the lawyer of those who fought against the Bergama Ovacık gold mine or the Efemçukuru gold mine in İzmir. Yakup, İbrahim and other friends conveyed an experience from there. There is a connection that carries the experience of struggle as an environmental lawyer from Bergama, from the Aegean region to the Black Sea. Secondly, before the

Fellowship of the Streams Platform was established, there was a platform on tea and ÇAYKUR, which included the people who pioneered the establishment of the platform. At the same time, as a deeper axis, the presence of people from the left-wing socialist struggle from the pre-1980s until today is important. This provides a continuity and these people were also the ones who fought against the Black Sea Coastal Road, against the destruction in hazelnut and tea. Then these people became people who also fought against the HEPPs. And there is a 'woman factor' in all of these movements. This is something that feeds on both local dynamics and global dynamics.

One of the answers to the question of why, for example, the struggle against the Black Sea coastal road has not been so popularized, while the struggle against HEPPs has been so popularized is related to the transformation we are experiencing both in Turkey and globally. The basis of that transformation is the place that social media tools have taken in our lives. In fact, this is not just a social media issue, but the change that communication tools create in terms of political participation and political activism. The most important advantage of almost all social struggles after the 2000s is social media. Because through a Facebook group, you can reach people from all over Turkey and even the world. The transformation in a small village, for example, a problem in Findıklı in the Black Sea region, can be quickly spread to people who are from Findıklı but live in different cities in Turkey or in the diaspora. By establishing a partnership, you have the chance to struggle or to provide information, experience and support.

I would like to open a parenthesis here. In my master's thesis, I examined the repertoire tools of the Findıklı HEPP opposition. I focused on the use of communication tools and social media by the Findıklı HEPP resistance as an environmental social movement. It was the pre-Gezi period and the importance of social media tools in social movements was a topic of discussion. Of course, our perception changed after Gezi. The impact and functionality of social media in the repertoire became more visible. This is a very important repertoire advancement.

C. A.: Actually, action is communication. If you cannot communicate, if you cannot use the means of communication of the time, your action will cause an internal

explosion because you cannot multiply your demands and convey them to others. If you have a means to deliver your message to second and third parties, you are taking action. In the past, an organizing capacity was created through newspapers and magazines. Now it is created through social media, Twitter, etc. Social media has significantly increased organization capacities. There are millions who hear your voice.

The main transformation that the struggles over HEPPs, Cerattepe, Green Road, gold mines and quarries in Fatsa and elsewhere have created for Turkey has been a resistance for democracy. When you address these movements technically, a lot of handicaps become visible. I think that these struggles are really a struggle for living space and can only indirectly be called a struggle for environment and ecology. All the movements you have seen in Turkey in the last 20 years, which we categorize as environmental movements, are actually laboring peasant movements.

The people fighting against the GPP in Aydın are actually peasants who are trying to keep their last agricultural land and to carry out agriculture in that agricultural land. Or some of the people struggling in the Mount Ida region are laboring villagers who are fighting not to lose their last agricultural land, their last pastures. There is actually such a character in the Black Sea region. Because the people who really defend their living spaces are the people who live there and want to live there by continuing the agricultural economic activities they already carry out. Some of these people actually oppose the destruction caused and/or to be caused by these projects out of environmental sensitivity or in connection with the global ecological crisis and climate crisis. In this respect, just like Gezi, it is important to underline that the movement itself is layered.

One layer of the environmental struggle in Turkey is formed by those who say “I am a citizen of this place and I have rights and I need to fight and organize to get these rights”. In fact, what we call democracy is basically the people’s awareness of their rights as a people and their struggle to retain these rights.

From the perspective of the right-holding agent, do the rising environmental social movements in the Eastern Black Sea region have a relationship with micro politics or macro politics?

C. A.: We can say yes and no. This created a consciousness. In other words, it created an consciousness of organizing about how you should act when you are faced with a problem. At its simplest, it created the consciousness of petitioning. This petitioning may seem very simple at first glance, but this action is in essence a villager standing at the door of the state. Because whether you go to the court, the headman's door or the gendarmerie's door, you have to file a petition. For a villager, sometimes the headman, sometimes the gendarme or even the teacher is the state. And petitioning is a way of going to the door of the state and saying that I have rights as a citizen. Before, we used to ask whether we should complain to the state, everyone would stand aside and resign themselves to their fate. What is happening here is a transformation. Of course, this transformation does not immediately evolve into a transformation of political preference. Some time is needed here. For example, when a project authorized by the AKP or the government in their valleys comes up, people fight against it. But in a local or general election, they may continue to vote for the same party. Conversely, they did not give the necessary support to people who opposed these projects, fought hard for it and ran as candidates in the elections. In other words, there is a time gap between people becoming conscious of claiming their rights and turning this into a political issue.

This situation also points to the limits of the environmental movement in Turkey. The first reason here is the failure to establish the link between the companies that carry out the projects and the government that makes the necessary legal and political arrangements for the companies to carry out their activities. From the beginning, the environmental movements in Turkey have been claiming that "we are above politics". In a sense, this is a limitation brought about by discourses such as "we are doing the politics of nature, we are fighting for everyone, let's not bring politics into this, if we bring politics into this, we will not be united, we will be divided, the struggle will not succeed". In fact, they are very justified. Because when you are faced with an emergency situation, it is desirable to overcome some of the previous distinctions between the people living in that locality and to fight with unity. The urgency of the environmental struggle has created an approach of bracketing macro issues that affect everyone as much as possible. This actually creates a reactionary compromise. The horizon of the movement becomes to

oppose the project that is most urgent in that place. Secondly, if the project is an HEPP project or a mining project, it can turn into opposition only to that mine or HEPP. In this case, the local people may say “It is none of our business” to the question “So, should it not be built here, but should it be built elsewhere?”. For example, when HEPPs were first on the agenda in Arhavi, a compromise was made with the minister of the time; it should not be built in the Kamilet valley, but it could be built elsewhere...

One of the debates at the time was basin planning based on European Union legislation. One aspect of basin planning was to determine in advance where HEPPs would be built in a basin and where they would not be built. This discussion and planning included a compromise to build HEPPs where there were no tourism activities. This happened in Arhavi, for example. They said that the HEPP should not be built in Mençuna, but elsewhere. But then it didn't stop there, MNG built a “crazy” HEPP in Kamilet too, even in the middle of Arhavi, leave aside Kamilet. Today, on your way to the İkiz Köprü, you pass through the hell of quarries and reach Mençuna and Kamilet. There has been such destruction. Therefore, the democracy potential of the movement has limits. And this actually creates its own internal crisis of the movement.

Since 2011, the environmental struggle, both globally and locally, has been going through a skid, fed by certain discourses and practices inherited from the 70s. One of the foundations of this skid is this internal crisis. We preserve the discourses such as “politics for all”, which were the discourses of the early days of the green movement in the world, in almost the same way. It is said that the climate crisis affects not only the working class, the poor or the peasants, but also the rich; that the environmental struggle is a struggle to save all living things. Therefore, it is said that this is a different politics that cuts across the distinctions of traditional politics or supra-political. This is why we are still discussing principles such as horizontality, direct democracy and participation.

At the same time, two very basic agendas are not on the agenda of the ecology movement: Peace and opposition to nuclear energy. For example, these have no longer been on the agenda of the ecology movement in Turkey and the world in the last 20 years. Because hydroelectric power plants, mining activities or the climate

crisis have overtaken these two agendas and dominated the agenda. To return to the question, yes, these movements have created a transformation. Not only in the Black Sea region, but also across Turkey. The emergence of these movements, especially in the provinces where the experience of democracy, organization and social struggle is quite backward, has created a serious democratization consciousness. In general, social media tools have created a ground for this consciousness to generalize, spread and be shared by the society in Turkey. An intersection with other struggles for equality, democracy and justice in society was also achieved. The rising struggle of women in this period has been a very inspiring and encouraging intersection. In general, the democratization created by the struggle of the Kurdish people has also forced the state to take steps towards democratization. Another dynamic was the intersection between the transformations brought about by the harmonization process with the European Union and the development of the pensioner movement in the cities. Gezi, which opened the door to the future in Turkey's century-long horizon, created a situation we call the June Uprising. I think local environmental movements played a major role in this transformation.

Going back to the main axis, do you find the environmental struggles in the Eastern Black Sea region successful? What is your definition of success? For example, we talked about retaining walls. Does the fact that a stream on which a hydroelectric power plant could not be built and which has been enclosed between walls, as if it were a canal, correspond to a success? When you look at the environmental problems in the Eastern Black Sea region from a general perspective along with this issue of success, if I asked you to rank the environmental problems in the Eastern Black Sea region, which problems would be in the top three?

C. A.: I don't think it would be a correct approach to consider the environmental movement in the Black Sea region as successful or unsuccessful with a holistic view. Because there are things we have succeeded in. Very practically, we can say that we have prevented hundreds of HEPP projects. This is a great success in itself. Despite the forty years that have passed since the September 12 military coup, the Black Sea is a place that has not been able to repair and overcome the political, legal

and physical destruction of the coup. It is a success that after the 90s, when there were gradual partial democratization moves, people prevented hundreds of HEPP constructions by fighting against a state-sponsored project with macro politics that directly affects their lives. Of course, every movement has its own dialectic. We need to think about both the pros and cons. For example, despite the mass of women we see in the protests, there is still no serious women's organization in the Black Sea region. In other words, there is no organized women's movement. This is a disadvantage. On the other hand, the reflex to defend living space has developed. Awareness of democracy has developed. But we are still lacking in linking this with political power and political program. This is also a disadvantage. We have a capacity for action, yes, but we also lack in increasing this capacity for action.

There is a lack of comprehension of the environmental movement. Yes, there is a sensitivity regardless of whether it is one tree or ten trees. When a tree in the park is to be cut down, there are people who say "why are you cutting this down?". But we are lacking in linking the defense of this or that tree with more macro-scale issues such as ecological crisis, climate crisis, food crises or water crisis and linking it to macro politics. For example, when we say "the struggle for ecology is political and should be fought politically", most people say, "What do you mean by that?" Let me give you a very concrete example. Today, when the quarry issue started in İközdere, protests also started. One of the banners used read: "The forest is the homeland". So, I ask "what do you defend the homeland with?"

You cannot defend the homeland with a press release. Cengiz Holding has entered İközdere and is building a quarry. You say "Cengiz Get Out" but Cengiz is not there! Who is the one building the barricade in front of Cengiz? It is the government, it is the AKP. Unless you can say "AKP Get Out" there, you have to lose that forest. You have no other choice! Therefore, it is not enough to say "Alamos Gold Get Out", "Cengiz Get Out" or "Limak Get Out". This is a regime of accumulation, a regime of capital. Therefore, you have to realize this and develop a policy that will establish the partnership of all victims of capital accumulation, and develop appropriate organizations, strategies, programs and alliances. When you fail to develop them, you face being defeated. When all these connections are not established, local environmental movements reach their limits and die there. For example, Hopa and Fındıklı did not get the HEPP built, but Arhavi did. We have to understand this concrete example.

For example, Fındıklı is an example in many places in this respect. They did not have the HEPPs built and they did not have the retaining walls built. I am from Hopa, unfortunately it was built in my village.

Unfortunately, so is Fındıklı. Most, if not all, of the streams in the valleys are now between the walls.

C. A.: When I was there, they didn't let it be built and we were proud of that too. In fact, I was going to say this in reverse: my village, Başoba Village in Hopa, is a village that everyone, the state, looks at as Red Moscow, and the retaining walls were built in the time of the leftist headman. In most places you can't even see the stream on the way to the village.

Of course, the struggle for ecology is basically, in its simplest form, a struggle to defend just a few trees, but it is not a struggle that can be limited to this. Because if you do not oppose mono-culture agriculture, you cannot say that you are fighting for ecology, and the biggest problem of the Black Sea is mono-culture agriculture. The biggest problem of the Black Sea is not the HEPP, nor is it the mine. It is the problem of garbage, it is urbanization.

Urbanization is an ecological problem. Because it means both ecological destruction and the inability to carry out some ecological activities. The absence of agriculture means that people live detached from the soil and nature. Therefore, when you do not develop a perspective on this, defending just a few trees is valuable, but not enough.

Today, almost two thirds of Anatolia is experiencing drought. We pay for the effects of the drought by buying onions for 10 TL when we would buy them for 10 cents from the greengrocer. Or we pay for a natural gas investment in Antalya with astronomical price hikes. We cannot disconnect these issues from macro or high politics. When we do not question the fact that a person living in the Black Sea region expects his tomatoes from Alanya, or that he can no longer garden in his own garden, it is not enough to oppose a hydroelectric power plant project there. We are no longer in a politics where we can say "not enough but yes". Therefore, it is necessary to change achievements and failures according to the scale. There is

no point in living by bracketing the facts, it is necessary to tell the truth, and I say this; no one can be an ecologist who does not defend peace, who does not oppose nuclear power, who does not put the climate crisis on the agenda in any way, who does not oppose the capitalist production system, just because they oppose a mine or an HEPP project in their valley.

Well, what is the most striking environmental movement image or slogan about the Eastern Black Sea region that you remember?

C. A.: This is a difficult question, there are many images. “The streams are free; they will flow freely” is a slogan that is now etched in everyone’s memory. Uncle Kazım selling his cow for example. I mean, Citizen Mustafa was a starting kick. There are many such images. For example, it wasn’t on the agenda much, but there was a protest organized by brother Yakup in Çamlıhemşin: “They don’t hear when we file a lawsuit, they don’t hear when we make a press statement, they don’t hear when we shout slogans. Let’s shout from the top of our heads today.” We went and shouted like birds and animals in the middle of a valley. The cover of the book *Sudan Sebepler*² is from that protest.

There was a cartoon. Grandfather and grandson are sitting in front of a village house. Someone comes from below, like a businessman. The grandfather says, “Is that Ağaoğlu?” And the grandson says “no”. “Alas,” he says, “I wish it was Ağaoğlu so that our place could be valued.” There was another group of five or ten people protesting against us at the protest we were shouting from the top of our heads. They were demanding that the decision on Çamlıhemşin’s protected area be canceled. Saying “Because of you, no one can build tourism facilities or houses,” they protested us.

I also think a lot about this women’s movement factor. For example, when I was writing that master’s thesis, I was very confident. Now I think I am more in the

2 Cemil Aksu, Sinan Erensü, Erdem Evren (2016) “Sudan Sebepler: Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler” [The Considerations on Water: Neoliberal Water-Energy Policies and Resistance in Turkey] İletişim Yayınları: İstanbul.

gray area. They have a little more visibility in organizations, it's good that they come to the forefront in protests, it gives a very good photo frame, etc. But at the end of the day, they are absent in decision-making moments. And this is such a big absence that it creates a great contrast.

C. A.: I've been saying this from the beginning. There is a male mind running the movement: A mind that says that if children and women come to the forefront, a protest becomes more legitimate, therefore the police will not attack. Because there is a state mind there too. When the police beat a woman, especially a peasant woman, it is met with a great reaction. This is a male mind that bargains with the power, masculinity is something that opens the door to bargaining with the power in every situation.

In the city, in commerce, in bureaucracy, the man always has a law with the state. Women do not, at least not women in the village. Therefore, the woman can speak directly, but the man cannot. Because the man will get another "permission" tomorrow or the day after tomorrow. Women don't have such problems, so she remains irrational. And because she is irrational, she can say her word, she can say "who is the state".

If there really is a revolutionary class in the Black Sea, it is the women. There may be other revolutionary classes elsewhere, but in the Black Sea region it is women. Therefore, women are discriminated against in environmental struggles.

We looked at the environmental struggle in the Eastern Black Sea region from a historical and holistic perspective together with Cemil Aksu. Dear Cemil, thank you very much.

Nazlı Demet Uyanık ile Arhavi'nin Atmaca Kadınları ve HES'ler

Bu bölümde Nazlı Demet Uyanık ile Doğu Karadeniz'deki HES mücadelelerini Arhavi deneyimine odaklanarak konuştuk.¹

Hoşgeldiniz sevgili Nazlı Demet Uyanık. Bizim Nazlı ile yolumuz Sırtında Sepeti Bafra'dan Hopa'ya Karadeniz'de Kadınlık Halleri kitabının yazımı aşamasında kesişmişti. Emek Yıldırım ile derlediğimiz kitapta, Nazlı'nın bugün konuşacağımız hattı izleyen HES mücadelesini Arhavi yerelinden ele aldığı lezzetli bir yazısı vardı.² Bölümü dinledikten sonra yazıyı okumanızı da tavsiye ederim.

Nazlı Demet Uyanık: Hoş buldum. Teşekkür ediyorum bu fırsat için.

Sohbetimizin ana aksı HES'ler olacak. Bize biraz HES'lerin senin nazarında karşılığını aktarabilir misin?

N. D. U.: HES ilk başta kulağa, üç harfli, masum bir şeymiş gibi geliyor. Zaten bu imajı destekleyecek biçimde HES'lere yenilenebilir, yeşil enerji de deniyor. Fakat özellikle Doğu Karadeniz'i ele aldığımız zaman hem uygulamalar hem yaygınlık açısından işin pek de böyle olmadığını görüyoruz. Ne yazık ki Doğu Karadeniz'in neredeyse bütün derelerine, su kaynaklarına; hatta incecik, ip gibi akan sularına

1 Bölüm 28 Eylül 2021'de yayınlanmıştır.

2 Nazlı Demet Uyanık (2018) "Arhavi'nin Atmaca Kadınları" içinde Sırtında Sepeti Bafra'dan Hopa'ya Karadeniz'de Kadınlık Halleri. (der.) Özlem Şendeniz ve Emek Yıldırım. Phoenix: Ankara.

HES'ler bir anlamda musallat oldu. Sözüme ona HES'lerin çok basit bir tekniği var; suya belli bir ivme kazandırarak enerji üretiliyor. Evet burada enerji üretilirken bir atık oluşmuyor ama bu yapılar tepeden inme biçimde de kurulmuyor. Ne yazık ki kuruldukları bölgeye çok büyük zararları oluyor. Özellikle Doğu Karadeniz bölgesinde derelerimizin, su kaynaklarımızın bu projelere kurban gittiğine şahit oluyoruz. Bildiğim kadarıyla Türkiye'de 2500 kadar HES projesi var ve bu sayının çok büyük bir kısmı Doğu Karadeniz'de yoğunlaşıyor. Arhavi'de bu bölgelerden biri. Bugüne kadar Arhavi'de 14 HES projesi planlanıyordu. Üç tanesi Durguna Vadisi'nde, bir tanesi Kamilet Vadisi'nde ve biri benim de köyüm olan Kordelit köyünde olmak üzere şu anda beş tane HES yapıldı.

Bizim mücadele gündemimiz MNG'nin Kavak HES projesi ile başladı. Kavak HES projesi kamuoyuna Çılgın HES olarak yansıdı. Çünkü hem ilçe merkezine çok yakın bir noktada hem de köylerin tam ortasında kalan, Cihani bölgesinde yapıldı. İnsanlar Cihani'de yüzmeyi öğrenirler, piknik yaparlar, sosyalleşirlerdi. Fotoğraflarını gösterme şansımız olsa ne kadar güzel, doğa harikası bir yerden söz ettiğimizi daha kolay anlatabilirdim. Projenin iki regülatörü var ve regülatörlerinden biri de tam bu bölge üzerine kuruldu. Bu proje 2012'de gündeme gelince, köyüm Kordelit'de dahil olmak üzere, farklı köylerden insanlar bir araya geldiler ve bu projeye karşı sıkı bir mücadele başlattılar. 2012 yılının yaz aylarında 5-6 farklı köyden gelen yüzlerce insan, Cihani'de toplandı. Bir direniş çadırı kurdular. 3 ay boyunca nöbet tuttular. Ne yazık ki 2012'nin sonbaharına doğru buradaki mücadele bir şekilde dağıldı ve 2013 yılının sonuna kadar da bölgeye derin bir sessizlik hakim oldu. Kendisi de Arhavili olan MNG proje için gerekli prosedür adımlarını da o sessiz zaman dilimi içinde attı.

Ben İstanbul'da doğdum büyüdüm ama Arhavi ile ilişkim hiçbir zaman kopmadı. Her yaz sık sık geliyorduk. O zamanlar sahilde evimiz vardı. Sahil yolu yapıldıktan sonra, orayla, o evle de iletişimimiz kalmadı. Buna sahil yolu fiyaskosu diyelim. Yazları memlekete geldiğimizde babaannem ve dedemin Kordelit'teki evinde kalmaya başlamıştık. HES projesi gündeme geldiğinde büyükşehirden mücadeleyi çok yakın takibe almıştık. Mücadele dağılınca dedik ki, bari biz bir el atalım bu işe. "Deresiz bir Kordelit, deresiz bir Arhavi olmaz" mottosuyla bu mücadeleye atıldık. Her şey çok az katılımlı bir basın açıklamasıyla başladı. O zamandan beri de Arhavi'nin kabusu olan çeşit çeşit projelere karşı bir araya geliyoruz. Elimizden

geldiğince hem hukuksal anlamda hem sahada hem de toplumsal alanda çalışmalar yapmaya, mücadeleye yürütmeye devam ediyoruz.

Buradaki bizi de belki biraz konuşabiliriz. Atmaca Kadınlarının kuruluşu önemli bir adım. Dağılan bir nöbetten söz ettin ama bir yandan da süren bir nöbet ve dereleri savunmaya çalışan bir grup ortaya çıktı.

N. D. U.: Birinci HES direnişi dağıldıktan sonra, kapı kapı köyleri dolaştık. Birinci HES direnişinde kopmalar vesaire oldu ama “bu bizim deremiz ve bunu korumak zorundayız” dedik. Aksi takdirde köyümüz yaşanmaz hale gelecekti. Tabii olumsuz sonuçlanan bir geçmiş deneyim yaşandıktan sonra insanlarda büyük bir güven kaybı olmuştu. Kimi “o beni yarı yolda bıraktı”, kimi ise “o arazisini sattı” diyor birbirlerini suçluyorlardı. Bu noktadan sonra tekrar toparlanmak çok zor oldu. Ama biz vazgeçmedik ve bir biçimde toparlanmayı başardık. Kordelit köyünden insanlarla tekrar bir araya geldik ve dedik ki “biz eski direnişi de hatırlayarak, burada tekrar bir direniş çadırı kuralım ve nöbet tutalım.” Bunun için attığımız ilk adımlardan biri sahil yolundan sonra sönümlenen Arhavi Doğa Koruma Platformu’nu canlandırmaktı.

HES mücadelesi ekseninde platformu tekrar kurduk. Sonra Kordelit’ten bir mücadele arkadaşımızın yine Cihani’ye çok yakın bir noktadaki arazisinin üzerine, farklı köylerden gelen insanlarla beraber bir direniş evi kurduk. Ve orada nöbet tutmaya başladık. Yeri geldi derede iş makinası gördük, onu oradan çıkarmaya çalıştık yeri geldi sadece bekledik. Çok uzun soluklu bir mücadele başladı orada.

Şirket şantiyeye giden bir köprü yapmıştı. Biz bu köprüünün kaçak olduğundan şüphelendik ve bilgi edinme hakkı doğrultusunda dilekçe verdik. Konu ile ilgili bize aylar sonra “yanlışlıkla” bir cevap geldi. Yanlışlıkla geldi, çünkü cevap aslında şirkete gidiyordu. Şirkettekiler yaptığımız başvuruya verilen bu yanıt postasını almayı reddediyormuş. Süreçte bu posta döndü dolaştı ve bizim mücadeleden bir arkadaşımızın eline ulaştı. Biz de toplandık ve posta ile ilgili ne yapacağımızı, postayı açıp açmayacağımızı saatlerce tartıştık. Zira posta bize gelmemiş, şirkete gelmişti. Sonunda zarfı açmaya karar verdik. Zarfı açtığımızda gördük ki, o köprü kaçaktı ve yıkılması gerekiyordu. Orçü deresinin üzerine inşa ettikleri kaçak köprü,

kurulduğu yerde dereyi daraltıyordu. Devlet Su İşleri’de, DSİ, zaten bu yüzden köprü’nün kaçak olduğunu ilan etmişti. Biz de “o zaman hukuku biz uygulatacağız, kaçaksa bu köprüyü kullandırtmayacağız” dedik ve o gün, o köprüyü kullanıma kapattık. Köprü’nün kaçak olduğuna ilişkin kararı büyük bir poster olarak bastırıp köprü girişine astık.

Bu eylem haberi basına çıkmıştı değil mi?

N. D. U.: Evet çıkmıştı. Köprü’nün üzerinde biz nöbet tutarken araç trafiğine de engel olmuştuk. Neticede o köprü’nün kullanılmaması gerekiyordu. Şirketin taşeronları bölgeye geldiler ve şirket yetkilileri ile aramızda bir laf dalaşı yaşandı. Bir anda üzerimize saldırdılar. Hatta bu olay sonrasında mahkemelik olduk ve bize saldıran bazı taşeron sahipleri de ceza aldı.

2014 yazının sonunda ilk defa projeyi iptal ettirmeyi başardık. Yürütmeyi durdurma kararı çıktı. İkinci senede yeniden Çevre Etki Değerlendirme, ÇED, raporu aldılar. Ve süreç tekrar başladı. Şirket inşaatı başladı ama biz bunu da iptal ettirmeyi başardık. Tabii senin ve dinleyenlerimizin de çok iyi bildiği gibi, bu maalesef çok sıkıntılı bir süreç. Çünkü mahkemeden karar çıkana kadar zaten oradaki tahribat oluşmuştu. Cihani çok hızlı bir şekilde tahrip edildi. İki kere iptal ettirdiğimiz projeye şirket üçüncü kez ÇED raporu aldı. Ve mahkeme süreci devam ederken, zaten projenin önemli bir kısmı da tamamlanmış oldu. 2016’da proje inşaatı bitti.

Atmaca Kadınlar bu mücadele içinde kendiliğinden gelişti. Süreçte biz şunu fark ettik; kadınlar mücadelede hep çok aktif rol üstleniyorlar. Kadınlar hem eylemlerde hem basın açıklamalarında hem yürüyüş organizasyonlarında çok aktiftiler. Görev dağılımı olduğunda herkes kendince işin ucundan tutarken fark ettik ki kadınlar daha fazla sorumluluk alıyor. Doğu Karadeniz’in diğer ilçelerinde de benzer bir durum var. Biz de madem böyle bir kadın ekibi olduk, Arhavi’nin ve Laz kültürünün önemli bir simgesi olan atmaca figürüyle kadınları birleştirelim dedik. Bunun kamuoyunda daha çok dikkat çekeceğini düşünmüştük ve gerçekten de öyle oldu. Arhavi’deki Kavak HES karşıtı mücadele Atmaca Kadınlarla adeta özdeşleşti, çok ilgi gördü. Bir bakıma bizi, mücadelemizi ülkeye tanıtan bir ivme oldu.

Sohbetimiz yeniden imgeler ve imajlara gelecek ama önce şunu söylemek isterim; benim HES mücadelesi ile ilgili gözümün önüne gelen oldukça ikonik fotoğraflardan biri sizden gelmişti. Derenin ortasında sert bakışlarla kameraya bakan, ellerinde sopa tutan kadınlar imgesi.

N. D. U.: Evet biz İstanbul'da da Arhavili Atmaca Kadınlar olarak organizasyonlara katılıyorduk. Abbas Ağa Parkı'nda Kazım Koyuncu anması yapılmıştı. Anmada Arhavi Doğa Koruma Platformu olarak bir panele katılmıştık. Orada benim elimde sopayla yan yan baktığım bir fotoğrafım var. Aslında o anda işin şakasındaydık biz. O fotoğrafı bir arkadaşım internette paylaşmış. Sonra Hürriyet'ten Yücel Solmaz bana mesaj attı ve "fotoğraflarınızı mı çeksek" dedi. Bu fikir bize de güzel geldi ve Arhavi'ye bir fotoğrafçı geldi. Derelerin mücadelesini verdiğimiz için fotoğrafları dere içinde çekmeye karar verdik. Ve derenin içinde Atmaca Kadınlar olarak, elimizde sopalarla sıra sıra dizildik. Gelen muhabir sonuçta oldukça etkileyici fotoğraflar çekti. Bu fotoğraflar bayağı ilgi çekti, Hürriyet Pazar ekine kapak oldu. Doğu Karadeniz'deki ekoloji mücadelesi içinde kadın hareketlerini odağa alan bir yazı da yayınlandı. Özetle Hürriyet'teki o paylaşımından sonra zaten Atmaca Kadınlar'ın adı iyice duyulmuş oldu.

Doğu Karadeniz ve HES dediğimizde bir sürü başlık yan yana geliyor. Peki Arhavi'den birazcık uzaklaşırsak, komşu ilçeler ve bölgedeki HES mücadelesini nasıl buluyorsun?

N. D. U.: Arhavi'ye en yakın örnek Fındıklı. Biz sürecin en başından beri Fındıklı'daki HES karşıtı mücadeleyi hayranlıkla takip ediyorduk. Biz sık sık Fındıklı'ya gidip oradaki mücadeleyi yürüten abilerle, Derelerin Kardeşliği Platformu üyeleriyle onların deneyimlerinden de faydalanmak için irtibata geçtik, yan yana geldik. Onlar bizden çok farklı stratejiler yürüttüler ve başarılı oldular. Elbette her ilçenin sosyal yapısı da farklı. Mesela Fındıklı'da daha sert bir toplumsal mücadele yürütülebiliyor ama bunu Arhavi'ye entegre edemiyorsunuz. Biz de Arhavi'de hukuksal alanı zorlayıp, hukuki mücadeleyi sahadaki tepkiyle birleştirmek gibi bir mücadele yöntemi geliştirmiştik. Fındıklı ise iradesini direkt sahada ortaya koyuyordu. Benim aklıma gelen en çarpıcı ve en yakın örnek Fındıklı örneği diyebilirim. Gururlanıyoruz Fındıklı'yla.

İki komşu ilçeyi konuşuyoruz. Orta Karadeniz'de öyle olmakla birlikte özelde Doğu Karadeniz'e baktığımızda Trabzon'dan başlayarak Rize ve Artvin'de bir HES furiasının içindeyiz. Baktığımızda iki komşu ilçede bile çok farklı stratejiler uygulandığını ve farklı sonuçlarla karşılaşıldığını görüyoruz. Bir başarı olarak HES yaptırmamayı konuşuyorsak, evet Fındıklı başarılı ama burada bir şerh koymak gerekiyor bence. Çünkü derelerin korunması konusu sadece HES yaptırmamak değil. Arhavi'de HES yapılan vadiler var ve bununla birlikte Fındıklı'da da, Arhavi'de olduğu gibi dere ıslah çalışmaları da eş zamanlı yürüyor. Evet, Fındıklı'da HES yapılmadı ama o dereler ıslah edildi! Dereler duvarlar arasındalar artık. Geçtiğimiz günlerde “derelerimiz kanal olmasın” başlığıyla bir buluşma düzenlediniz. Bu başlığı biraz daha konuşmalıyız. Zira dereler için artık HES'ler tek mesele olmayabilir.

N. D. U.: Kesinlikle öyle. Bana HES'ler mi, ıslah projeleri mi diye sorsalar, asla HES'leri savunmak anlamında değil elbette ama, HES'leri tercih ederim. ıslah projeleri tam bir katliam ve bu anlamda katliamlardan katliam beğenmek zorunda kalıyoruz. Bu söylediğim bazen HES'leri övmek gibi anlaşılabilir ama asla böyle bir şey değil bu.

HES yapılırken evet, o bölgeye çok büyük bir zarar veriliyor ve geride bırakılan can suyu çok yetersiz. Ama bu dere ıslahı, Devlet Su İşleri'nin, DSİ, taşkın koruma tesisi dediği illet, derenin tamamen yok edilmesi ve bir kanala dönüştürülmesidir. Bu açıdan baktığımız zaman, Fındıklı örneği HES'lerde çok başarılı bir mücadele yürüttü. Ama maalesef ıslah konusunda yetersiz kaldılar. Biz Arhavi'de bunu kesinlikle istemiyoruz. Bahsettiğiniz “derelerimiz kanal olmasın” başlıklı toplantıyı galiba iki hafta kadar önce yaptık. Proje bizim elimize ulaştığında gördük ki, Kamilet Vadisi'nden, Durguna Vadisi'nden başlayarak Arhavi'nin neredeyse bütün derelerinin kanal haline getirilmesi planlanıyor. Bunu görünce adeta dehşete düştük. AKP bunu Arhavi'ye bir müjde olarak ortaya koydu. Taşkın ve sellere karşı önlem alınıyor bahanesiyle derelerimizi baştan sona betonlamak istiyorlar. İnsanların arazileri korunacak dediler. HES projesini yakın zamanda iptal ettiren Pırlar köyünde de dere ıslahları düşünülüyor. Onlarla bir araya geldik ve öncelikle sosyal medya üzerinden bu dere ıslahlarını kabul etmediğimizi duyurduk. Kurban bayramının son gününde bir panel yapma kararı almıştık. Amacımız bilim insanlarıyla kanalların gerçekten sellere karşı koruyup korumadığına dair tartışma

yürütmekti. Ama panelimizden bir gün önce, Arhavi'de çok büyük bir sel oldu ve doğa zaten bizim yerimize her şeyi anlatmış oldu. Biz de paneli sonraya erteledik.

Bir kere şunu kabul etmemiz lazım, sel bir doğal gerçeklik. Deprem gibi, volkan patlaması gibi bir şey. Bizim anlayışımız bunlara engel olmak değil, bunlarla yaşamak olmalı. Bizse bunun tam tersini yapmaya çalışıyoruz. Derelerimizi bu şekilde kanal haline getirdiğimiz zaman bizi sellerden koruyacağını umuyoruz. Bunun böyle olmadığını hem Hopa örneğinde hem de yakın zamanda Kastamonu Bozkurt'ta gördük. Dere yataklarına müdahale etmek, dereyi daraltmak tam aksine sel riskini daha da artırıyor.

Dinleyicilerimizin (okuyucularımızın) gözünde canlanması için beton bloğu tarif etmek istiyorum. Dereboyu gittiğinizde, kıyı korunsun diye, dere ile vadi arasına 25-30 cm kalınlığında beton bir blok çekiliyor. Boylamasına bütün bir dere yatağı ile dere kenarındaki yükselti kotunu kaplıyor bu blok. Ve dere ile dere kenarı, derenin kıyası arasında kocaman bir beton blok girmiş oluyor ve artık bir dere değil bir kanalla karşı karşıya kalıyoruz.

N. D. U.: Sadece insanın değil bütün hayvanların, hatta suyun toprakla ilişkisini tamamen kesiyor. Suyun toprakla, yeryüzüyle çok yakın bir ilişkisi var. Beton bloklar bu ilişkiyi sekteye uğrattıyor hatta tamamen yok ediyor. Bizim göremediğimiz çok katmanlı sonuçları var bunun. Bu ıslahlarla dereler tamamen yok ediliyor. Doğu Karadeniz'i ele aldığımızda ilçe merkezi güzel diyebileceğimiz herhangi bir ilçesi yok. Bu çok saçma geliyor insana. İlçe merkezleri betona boğulmuş, berbat bir halde. Yani Doğu Karadeniz'in hiç mi kendine has bir yerleşkesi kalmamalıydı? İlçe merkezleri yetmezmiş gibi şimdi vadilere de saldırıyorlar, betonluyorlar.

Panelinizin iptal nedeni olan seller üzerinde biraz daha konuşalım. Gerçekten bu yaz büyük bir doğa olayını bir "felaket" olarak yaşadık. Ve son yıllarda sellerin gerçekleşme sıklığı gittikçe artıyor. Sence bu sıklaşmanın sebebi nedir?

N. D. U.: Artık neredeyse her sene beş, altı kere sel oluyor. Bu sene sel önce Arhavi'yi sonra Kastamonu'yu vurdu. Bu, doğa koruma platformları ve dernekler arasında

da çok konuşuluyor. Fakat Kastamonu Bozkurt seli ve Arhavi seli sonrasında bütün meselemiz HES'lere indirildi. Yaklaşık 10 yıldır HES karşıtı mücadele içindeyim ama sellere HES'ler sebep oluyor diyemem. Keşke diyebilseydik, bu bizim de işimize yarardı. Ama buna yönelmek ortadaki o çıplak, büyük ve çözülmesi imkansız görünen gerçekliği tamamen gölgelemek olur. Buradaki en önemli etkenlerden biri iklim değişikliği. İklim değişikliğinin ciddi bir etkisi var. Eskisine göre daha fazla şiddetli lokal yağışlar var. HES'lerin dolaylı etkileri elbette var ama bu etkilerin yanında bahsetmemiz gereken daha önemli konular var.

HES'ler inşa edilme sürecinde vadilerde çok büyük tahribatlar yaratıyor. Mesela Kamilet'te MNG'nin yaptığı HES projesinden örnek verebilirim. ÇED raporunda, ortaya çıkan hafriyatın bir toplanma alanı vardır ve normalde çıkan hafriyatı o toplanma alanının dışında hiçbir yere dökemezsiniz. Fakat Kamilet'teki HES projesinde gördük ki, çıkan hafriyat dere yataklarına boca edildi. Çok şiddetli yağışlar olduğu zaman bu hafriyat dereye karışıyor ve ilçe merkezine taşınmıyor. Ama bu selin sebebi sadece HES'lerdir, dere ıslahıdır demek ortadaki gerçekliği gölgelemek olur. Aslında işin çok daha basit bir açıklaması var. Biz şehirlerimizi dere yataklarının, taşkın alanlarının, üzerine kurmaya devam ettiğimiz sürece, bu selleri yaşamaya devam edeceğiz. Bu kaçınılmaz bir şey. Kastamonu örneğini hatırladığımızda Bozkurt'un eski fotoğraflarını ve yapılmış ıslahları görüyoruz. Eski fotoğraflarında da gördüğümüz üzere dere normalde menderesler yaparak, kıvrılarak akıyorken ıslahlardan sonra kıvrımsız, dümdüz bir kanal haline getirilmiş. Bütün şehir yapılaşması da beton duvarların şehri koruyacağını varsayarak, o duvarların etrafında yükselmiş. Bu durum sadece Kastamonu için geçerli değil, Doğu Karadeniz'in neredeyse bütün il ve ilçeleri için de geçerli. Mesela Arhavi'de de aynı durum söz konusu. Boğaziçi Mahallesi derenin delta yaptığı ve denizle buluştuğu yere, yani dere yatağının genişlemesi gereken noktaya kurulmuş. Boğaziçi Mahallesi'nde 5.000 kişi yaşıyor ve bu mahallede kot da farkı var; mahalle derenin altında kalıyor. O gün dere şiddetli yağış sonrası taşması gereken alana taşı fakat orada artık bir mahalle vardı.

Dolayısıyla sellerin neden olduğunu incelerken HES'lere, iklim krizine odaklanırsak kolaya kaçırız. Bu gerçekliği yansıtmaz. "Dereler bölgesi" olmamıza rağmen bütün Doğu Karadeniz'de şehirlerimizi derelerin taşkın yataklarına kurmuşuz. Bu değiştirilmediği sürece sellerin ağır sonuçlarını yaşamaya devam edeceğiz gibi duruyor.

Gerçekten de doğa olaylarını tek bir nedene indirmek mümkün değil aslında. 2015 Hopa selinin ardından Kebikeç dergisinde felaketin normalliği ve anormalliğine odaklanan bir yazı yazmıştım.³ Gittikçe normalleşen bir anormallik hali vardı.

N. D. U.: Sadece seller nezdinde değil, doğa olayları etrafında kanıksanmış bir durum var. Eğer deprem bölgesinde yaşıyorsan depremden korunmak için binayı ona göre yapmak gerekir. Benzer şekilde selden korunmak istiyorsan derelere, suyun akışına saygı duyacak, şehirlerini ona göre kuracaksın. Aksi takdirde hiçbir şekilde felaketlerden kurtaramayız kendimizi. Ama gidişat iç açıcı görünmüyor. Sel örneğinden devam ettiğimizde bu hataya doğa platformlarının, ekoloji platformlarının da düştüğünü görebiliriz. Yıllardır HES karşıtı mücadele verildiği için sel sonrasında “biz bu seli HES’lerle birleştirirsek” anlamlı olur gibi bir yaklaşım doğdu. Bu yapıldığında esas meselemiz görmezden gelinmiş oluyor maalesef. Keşke sorunumuz sadece HES olsaydı. O zaman HES’leri yıkar ve bir daha sel olmamasını sağlardık, değil mi?

Söyleşinin başında sahildeki evinizden ve sahil yolundan sonra o evin yokluğundan söz ettiniz. Doğu Karadeniz’de bizim ömrümüzün yettiği kısmında, çevre ile ilgili bildiğimiz ilk mücadele sahil yoluydu. Bunu biraz daha açabilir miyiz?

N. D. U.: Biz belki işin biraz daha memleket özlemini içeren boyutundayızdır. Aslında büyük şehirde yaşıyoruz ve yazdan yaza geldiğimiz memleketimizde tatilimizi de yapıyoruz. Bu biraz romantik kaçabilir belki, bizim için tatil yeri olan memleketimiz Arhivililer için yaşamın ve kültürün parçası. Sahil yolu sonrasında artık Arhavi’ye geldiğimde deniz varmış gibi hissetmiyorum. Geçmişte Arhavi ile ilişkimizin daha çok deniz üzerinden kurulduğunu görüyorum. Memlekete geldiğimizde her günümüz denizle haşır neşir geçerdi. Balıkçı abilerle zaman geçirirdik, denizin ruh haline göre yaşardık. Sahilde yaşayan insanlarda deniz kültürü büyük yer tutuyordu. Şimdi böyle bir kültür yok. Bu kadar denizle yakın ilişkisi olan bir bölge tamamen denizden koparıldı. Sahil yoluyla başlayan süreç bugün beton bloklar ve katliam projeleriyle denizden içeri doğru, kanser gibi yayılıyor. HES’lerle başlayan yayılma, taş ocakları, Yeşil Yol ile devam etti. Önümüzdeki süreçte de madenlerin geleceği düşünüyor.

3 Özlem Şendeniz (2018) “Felaketin Normalliği, Anormallliği: 2015 Hopa Sel Felaketini Yerel Medyadan Okumak”, Kebikeç: 45 ss.193-226.

Koyu Yeşil bölümlerini birbirine bağlayan ana meselemiz var. Doğu Karadeniz özelinde çevre sorunlarını bir liste olarak sıralamanı istesem ilk üç sırada ne olur?

N. D. U.: İlk sıraya kesinlikle, yaygınlık açısından HES'leri koyabilirim. Listeye sahil yolunu bir de taş ocaklarını koyarım. Madenler daha tahripkar onu kabul ediyorum ama taş ocakları da çok yaygın olduğu ve vadileri çok kötü etkilediği için karar veremiyorum. İkisi arasında kaldım aslında.

Sıraladığım ilk üç çevre sorunu ile beraber sence yerelde gündelik hayat nasıl değişti?

N. D. U.: Bir arkadaşımın evinden söz etmek istiyorum. Arkadaşım “evimden mayoyla çıkıyordum, önümdeki taşlıktan geçiyor ve denize giriyordum” diyor. Şimdi evinin önünde beş-altı metrelik bir duvar var. Bir zamanlar denize sıfır bir evken artık duvara sıfır bir ev. O duvarın üstünden altı şeritli bir otoban geçiyor.

İnsanların yaşam biçimleri, kültürleri tamamen kökünden değiştirilmiş oldu. Derelerin Karadeniz kültüründeki yeri çok büyük. İnsanların denizle olduğu gibi, dereyle de çok yakın bir ilişkisi var. Mesela Cihani'den bahsetmiştim. Doğada yarattığı ekolojik olduğu kadar kültürel tahribat da çok büyük. Cihani, bölge insanının yüzmeyi öğrendiği, sosyalleştiği farklı köylerden insanların bir araya geldiği bir bölgeydi. Ve artık orası yok. Elbette bunun büyük bir kayıp olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz ama gündelik hayatta nasıl bir karşılığı olduğunu büyükşehirde yaşayan bizler tam olarak ölçemeyiz. Mesela Kavak HES projesi yapılırken Cihani'den tünellerle su Cumhuriyet Mahallesi'ne aktarıldı. Vadinin altundan geçen 4,5 km'lik bir tünel ile su ilçe merkezine indiriliyor ve elektrik üretiliyor. Ve tünelleri açmak için dinamit kullandılar. Dinamitler yüzünden su kaynakları yer değiştirmeye başladı bölgede. Belki yüzlerce yıldır orada var olan ve köylere su sağlayan kaynaklar yok oldu. Benim dedelerimin bildiği su kaynağı artık akıyor. Kordelit'te artık çok sık su kesiliyor. İnsanların artık yaşamsal ihtiyaçları da etkilenmeye başladı. Kültürel ve sosyal anlamda da değerlendirsek çok büyük kayıplar olduğunu söylemeliyim.

Peki aklında kalan en çarpıcı çevre hareketi imgesinden, sloganından bahsedebilir misin?

N. D. U.: Benim aklıma ilk olarak Rabia Ana geliyor. Onun elinde sopalı, asaletle duruşu ve “devlet benim” demesi öne çıkıyor. Çünkü çok haklı. Burada ben yaşıyorum, o zaman burada devlet benim diyor. Aslında çok net ve bariz bir şey söylüyor. O anın fotoğrafı da tabii çok güzel. Doğu Karadeniz'deki kadın figürünü de sembolleştiren bir imge gibi geliyor bana. Beni en çok o etkilemişti. Bir de kendi mücadelemizden bir örnek vermek istiyorum. Üzerimize saldırdıkları köprü olayını anlatmıştım. Kalabalık dağıldıktan sonra jandarma geldi. O andan bir fotoğraf var. 15 kadar jandarma ve onların önünde, köprüde nöbet tutmaya devam eden iki kadın var bu fotoğrafta. Bu kadınlar Leyla Öncel ve Semra İskender. Kendi mücadelemizden aklımda kalan en çarpıcı fotoğraf bu.

Çok güçlü bir an ve fotoğrafmış. Sevgili Nazlı Demet Uyanık ile 10 yılı aşkın süredir aktif olarak sürdürdüğü çevre aktivizmine, özellikle Arhavi ve Fındıklı'ya odaklanarak HES mücadelesine baktık. Çok teşekkürler.

Nazlı Demet Uyanık

on the Hawk Women of Arhavi and HEPPs

In this episode, we talked with Nazlı Demet Uyanık about the HEPP struggles in the Eastern Black Sea region, focusing on the Arhavi experience.¹

Welcome dear Nazlı Demet Uyanık. Our paths crossed with Nazlı during the writing of the book *Sırtında Sepeti Bafra'dan Hopa'ya Karadeniz'de Kadınlık Halleri* [The Basket on Her Back from Bafra to Hopa: States of Womanhood in the Black Sea]. In the book, which we compiled with Emek Yıldırım, Nazlı wrote a delicious article about the HEPP struggle that follows the line we will talk about today from the local Arhavi perspective.² I also recommend you to read the article after listening to the episode.

Nazlı Demet Uyanık: Thank you for this invitation.

The main axis of our conversation will be HEPPs. Can you tell us a little bit about what HEPPs mean to you?

1 The episode was podcasted on September 28, 2021.

2 Nazlı Demet Uyanık (2018) "Arhavi'nin Atmaca Kadınları" [Hawk Women of Arhavi] in *Sırtında Sepeti Bafra'dan Hopa'ya Karadeniz'de Kadınlık Halleri* [The Basket on Her Back from Bafra to Hopa: States of Womanhood in the Black Sea]. (Ed.) Özlem Şendeniz and Emek Yıldırım. Phoenix: Ankara.

N. D. U.: At first, HEPP sounds like something innocent with four letters. HEPPs are also called renewable, green energy to support this image. However, especially when we look at the Eastern Black Sea region, we see that this is not the case in terms of both practices and prevalence. Unfortunately, almost all the streams and water sources of the Eastern Black Sea region, even the thin, stringy waters of the Eastern Black Sea region have in a sense been haunted by HEPPs. The so-called HEPPs supposedly have a very simple technique; they generate energy by giving the water a certain momentum. Yes, no waste is generated while generating energy, but neither are these constructions built from the top down. Unfortunately, they cause great damage to the region where they are built. Especially in the Eastern Black Sea region, we are witnessing that our streams and water resources are being sacrificed to these projects. As far as I know, there are about 2500 HEPP projects in Turkey, and a very large part of this number is concentrated in the Eastern Black Sea region. Arhavi is also one of these regions. Until today, 14 HEPP projects were planned in Arhavi. Currently five HEPPs have been built, three in the Durguna Valley, one in the Kamilet Valley and one in my village Kordelit.

Our struggle agenda started with *MNG's* Kavak HEPP project. The Kavak HEPP project was publicized as the Crazy HEPP. Because it was built both at a point very close to the district center and in the Cihani region, right in the middle of the villages. People used to learn to swim, have picnics and socialize in Cihani. If we had the chance to show photos of it, I could more easily explain what a beautiful, natural wonder we are talking about. The project has two regulators and one of the regulators was built right in this region. When this project came to the agenda in 2012, people from different villages, including my village Kordelit, came together and started a strong struggle against this project. In the summer of 2012, hundreds of people from 5-6 different villages gathered in Cihani. They set up a resistance tent. They kept watch for 3 months. Unfortunately, by the fall of 2012, the struggle had somehow dissolved and a deep silence prevailed in the region until the end of 2013. *MNG*, himself from Arhavi, took the necessary procedural steps for the project during that quiet period.

I was born and raised in Istanbul, but my relationship with Arhavi was never broken. We used to come often every summer. At that time, we had a house on the seaside. After the coastal road was built, we lost contact with that place and

that house. Let's call it the coastal road fiasco. When we came to my hometown in the summers, we started to stay at my grandparents' house in Kordelit. When the HEPP project was on the agenda, we closely followed the struggle from the metropolis. When the struggle disintegrated, we said, let's at least turn our hand to it. With the motto "There cannot be a Kordelit without a stream and an Arhavi without a stream", we embarked on this struggle. It all started with a press release with very little participation. Since then, we have been coming together against various projects that are Arhavi's nightmare. We continue to work and struggle as much as we can, both legally, in the field and in the social arena.

Maybe we can talk a little bit about "we" here. The founding of Hawk Women is an important step. You talked about a watch that dissolved, but on the other hand, a watch that continues and a group that tries to defend the streams has emerged.

N. D. U.: After the first HEPP resistance dissolved, we went door to door in the villages. There were breaks and so on in the first HEPP resistance, but we said "this is our stream and we have to protect it." Otherwise, our village would become uninhabitable. Of course, after a past experience that ended negatively, there was a great loss of trust in people. Some said "s/he left me in the lurch", others said "s/he sold his/her land" and they were blaming each other. It was very difficult to get back together after this point. But we didn't give up and somehow, we managed to come back together. We came together again with people from the village of Kordelit and said, "Let's set up a resistance tent here again and keep watch, remembering the old resistance." One of the first steps we took for this was to revive the Arhavi Nature Protection Platform, which had faded after the coastal road.

We re-established the platform on the axis of the HEPP struggle. Then we built a resistance house on the land of one of our friends from Kordelit, very close to Cihani, together with the people from different villages. And we started to keep watch there. At times we saw a construction equipment in the stream, we tried to get it out of there, at times we just waited. A very long struggle started there.

The company had built a bridge leading to the construction site. We suspected that this bridge was illegal and filed a petition under the right to information. Months later we received a reply “by mistake”. It was a mistake because the reply was actually addressed to the company. The people at the company refused to receive this reply mail to our application. In the process, this mail circulated around and reached a friend from our struggle. So, we got together and discussed for hours what we were going to do about the mail, whether we were going to open it or not, because it wasn’t addressed to us, it was addressed to the company. When we opened the envelope, we realized that the bridge was illegal and had to be demolished. The illegal bridge they had built over the Orçi stream was narrowing the stream where it was built. That’s why the State Hydraulic Works, *DSI*, had already declared the bridge illegal. So, we said “then we will enforce the law, we will not let this bridge be used if it is illegal” and that day we closed the bridge for use. We printed the decision that the bridge was illegal as a big poster and hung it at the entrance of the bridge.

The news of this action was in the press, wasn’t it?

N. D. U.: Yes, it was. While we were standing guard on the bridge, we also prevented vehicle traffic. After all, that bridge was not supposed to be used. The company’s subcontractors came to the area and there was an altercation between us and the company officials. They suddenly attacked us. We even ended up in court after this incident and some of the subcontractors who attacked us were punished.

At the end of summer 2014, we managed to get the project canceled for the first time. A stay of execution was issued. In the second year, they received the Environmental Impact Assessment, EIA, report again. And the process started again. The company started construction, but we managed to get that canceled too. Of course, as you and our listeners/readers know very well, this was unfortunately a very troublesome process. Because by the time the court decision came out, the destruction there had already occurred. Cihani was destroyed very quickly. The company received a third EIA report for the project that we had canceled twice. And while the court process was ongoing, a significant part of the project was already completed. In 2016, the construction of the project was finished.

Hawk Women developed spontaneously within this struggle. In the process we realized that women always play a very active role in the struggle. Women were very active both in demonstrations, press statements and march organizations. When there was a distribution of tasks, we realized that women took more responsibility. There is a similar situation in other districts of the Eastern Black Sea region. So, we thought, since we are such a women's team, let's unite women with the figure of the hawk, which is an important symbol of Arhavi and Laz culture. We thought that this would attract more attention from the public, and indeed it did. The struggle against the Kavak HEPP in Arhavi became almost identical with the Hawk Women and attracted a lot of attention. In a way, it became a momentum that introduced us and our struggle to the country.

Our conversation will come back to images and imagery, but first I would like to say that one of the most iconic photographs that came to my mind about the HEPP struggle came from you. The image of women holding sticks in the middle of the stream, looking at the camera with stern looks.

N. D. U.: Yes, we were participating in organizations in Istanbul as Hawk Women from Arhavi. There was a commemoration of Kazım Koyuncu in Abbas Ağa Park. We participated in a panel as the Arhavi Nature Conservation Platform. There is a photo of me with a stick in my hand, looking sidelong. We were actually joking at that moment. A friend of mine shared that photo on the internet. Then Yücel Solmaz from Hürriyet messaged me and said, "Should we take your photos?" We liked the idea and a photographer came to Arhavi. We decided to take the photographs inside the stream, since we were fighting for the streams, and we, Hawk Women, lined up in the stream with sticks in our hands. The reporter who came took some very impressive photographs. These photos attracted a lot of attention and made the cover of the Sunday supplement of Hürriyet. An article focusing on women's movements within the ecological struggle in the Eastern Black Sea region was also published. In short, after that article in Hürriyet, the name of Hawk Women was already well known.

When we talk about the Eastern Black Sea and HEPP, many topics come side by side. Well, if we move away from Arhavi a little bit, how do you find the HEPP struggle in neighboring districts and the region?

N. D. U.: The closest example to Arhavi is Fındıklı. We have been following the anti-HEPP struggle in Fındıklı with admiration since the very beginning of the process. We often went to Fındıklı and contacted the people leading the struggle there, members of the Fellowship of the Streams Platform, in order to benefit from their experiences. They carried out very different strategies than us and they were successful. Of course, the social structure of each district is different. For example, in Fındıklı, a harder social struggle can be waged, but you cannot integrate it into Arhavi. In Arhavi, we had developed a method of struggle such as pushing the legal field and combining the legal struggle with the reaction on the field. Fındıklı, on the other hand, was expressing its will directly on the field. I can say that the most striking and closest example I can think of is the example of Fındıklı. We are proud of Fındıklı.

We are talking about two neighboring districts. While this is the case in the Central Black Sea region, when we look specifically at the Eastern Black Sea region, we are in the midst of a HEPP boom in Rize and Artvin, starting from Trabzon. When we look at it, we see that even in two neighboring districts, very different strategies are applied and different results are encountered. If we talk about preventing the construction of HEPPs as a success, yes, Fındıklı is successful, but I think a comment should be made here. Because the protection of streams is not only about preventing the construction of HEPPs. In Arhavi, there are valleys where HEPPs have been built, and in Fındıklı, as in Arhavi, stream improvement works are being carried out simultaneously. Yes, no HEPP was built in Fındıklı, but those streams were improved! The streams are now between walls. You recently organized a meeting under the title “Let our streams not become canals”. We should talk about this title a little more. Because HEPPs may no longer be the only issue for the streams.

N. D. U.: Definitely so. If they ask me whether I prefer HEPPs or improvement projects, I would never defend HEPPs, of course, but I would prefer HEPPs.

Improvement projects are a massacre and, in this sense, we are forced to pick massacre from massacres. This may sometimes be understood as praising HEPPs, but this is never the case.

Yes, there is great damage to the area and the life water left behind is very insufficient. But this stream improvement, what the State Hydraulic Works, calls a flood protection facility, is the complete destruction of the stream and turning it into a canal. When we look at it from this point of view, the example of Fındıklı led a very successful struggle against HEPPs. But unfortunately, they were insufficient in improvement. We definitely do not want this in Arhavi. I think we held the meeting you mentioned about “let our streams not become canals” about two weeks ago. When we received the project, we saw that almost all the streams of Arhavi, starting from Kamilet Valley and Durguna Valley, are planned to be turned into canals. We were almost horrified when we saw this. AKP presented this as good news for Arhavi. Under the pretext of taking measures against overflows and floods, they want to concrete our streams from beginning to end. They said that people’s lands will be protected. In the village of Pilarget, which recently had the HEPP project canceled, stream improvements are also being considered. We came together with them and first of all we announced on social media that we do not accept these stream improvements. We had decided to hold a panel on the last day of Eid al-Adha. Our aim was to have a discussion with scientists about whether the canals really protect against floods. But the day before our panel, there was a huge flood in Arhavi and nature had already told everything for us. So, we postponed the panel for a later date.

First of all, we have to accept that floods are a natural reality. It is like an earthquake, like a volcano eruption. Our approach should not be to prevent them, but to live with them. We are trying to do the opposite. We hope that when we turn our streams into canals in this way, it will protect us from floods. We have seen that this is not the case both in Hopa and recently in Bozkurt, Kastamonu. Intervening in the stream beds, narrowing the stream, on the contrary, increases the flood risk even more.

I would like to describe the concrete block to help our listeners (readers) visualize it. When you go along the stream, a 25-30 cm thick concrete block is placed between the stream and the valley to protect the banks. This block covers the entire stream bed longitudinally and the elevation level at the stream bank. And there is a huge concrete block between the stream and the bank of the stream, and we are no longer dealing with a stream, but a canal.

N. D. U.: It completely cuts off not only human beings, but all animals and even water from the land. Water has a very close relationship with the land, with the earth. Concrete blocks disrupt or even completely destroy this relationship. This has multi-layered consequences that we cannot see. With these improvements, streams are completely destroyed. When we look at the Eastern Black Sea region, there is no district with a beautiful district center. This seems ridiculous. District centers are filled with concrete, they are in a terrible state. In other words, should the Eastern Black Sea region not have any unique settlements? As if the district centers were not enough, they are now attacking and concreting the valleys.

Let's talk a little bit more about the floods, the reason for the cancellation of your panel. We have indeed experienced a major natural phenomenon this summer, a "catastrophe", and the frequency of floods has been increasing in recent years. What do you think is the reason for this increasing frequency?

N. D. U.: There are five or six floods almost every year now. This year the flood hit Arhavi first and then Kastamonu. This is also talked about a lot among nature protection platforms and associations. But after the Kastamonu Bozkurt flood and the Arhavi flood, the entire issue was reduced to HEPPs. I have been in the anti-HEPP struggle for about 10 years, but I cannot say that HEPPs cause floods. I wish we could, it would be useful for us too. But to tend towards this would be to completely overshadow the naked, huge and seemingly unsolvable reality. One of the most important factors here is climate change. Climate change has a serious impact. There is more heavy localized precipitation than before. Of course, there are indirect effects of HEPPs, but there are more important issues we need to talk about besides these effects.

HEPPs cause great destruction in the valleys during the construction process. For example, I can give an example from MNG's HEPP project in Kamilet. In the EIA report, there is a collection area for the excavation and normally you cannot dump the excavation anywhere outside that collection area. But in the HEPP project in Kamilet, we saw that the excavation was dumped into the stream beds. When there are very heavy rains, this excavation mixes with the stream and is carried to the district center. But to say that the cause of this flood is only HEPPs and/or stream improvement would be to overshadow the reality. In fact, there is a much simpler explanation. As long as we continue to build our cities on stream beds and floodplains, we will continue to experience these floods. This is something inevitable. When we remember the example of Kastamonu, we see the old photographs of Bozkurt and the improvements made. As we can see in the old photographs, the stream normally meanders and twists, but after the improvements, it has been turned into a straight channel without meanders. The whole city was built around those walls, assuming that concrete walls would protect the city. This applies not only to Kastamonu, but also to almost all provinces and districts of the Eastern Black Sea region. For example, the same is the case in Arhavi. The Boğaziçi Neighborhood was built where the stream forms a delta and meets the sea, that is, at the point where the stream bed should be widened. There are 5,000 people living in the Boğaziçi Neighborhood and there is a difference in elevation in this neighborhood; the neighborhood is under the stream. That day, the stream overflowed into the area where it should have overflowed after heavy rainfall, but there was already a neighborhood there.

Therefore, if we focus on HEPPs and the climate crisis when examining the causes of the floods, we will be taking the easy way out. This does not reflect reality. Although we are a "region of streams", we have built our cities on the floodplains of streams all over the Eastern Black Sea region. Unless this is changed, we will continue to experience the severe consequences of floods.

Indeed, it is not possible to reduce natural phenomena to a single cause. After the 2015 Hopa flood, I wrote an article in *Kebikeç* magazine focusing on the

normality and abnormality of the disaster.³ There was a state of abnormality that was becoming increasingly normalized.

N. D. U.: It's not just in the context of floods; there is a situation that has become accustomed around natural events. If you live in an earthquake zone, you need to build accordingly to protect yourself from earthquakes. Similarly, if you want to protect yourself from floods, you have to respect the streams, the flow of water and build your cities accordingly. Otherwise, we cannot save ourselves from disasters in any way. But the progress doesn't look promising. When we continue with the flood example, we can see that nature platforms, ecology platforms have also made this mistake. Since there has been a struggle against HEPPs for years, after the flood, an approach was born: "as if we combine this flood with HEPPs", it would be meaningful. Unfortunately, when this is done, our main issue is ignored. I wish our problem was only HEPPs. Then we would demolish the HEPPs and ensure that there would be no more floods, right?

At the beginning of the interview, you talked about your house on the seaside and the absence of that house after the coastal road. In our lifetime in the Eastern Black Sea region, the first struggle we know about the environment was the coastal road. Could you elaborate on this a bit more?

N. D. U.: Maybe we are a bit more homesick. We actually live in the big city and we also take our vacations in our hometown where we come from summer to summer. This may be a bit romantic, but our hometown, which is a vacation spot for us, is a part of life and culture for Arhavians. After the coastal road, when I come to Arhavi, I no longer feel like there is a sea. In the past, I see that our relationship with Arhavi was mostly based on the sea. When we came to our hometown, every day was filled with the sea. We used to spend time with fishermen and live according to the mood of the sea. The sea culture had a big place in the people living on the coast. Now there is no such culture. A region with such a close relationship with the sea has been completely cut off from the sea. The process that started with the coastal road is now spreading like a cancer inwards from the sea with concrete

3 Özlem Şendeniz (2018) "Felaketin Normalliği, Anormalliği: 2015 Hopa Sel Felaketini Yerel Medyadan Okumak", *Kebikeç*: 45 pp.193-226.

blocks and massacre projects. The spread started with HEPPs and continued with quarries and the Green Road. In the coming period, mines are expected to come.

We have a main issue that connects the Koyu Yeşil episodes. If I ask you to list the environmental problems in the Eastern Black Sea region, what would be the top three?

N. D. U.: I would definitely put HEPPs in the first place, in terms of prevalence. I would also put the coastal road and quarries on the list. I agree that mines are more destructive, but I can't decide because quarries are also very common and affect the valleys very badly. I'm torn between the two, actually.

How do you think daily life has changed locally with the top three environmental issues you listed?

N. D. U.: I would like to talk about a friend's house. My friend says, "I used to leave my house in my swimsuit, pass through the stony path in front of me and enter the sea". Now there is a five or six-meter wall in front of her house. Once a house by the sea, now it is a house by the wall. A six-lane highway runs over that wall.

People's lifestyles and cultures have been completely changed. Streams play a very important role in Black Sea culture. People have a very close relationship with the streams as well as with the sea. For example, I mentioned Cihani. The cultural as well as ecological destruction it causes in nature is enormous. Cihani was a place where people from different villages came together, where people of the region learned to swim and socialized. And now it is gone. Of course, we can easily say that this is a great loss, but those of us who live in the metropolitan area cannot fully measure its impact on daily life. For example, during the construction of the Kavak HEPP project, water was transferred from Cihani to Cumhuriyet neighborhood through tunnels. With a 4.5 km tunnel under the valley, the water is brought down to the district center and electricity is generated. And they used dynamite to open the tunnels. Because of the dynamite, water sources started to shift in the region. The springs that existed there for perhaps hundreds of years

and supplied water to the villages have disappeared. The water source that my grandparents knew no longer flows. There are now frequent water cuts in Kordelit. People's vital needs have also started to be affected. If we also evaluate it culturally and socially, I must say that there are very big losses.

Can you tell us about the most striking image and/or slogan of the environmental movement you remember?

N. D. U.: The first thing that comes to my mind is Mother Rabia. Her stance with a stick in her hand, with dignity and saying "I am the state" comes to the forefront. Because she is so right. She says I live here, so I am the state here. She is actually saying something very clear and obvious. The photograph of that moment is of course very beautiful. It seems to me like an image that symbolizes the female figure in the Eastern Black Sea region. That is what impressed me the most. I would also like to give an example from our own struggle. I told you about the bridge incident that they attacked us. After the crowd dispersed, the gendarmerie came. There is a photograph from that moment. There are about 15 gendarmes and in front of them, there are two women who continue to stand guard on the bridge. These women are Leyla Öncel and Semra İskender. This is the most striking photo I remember from our own struggle.

It was a very powerful moment and photograph. We talked to dear Nazlı Demet Uyanık about her environmental activism, which she has been involved in for more than 10 years, with a special focus on Arhavi and Fındıklı and the HEPP struggle. Thank you very much.

Şükran Özçakmak ile

Karadeniz Sahil Yolu Haberleri

Koyu Yeşil'in bu bölümünde araştırmacı gazeteci Şükran Özçakmak ile Karadeniz Sahil Yolu'nun inşası sürecini ve tanıklığını yayınlamış olduğu haberleri merkeze alarak konuştuk.¹

Doğu Karadeniz'i çok iyi bilen, Karadeniz Sahil Yolu'nu, HES'leri, madenleri, taş ocaklarını ve pek çok çevre krizini haberleştirerek kamuoyunu bilgilendiren, arşiv oluşturan ve farkındalık yaratan gazeteci Şükran Özçakmak ile beraberiz. Hoş geldiniz, katılımınız için çok teşekkür ederiz.

Şükran Özçakmak: Ben teşekkür ederim, Gola'yla beraber olmak benim için her zaman bir onur.

Gola'nın İstanbul merkezli olduğu dönemde Pazartesi Söyleşileri yapıyordu. Sizde bu söyleşilerden bir tanesinde, Karadeniz'in artık Kayadeniz olduğunu söylemişsiniz. Bu konuşma Milliyet gazetesinde 2006 yılında yayınladığımız "Denizini Kaybeden Karadeniz" yazı dizisine dayanmaktaydı. Biz de podcastimize buradan başlayalım isterim. Sizi bu yazıyı yazmaya iten nedenlerden bize bahseder misiniz?

1 Bölüm 12 Ekim 2021 tarihinde yayınlanmıştır.

Ş. Ö.: Mesleğe, polis adliye muhabirliği ile başladım. 1994'te Sabah Gazetesi'nden Nokta Dergisi'ne geçtim. Burada da araştırma ve dosya haberciliği yaptım. 2000 yılında Milliyet Gazetesi'nde haber tarzımı değiştirdim ve hırsızlı ortaya çıkarmak yerine hırsızlığın kaynağını tespit yönünde haber yapmaya başladım. Çünkü bir hırsız gidiyor on hırsız geliyordu! İşte tam o dönemde Yayın Yönetmenim Mehmet Yılmaz, masama bir dosya koydu, "Senin memleketin, araştır ve doğruyu bul" dedi.

Bu dosya doğup büyüdüğüm, doğasıyla yoğrulduğum Artvin'in Arhavi ilçesinden Belediye Başkanı Musa Ulutaş imzalı Karadeniz Sahil Yolu dosyasıydı. Aslında o dönemde bende neredeyse tüm Karadenizliler gibi yol projesine sıcak bakıyordum. 1960'larda yapılmış olan yol, dar ve zorlu bir güzergahtı. İstanbul'a yolculuk 18 saat sürmekteydi ve sık sık ya deniz dalgaları veya heyelan nedeniyle kapanan zorlu bir yoldu. Gidişli gelişli olması nedeniyle de kaza oranı yüksekti. Yeni yol projesini heyecanla bekleyenlerdendim. Ancak dosyanın dosyama geldiği günlerde gazetem Milliyet'in Ankara servisinden bir arkadaşımın "Karadeniz Sahil Yolu'nda Hukuk İş Makinesinin Altında Eziliyor" başlıklı haberiyle yol inşaatının hukuku çığneyerek başlatıldığını öğrenmiştim. Böylece Başkan Ulutaş'ın belgelerle dolu dosyasını araştırmaya başladım. Karayollarına, Basın ve Bigi Edinme Kanunu gereği başlığıyla yazılı sorular gönderiyor, gelen yanıtların perde arkasını da haber kaynaklarımla ve bilim insanlarıyla irdeliyordum. Hukuk, uzmanlığım sayılırdı: Kıyı Kanunu, Şehircilik, İmar Kanunu... Ve ilk önce plansız projersiz, ulusal ve uluslararası hukuk normları yok sayılarak sanki Karadeniz'e düz çizgi çizmesi için dozer operatörüne yetki verildiğini gördük!

Ordu'dan Artvin Sarp Sınır Kapısı'na kadar her il ve ilçede bir elin parmağını geçmeyecek kadar duyarlı, mühendislik ve hukuk bilgisi olan vatandaş, yanlış görmüş ve durdurmak için hukuk mücadelesi vermeye başlamıştı. Her biri kendi ilçesi için alternatif proje arayışına girmişti. Arhavi sahilleri için Arhavi Doğa Koruma Platformu sözcüsü Hasan Sıtkı Özkazanç'a ulaştım. Hasan Bey,

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. İlyas Yılmaz'ın çalışmasıyla üretilen alternatif yol projesini yetkililere sunmaya, onları yanlıştan döndürmeye çalışanlardandı. Ulaştırma Bakanlığı Basın Müşavirliği görevlisi, ard arda sorduğum yazılı sorular karşısında mealen bir 'eyvah' çekip "Siz de mi? Ah bir bilseniz ne çok soruya yanıt veriyorum. Hasan Sıtkı

Özkazanç tek başına bir ordu gibi. Geçen saydım tam bin sorusunu yanıtlamışım” demişti. Hasan Bey’in sorduğu sorular ve ona gelen evraklar üzerinde inceleme yaptığımda skandal haber niteliği taşıyan bazı noktalara rastladım ve ben de o skandalın peşine düştüm.

Hukuk resmen çiğneniyordu! Ben de konuyla ilgili haberler yapmaya başladım. Haberlerin ardı arkası kesilmiyordu. Örneğin; bakanlık hukuk müşavirleri, genel müdürlüğü “bunu bu şekilde yapamazsınız, hukuka aykırı” yazısı ile uyarıyor, ancak Genel Müdür, Bakanlıktan aldığı talimat doğrultusunda “yapılabilir kılın” emrini veriyor. Buna benzer yağınla haber yaptıktan sonra fotomuhabir arkadaşım Bünyamin Aygün ile bir yazı dizisi için Samsun Gerze’den başladığımız ve Sarp Sınır kapısına kadar gittiğimiz araştırmamız için sahaya çıktık. Dolaşarak, halkla, uzmanlarla inceleme yaparak ve o bölgedeki çevrecilerle de görüşerek bir yazı dizisi hazırladık.

Yol boyu; çıplak gözle görülebilen, uzmanlığa ihtiyaç duymadan anlaşılabilir barizlikte yanlışlarla karşılaştık. Söz gelimi mazgallar dar planlanmıştı ve dereler denize kavuşamıyordu. Denizle dere arasında kot farkı oluşmuştu. Yol boyunca muhtemel sel olacak bölgeleri işaretledik. Maalesef Karadeniz Sahil Yolu bittiğinde işaretlediğimiz bu yerlerde gerçekten de çok büyük sel felaketleri yaşandı. Örneğin Bulancak seli! Sadece sellerde değildi üstelik, deniz zaman zaman yolu alıp götürüyor, çöp kusuyor, kaya fırlatıyordu...

Yazı dizisi için çalışırken görüşler aldık. Ekosistemi bozan, felakete yol açan projenin doğa katliamı olduğunu gördük. Yani küresel ısınma gibi çevre sorunları ile mücadele ederken hiç olmaması gereken bir projeydi sahil yolu. Hiçbir şeyin önü arkası düşünülmemiş, müteahhit firmaların cebini doldurmak için hızla yapılmış bir projeydi. Aslında proje, yıllar önce başlamıştı ve belki de bu yüzden plansızdı. 1970’lerde sahil yolunun ilk kısmı, Hopa-Sarp sınır kapısında yapıldı. Ve inşaat henüz bir kilometreye ulaşmamışken deniz yolu, üzerindeki minibüsleri, içindeki insanlarla alıp götürmüştü. Yani bilinen bir şeydi olabilecekler, deniz uyararmıştı aslında.

O kadar çok yanlış yapıldı ki... Yol yapımında her şey müteahhitlere devredilmişti. Müteahhit Artvin bölgesinde, Hopa, Fındıklı ve Arhavi olmak üzere, 3 konsorsiyumdu. Bu konsorsiyumun Hopa’da yaptıkları tünel çökmüştü. Heyelan

oldu ve tünel kapandı. Üstelik çökme nedeni onların hatasıydı. Bu hatalarından ötürü bedel ödemeleri gerekirken, hükümet onları ödüllendirdi ve yeni tünelin yapım ihalesini de, üstelik ihale sürecini yürütmeden onlara verdi. Üstelik üçlü konsorsiyum, bilinçli olarak o yörenin iş insanlarından oluşturulmuştu. Bir kısım yöre halkı da bu şirketlerde çalıştığı için, “ekmek parası peşinde koşanlar” ile “yanlışta dur diyenler” olarak halk ikiye ayrıldı, direnç kırıldı. Elbette bu durumun toplumsal nedenleri var. Karadeniz, hükümetlerin çok yatırım yapmadığı bir bölge. Karadenizliler de yatırım yapılacak, yolumuz olacak vesaire deyip, sorgulamadan, ‘Devlet bizim için en iyisini yapar’ düşüncesiyle projeleri kabulleniyordu. Halk bu tercihi devletle hükümetler arasındaki farkı bilmeden yapıyordu! Nitekim bu yol Karadenizliye bu ayrımı da öğretti ki, HES'lere karşı direniş oluştu. Artık projelere karşı daha temkinliler.

Karadeniz sahil yoluyla doğal yapının %80'i bozuldu, plajların %90'ı tamamen yok edildi. İki plaj, Prof. Dr. Cengiz Eruzun hocanın çabalarıyla SİT alanı ilan edilip kurtarıldı. Ama fizibilitesi hazırlanmadan yapılan yolda 10 ton yerine 150 ton dinamit kullanıldı. Peki 150 ton dinamit kullanımının Karadeniz'de ne tür sonuçları oldu? Bu kullanımın çoğunluğu Arhavi Ortacalar, Mençuna Şelalesi yolu üzerindeydi. O bölgede çok ciddi heyelanlar oldu. Ve hala o bölgede havaalanı için taş kran taş ocakları var.

Oysa Fatsa Bolaman'da yol kıyı dolgusu yerine viyadüklerle ve tünellerle geçti. Ve bu tercih sonucunda 788 milyar dolar kazanıldı. 42 km'lik yol 27.6 km'ye, 30 dakikadan 15 dakikaya düştü. Bu güzergahın deniz dolgusu ile yapılmamış olmasında çok önemli bir nüans var. Çünkü Rize sular altında kalabilir! Deniz dolgusu yaparak bir şehir oluşturdukları yetmiyormuş gibi yine deniz dolgusu yaparak bir yol oluştururlar. Ve Rize'yi şimdi nasıl kurtarabileceklerini düşünüyorlar. İşin içinden çıkılamıyor. Çünkü doğa sizi affetmiyor.

Sahil yolu projesinde 130 milyon metreküp kazı yapıldı. 180 milyon ton tahkimat ve 3 milyon metreküp beton imalatı yapıldı. Bir yol için! ÇED, Çevre Etki Değerlendirme Raporu, raporlarının içi boşaltıldı. Hatta ÇED raporlarının ilk içinin boşaltılması vakası bence Karadeniz Sahil Yolu'yla başladı. Sonra da HES'lerle ÇED'ler aslında tamamen ortadan kalktı desek yeridir.

Sahil yolunda yapılan drenajlar, mazgallar bir sorun mesela. Bulancak'ta deniz yukarıda, dere aşağıda kalmıştı. Dere denize kavuşamıyordu. Bu sadece sel gibi felaketlere yol açmıyor. Deniz suyunun soğumasından tuz oranına kadar pek çok farklı alanda ekosistemi derinden etkiliyordu. Denize ne ölçüde zarar verildiğini, bizi gelecekte neyin beklediğini bilmiyoruz.

Sahil yolu projesinin plansızlığının, projesizliğinin yanında bir de hukuksuzluğu var. Bize biraz bu kısmı anlatabilir misiniz?

Ş. Ö.: Fındıklı'nın Aksu Mahallesi'nden bahsedebilirim. Aksu'da 5 ayrı dava açıldı ve halk bu 5 ayrı davayı da kazandı. Davalar kazanılıyor ama yol inşaatı devam ediyor. İdari Mahkeme karar veriyor kararı uygulayacak bir idare yok. İdarenin yetkisi ortadan kaldırılmış. Tamamen tek elden yönetilen, hukuk devleti olma özelliğini kaybetmiş bir ülke haline gelmişiz. 5 ayrı dava bittiğinde yol da çoktan bitmişti. Beşinci mahkeme kararında mahkeme çevrecilere diyor ki, "proje iptal edilmeli." Üçüncü derece SİT alanı ilan edilmiş, doğal güzellikleri olan, denizden baktığınızda karlı dağları görebildiğiniz, kırmızı benekli alabalıklarında yaşadığı bir yere yol dolgusu yapılmış! Ve kırmızı benekli alabalıklar dahil denizde yaşayan birçok canlıyı yok edebilecek bir proje mahkeme kararına rağmen, üstelik projesiz bir biçimde tamamlandı. Bugün Karadeniz'deki çevre sorunlarının en büyük nedeni de müteahhitlerin insiyatifine bırakılmış olan bu plansız projeler. Deniz dolgusu diyoruz ama doğru kavram kıyı dolgusudur. Kıyı Kanunu, kıyının çizgisini değiştiremezsin diyor. Hükümet ise kıyı çizgisini müteahhide, hatta dozer operatörüne bıraktı.

O dönemde dolgu yerine alternatif bir proje önerilmişti. Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nden İlyas hocamız, var olan yolun genişletilmesini, geri kalanın da tünellerle geçilmesini, hatta beraberinde tünellerle projelenebilecek bir tren yolu önermişti. Çünkü 40-50 yıl önce yapılan yolun zaten neredeyse %60'ı kıyı tahribatıyla dolgu yapılarak gerçekleştirilmişti. Doğaya yapılan müdahalenin aslında zararını görmüş bir milleti Karadeniz halkı. Yola hasret olduğu için kanun, kural gözetmeden yeter ki yol, hizmet gelsin diye düşündü. Ardeşen'de ve Aksu'da mahkeme "yolu sökebilirsiniz, eski haline dönüştürebilirsiniz" dedi. Bu noktada vatandaşın yapacağı bir şey kalmamıştı. Hukuk, iş makinelerinin altında kalmış

oldu. Yol inşaatı bittikten sonra, yolu sökmek pek tabii mümkün değildi. Bugün Aksu'ya ya da Ardeşen'e yolunuz düşerse o güzelim doğanın nasıl katledildiğini görebilirsiniz. Evler 7 metre yükseklikteki yolun arkasında kaldı. Bu Bulancak'ta da, Piraziz'de de böyle oldu. Oralarda da yola sıfır kafeleri, yalıları göreceksiniz! Bu yapılar eskiden denize nazır iken bugün yolun içinde kaldılar.

Aslında bu noktada Ordu'nun farklı yapısından da bahsetmek gerekiyor. Ordu denizi hem yüzmek hem balıkçılık için çok iyi kullanıyor. Bütün Karadeniz denizsiz yapamıyor ama Ordu, denizi daha iyi kullanıyor. Bir anlamda Ordu'da aslında deniz kültürü var. Denizi kumsal olarak, yüzmek için kullanan Ordu ile denizi seyirlik olarak gören diğer kıyı şehirleri, Rize, Trabzon, Arhavi arasında bir fark var. Ordu deniz ile böyle bir ilişki kurduğu için binlerce insan sokağa döküldü, karayolları araçlarının, iş makinelerinin hiçbir şekilde girmesine izin vermediler. Ama gel gelelim Trabzon'da, Giresun'da, Rize'de, Artvin'de böyle olmadı. Bu şehirlerde sahiller tamamen yok edildi.

Tekrar alternatif yolun var olan yolu dağlara doğru genişletmek olduğunu anımsarsak, Bolaman'daki gibi tüneller ve viyadüklerin kullanılacağı yolun maliyeti de daha düşük olacağını öngörmek mümkündü. Ama Karadeniz Sahil Yolu'nda karar bir manada müteahhitte bırakıldı. Ve müteahhitte taş ocaklarıyla dağları deldi, heyelanlara yol açtı. Arhavi'nin Dereüstü köyünden denize taşınan bu taşlar ve açılan taş ocakları nedeniyle 2002'de çok büyük bir heyelan oldu. Köy ikiye bölündü! Bugün de acımasızca, plansızca ve denetlenmeden havaalanı için çalışan taş ocakları var. Biz İstanbul'da nasıl depremi bekliyor, depremden korkuyorsak Karadeniz'de de çok ciddi felaketlere yol açabilecek heyelan tehditleri var. Yani her hukuksuzluğun arkasında olası bir felaket var.

Sahil yolu sadece sahil şeridini değiştirmede aslında. Ben Fındıklılıyım bu arada siz Aksu'dan bahsettikçe heyecanlandım.

Ş. Ö.: Aksu halkı ve muhtar Kazım Özçiçek inanılmaz bir mücadele verdi. Aslında mücadelelerini de kazandılar. Ama onlar bu sonuca ulaşınca kadar yolun yapımı bitti. Adaletin geç gelmesi bu örnekte olduğu gibi, sadece çevresel felaketlere yol açmaz, toplumsal felaketlere de yol açar. Zaman zaman çevrecilerle bu konuları

tartışıyorum. Ben her projeye karşı çıkamayız diyorum. Ama her projeye karşı çıkma refleksini tam da bu örnekler üzerinden, hükümetler verdi onlara. Çünkü devlete güvenmeniz gerekir. Mesela dere ıslah projeleri selleri önlemek için yapılır. Bölgede yapılan örnekler baktığımızda ise yine plansız bir icraat olduğunu görüyoruz. Plan yapmadan müteahhite teslim edilen ihalelere proje diyorlar. Üstelik denetim de siyasi parti yetkililerince yapılıyor! Bu, devlet sistemini ortadan kaldırır, devlete olan güveni sarsar. Yani toplumsal felakete neden olur.

HES direnişlerinde en çok kullandığımız, karşılaştığımız anlatılardan biri; “denizimizi kaybettik, deremizi asla!” oldu. Halk dere ve deniz arasında bir ilişki kuruyor. Çünkü denizi gerçekten kaybettik! Aradan geçen yol, denizle insan arasında ki bir bariyer gibi. Ve bu Doğu Karadeniz için bir eşik oldu. Sizin deneyiminiz nasıldı? Sizce HES direnişleri ile Karadeniz Sahil Yolu arasında böyle bir hat var mı?

Ş. Ö.: Bunun haberini yapmıştım. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Rize İkizdere’de eline Milliyet gazetesini alıp “çevrecinin daniskasıym”² demişti. İşte o haber, benim haberimdi. Karadeniz Sahil Yolu sonrası ortaya HES projeleri çıkınca, bu sefer geç kalmadan bölgeye gidip araştırma yaptım. Araştırmaya Fındıklı’dan başladım. Sonra aynı bölge müdürlüğü ilgilendiği için Rize, Trabzon ve Artvin’in Şavşat ilçesi Papart Vadisi’ndeki Mısırlı köyüne gittim. Papart’ta önce kadınlar harekete geçti. Çünkü erkekler işsizdi. Sistem önce muhtaç bırakıyor sonra insanlara yeter ki yatırım olsun dedirtiyor. Çünkü insanlar orada geçinemiyorlardı. Geçinemeyince de göç etmek zorunda kalıyorlar. Bizler toprağımıza bağlıyız. Toprakta koptuğumuzda kendimizi eksik hisseden bir milletiz. Toprağa bağlı olduğumuz için doğaya da bağlıyız. Papart’a gittiğimde kadınlar ayaklanmıştı. Sopalarla, kazmalarla, küreklerle nöbet tutuyorlardı. Kahvenin önünde toplanmışlardı. Beni orada karşıladılar. Erkekler diyordu ki, “iş gelecek biz de çalışacağız.” Kadınlar diyordu ki, “işin en fazla iki yıl sürecek, ama bizim açlığımız ve göçümüz dünya durdukça sürecek.” Açlık ve göç! Bunun sonu yok. Var olduğun yerde bunu çözmek zorundasın. Bunu kadınlar söylüyordu. Köylü kadınlar seslerini duyurmak için Artvin’e eyleme indiler. Dava açtılar. Papart vadisini kurtaran işte bu kadınlardı.

2 23 Ağustos 2008, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cevrecinin-daniskasiyim-981778>

Fındıklı'ya geldiğimizde ise Fındıklı halkının direnişi belki tüm Türkiye'ye örnek olabilecek bir direnişti. Denizini kaybetmişti Fındıklı. 7 metrelik duvarları ilk Fındıklı'da görmüştüm. Yoldan sonra martının denizin ortasında dinleneceği kayaları bile artık yoktu. Ama deniz dolgusunun yapıldığı o hafriyatların olduğu yerdeki kayalarda, martılarla birlikte insanlar oturup denizi seyretmeye başlamıştı.

Karadeniz sahil yolundan sonra Karadeniz'e gittiğimde bambaşka bir manzara karşıladı beni. En basitinden benim ilçem Arhavi'de denize doğru 20 metre girerek dolgu yapılmıştı. Oysa deniz kıyısında parklar vardı, etrafı çiçeklerle ve söğüt ağaçlarıyla donanmış, duvarlarını denizin dalgasının yaladığı parklardı bunlar. Ve artık denizle aramızda 20 metrelik dolgu ve yol var. Denize ulaşmanız için ya yoldan ya da mazgal şeklindeki yeraltı geçitlerinden geçmeniz gerekiyor.

Dediler ki T'ler yaptık. Deniz o T'lere kum dolduracak, kumsal yapacak. Gerçekten yer yer kumsal oldu. Ancak Bulancak'ta bakmıştım T'lerden sonra ne oldu diye. Boğulma oranları çok yükselmişti. Çünkü artık dolgu vardı ve kum aşağı doğru kayalardan aktığında, insanları da dibe çeken girdap oluşuyordu. Üstelik yüzmek için denize ulaşmak istediğinizde, katedilmesi gereken bir mesafe var artık. Mesela Arhavi'de yüzmek için yaklaşık 5-6 kilometre yol gitmek zorundasınız.

Arhavi daha çok Kırıyık'a geliyor, evet. Benim de evim deniz kıyısında. Eskiden yüzmek için deniz kıyısına inerdik ve oralarda küçük barakalar, kayıkhaneler vardı. Şimdi o eskiden yüzdüğümüz yerde artık bir sahil yok. Yapılan T de yıkıldı zaten. Biz yüzmeye noktasına ulaşmak için ya başka bir yere yürüyoruz ya da araçla gidiyoruz. Denizle olan bağlantımız o kadar kesildi ki, en basitinden hem manzaramız hem kullanımlarımız değişti. Kayıkhaneler kaldırıldı. Onlar artık yok. Martıların konacağı kayanın olmamasını söylediğinizde belleğimde bir anı canlandı. Benim evimin kıyısında biz çocukken yüzerek ulaşmakta zorlandığımız bir kaya vardı. Benim o kayanın üzerinden atlama anılarım var. Keza babamlarında çocukluklarında o kaya ile ilgili anıları var. Yol yapım sürecinde okula gitmek için servis beklerken, o kayanın, şululup kayaydı adı, adım adım sahil yolu dolgusunun içinde kalışını görmüştük. Her gün keçeçler, kamyonlar biraz daha yaklaştı. Kaya önce yapımı süren yeni yolun ortasında kaldı, sonra da tamamen yok oldu. Belleğimde sahil yolu ile ilgili en çarpıcı anım

ne derseniz, o kayanın adım adım yok olması geliyor aklıma. Bir de Arhavi ve Hopa arasındaki artık denize kıyısı olmayan Hopa Deniz Feneri³ geliyor. Bu iki imge benim için çok çarpıcı. Kıyı şeridinin tamamen değiştiğini anımsatıyor bana.

Ş. Ö.: Fabrikadan yükselen taze çayın ve denizin yosun kokusu ile büyüdüğümüz biz. Belleğimizde, kimliğimizde bu kokular yer etmiştir. Aslında bu sorunun yanıtını, yazı dizisinin giriş bölümünde vermiştim; “Denizin ve yeşilin ezgisi vardı, Karadeniz’in kemençesinde, tulumunda. Denizin ve yeşilin coşkusu vardı Karadenizlinin yüreğinde. Yargı kararlarını ezerek ilerleyen Karadeniz Sahil Yolu’nu Artvin Sarp Sınır Kapısı’ndan Sinop’a kadar dolaştık. Gördük ki coşkusuna gem vurulmuş, kabaran yüreği karaya vurmuş Karadenizlinin. Yol, Karadenizlinin devlet otoritesine karşı olan güvenine, itaatine, belki de tarihinde ilk kez darbe vurmuş. ‘Denizle yol arasında kaldık. Yola hasrettik, sorgulamadık. Şimdi cezaevindeki mahkûmlar gibiyiz’ diyor Karadenizli... Evet! Ancak kaybedince anladık ki deniz bizim kimliğimiz, genimiz!” Bu nedenle konu dereler olunca halk bir dakika dedi. ‘HES olursa benim deremin durumunu ne olacak?’ diye sorguladı. Aslında orada da HES’e karşı değildiler. Havza planlaması yapın ve havzaya kurulması planlanan HES’lerin Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) raporunu bir bütün olarak hazırlayın dediler. Ancak hukuk süreci de sorunlu işliyordu. Mesela projeye iptal kararı veren mahkeme heyetinin görev yerlerini değiştirdiler. Hatta mahkemenin de yerini değiştirdiler; Rize İdare Mahkemesi’nde görülen dava, halkın katılımını azaltmak için Erzurum İdare Mahkemesi’ne taşındı. Bu ayak oyunları ile istedikleri sonuçları alamadılar. Çünkü en nihayetinde mahkemeler bilirkişi kararı doğrultusunda karar verir. Danıştay üyelerinin atamaları da Türkiye’de hukuku yok edecek bir sürü skandala yol açmıştır. ÇED, Çevresel Etki Değerlendirme, kanununun içi, genelgeyle boşaltıldı. Karadeniz Sahil Yolu aslında Türkiye’de hukukun genelgelerle yok edilmesinin örnekleriyle dolu. Hukuk yoksa, doğruyu nasıl arayacağız! Karadenizli’nin hukukla imtihanıydı bu. İsyansız ve hukuk işletilerek verilen mücadelede başarılı olundu ancak yargı kararlarını uygulayacak bir idare bulunamadı maalesef...

3 Konu ile ilgili podcastin yürütücüsü ve kitabın editörü Özlem Şendeniz’in, Rahşan İnal tarafından derlenen Dağlardan Denize Artvin (2024, İletişim Yayınları: İstanbul) kitabı içinde “Otoyolun kenarında şehrin çeperinde: Hopa Deniz Feneri’nin öyküsü” adlı yazısı bulunuyor.

Bunun bir de basın tarafı var. Önce konu ile ilgili yaptığım haberlerin %70'i, 80'i çıkmamaya başladı. Bir süre sonra da haberlerim kullanılmamaya başlandı. Bu noktada mücadele yürütmenin önemini fark eden bazı kurumlardan ödüller aldım. Haber yaptığım zaman oturup o haberin birkaç versiyonunu yazıyordum. Milliyet'te çalışırken Hürriyet'ten diğer yayın kuruluşlarına kadar, bütün gazetelere haberi dağıttım. Bir anlamda konunun basın sözcülüğünü de yapıyordum. HES davalarında gördük ki %30 denen can suyu meğer yüzde %7 imiş. Balığın suyunu çalabilecek bir hırsızlıktan bahsediyoruz. O zaman can suyu miktarını artıralım dediler. Fakat bu yeterli gelmedi ve dereler kurudu.

Mahkeme kararıyla kaçak olduğu kanıtlanan Kavak HES, İmar Affi Kanunu ile yasalastı. Yasanın uygulanmadığı, hukukun bu kadar olmadığı yerde bizim adımız da aktivist gazeteci oldu. Ve geldiğimiz noktada doğruyu yazanın artık gazetelerde yer alamayacağı bir sisteme geçildi.

Koyu Yeşil bölümlerini birbirine bağlayan bir soru setimiz var. Şimdi bu sorulara geçelim isterim. Malumunuz Doğu Karadeniz özelinde çevre sorunlarını tartışıyoruz. Peki bu çevre sorunlarını sizden sıralamanızı istesem, ilk üçe hangileri girer?

Ş. Ö.: Şimdi sırada maden var ve ilk sıraya madenleri koyalım. Madenler ülkenin kasası ve yaşam alanlarımızı yok etmeden çıkarılacak teknolojiye ulaşıncaya kadar o maden yeraltında, yani kasada kalmalı. Ve bu madenler devlet tarafından, devletin kasasına girmek için doğru bir teknoloji bulunca çıkarılmalı. Ne küresel ne de yandaş sermayeye peşkeş çekilememeli. İkinci sıraya, taş ocaklarını koyuyorum şimdilik. Çünkü evet Karadeniz deprem kuşağında sayılmaz ancak atılan her dinamit, heyelanları tetikliyor, yeraltı su kaynaklarının yolunu değiştiriyor veya kurutuyor. Daha fazla taş ocağına izin verilmesi, korkunç bir felakete yol açacaktır. Heyelan! Aslında en büyük tehlike. Çay bahçelerinin etrafında kanalların açılıp yağmur suyuna yol verilmesi, projersiz köy yolu açılmasına izin verilmemesi gerekiyor. Heyelan için acil tedbir alınması şart. Üçüncü sıraya dere ıslahını koymuş olayım. Ve unutmayalım ki küresel ısınmayla yakın gelecekte daha büyük çevre felaketleri yaşayacağız.

Doğa kendini gösteriyor, gerçeği de anlatıyor. Biz ne yaptık? Deniz suyunu ısıttık. Denizler ısınıyor! Çoruh'u hapsedmişsiniz, baraj yapmışsınız. İklimin değişikliğine neden olmuşsunuz. Derenin yatağından çalmışsınız, yetmemiş dereyi duvarlarla hapsedmişsiniz. Bu da yetmemiş derenin denize bağlantısında köprüler, mazgallar yapmışsınız. Aslında dere yatağı, derenin "burası benim" dediği yeridir. Ama siz bu yataktan çalmış, yatağı daraltmışsınız. Derenin içine beton döküldüğünde yeraltı suları beslenemez. Oysa taşan suyun yarısını yeraltı suları çeker. Siz o yatağa beton döktüğünüzde, dere o suyu nereye götürsün!

Tarım bir diğer önemli sorun. Çok yakında aç kalacağız. Karadeniz'de meyveler olgunlaşmadan çürüyüp dökülüyor. Asıl sorun plansız, projesiz kamu yararı gözetilmeden yapılanlar. Söz gelimi eğer Karadeniz Sahil Yolu'nda alternatif proje yapılsaydı, tüneller ve viyadükler kullanılsaydı hem maliyet düşük olacaktı hem de doğa üzerindeki tahribat bu kadar çok olmayacaktı.

Sıraladığımız bu çevre sorunlarını göz önünde tutarsak, sizce Karadeniz'de gündelik hayatta ne değişti?

Ş. Ö.: Karadeniz Sahil Yolu'nun tartışmasız yanlışlığı dönemin bakanları tarafından kabul edildi ancak aynı hukuksuzluk her yeni projede sistematik olarak devam ediyor. Halkın duyarlılığı arttı diyebiliriz.

Bizim karşımızda olan mücadele, yaşam hakkı artık. Çünkü yaşam hakkımız elimizden alınıyor. Yaşam hakkımız elimizden alınırsa toplumsal şiddet, toplumsal bozulma doğar. Sadece Karadeniz'de yoktur elbette ama insanlar öfke patlaması yaşıyor. Çünkü herkes duvarlara çarpıyor. Oysa Karadeniz'in öfkesini deniz dindirirdi. Sudan uzak kaldığımız zaman bir öfke var oluyor.

Çevre olarak baktığımızda bütün yatırımların plansız, projesiz ve hukuksuz bir şekilde devam ettiğini görüyoruz. Bu durum büyük bir toplumsal soruna yol açacak. Geçen sene Yeşil Yol'u izlemek için yaylaya çıktım. Arhavi'den Fındıklı'ya inen Yeşil Yol'da belli bir yere kadar indik ve dağın ikiye bölündüğünü bazı yolların koptuğunu ve heyelan olduğunu gördük. Bölgede, yayladaki keçilerin beslendiği otlar dik yamaçlarda biter ve bu yol nedeniyle bir keçi katliamı yaşandı. Bir çobanla

konuştum. Çoban diyor ki “Her yere, her yere yol yaptılar. Benim hayvanlarım zayı4 oluyor sürekli.” Çünkü yol yapıldığında yolun kenarına hafriyat yığıyor ve bir yaban hayvanının geçmesinin sorun olacağı yığınlar oluşuyor. Kayalar yukarıdan yuvarlanmış, aşağıda hayvanlar telef olmuş. Çoban soruyor: “ben hakkımı nerede arayacağım?”

Bu bizi asıl meselemize, hukuksuzluğa döndürüyor. Hukuk devleti olmayan yerde bu tür sıkıntılar yaşanır. Bugün birkaç dürüst insan sayesinde hukuk mücadelesi verebiliyoruz. Ve bizim iki açmazımız var: hem toplumsal barışı hem de doğa ile barışı sağlamak zorundayız.

Önümüzde bizi bekleyen şey köylerden zorunlu göçlerdir. HES’ler, küresel iklim değişikliği vb. etkenlerle toprak yaşayabileceğimiz kadar ürün vermiyor. Bu nedenle insanlar göç etmek zorunda kalıyor. Kırdan göç arttığı zaman, bugün kilitlenmiş olan büyükşehirler daha da sıkışıyor. Yaşam alanlarımızı koruyup zenginleştirmemiz gerekiyor. Sahil yolundan madenlere, HES’lere kadar olan spektrumun sonucu budur. Yaşam alanlarımızda tutunacağız ve yaşam alanlarımızı koruyacağız. Hukukla koruyacağız!

Peki biraz da sembollerden, simgesel dönüşümden bahsedelim. Takip ettiğiniz 20 küsür yıllık çevre tarihine baktığımızda sizin aklınızda kalan en çarpıcı çevre hareketi imgesinden ya da sloganından bize bahsedebilir misiniz?

Ş. Ö.: Galiba Londra’da bir eylem vardı. Çocukların ellerindeki pankartta “siz yaşlılıktan öleceksiniz, biz küresel iklimden” sloganı yazıyordu. Bu beni çok etkilemişti. Bir diğer çevrecilerin elinde gördüğüm ve yine beni çok etkileyen, aklımda kalan slogan ise “HES yapma boşuna, dere yıkar başına.” Ve gerçekten de öyle oldu, dereler HES’leri yıktı.

Çok teşekkür ederim. Eklemek istediğiniz bir şey var mı?

Ş. Ö.: Ben teşekkür ederim. Karadeniz Sahil Yolu, Samsun Gerze ilçesinden başlayıp Sarp Sınır kapısına kadar uzanan bir alan. Bu alanda parmakla sayabileceğimiz

4 Zayı olmak deyiminin bölgedeki kullanımınıdır.

kadar az insan çevre mücadelesi verdi. Bu isimleri anmak istiyorum. Hasan Özkazanç, Leyla Öncel, Avukat Yakup Şekip Okumuşoğlu, Giresun'da Hakan Adanır, rahmetli Arhavi Belediye Başkanı Musa Ulutaş, Cihan Eren, ki bu konuyla ilgili olduğunu tahmin ettiğimiz bir cinayete kaybettik kendisini, Aksu Muhtar Kazım Özçiçek, Aksu mahallesi sakinlerinin yarısından fazlası, Ardeşen'de Avukat Ferhat Arslan, Nihat Genç, Kazım Koyuncu, Eski Ordu Belediye Başkanı Seyit Torun, Gerze'den Osman Bey, Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde Prof. Dr. Fazıl Çelik ve Cengiz Eruzun. Bütün bu insanların mücadelesi Karadeniz'de ki talana karşıydı. Müteahhite getiri sağlayacak yol yaptılar ve bu yol geleceğimizi de geçmişimiz de yok ederek yapıldı.

Koyu Yeşil'in bu bölümünde Doğu Karadeniz'in son 20 yılında hukuksuzluğu, direniş belleğini, HES'ler ve Karadeniz Sahil Yolu'nun bölgedeki kesişimini çevre aktivistliğiyle gazeteciliğin sınırlarının flulaştığı bir konumda yer alan sevgili Şükran Özçakmak ile konuştuk. Kendisine çok teşekkür ediyoruz.

Black Sea Coastal Road News

with Şükran Özçakmak

In this episode of *Koyu Yeşil*, we talked to investigative journalist Şükran Özçakmak about the construction of the Black Sea Coastal Road and her testimony, focusing on the news she has published.¹

We are together with journalist Şükran Özçakmak, who knows the Eastern Black Sea region very well, informs the public, creates an archive and raises awareness by reporting on the Black Sea Coastal Road, HEPPs, mines, quarries and many environmental crises. Welcome and thank you very much for your participation.

Şükran Özçakmak: Thank you, it is always an honor for me to be with *Gola*.

When *Gola* was based in Istanbul, there were Monday Talks. In one of these interviews, you said that the Black Sea is now Rocksee.² This conversation was based on the series of articles you published in *Milliyet* newspaper in 2006 titled “Black Sea Losing Its Sea”. I would like to start our podcast here. Can you tell us about the reasons that led you to write this article?

1 This episode was podcasted on 12 October, 2021.

2 There is a play on words here. The English word black is translated as *kara* and the word *rock* is translated as *kaya* in Turkish. Therefore, in the Turkish of the text, only one letter has been changed in the words *kara* and *kaya* -*Karadeniz* and *Kayadeniz*. (Trans. Note)

Ş. Ö.: I started my career as a police and courthouse reporter. In 1994, I transferred from *Sabah* Newspaper to *Nokta* Magazine, where I worked as an investigative and file reporter. In 2000, I changed my reporting style at *Milliyet* Newspaper, and instead of uncovering the thief, I started reporting on the source of the theft. Because one thief was leaving and ten thieves were arriving! At that time, my Editor-in-Chief Mehmet Yılmaz put a file on my desk and said, “This is your hometown, investigate and find the truth.”

This was the file on the Black Sea Coastal Road, signed by Musa Ulutaş, the mayor of Arhavi district of Artvin, where I was born and raised. In fact, at that time, like almost all Black Sea people, I was in favor of the road project. The road, which was built in the 1960s, was a narrow and difficult route. The journey to Istanbul would take 18 hours and it was a difficult road that was often closed due to sea waves or landslides. The accident rate was high because it was a two-way road. I was one of those eagerly awaiting the new road project. However, on the days when the file came to me, a friend from the Ankara service of *Milliyet*, my newspaper, published a news article titled “On the Black Sea Coastal Road, the Law is being crushed under the Construction Equipment” and I learned that the road construction was started in violation of the law. So, I started to investigate Mayor Ulutaş’s file full of documents. I was sending written questions to the Highways in accordance with the Press and Information Acquisition Law, and I was examining the behind-the-scenes of the answers with my news sources and scientists. Law was sort of my specialty: Coastal Law, Urban Planning, Zoning Law... And first of all, we saw that a dozer operator was authorized to draw a straight line to the Black Sea without a plan or project, ignoring national and international legal norms!

In every province and district from Ordu to Artvin Sarp Border Gate, more than a handful of sensitive citizens with engineering and legal knowledge saw what was wrong and started a legal struggle to stop it. Each of them searched for alternative projects for their own districts. I contacted Hasan Sıtkı Özkazaç, the spokesperson of the Arhavi Nature Conservation Platform for the Arhavi coast. Mr. Özkazaç was among those who tried to present the alternative road project produced by Prof. Dr. İlyas Yılmaz, a faculty member of the Department of Geological Engineering at Van Yüzüncü Yıl University, to the authorities and try to convince them to correct the mistake. The officer at the Office of Press Counsellor of the

Ministry of Transportation, in response to my successive questions in writing, said, “Oh, you too? If you only knew how many questions I answer. Hasan Sıtkı Özkazanç is like an army on his own. Last time I counted, I answered exactly one thousand of his questions.” When I examined the questions Mr. Özkazanç asked and the documents he received, I came across some points that were scandalous news and I went after that scandal.

The law was being literally violated! So, I started to report on the issue, and the news kept coming. For example; the legal advisors of the ministry warned the general directorate with a letter saying “you cannot do it this way, it is against the law”, but the General Director ordered “make it possible” in line with the instructions received from the Ministry. After making a lot of news like this, my photojournalist friend Bünyamin Aygün and I went to the field for an article series for our research, which we started from Samsun Gerze and went all the way to Sarp Border Gate. We prepared an article series by traveling around, interviewing the public, experts and environmentalists in the area.

Along the way, we came across obvious mistakes that were visible to the naked eye and understandable without the need for expertise. For example, the drains were narrowly planned and the streams could not reach the sea. A level difference had occurred between the sea and the stream. We marked the areas along the road where flooding was likely to occur. Unfortunately, when the Black Sea Coastal Road was completed, there were indeed major flood disasters in these places we had marked. For example, the Bulancak flood! And it wasn’t just floods, from time to time the sea would wash away the road, spew garbage, throw rocks...

We received opinions while working on the article series. We realized that the project, which disrupted the ecosystem and caused a disaster, was a massacre of nature. In other words, the coastal road was a project that should never have happened when we were struggling with environmental problems such as global warming. It was a project that was not thought through and was built quickly to fill the pockets of contractors. In fact, the project had started years ago and perhaps that is why it was unplanned. In the 1970s, the first part of the coastal road was built at the Hopa-Sarp border gate. And before the construction had even reached one kilometer, the sea route had already carried away the minibusses with the

people in them. In other words, what could happen was known, the sea had actually warned.

There were so many mistakes... Everything in the road construction was handed over to contractors. The contractor was a consortium of 3 in the Artvin region, Hopa, Fındıklı and Arhavi. The tunnel that this consortium built in Hopa had collapsed. There was a landslide and the tunnel was closed. Moreover, the collapse was their fault. Although they should have paid the price for this mistake, the government rewarded them and gave them the tender for the construction of the new tunnel without even carrying out the tender process. Moreover, the triple consortium was consciously formed from the business people of that region. Since some of the local people work for these companies, the community has been divided into “those chasing after a livelihood” and “those opposing the wrong,” which has weakened resistance. Of course, there are social reasons for this situation. The Black Sea region is an area where governments have not invested much. The people from the Black Sea used to accept projects without questioning, believing that ‘the government knows what’s best for us,’ thinking that there would be investments and infrastructure development. The people made this choice without knowing the difference between the state and the governments! Indeed, this road has taught the people of the Black Sea this distinction, leading to resistance against hydroelectric power plants (HEPPs). Now, they are more cautious about such projects.

With the construction of the Black Sea coastal road, 80% of the natural landscape was disrupted, and 90% of the beaches were completely destroyed. Two beaches were saved and declared protected areas thanks to the efforts of Prof. Dr. Cengiz Eruzun. However, on the road that was built without a feasibility study, 150 tons of dynamite were used instead of the planned 10 tons. So, what kind of results did the use of 150 tons of dynamite have in the Black Sea region? Most of this dynamite usage was along the Arhavi Ortacalar and Mençuna Waterfall roads. There were very serious landslides in that area. And there are still stone quarries breaking stones for the airport in that region.

However, in Fatsa Bolaman, the road passed through viaducts and tunnels instead of coastal filling. And as a result of this choice, 788 billion dollars were saved. The

42 km road was reduced to 27.6 km, from 30 minutes to 15 minutes. There is a very important nuance in this route not being built with sea filling. Because Rize could go under water! As if it were not enough to create a city by filling the sea, they created a road by filling the sea again. And now they are thinking about how to save Rize. It is impossible to get out of it. Because nature does not forgive you.

In the coastal road project, 130 million cubic meters of excavation was carried out. 180 million tons of reinforcement and 3 million cubic meters of concrete were produced—for just one road! The Environmental Impact Assessment (EIA) reports were rendered meaningless. In fact, I believe the initial dilution of EIA reports began with the Black Sea Coastal Road. Subsequently, it is not wrong to say that with hydroelectric power plants (HEPPs), EIAs have essentially disappeared.

For example, the drainage and gratings built on the coastal road are a problem. In Bulancak, the sea was above and the stream was below. The stream could not reach the sea. This does not only lead to disasters such as floods. It deeply affected the ecosystem in many different areas, from the cooling of the sea water to the salt content. We do not know the extent of the damage to the sea and what awaits us in the future.

In addition to the unplanned and unprojected nature of the coastal road project, there is also its lawlessness. Can you tell us a little about this part?

Ş. Ö.: I can talk about the Aksu neighborhood in Fındıklı. In Aksu, five separate lawsuits were filed, and the people won all five of these cases. While the lawsuits are won, the road construction continues. The administrative court makes decisions, but there is no administration to enforce them. The authority of the administration has been nullified. We have become a country managed entirely by a single source, having lost its rule of law characteristics. By the time the five separate cases were concluded, the road was already completed. In the fifth court decision, the court told the environmentalists that “the project should be canceled.” An area declared as a third-degree protected site, known for its natural beauty, where you can see snow-capped mountains from the sea and where red-spotted trout live, has been filled in for a road! And a project that could destroy many living creatures in the

sea, including red-spotted trout, was completed without a project, despite a court decision. The biggest reason for the environmental problems in the Black Sea today is these unplanned projects that have been left to the initiative of contractors. We say sea filling, but the correct term is coastal filling. The Coastal Law says you cannot change the line of the coast. The government left the coastline to the contractor and even the bulldozer operator.

At that time, an alternative project was proposed instead of filling. Our professor İlyas from Yüzüncü Yıl University suggested widening the existing road and passing the rest through tunnels, and even proposed a railway that could be designed with tunnels. This was because nearly 60% of the road built 40-50 years ago had already been achieved through fill materials that caused coastal damage. The Black Sea people had actually experienced the harm caused by the intervention in nature. Because they were so eager for the road, they thought it was enough to have the road and services, regardless of laws or regulations. In Ardeşen and Aksu, the court said "You can remove the road and restore it to its former state." At this point, there was nothing left for the citizens to do. The law was effectively buried under construction machinery. After the road construction was completed, removing the road was obviously not possible. If you happen to visit Aksu or Ardeşen today, you can see how that beautiful nature was devastated. Houses were left behind the road, which is now 7 meters high. This was also the case in Bulancak and Piraziz. There, you'll see cafes and mansions right next to the road! These buildings, which used to overlook the sea, are now surrounded by the road.

At this point, it's important to mention the unique characteristics of Ordu. Ordu makes excellent use of the sea both for swimming and fishing. While the entire Black Sea region cannot do without the sea, Ordu uses it more effectively. In a sense, Ordu has a sea culture. There is a difference between Ordu, which uses the sea as a beach for swimming, and other coastal cities like Rize, Trabzon, and Arhavi, which view the sea more for its scenic value. Because Ordu has established such a relationship with the sea, thousands of people took to the streets and did not allow any road construction vehicles or machinery to enter. However, this was not the case in Trabzon, Giresun, Rize, or Artvin. In those cities, the coastlines were completely destroyed.

Recalling that the alternative route involved widening the existing road towards the mountains, it was possible to predict that the cost of the road, using tunnels and viaducts like in Bolaman, would be lower. However, the decision on the Black Sea Coastal Road was essentially left to the contractor. The contractor then quarried through the mountains, leading to landslides. Due to the stones transported from Dereüstü village in Arhavi to the sea and the opened quarries, a massive landslide occurred in 2002, splitting the village in two! Today, there are ruthless, unplanned, and uncontrolled stone quarries working for the airport. Just as we in Istanbul are waiting for and fearing earthquakes, the Black Sea region faces serious landslide threats that could lead to major disasters. In other words, every instance of lawlessness is accompanied by a potential catastrophe.

The coastal road didn't just change the coastline. By the way, I am from Fındıklı, and I got excited as you mentioned Aksu.

Ş. Ö.: The people of Aksu and the headman Kazım Özçiçek put up an incredible fight. They actually won their battle. However, by the time they reached this outcome, the road construction was completed. As in this example, delayed justice not only leads to environmental disasters but also causes social disasters. I occasionally discuss these issues with environmentalists. I say that we can't oppose every project. But the reflex to oppose every project has been instilled in them precisely through these examples by the governments. Because you need to trust the state. For example, stream improvement projects are intended to prevent floods. However, looking at the examples in the region, we see that they are again haphazard implementations. They call the tenders handed over to contractors without any planning 'projects.' Moreover, the inspections are carried out by political party officials! This undermines the state system and erodes trust in the state. In other words, it leads to social disaster.

One of the most common narratives we used and encountered during the HEPP resistances was "we lost our sea, never our stream!". People establish a relationship between the stream and the sea. Because we really lost the sea! The road passing

between us is like a barrier between the sea and people. And this has become a threshold for the Eastern Black Sea. What was your experience like? Do you think there is such a line between HEPP resistances and the Black Sea Coastal Road?

Ş. Ö.: I had reported on this. In İkizdere, Rize, President Recep Tayyip Erdoğan picked up a *Milliyet* newspaper and said, "I am the biggest environmentalist."³ That was my news. When HEPP projects emerged after the Black Sea Coastal Road, this time I went to the region without delay and did research. I started my research in Fındıklı. Then, since the same regional directorate was responsible, I went to Rize, Trabzon and Mısırlı village in the Papart Valley of Artvin's Şavşat district. In Papart, women took action first. Because men were unemployed. The system first makes people needy and then makes people say as long as there is investment. Because people could not make a living there. When they cannot make a living, they have to migrate. We are attached to our land. We are a society that feels incomplete when we are disconnected from the land. Because we are connected to the land, we are also connected to nature. When I went to Papart, women were rioting. They were on watch with sticks, picks and shovels. They gathered in front of the *kahvehane*. They welcomed me there. The men were saying, "work will come and we will work." The women said, "your work will last two years at most, but our hunger and migration will last as long as the world lasts." Hunger and migration! There is no end to it. You have to solve it where you exist. Women were saying this. Peasant women went to Artvin to make their voices heard. They filed a lawsuit. It was these women who saved the Papart valley.

When we came to Fındıklı, the resistance of the people of Fındıklı was a resistance that could be an example for the whole of Turkey. Fındıklı had lost its sea. I first saw the 7-meter walls in Fındıklı. After the road, even the rocks where the seagull would rest in the middle of the sea were no longer there. But on the rocks where the excavations were and where the sea filling was done, people started to sit and watch the sea along with the seagulls.

When I went to the Black Sea after the Black Sea coastal road, a completely different landscape greeted me. For example, in my district of Arhavi, 20 meters into the sea had been filled in. There were parks by the sea, surrounded by flowers

3 August 23, 2008, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cevrecinin-daniskasiyim-981778>

and willow trees, their walls licked by the waves of the sea. And now there is a 20-meter embankment and a road between us and the sea. To get to the sea, you either have to cross the road or go through underground passages in the form of grates.

They said we built T's. The sea will fill those T's with sand and make a beach. It really became a beach in places. But I looked at what happened in Bulancak after the T's. The drowning rates were very high. Because now there was filling and when the sand flowed down from the rocks, there was a whirlpool that pulled people to the bottom. Moreover, when you want to reach the sea to swim, there is now a distance to be covered. For example, in Arhavi, you have to travel about 5-6 kilometers to swim.

People from Arhavi mostly come to Kıyıcık, yes. My house is also by the sea. In the past we used to go down to the seashore to swim and there were small huts and boathouses there. Now there is no longer a beach where we used to swim. The T that was built has already been demolished. To reach the swimming spot, we either walk somewhere else or take a car. Our connection with the sea has been cut off so much that basically both our view and our uses have changed. Boathouses were removed. They no longer exist. When you said that there is no rock for the seagulls to land on, a memory came to my mind. There was a rock on the shore of my house that we had a hard time reaching by swimming when we were children. I have memories of jumping over that rock. Likewise, my fathers have memories of that rock in their childhood. When we were waiting for the shuttle bus to go to school during the road construction process, we saw that rock, shululup rock as it was called, step by step, being filled in the coastal road embankment. Every day the shovels and trucks came a little closer. First the rock was left in the middle of the new road under construction, then it disappeared completely. If you ask me what the most striking memory of the coastal road is in my memory, the disappearance of that rock step by step comes to my mind. I also think of the Hopa Lighthouse⁴ between Arhavi and Hopa, which is no longer on

4 Özlem Şendeniz, the coordinator of the podcast and editor of the book on the subject, has an article titled "Otoyolun kenarında şehrin çeperinde: Hopa Deniz Feneri'nin öyküsü" [On the edge of the highway; at the periphery of the city: The story of the Hopa Lighthouse] in Dağlardan Denize Artvin [Artvin from Mountains to the Sea] (2024, İletişim Publishing: İstanbul)

the coast. These two images are very striking for me. They remind me that the coastline has completely changed.

Ş. Ö.: We grew up with the smell of fresh tea rising from the factory and the seaweed smell of the sea. These smells are ingrained in our memory and identity. Actually, I gave the answer to this question in the introduction of this article series; “There was the melody of the sea and the green, in the kemenche and bagpipes of the Black Sea. There was the enthusiasm of the sea and the green in the hearts of the Black Sea people. We traveled along the Black Sea Coastal Road running ahead by crushing judicial decisions, from the Sarp Border Gate in Artvin to Sinop. We saw that the Black Sea people’s enthusiasm had been curbed and their swelling hearts stranded. The road has struck a blow to the Black Sea people’s trust and obedience to the state authority, perhaps for the first time in their history. ‘We remained between the sea and the road. We longed for the road; we didn’t question it. Now we are like prisoners in prison,’ says the Black Sea people.... Yes! But when we lost, we realized that the sea is our identity, our gene!” Therefore, when it comes to the streams, the people said wait a minute. ‘What will happen to my stream if there is a HEPP?’ they questioned. Actually, they were not against HEPPs there either. They said to make basin planning and prepare the Environmental Impact Assessment (EIA) report of the HEPPs planned to be built in the basin as a whole. However, the legal process was also problematic. For example, they changed the posts of the court panel that gave the decision to cancel the project. They even changed the location of the court; the case that was being heard at the Rize Administrative Court was moved to the Erzurum Administrative Court to reduce public participation. They could not get the results they wanted with these shenanigans. Because in the end, the courts make decisions in line with the expert opinion. The appointments of the members of the Council of State have also led to many scandals that will destroy the law in Turkey. The law on EIA, Environmental Impact Assessment, was emptied with a circular. The Black Sea Coastal Road is actually full of examples of the destruction of law in Turkey through circulars. If there is no law, how can we search for the truth! This was the Black Sea people’s test with the law. The struggle was successful without rebellion and with the use of law, but unfortunately, there was no administration to implement the judicial decisions...

There is also the press side of this. First, 70, 80 percent of the news I made on the subject started to not appear. After a while, my news started not to be used.

I received awards from some institutions that realized the importance of waging a struggle at this point. When I made news, I would sit down and write several versions of that news. When I was working at *Milliyet*, I distributed the news to all newspapers, from *Hürriyet* to other media outlets. In a sense, I was also the press spokesperson for the issue. In the HEPP lawsuits, we saw that the life water that was said to be 30% was actually 7%. We are talking about a theft that can steal the water of the fish. Then they said let's increase the amount of life water. But this was not enough and the streams dried up.

The Kavak HEPP, which was proven to be illegal by a court decision, was legalized with the Zoning Amnesty Law. Where the law was not enforced, where the law was so absent, our name became activist journalist. And at the point we have reached, a system has been adopted where those who write the truth can no longer appear in newspapers.

We have a set of questions linking the *Koyu Yeşil* episodes together. Now I would like to move on to these questions. As you know, we are discussing environmental problems in the Eastern Black Sea region. If I ask you to rank these environmental problems, which ones would be in the top three?

Ş. Ö.: Now the mines are next and let's put the mines in the first place. The mines are the coffers of the country and until we have the technology to extract them without destroying our living spaces, they should remain underground, that is, in the coffers. And these mines should be extracted by the state when the right technology is found to enter the state coffers. They should not be let to be looted by either global or crony capital. I am putting quarries in second place for now. Because yes, the Black Sea is not considered to be in the earthquake zone, but every dynamite thrown triggers landslides, changes the path of underground water resources or dries them up. Allowing more quarries will lead to a terrible disaster. Landslides! In fact, the biggest danger. Canals should be opened around the tea gardens and rainwater should be diverted, and village roads should not be allowed to be constructed without a project. Urgent measures must be taken for landslides. Let me put stream improvement in the third place. And let's not forget that with global warming, we will experience greater environmental disasters in the near future.

Nature shows itself and tells the truth. What have we done? We heated the sea water. The seas are getting warmer! You imprisoned the Çoruh and built dams. You caused the climate to change. You stole the stream from its bed, and not only that, you imprisoned it within walls. And if that wasn't enough, you built bridges and grates at the stream's connection to the sea. In fact, the stream bed is the place where the stream says "this is mine". But you have stolen from this bed and narrowed it. When concrete is poured into the stream, groundwater cannot be fed. However, half of the water that overflows is taken by the groundwater. When you pour concrete in that bed, where will the stream take that water!

Agriculture is another major problem. Very soon we will go hungry. In the Black Sea, fruits are rotting before they ripen. The real problem is what is done without a plan and project, and without considering the public interest. For example, if an alternative project had been built on the Black Sea Coastal Road, if tunnels and viaducts had been used, the cost would have been lower and the destruction of nature would not have been so severe.

Considering these environmental problems, what do you think has changed in daily life in the Black Sea region?

Ş. Ö.: The indisputable wrongness of the Black Sea Coastal Road was recognized by the ministers of the time, but the same lawlessness continues systematically with each new project. We can say that public sensitivity has increased.

The struggle we are facing now is the right to life. Because our right to life is being taken away. If our right to life is taken away, social violence and social degradation arise. It is not only in the Black Sea region, of course, but people are experiencing a burst of anger. Because everyone is hitting the walls. However, the sea used to calm the anger of the Black Sea. When we are away from the water, there is an anger.

When we look at the environment, we see that all investments continue in an unplanned, unprojected and unlawful manner. This will lead to a major social problem. Last year I went up to the plateau to monitor the Green Road. We went down to a certain point on the Green Road from Arhavi to Findıklı and saw that the mountain had split in two, some roads had broken and there were landslides.

In the region, the grass that the goats on the plateau feed on grows on steep slopes and there was a massacre of goats because of this road. I spoke to a shepherd. The shepherd said, “They have built roads everywhere, everywhere. My livestock is always lost.” Because when a road is built, excavation is piled on the side of the road and piles are formed where it would be problematic for a wild animal to pass. Rocks rolled down from above and animals perished below. The shepherd asks: “where will I seek my rights?”

This brings us back to our main issue, lawlessness. Where there is no rule of law, there will be such problems. Today, thanks to a few honest people, we are able to fight for the law. And we have two dilemmas: we have to ensure both social peace and peace with nature.

What awaits us is forced migration from villages. Due to factors such as hydroelectric power plants, global climate change, etc., the land is not yielding enough crops for us to live on. Therefore, people are forced to migrate. When rural migration increases, the metropolitan cities, which are locked today, become even more congested. We need to protect and enrich our living spaces. This is the result of the spectrum from the coastal road to mines and hydroelectric power plants. We will hold on to our living spaces and protect them. We will protect them with the law!

Let’s talk about symbols and symbolic transformation. When you look at the 20-odd years of environmental history you have been following, can you tell us about the most striking image or slogan of the environmental movement that you remember?

Ş. Ö.: I think there was a protest in London. The children were holding a banner with the slogan “you will die of old age; we will die of the global climate change”. This made a big impression on me. Another slogan I saw in the hands of environmentalists, which also had a strong impact on me and stuck in my mind, was “Don’t build HESs in vain, the stream will destroy them.”⁵ And it really turned out that way—the streams did destroy the HEPPs.

5 The Turkish slogan contains a rhyme in both verbs: “HES yapma boşuna, dere yıkar başına.” (Trans. Note)

Thank you very much. Is there anything you would like to add?

Ş. Ö.: I thank you. The Black Sea Coastal Road is an area starting from Samsun Gerze district to Sarp border gate. In this area, a handful of people fought for the environment. I would like to mention the names of Hasan Özkazanç, Leyla Öncel, lawyer Yakup Şekip Okumuşoğlu, Hakan Adanır in Giresun, the late Arhavi Mayor Musa Ulutaş, Cihan Eren, who we believe was murdered in connection with this issue, Aksu Headman Kazım Özçiçek, more than half of the residents of the Aksu neighborhood, lawyer Ferhat Arslan in Ardeşen, Nihat Genç, Kazım Koyuncu, former Ordu Mayor Seyit Torun, Mr. Osman from Gerze, Prof. Dr. Fazıl Çelik at Karadeniz Technical University, and Cengiz Eruzun. The struggle of all these people was against the plunder in the Black Sea. They built a road that would generate income for the contractor and this road was built by destroying both our future and our past.

In this episode of *Koyu Yeşil*, we talked about lawlessness, the memory of resistance, the intersection of HEPPs and the Black Sea Coastal Road in the last 20 years in the Eastern Black Sea region with dear Şükran Özçakmak, who is in a position where the boundaries of environmental activism and journalism are blurred. We thank her very much.

Nesrin Algan ile

Bir Deniz Olarak Karadeniz'e Bakmak

Koyu Yeşil'in bu bölümünde Nesrin Algan ile Karadeniz'in kıyısındaki bir ekoloji derneği olan Gola'nın yüzünü deniz olarak Karadeniz'e döndüğümüz bir söyleşi gerçekleştirdik.¹

Sevgili hocam denizleri iyi bildiğinizi biliyoruz ve bugün de sizinle Karadeniz'i konuşacağız

Nesrin Algan: Denizleri iyi biliyor muyum? Ondan çok emin değilim artık. Çünkü Türkiye gibi üç tarafında bu kadar muazzam denizel alanları olup, ona sırtını dönmüş ve farklı anlamlar yüklemiş başka bir ülke var mıdır? Kuşkuluyum doğrusu. O kadar kalbim kırılıyor ve üzüntü veriyor ki bu durum... Bakıyorum Türkiye'de denizleri bilimsel olmayan, vahşi yöntemlerle balıkçılığın yapıldığı kenarında uzanıp, yağlanıp güneşlenen bir yer olarak görüyorlar. Hatta artık yüzdüklerinden bile kuşkuluyum. Çünkü yazlıklarda, plajlarda gördüğüm birçok insan suya boynuna kadar girip, aralarında sohbet edip çıkıyor. Küçük bir deniz ülkesine gidince onlarca yelkenli, sörf, deniz sporu falan görülürken bizim o anlamda da çok bir faaliyetimiz yok. Deniz ulaştırması zaten hiç yok.

1 Bu bölüm 26 Ekim 2021 tarihinde yayınlanmıştır.

Benim ilkokul yıllarım Trabzon'da geçti. Trabzon'dan İstanbul'a gemiyle gider gelirdik. Karayolu taşımacılığının, daha sonra havayolu taşımacılığının bu kadar teşvik edilmesi onu da kapattı. Düşünsenize Gürcistan sınırından Suriye sınırına kadar olan hat üstünde gayet gelişkin, çevre dostu olan teknolojilerle yüzlerce gemi çalışabilir. Hem çevre dostu hem de denizin içinde olma avantajını yaratabilir. Ama bizde deniz yolu ulaşımı yok. Benim vardığım sonuç Türkiye denizlerle ilgilenmiyor. Ne ekonomik anlamda çok ciddiye alıyor denizleri, ne çevresel anlamda. İnsan olarak mesela bazı balıkçılarla konuştuğumda ya da onların bir şekildeki konuşmalarına şahit olduğumda, yunus balığı diyen bir balıkçı duyunca aklımı kaçırarak gibi oluyorum. Bir balıkçı denizin içindedir ve bütün balıkları tanır normalde. Bir memeliye nasıl balık der! Yunus bir balık değil ve bunu nasıl bilmiyoruz? Fok balığı diyorlar. Balık değil bu canlılar, bizler gibi memeliler. O yüzden denizlere ilişkin çok dertliyim, günlerce böyle şikayet edebilirim.

“Bilmiyoruz” kısmı bizi çok ilgilendiriyor aslında. Sözelimi şu anda Karadeniz'in kıyısındaayım. Deniz arkamda görüyorum ama deniz olarak Karadeniz'i bilmiyorum. Podcast kaydına hazırlanırken Braudel'in Akdeniz dünyasını çok net bildiğimizi, kenarından köşesinden onunla ilgili ne kadar çok çalışmayla aslında haşır neşir olduğumuzu görüp, Karadeniz ile böyle bir ilişkimizin olmamasıyla yüzleştim. Yani bu bölgenin dışında çok az insan aslında Karadeniz'i tanyor ve bölgenin içinde de maalesef deniz olarak Karadeniz'i tanımıyoruz. Hocam biraz Karadeniz 101 yapalım mı?

N. A.: Yapalım. Bir öğrencim iki sene önce Karadeniz'de çevresel güvenlik konulu doktora tezini benimle yazdı:² Ayşe Esin Başkan. Ayşe'den tezinin başında bu bilgi eksikliğimizi de gidermek için Karadenizle ilgili mitolojik söylemleri de teze katmasını istemiştim. Güzel de oldu. Akdenizle ilgili hem Yunan mitolojisi ve düşünürlere ilginiz daha fazla olduğu ve hem de Akdeniz'le ilgili çalışmalar daha çok olduğu için, Akdeniz'i daha iyi biliyoruz. Ama Karadeniz ile ilgili böyle bir bilgimiz yok.

Karadeniz'in tarihsel süreçte isminin geçirdiği değişimleri söylediğimizde şaşırıyorlar mesela. Gizemin ve mitlerin denizi olarak adlandırılmış bir dönem,

2 Ayşe Esin Başkan (2021) Karadeniz'de Çevresel Güvenlik, Gece Kitaplığı: Ankara.

Pontos Axeinos, Pontus Euxinus, İskitlerin Denizi, Sert Deniz, Bizans Denizi, Slav Denizi, Bahri Saiyyat, Ahşena, Karanlık Deniz, Misafir Sevmeyen Deniz, Düşman Deniz diye adlandırılmış. Mitolojide de çok kullanılan kavramlar bu adlandırmalar. Peki niye karanlık, misafir sevmeyen, düşman? Aslında bu isimlendirmeler insanların betimlemeleri, Karadeniz'e yüklediği anlamlar.

Zor bir deniz Karadeniz, oşinografik ve hidrografik olarak zorlukları var. Misafir sevmemesi de bunu çok iyi açıklıyor. Karadeniz'i tanımayan herhangi bir denizcinin Karadeniz'le baş etmesi çok kolay değil. Bu açıdan da birçok Karadeniz ülkesinde ve batı dillerinde söylenişi bizimki gibi aslında Karadeniz'in. Ama buradaki "kara" karanlık olması ile ilgili değil bizim dilimizde bence. Kuzey, kara olarak adlandırıldığı için böyle demişiz diye düşünüyorum, düşünmek istiyorum. Çünkü mesela sen de, ben de Karadeniz'in kıyısında doğduk, orada büyüdük. Ve bana hiçbir düşmanlığı olmadı Karadeniz'in.

Karadeniz'in kıyısında altı ülkeyiz: Gürcistan, Rusya, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye. Bu kıyıdaş 6 devletin nüfusunun 20 milyonu Karadeniz kıyısında yaşıyor. 500'den fazla nehir su taşıyor bu denize. Dolayısıyla toplam su havzasını 2 milyon kilometre kare olarak hesaplıyoruz. Yarı kapalı bir iç deniz olan Karadeniz'in yüzölçümü Azak denizi ile birlikte 459 km². Ama 2 milyon km²'lik bir su toplama havzası bu denizi etkiliyor. Böylece denize kıyısı olan 6 devletten başka, 17 ülke daha Karadeniz'i doğrudan etkiliyor. Dolayısıyla kendi büyüklüğünün ve kıyılarında yaşayanların çok daha fazlası tarafından baskı altında bırakılan bir deniz Karadeniz.

Kimisi Karadeniz için kapalı deniz diyor, ama Karadeniz kapalı bir deniz değil. Kapalı olması için Hazar gibi doğal hiçbir çıkışının olmaması gerekir. Karadeniz yarı kapalı bir denizdir. Derinliği ortalama 1272 metre, İnebolu'nun kuzeyindeki en derin yeri 2212 m. Batıdan doğuya 1700 km, kuzeyden güneye 250 ile 600 km arası bir genişliği vardır. Bu denize kıyısı olan 6 ülkenin, 26 önemli idari birimi: İstanbul, Odessa, Samsun, Trabzon, Ordu, Sivastopol, Soçi, Köstence, Varna Karadeniz kıyısındadır. Avrupa ve Asya'nın iç kesimlerinde yaşayan 17 ülkedeki yaklaşık 165 milyon kişinin faaliyetleri bu denizi etkiliyor. Kendi yüzey havzasından 5 kat daha büyük bir su toplama havzası var ki bu da Karadeniz'i kırılgan yapan en önemli durumdur. Nehirler ve İstanbul Boğazı yoluyla gerçekleşen su yenilenmesi 800

ila 1.000 yıl sürüyor. Burada aslında Akdeniz kökenli Karadeniz'in su yenilenme kapasitesinin de ne kadar kısıtlı olduğunu daha iyi anlamış oluyoruz. Çok ciddi çevresel sorunları var. Topografya, akıntılar rüzgarlar ve okyanus sistemine tek doğal bağlantısının İstanbul Boğazı, Çanakkale ve Marmara Denizi yoluyla olması nedeniyle de zor bir deniz. Karadeniz'in küçük bir alt bölgesel denizi var: Azak Denizi. Ayrıca Ren ile birleşen Main ırmağının, 1992'de Tuna'ya bir yapay kanalla bağlanması sonucu artık Kuzey Denizi'nden itibaren su yolunu kesintisiz kullanarak Karadeniz'e gelebiliyorsunuz. Bunu anlatmak için eskiden şu örneği verirdim: Tuna'nın ya da Ren'in ya da Main'nin herhangi bir yerinde nehre bir şey bırakın, Ortaköy'de gelip ayaklarına vurur oturan insanların. Karadeniz'in genel özellikleri bunlar.

Günümüzde Karadeniz'i biraz daha iklim kriziyle beraber anmaya başladık. Ve bir Akdenizleşme sürecinde olduğunu gündelik sohbetlerde de bunu duymaya başladık. Karadeniz'in Akdenizleşme süreci nedir tam olarak?

N. A.: Karadeniz'in suları sadece bu denize akan nehirler ve İstanbul Boğazı ile Akdeniz'den gelen akıntılarla yenileniyor demiştim. Bu durum zaten Karadeniz'in batısında bir akdenizleşmeye yol açardı. Şimdi senin bahsettiğin Akdenizleşme ise, iklim krizine bağlı olarak deniz suyunun ısınmasıyla ortaya çıkan durum. Karadeniz bu yaz normal ortalamadan iki derece daha sıcaktı. İklim krizinin denizel çevreye etkisi, deniz suyunun ısınmasının yanı sıra, daha önce Karadeniz'de görmediğimiz istilacı türlerin yeni habitat olarak buraya taşınmalarıdır. Mesela Süveyş Kanalı'ndan Akdeniz'e gelen Kızıldeniz balıklarının, Marmara yoluyla Karadeniz'e doğru gitmekte olması bu sorunlardan biri. İklim krizi dışında daha önce de gemilerin balast sintine sularıyla taşınan, denizanası gibi Karadeniz'e yabancı türlerin yol açtığı sorunlar vardı. Ama tabii ki burada önemli olan, iklim krizinden bağımsız olarak deniz taşımacılığının, sanayinin, tarımın, kentleşme, turizm, balıkçılık, ağır metaller, pestisitler, evsel atık suları, katı atıklar, nehir deşarjları, tatlı su etkisini azaltan HES'ler gibi etkenlerin Karadeniz'de oksijensizleşme, su kirliliği, biyoçeşitlilik kaybı, mikrobiyal kirlenme, balıkçılığın düşüşü, kıyı erozyonu gibi sorunlara yol açmasıdır. Zaten Karadeniz çok özel bir deniz.

En önemli özelliği 150-200 metrenin altında yaşamın olmaması, hidrojen sülfür tabakasına sahip bir deniz olması. Oksijen yok yani. Oksijensiz tabaka da yükselmekte. Oksijensiz tabakanın yer yer 80 metreye çıktığı noktalar var Karadeniz'de. Denizin iklim kriziyle ısınmasıyla birlikte, bu hidrojen sülfür tabakasının yüzeye doğru daha da genişleyeceği düşünülüyor. Dolayısıyla saydığım çok sayıda kirletici ve kullanım hatası sonucu Karadeniz'in bozulmasına, çevresel açıdan zarar görmesine yol açan faktörlere bir de iklim krizi eklendiğinde Karadeniz'in Akdenizleşmenin yanı sıra hızlı bir yok oluşa doğru gittiğini de yıllardır söylüyorduk. İklim kriziyle birlikte bu tahribat daha da artmış durumda.

En çok bildiğimiz baskılardan bir tanesi de vahşi balık avlanma yöntemleri. Siz ne düşünüyorsunuz bu konuda hocam?

N. A.: Aslında teknoloji ve bilim, bilinç geliştikçe bunun tersinin olması gerekirken balıkçılığın vahşileşmesi çok tuhaf bir durum. Karadeniz'de en fazla balık avı Türkiye tarafından yapılıyor: %84. Bu arada uluslararası hukuk açısından belki bilgi vermem gerekir. Karadeniz'de uluslararası su yok. Altı ülkenin egemenlik sahaları münhasır ekonomik bölge anlaşmaları ile belirlenmiş durumda. Dolayısıyla Karadeniz, kıyısındaki altı ülkenin, kara toprakları gibi, milli sınırlarına alınmış durumda. Bu denizin yüzeyi, denizin dibi ve hava sahasında içeren bir durumdur. Karadeniz'de başka denizlerde gördüğümüz gibi, hiç kimseye ait olmayan, tüm ülkelere, insanlığın tümüne ait bir müşterek alan, bir uluslararası su yok.

Balıkçılığın %84'ünü Türkiye yapıyor. Türkiye'yi %8 ile Ukrayna takip ediyor. Arada muazzam bir fark var. Dolayısıyla Karadeniz'deki yanlış ve aşırı avlanmanın büyük ölçüde sorumlusu Türkiye. Bu arada Karadeniz'de 30 yıl önce ticari değeri olan 26 balık türü varken bugün bu sayı 6'ya düştü. Bu durum büyük ölçüde saydığım kirlenme sorunları ile yanlış ve aşırı balıkçılıktan kaynaklanıyor. Şimdi buna iklim kriziyle denizin ısınması ve istilacı türler ve bundan kaynaklanacak biyoçeşitlilik kaybını da eklersek Karadeniz'in önümüzdeki yıllarda çok daha hızlı bir yok oluşa gideceği görülecektir. Bu bir kehanet ya da karamsarlık değil, bilimsel bir tespittir. Eğer avlanan balık miktarı 900.000 tondan 100.000 tona düşmüşse, bu ciddi bir uyarıdır. İnsanın şunu anlaması çok kolay değil tabii: madem ki gelirimizin ve gıda kaynaklarımızın bir kısmını denizden sağlıyoruz, nasıl oluyor da yanlış yöntemler

ve aşırı avcılıkla kendi bindiğimiz dalı kesiyoruz? Korkarım kısa vadeli kar ve rant amacına dayalı politikalar sadece karadaki imar ihlallerinde, vahşetlerinde değil denizde de görülüyor. Balık türlerinin 90'lı yıllarda azalmasından kaynaklanan bu sorun, 20 milyon dolara yakın gelir kaybı diye hesaplanmıştı. Mesela orkinos, uskumru, kılıç artık imkansız. Mersin ve kalkan çok azaldı, gitti gidiyor deniyor. Bu durum bilindiği halde bu türlerin yok edilmesine yol açacak yöntemleri uygulamak benim aklımdan çok alacağı bir şey değil.

Mesela Karadeniz'in bizim dışımızdaki başka sakinleri de var. Memeliler ailesinden yunuslar. Eskiden Akdeniz Foku'da Karadeniz'de habitat bulan bir canlıydı. Ama artık çok uzun yıllardır Karadeniz'de Akdeniz Foku yaşayamıyor. Karadeniz'de yılda ortalama 3000'den fazla yunus ölüyor ya da öldürülüyor. Bunun bir gerekçesi yunusların balıkları yemeleri. Bu bilimsel olarak doğru değil. Bir yunusun ortalama ne kadar balık tükettiği bilinen bir şey. Buna rağmen yunuslar kasten, bayağı cinayet işler gibi öldürülüyorlar. Oysa ekosistemler bir düzen içerisinde çalışır. O zincirden belli halkalar kopunca sistemin çökmesi kaçınılmaz bir şeydir. Üstelik şimdi iklim krizi ile Karadeniz'in Akdenizleşme süreci devam ediyor. Bu nedenle de mesela mıgır, baraküda, peygamber balığı gibi balık türlerinin Akdeniz'den Karadeniz'e geçerek dağılımın genişlediği görülüyor.

Karadeniz'de tüm çevresel yıkım faktörleri ile birlikte, ama özellikle sorumlusu olarak insanın yol açtığı faktörlerle, hızlı bir yok etme süreci yaşıyoruz. Bir de buna Marmara'dan Karadeniz'e ve Kanal İstanbul'dan Karadeniz'e olacak müsilaj ve benzeri tehlikeleri eklersek durumun pek iç açıcı olmadığını söylemek gerekir.

Çok canım sıkıldı şu anda. Marmara'nın ölümü beni çok sarsan bir durum. Deniz çevresi politikaları çalışan, ömrünün büyük bir kısmında Karadeniz'in ve Akdeniz'in korunması ile uğraşarak ve Karadeniz'in korunmasına ilişkin hukuki bütün düzenlemelerde büyük bir mutlulukla çalışan biri olarak bunu görmek istemem.

Umarım görmeyiz. Karadeniz'in korunması için dahil olan uluslararası anlaşmalar ve Bükreş Rejimi bizim için çok kıymetli. Bu sürecin arka planında da çalışmıştınız. Biraz bundan belki bahsedebiliriz umutlanmak için. Çünkü

birey olarak bizlere güvenmemek gerekiyor galiba. Ne kadar vahşi olduğumuz tür olarak çok belli. Ama bizi bir arada tutacak bir hukuk sistemi içerisinde yer aldığımızda, ben bir parça umutlanıyorum. Bu Bükreş Rejimi bize Karadeniz'in içinde olduğu tehlikelerden korunmasına ilişkin ne söylüyor?

N. A.: Çevre Müsteşarlığında işe girdiğimde 3 dosya verildi bana. Kulakları cınlasın, Daire Başkanım Aydan Bulca Erim'in "al bakalım dosyalarını" dediği bu üç konudan ikisi denizdi. Biri Akdeniz, biri Karadeniz'di, biri de Federal Alman Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye atık yollama teklifiydi. Orada çalıştığım 14 yıl boyunca Akdeniz'i hiç bırakmadım ama Karadeniz rejimi oluşturulduktan sonra onun sorumluluğu, daha doğrusu koordinasyonu, birlikte çalıştığım başka arkadaşlarıma geçti. Çünkü çok yorucu bir süreçti. '84'ten 92'ye kadar müzakereler sürdü. Bu arada Sovyetler Birliği dağıldı. Ben mesela Jivkov'un Bulgaristan'ını, Çavuşesku'nun Romanya'sını, Gorbaçov'un, Yeltsin'in Sovyetler Birliğini bizzat onların başkentlerinde takip etme imkanı buldum. Karadeniz'i anlatırken hep anlattığım bir anım da bu süreçte gerçekleşti. Bir gün Moskova dönüşü uçakta pilotun anonsuyla pencerelerimizden bakmaya davet edildik. Pilot "Karadenizi bir bütün olarak görebileceğiniz bir durum yaşıyoruz" dedi. Ömrümün en çarpıcı ve en unutulmaz anlarından biridir bu. Karadeniz'in kıyısında durup, sonsuz bir ufka baktığımız ama nerede başlayıp, nerede bittiğini bilmediğimiz; haritalarda küçük göl gibi denizin kenarında durup baktığımızda okyanus gibi gördüğümüz Karadeniz'i, aynen fotoğraflarında, haritalarında olduğu gibi Azak'la birlikte, tamamını yukarıdan seyretme olanağım oldu. Fakat elbette müzakereler çok yorucu bir süreçti. Sovyetler diplomatları çok çetin ve müzakereciydi. 8 sene sürdü rejimin hazırlanması. Önce 4 ülkeydik sonra 6 ülkeye çıktık ve *Bükreş Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi ve Eki Protokoller* imzalandıktan sonra. Ulusal koordinasyon görevi Sema Acar arkadaşşıma geçti. Bükreş Rejimi oluşturulurken bu zorlu süreç sadece denizin korunmasına ilişkin müzakerelerin çetinliği değildi. Düşünün ki bir dönem Çavuşesku'nun diplomatlarıyla müzakere yapıp bir konuda mutabık kalıyorsunuz, iki ay sonra rejim değişiyor. Sovyetler Birliği dağılıyor, ülke sayısı farklılaşıyor ve bir anda müzakereler yeni ortaklarla yeniden başlıyor. O yüzden de zordu. Ama Bükreş rejimi oluşturulurken dünyada çevre politikaları başka bir kanala geçmişti.

Artık kalkınma ve çevrenin birbiriyle ayrılmaz bir bütün olduğu ve yeni bir anlayışla planlanması gerektiği dünya çapında kabul edilmişti. 92 Rio zirvesinin

sürdürülebilir kalkınma politikalarını benimsemesinden bahsediyorum burada. Ayrıca Türkiye, Akdeniz'in korunmasına ilişkin bütün hukuki düzenlemelerin revize edilmesinde lider bir rol oynayıp, Akdeniz'e ilişkin sözleşmeyi ve eki protokollerin içine kalkınmayı, katılımı, ihtiyatlılık ilkesini, bilgi paylaşımını, çevresel etki değerlendirmesini sokacak ve denizi değil sadece, denizle birlikte kıyıları da koruyacak biçimde Akdeniz sistemini değiştiren bir girişimin öncüsü olmuş, bunu başarmıştı. Fakat Karadeniz'de eski bir deniz koruma anlayışına uygun bir sözleşme ve protokol yapma durumunda kalındı.

Karadeniz'e kıyıları eklemek mümkün olmadı. 8 sene sürmüştü müzakereler. Artık herkes çok yorulmuştu, ülkeler, rejimler değişmişti... Çevre politikaları değişti, kıyıları da sokalım bu deniz koruma sözleşmesine, sürdürülebilir kalkınmayı sokalım, stratejik etki değerlendirmesini sokalım demek için diplomatik açıdan uygun bir konjonktür olmadığından Karadeniz'in Bükreş Rejimi sadece deniz alanını korumak üzere inşa edildi. 94'te Bükreş Sözleşmesi ve Eki olan iki protokol yürürlüğe girdi. Ülkeler dediler ki, Türkiye'nin önerdiği denizi kıyılarıyla birlikte korumayı, yeni politika ilkelerine, hukuk sistemine entegre etme işini, yeni protokollere, bildirgelere ve stratejik eylem planına bırakalım. Nitekim öyle de yapıldı. Karadeniz'in rehabilitasyonu için kabul edilen stratejik eylem planına ve daha sonra kabul edilen Karadeniz'de Peyzajın ve Biyoçeşitliliğin Korunması Protokollerine bazı ilaveler yapıldı. Bu arada Birleşmiş Milletler'in bölgesel denizlerin korunmasına ilişkin bir programı var. Akdeniz bunların birincisidir. Özellikle önce Sovyetler'in sonra Rusya Federasyonu'nun itirazlarıyla, Karadeniz Eylem Planı, Birleşmiş Milletler'in bu programına dahil edilmedi. Türkiye'nin maddi ve bilimsel yükünün çok önemli bir kısmını üstlenmesiyle, İstanbul'da kurulacak bir koordinasyon biriminden yürütülmesi kabul edildi. İşte en hazin olanı da bu.

Türkiye 8 sene uğraştı koordinasyon birimi İstanbul'da olsun diye. Bunu başardı. Hatta uzun yıllar Dolmabahçe Sarayı'nın Harekat Köşklerinden birinde çalıştı Sekreteryaya. 6 kıyı ülkesinin görevlendirdiği uzmanlar, Uluslararası Karadeniz'in Korunması Sözleşmesi ve Eki Protokoller ve bunun gereği kabul edilen Karadeniz Eylem Planı'nın yürütülmesini, işleyişini Dolmabahçe Sarayı'ndan, yani bacaklarımızı pencereden sallandırdığınızda ayaklarımızın denize değdiği bir noktadan, Karadeniz'in Akdeniz'e açılma kapısından koordine ediyorduk.

Maalesef rejim kurulurken sahip olduğu zafiyetlere ilave olarak, iyi koordine edilmediğinden dolayı örneğin Akdeniz kadar başarılı yürümüyor. Şu anda çok küçük bir kadroyla çalışıyorlar. Dönem olarak değişiyor koordinatörler. 2-3 kişilik küçük bir ekip çalışıyor sekreteryada. Bu ekip Birleşmiş Milletler'in Akdeniz'de, Karayipler'de, başka alanlarda koordinasyon yaparken sahip olduğu geniş olanaklara sahip değil. Örneğin ben Akdeniz ile ilgili bütün gelişmeleri, onun da koordinasyon birimi Atina'dadır, internet üzerinden gündelik olarak izleyebiliyorum. Bilgiye erişimimde hiçbir sorun yok. Karadeniz Eylem Planı'nın web sayfasına girdiğimde ise neredeyse iki, üç yılda bir bile yenilenmeyen bir sistem görüyorum. Kendi işlevini yerine getiremeyen bir Sekreteryaya, Birleşmiş Milletler'in yaptığı bir sekreteryaya gibi akit taraflara daha iyi bir yönlendirme ve görevlerini hatırlatma diplomasisi yürütemiyor. Kıyı ülkeleri de kabul ettikleri bu sözleşme ve eki protokoller ve eylem planına uyma konusunda gayet olumsuz bir tavır izleyince, Bükreş Rejimi'nin sahip olduğu üstünlüklerin dahi, Karadeniz'in korunmasında işimize yaramadığı görünüyor.

Türkiye'nin çevre mevzuatı fena değildir. Taraf olduğu onlarca çevre sözleşmesi de bu mevzuata dahildir ama malumumuz uygulaması yoktur. Aynı durum Karadeniz için de geçerlidir. Her ne kadar bu zafiyetleri, koordinasyon ve diplomasi eksiklikleri olsa da aslında mevcut mevzuat ve eylem hedefleri Karadeniz'in korunmasına hizmet edecek kapasitede. Ama devletler bunu yapmıyor. Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyesi olmasından sonra sahip oldukları başka olanaklarla biraz daha farklı bir tutum izlediklerine şahit oluyoruz. Avrupa Birliği, Akdeniz'in korunmasına taraf ama Karadeniz'e taraf değil. Sözleşmeye kıyası olmayan bir ülke ya da ulus üstü bir örgüt taraf olamıyor. Ama Avrupa Birliği, Romanya ve Bulgaristan üstünden Karadeniz'de söz söylemeye, kendi kriterlerini kabul ettirmeye çalışıyor. Karadeniz'in korunması için Avrupa Birliği etkisi ve baskısı olmasına da razıyım ama onda da güçsüz. Zaten Karadeniz'de farklı bir uluslararası gerilim Ukrayna, Kırım, Gürcistan, Rusya arasında süregidiyor.³ Bu yüzden, içim sızlayarak, Karadeniz'in korunması konusundaki hukuki ve siyasi irade bu rejimin oluşturulduğu, yürürlüğe girdiği 94'teki ivmesini ve etkinliğini çoktan kaybetmiş durumda diyebilirim.

3 Söyleşi Ukrayna – Rusya savaşı öncesinde yapılmıştır.

Kazanımlarımızın bir yere varmadığı bir rejimin içindeymişiz gibi görünüyor.

N. A.: Ama Özlem, şöyle de bir şey var, ben Akdeniz'deki STK'lara da aynısını söylüyorum. Şimdi senin aracılığınla Karadeniz'deki STK'lara da aynı çağrıyla yenilemek istiyorum. Bölgeye ilişkin bazı politikalara itiraz ediliyor, dava açılıyor. Ama bunların hiçbirisinde Bükreş Sözleşmesi ve Eki Protokolleri'ne aykırılıklar ileri sürülüyor. STK'larda bu sözleşme ve eki protokollerin uygulanması için hükümetlere baskı yapmalı. Mesela Kanal İstanbul'un ÇED raporunu dava ettiler. Nüansa dikkat çekmek istiyorum. Davada Kanal İstanbul yapılırsa ihlal edilecek uluslararası sözleşmelerin adlarını saydılar. Halbuki itiraz Kanal İstanbul yapılırsa değil, ÇED'inin yapılış sürecinde bu ihlallerin zaten yapıldığı biçiminde olmalıydı! Kanal İstanbul'un ÇED'i üç tane uluslararası sözleşmeye aykırı yapıldı. Bunlardan biri Bükreş Sözleşmesi, biri deniz memelilerine ilişkin ACCOBAMS Sözleşmesi, biri de Ramsar Sulak Alan Sözleşmesi. Bu ÇED'e itiraz eden arkadaşlara defalarca mahkemede ÇED'in yapılma usullerinin sözleşmeler aykırı olduğunu kullanmalarını söyledim. Bükreş Sözleşmesi'nin eki, Biyoçeşitlilik Protokolü diyor ki "biyoçeşitliliği etkileyecek bir faaliyet Karadeniz'de yapılacaksa, altı ülkenin ortaklaşa belirleyeceği kriterlere göre sınıraşan ÇED yapılır önce." Kanal İstanbul'un ÇED'i böyle değil.

Deniz memelileri ACCOBAMS sözleşmesi diyor ki: "Deniz memelilerine etkisini," gürlüğü açısından araştırarak bir sınır aşan ÇED yapılır." Bırak STK'ların Bükreş Sözleşmesi ve Eki Protokollere aykırılık iddialarını ortaya koymamasını, bilim camiası, akademisyenler bile Kanal İstanbul'un ÇED'ine itiraz ederken sadece kanal inşasına itiraz ettiler. Oysa ÇED'in oluşturulma ve işleyiş sürecinin daha başından uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirtmek gerekirdi. Ama bunu dosyalarını almadılar bile. Bunun temel nedeni şu, Türkiye'de çevre konusunda taraf olduğumuz uluslararası sözleşmeler ilgimizi çekmiyor. Bilgimiz de çok yok bununla ilgili. Üstelik sadece sözleşmenin kendisi değil, o sözleşme gereği her yıl ya da iki yılda bir taraf devletlerin tam yetkili temsilcilerinin bir araya gelip aldıkları kararların da bir bağlayıcılığı var. Bu kararlara aykırıdır diyen ya da bunları bilen de yok. Eminim bürokraside bile, sadece o toplantıya gidenler açısından bir anlam ifade ediyor bu durum. İstanbul Sözleşmesi bizleri, kadınları korumada, çocukları korumada ne kadar etkin ve etkili idiyse Bükreş Sözleşmesi, Biyoçeşitlilik Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, Çölleşme Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, MARPOL

Gemilerin Yol Açtığı Deniz Kirliliği Sözleşmesi ve benzerleri de aynı derecede etkili. Ancak ne bilim camiasında ne bürokraside ne de kamu yönetiminde ve de maalesef de STK'larda bunlara itibar eden yok. Mesela Karadeniz'in korunması ile ilgili bazı protokollerin neredeyse virgülüne bile dokunulmadan resmîyet kazanan metinlerinin yazarı benim. Ve çok hoş bir şeydir bir bürokratin yazdığı bir taslağın önce kendi ülkesinde, sonra diğer ülkelerde kabul ettirildiğini görmek. Şimdi bazı politika ilkeleri ya da hukuk kurallarından insanlar bahsederken, ben gülümsüyorum. Onların o metne girmesini sağlamaktaki çabamı, uğraşımı düşünüyorum. Bunlar lafta kaldığı için üzgünüm. Gurur bile duyamıyorum, ben sağladım bir kısmının bu metinlere girmesini diye. Tabii ki Türkiye adına yaptım bunu, kendi adıma değil. Ama bununla gurur duyabilme olanağım yok çünkü kağıdın üstünde kaldılar. Hiçbir işe yaramıyor. Hukukun üstünlüğüne ve haklarımızı talep etmeye ihtiyacımız var.

Bir parantez açacağım. Dün Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'nde ilk kez temiz, sağlıklı ve sürülebilir çevre hakkı insan hakları olarak kabul gördü. Ve sonrasında da iklim krizi için özel raportör atandı. Biz bunu Gola ofisinde küçük bir müjde olarak aldık. Küçük bir kitap kulübümüz var. Orada konuşurken "bundan sonraki HES itiraz dilekçemize bunu yazabiliriz" dedik. Bu gelişme biraz daha anlaşılır geldiği için oldu belki de. Çevre sözleşmeleri konusunda yaşanan belki de bilmeme, anlamama halinden de kaynaklanan bir durum.

N. A.: Ama avukatlarımızda da aynı eksiklik var. Avukatın bunu bilmesi lazım. Çünkü birçok Hukuk Fakülteleri, çevre hukuku öğretiyor mezunlarına. Benim gibi bu konularda çalışan onlarca insan var ve çoğumuz gönüllüüz. Ben mesela Bükreş Sözleşmesinin ve Eki Protokollerinin ve bunlar gereği hükümetlerin aldıkları kararların tamamını bir STK'ya öğretemem. Çünkü tamamına hakim değilim. Kara kökenli kirleticiden çok anlamam, ancak acil durumdan anlarım. Ama kara kökenli kirleticiden anlayanlar var. Biyoçeşitlilikten anlayanlar ve bunları bilenler var. Eğitim programları bunları da kapsayacak şekilde düzenlenebilir. Sanmıyorum ki benim gibi akademisyenlerin özel bir talebi olacağını. Çağırırız, anlatırız. Bazen bazı STK'lardan arayıp diyorlar ki, "şöyle bir dava açacağız dosyamız şu, bunda eksik bir şey var mı?" Varsa eğer uluslararası çevre hukuku açısından bir eksik ve

biliyorsam, onu ekletiyorum. Böyle kazandığımız davalar da var. Hatta şöyle şeyler de oluyor. Biz o dosyaya bir şey ekliyoruz. Çevre Bakanlığı savunmasında onun doğru olmadığını söylüyor. Biz uluslararası belgesini koyuyoruz dosyaya, bakanlık da öğrenmiş oluyor. Mesela Phaselis Akdeniz'de Ortak Öneme Sahip 100 Tarihi SİT listesinde. Mahkemeye bunu sunduğumuzda, Çevre Bakanlığı "kayıtlarımızda böyle bir veriye rastlamadık" dedi. Biz de Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın tutanaklarını ekledik ve devamında kanıtlandı.

Bükreş Rejimi'nden ve bilmeme halimizden bahsedince, aklıma Karadeniz sahil yolu yapılırken Türkiye'nin hem Karadeniz'e hem kıyıya çok ciddi bir müdahale bulunduğu geldi. Bunun bir karşılığı yok muydu Bükreş Rejimi içerisinde? Çünkü kıyı şeridi değişti. Ayrıca HES'ler ve can suyu meselesi de var. Can suyu sadece dere vadisi için değil, denize de tatlı su taşıdığı için ele alındı mı?

N. A.: Ama biz değiliz sadece, bunu hepsi yapıyor. Bir de şöyle düşün, bizim dışımızdaki ülkelerin hemen hemen tamamının Akdenizi, Karadeniz kıyıları. Muazzam bir turizm yatırımları var. Onların en sıcak arka bahçeleri oralar. Bizden çok daha ciddi bir turizm hareketi var ve buna rağmen kirletme anlamında çok ciddi handikapları var. Bükreş Rejimi oluşturulduktan önce oldu belki ama, mesela Çernobil'e bakalım. Çernobil'in Karadeniz deniz ortamındaki etkileri, İkinci Dünya Savaşı sonrası kullanılmış askeri mühimmatın Karadeniz'e boşaltılması, mayınlar vs. düşünülünce kimsenin günahkarlıktan azade olmadığı, kimsenin kaşığının ak olmadığı görülür. Bu konuda beni en çok şaşırtan şey, kimsenin sesinin çıkmaması. Bu kimseden kastım tabii ki sadece 6 ülkenin yöneticileri değil. Mesela Karadeniz Eylem Planı'nın gözlemci katılımcıları Karadenizli STK'lardır. Bir koalisyonları var ve bu bahsettiğim hükümetler arası toplantılara STK'lar akredite olarak katılırlar. Sizin derneğiniz bunlarla bir ilişkisi var mı? Bu toplantılara katılıyor mu? Ya da İstanbul'daki Koordinasyon Merkezine hiç dilekçeyle "bu Sözleşmeye aykırı uygulamalar yapılıyor, hükümetleri bu konuda uyarın" diye bir talepte buldunuz mu? Mesela bunları yapmak lazım.

Bütün diğer uluslararası sözleşmelerde olduğu gibi Karadeniz Sözleşmelerinde de toplantılara gözlemci olarak akredite STK'lar katılır ve Karadeniz'de de 80'li yılların ortasından itibaren çok ciddi bir koalisyon biçiminde hareket etme girişimi oldu. Sonradan Türkiye kanadı zayıfladı. Şimdi ne durumda olduğunu bilmiyorum.

Yüzmeyi Karadeniz'e akan İkizdere'de öğrendiğinizi biliyorum. Bir de Akdeniz aşığı bir Karadenizli olduğunuz sıkça vurguluyorsunuz. Buradan anılar bahsine geçebiliriz. Karadeniz'e ilişkin gözünüzü kapattığımızda aklınıza gelen ilk anınızdan bahseder misiniz?

N. A.: Çocukluğuma ilişkin çok fazla anım yok gibi. Yüzmeyi İkizdere'de, babam orada hükümet tabibi iken öğrendiğimi varsayıyorum. Çünkü İkizdere'de babam ve biz üç çocuğunun dereye mayoyla fotoğraflarımız var. Ve ablamla, abimden öğrendiğim babamın bize o suda yüzmeyi öğretmeye çalıştıdır. Bu anının ben üç yaşımıdayken olduğunu sanıyorum. Daha sonra İkizdere'den doğrudan Heybeliada'ya taşındığımızı anımsıyorum. Muhtemelen gemiyle gittik ve Trabzon, Rize, İkizdere yolculuğunu saymazsak muhtemelen Karadeniz'i ilk kez orada gördüm. Ama deniz deyince önce Marmara'yı hatırlıyorum. Çünkü gerçekten yüzebilmeye Heybeliada'da yaşadığımız dönemde öğrendim. Tabii benim solastalji hastası olmam ve cinnet geçirmem biraz da bundan. İlk Heybeliada'yı mahvettiler. Babam sanatoryumda verem savaş doktoruydu. Sanatoryum mahvedildi. Adanın ormanları mahvedildi. Marmara Denizi mahvedildi. İkizdere'ye en son gittiğimde, dereye ayağımı soktuğumda su bileğime bile gelmedi. İkizdere'yi mahvettiler. Şimdi gelecek nesillerin hakları ihlal ediliyor, gelecekle çalınıyor deniyor. Ben de, benim de geçmişim çalınıyor, çocukluğum, anılarım çalınıyor diyorum. Bu çok yıkıcı bir şey. İşte solastalji hastalığı bu; evde olup evi özlemek. Benim evim dediğim, büyüdüğüm, yaşadığım birçok yer çalınıyor.

Daha sonra yeniden Trabzon'a döndük. İlkokulu Trabzon'da okudum. Karadeniz'de, Ganita'da yüzdüğümü biliyorum. Uzunkumda, şu anda önünden sahil yolu geçen, binaların birinin önünde, bir kum plajda inanılmayacak kadar güzel kumlu bir plajda, abimle ve arkadaşlarıyla yüzdüğümü biliyorum. Ganita, Trabzon'un içindedir. Hala daha yüzen birileri vardır ama, ilkokul yaşında bir kız çocuğunun yüzdüğü bir yer olmaktan çıkmalı çok oldu. Yani 1960'lı yıllarda kadınlı erkekli grup olarak Ganita'dan yüzdüğümüzü biliyorum. İlk yüzdüğüm yer olmasa bile, ilkokulda yüzdüğüm bir yerdi Ganita. Hele Uzunkumda, o kumların üzerime nasıl bulaştığını, koyun ne kadar sakin bir plaj olduğunu anımsıyorum. Şimdi orada bir otel var. Zaman zaman gidip pencereden bakıyorum, ufukta görüyorum denizi. Çünkü artık sahil yolu geçiyor. İnsanlara söylediğimde "burada kumlu koca bir plaj mı vardı?" diyorlar.

Karadeniz'e şimdi gittiğimde denizle bir ilgim olmuyor. Trabzon havaalanından doğrudan köye, dağa çıkıyorum. Biz Trabzon'un dağ kısmındanız, yüksek bir orman içi alanda köyümüz. Güzel havalarda bulutların altından Karadeniz'in bir ucunu görme imkânı var ama Trabzon'da ablamın evinde oturup Karadeniz'e baktığım zaman denizi dehşet verici bir binalaşmanın üzerinden üstelik bomboş görmek üzüntü verici. İki, üç tane balıkçının geçtiğini, ya da 40 yılda bir ancak bir geminin geçtiğini görmek... Oysa ben Trabzon'da ilkokula giderken abim İstanbul'da yatılı okuyordu. Çocukluğumun en heyecanlı anlarından biridir; Trabzon limanına, İstanbul gemisi beklemeye gidip, abimin gemiden ineceği heyecanı ile geçirdiğim zamanlar. Abim her seferinde de "hadi bir gemiyi göstereyim size" der, bir tur attırırdı. Çocuklar şimdi ancak Titanik filminde falan görüyorlar bir yolcu gemisini. Oysa gayet makul fiyatlara insanların seyahat edebildiği, iyi yemekler yiyebildiği bir ulaşım, medeniyet aracıydı. Bir otobüste ya da uçakta şahit olamayacağınız bir farklı uygarlık anlayışı vardı o gemilerde.

Doğu Karadeniz'deki çevre sorunlarını sıralamanızı istesem, ilk üç sırada hangi sorunları söylersiniz?

N. A.: Karadeniz'de STK'ların dikkat çektiği sorunların hiçbirisi denize ilişkin değil. Hiç denizci bir STK yok. Karadeniz deniz ortamının korunmasına ilişkin çalışan bir STK olmaması bir sorun. Ve Karadeniz'deki ilk üç sorun ne olursa olsun bunların denizle ilgisini kurmayan tüm toplumsal hareketler eksik. HES'lerle, yeşil yolla, yapılaşmayla, termik santrallerle, nükleer santrallerle tabii ki karada büyük bir yıkım var. Hatta bunların bir kısmı olgu olarak çevresel/ekolojik soykırım. Çevresel/ekolojik soykırımın umarım hukuki karşılığı da yakında uluslararası ceza mahkemesinde kabul edilir diye tahmin ediyorum. Ama bunların hiçbirisinin denizle ilgisini kurmamak bana çok vahim geliyor. Mesela HES'lere karşı çıkarken denizle bağlantısı kurulmuyor. Biz mesela Akkuyu'da, Akkuyu'nun Akdeniz suyunu ısıtma durumunu ve Akdeniz deniz ortamına olası etkilerinin yüksek sesle söylendiğini görüyoruz. Sinop'ta da anti-nükleer hareketin bunu zaman zaman dile getirdiğini görüyoruz. Ama bu konuda Akdeniz'in başka ülkelerindeki çevreci STK'lar arasında bir iletişim var. Karadeniz'de Sinop'la ilgili diğer kıyı ülkelerinin STK'larıyla böyle bir işbirliği olmaması bir sorun.

HES'ler Karadeniz deniz ortamında, senin de vurguladığın, tatlı su girdisini azaltması ve kıyı-deniz entegrasyonundaki ekolojik bütünlüğü bozması açısından çok önemlidir. Ama denizle ilgisini kurmak konusundaki eksiklikler daha büyük sorun O yüzden o tür bir sıralama yapamayacağım, çünkü benim kalbim sizlere de kırık. Solastaljinin bir nedeni de STK'lardır, denizi görmeyen STK'lar.

Deniz ekosistemi kıyı dolgularıyla sürekli yıkıma uğratılıyor. Karadeniz'de sahil yolundan önce, Karadeniz Kıyı Entegre Yönetim Planı çalışmaları yapıldı. Burada şöyle bir sorun var, bilim camiası, bilim insanı kendi araştırmasını yapıyor, kendi mecralarında yayını yapıyor ve çalışmasını dosyasına koyuyor. O çalışma yaygınlaşmıyor. Bilgi olarak insanlara, STK'lara ve alanın farklı disiplinlerinde çalışanlara ulaşmıyor. Onun için bir kopukluk var. Ama var bu bilgiler. Hatta İstanbul'daki Karadeniz Sekreteryasının belli periyotlarla yayınladığı Karadeniz Çevrenin Durumu raporlarında var. Çünkü bu Bükreş Sözleşmesi ve Eki Protokoller gereği, ülkeler ulusal uygulama raporlarını verir. Sekreterya onların sentezini yapar ve yayımlar. Hatta STK olarak sizin ben akredite olup toplantılara gözlemci olarak girmek istiyorum deme hakkınız var. O yüzden bunları bilip kullanmak lazım.

Şimdi bu sorunları sıraladık ya. Bu sorunların yerelde, gündelik hayatta bir karşılığı olup olmadığını da ben merak ediyorum. Bir yandan cevap verdiniz aslında düşününce. STK'lar nezdinde bir karşılık yok, ama Doğu Karadeniz'de yaşamadığım için gelip giden misafir olarak bakma halin ile gördüklerin, gözlemediklerin nelerdir?. Çevre sorunlarına ilişkin neler değişmiş gibi geliyor sana? İnsanlar nasıl yaşıyorlar gündelik hayatlarını?

N. A.: Nasıl betimlerim bilmiyorum. Bir tür halüsinasyon mu desem? Herkes bir şeylerden bahsediyor aslında. Mesela yapılan bütün anketlerde yerelde farkındalığın, duyarlılığın yüksek bir oranı var. Hatta bununla mücadele ve bunun giderilmesi için maddi katkı koyarım diyenlerin oranı bile yüksek. Ama uygulamada hayat ekosistemlere yönelik aynı yıkıcılığıyla devam ediyor. Çok büyük bir hipokrazi bu. Bu arada kamu yönetiminin yereldeki temsilcilerinin bilgi eksiklikleri de bunda önemli rol oynuyor. Belediyeler, valilikler, il müdürlükleri vb. Ama ben burada yine denizden gitmek istiyorum. Doğu Karadeniz'de denizle aramıza çok büyük bir set çektik. Balığından başka bildiğimiz pek bir şey kalmadı

gibi geliyor bana. Yani o sahil yolu yapılırken sayısız taka karada kaldı. Şimdi düşünsenize, denizle ilişkisi böyle bir fiziksel engelle de koparılmış insanların yaşadığı bir yörede, duyarlı olmak farkında olmak ve bununla ilgili hakları talep etmek ne kadar gerçekçi bir talep olur? Bilemiyorum.

Burada hepimize, bilimle uğraşan ve STK'larda gönüllü çalışan birisi olarak benim gibi insanlara, ekoloji derneği olarak sizlere iş düşüyor. Ama şu ilginç, biz sizinle kaç senedir tanışıyoruz. İlk defa deniz konuşuyoruz değil mi? Çünkü denizci değiliz. Vallahi Özlem, bunu itiraf edelim, rahatlayalım.

Değiliz.

N. A.: Değiliz yani suya girip çıkıyoruz. Ben Karadeniz'de suya bile girmiyorum. Dağa çıkıyorum. Balıkçıları seyrediyoruz. Ben olta mezgiti var mı diye soruyorum. Ah, ufukla deniz birleşmiş, ne hoş olmuş diyoruz. Karadeniz bugün mavileşmiş diyoruz. Bununla bitiyor.

Peki aklında kalan en çarpıcı çevre hareketi imgesinden, sloganından bahsedebilir misin?

N. A.: Ben mesleğe bürokraside başladığım günden itibaren Greenpeace International üyesiyim. Şimdi sen söyleyince gözümde canlandırmaya çalıştım. Greenpeace'in anti-nükleer hareketteki "Nükleere Hayır" sloganları, "No"lu stickerları gözümün önüne geliyor. Bir de tabii SOS Mediteranee, SOS Black Sea stickerları uluslararası arenadan aklıma geliyor. Sevdiğim bir slogan da sadece çevre de değil her konuda kullanılıyor. Hatta benim ilk gördüğüm kullanım yeri beyaz olmayan insanlara yönelik devlet terörüne ilişkin bir mitingteydi. Yaşı biraz geçkince bir kadın, beyaz saçlarıyla elinde bir pankart tutuyordu: "Bu yaşta hala bu boktan şeyi protesto ettiğime inanamıyorum" diyordu. Benim de en sevdiğim bu. Ve bunu çevre ile ilgili, Karadeniz'le ilgili de söyleyebilirim.

Artık Doğu Karadeniz'de doğmuş büyümüş, 20 yaş altı insanların, evden çıkıp küçük bir sokağı geçtikten sonra ayaklarını denize sokabileceklerine dair hiçbir

anıları yok. Bir süre sonra Marmara'nın bir ölü deniz olmadığı zamanı da bilmeyen insanlar yaşayacak. Belki de bir süre sonra kadınların da insan olduğu ve temel hakları olduğunu anımsamayan, talep etmeyen insanlar olacak. Bu çok üzücü ve yıkıcı bir geri gidiş.

Bu arada ev gidiyor. Bu arada deniz ölüyor. Umarım benim ömrüm yetmez bunu görmeye ama şu anda yine 20'li yaşlarının altında olanlar, Karadeniz'in Marmara gibi oksijensiz bir ölü alan olduğunu görecekler. Ona gidiliyor hızla. Şöyle anlatmaya çalışayım: suda yaşayan, suyun dışında boğulan bir canlıdır değil mi balık? Artık suda boğuluyor. Şu anda Marmara balıklarının ve gelecekte Karadeniz balıklarının başına gelmekte olan bu.

Ekleme istediğin bir şey var mı hocam?

N. A.: Vallahi denize çıkın. Karadeniz Günü var. Dünya Çevre Günü var. Bir sürü özel gün var. Onları vesile edin. İllerinizdeki Çevre Şehircilik İl müdürlüklerinden, belediyelerden, İstanbul'daki Bükreş Sekreteryası'ndan Karadeniz deniz ortamının korunması için birlikte kampanyalar yapmak üzere taleplerde bulunun. Çünkü deniz bizim soluduğumuz oksijenin %70'ine yakını sağlıyor. Buket Uzuner diyor ya "hayat suda başladı su bitince hayat bitecek" diye. Şaka değil bu yani, o sadece içtiğimiz su değil. Gezegenin büyük bir yüzdesini oluşturan okyanus ve deniz alanları iklim krizi, plastik ve çöp kirliliği vs nedenlerle hızla asitleniyor, oksijensizleşiyor. O oksijensizleşirse biz de oksijensizleşeceğiz. O yüzden Marmara'nın ölmesi sadece bir denizin ölümü değil. Karadeniz'in ölmeye başlaması sadece Karadeniz'in ölmeye başlaması değil.

Eskiden insan türü yok olsa bile ekosistemler kendi kendilerini sürdürebilir diyorduk. Artık biliyoruz ki sürdüremiyor, gezegenin sınırları aşıyor!

Deniz kıyısıyla bir bütün. Kıyıyı doldurursanız denize zarar veriyorsunuz. Denize zarar verirsiniz kıyıya zarar veriyorsunuz. O yüzden bu bütünlük içinde, daha farklı talepler ve eylemler gerekiyor. Şu anda Akdeniz'e en fazla plastik kirliliği Türkiye'den gidiyor. Plastik atık uluslararası hukuka göre tehlikeli atık sayılır. Türkiye bunu ithal ediyor. Ancak Türkiye'de çevre kanununda da tehlikeli atık ithalatı yasaktır yazıyor. Plastik, Basel Sözleşmesi'ne göre tehlikeli atıktır fakat biz

bunu ithal etmekle kalmıyoruz, bir de Akdeniz'e ilişkin bütün Birleşmiş Milletler raporları en büyük plastik atık kirliliğinin Türkiye'den geldiğini söylüyor. Şimdi düşünün ki, diğer kıyı ülkeleri Türkiye'yi dava etse uluslararası mahkemelerde, bir de bizim ortak vergilerimizden oluşan milli bütçemizden ceza ödenecek. Yani onu da sen beni ödeyeceğiz. Böyle bir sarmalın da içindeyiz.

Çok teşekkür ederim. Derneğinizin denize ilgi duymasına ve beni davet etmenize. Umarım bizi dinleyenler (okuyanlar) de sıkılmadan ve benim karamsar olduğumu düşünmeden dinlerler (okurlar). Çünkü 35 senedir uğraşıp “hala mı bu pisliklerle uğraşıyorum” diye kızıyorum ama uğraşmaya da devam ediyorum elbet. Ve edeceğim de ömrüm el verirse.

Hocam ben teşekkür ederim. Koyu Yeşil'de sizi ağırlamak çok keyifliydi. Biricik bir hayat yaşıyoruz başka hayatlarla kesişen. Bu yaşadığımız hayatı manalı kılan o kesişimler. Denizle kesişen yerde, balığın boğulmadan yaşamını sürdürebilmesi bizim asli sorumluluğumuz. Bu yüzden Karadeniz'in kıyısındaki bir dernek olarak Karadeniz'i görmeye, sadece onu görmeye değil, onu bilmeye de başlamamız gerektiğini düşündüğümüz bir yerdeyiz. Hem bize hem dinleyicilerimize kattığımız her şey için teşekkürler. Aslında Karadeniz'in deniz ortamını çok iyi bildiğiniz, ve hem onun hem de Akdeniz, Marmara denizlerini de kapsayarak tüm denizlerin korunması için yaptığımız her şey adına çok teşekkür ederim. Sizi her dinlediğimde, sorduğunuz sorular ile öğrenciniz olarak dinleyiciniz olarak tetikleniyorum ve bu tetikleme beni düşünmediğimi düşünmeye sevk ediyor. Eminim dinleyicilerimiz (okuyucularımız) de böyle hissedeceklerdir. Teşekkürler.

Looking at the Black Sea as a Marine Environment

with Nesrin Algan

In this episode of *Koyu Yeşil*, we had an interview with Nesrin Algan about *Gola*, an ecology association, on the coast of the Black Sea, where we turned to the Black Sea as a marine environment.¹

My dear Professor, we know that you know the seas well and today we will talk to you about the Black Sea.

Nesrin Algan: Do I know the seas well? I'm not so sure about that anymore. Because is there any other country like Turkey that has such enormous marine areas on three sides and has turned its back on it and attributed different meanings to it? I doubt it. It breaks my heart and saddens me so much... I see that in Turkey they see the seas as a place where fishing is carried out with unscientific, wild methods and where one can lie on the coast, get oiled and sunbathe. I even doubt that they swim anymore, because many people I see in summer houses and on beaches enter the water up to their necks and come out chatting among themselves. When you go to a small sea country, you see dozens of sailboats, surfing, sea sports, etc., but we don't have much activity in that sense. There is no sea transportation at all.

My primary school years were spent in Trabzon. We used to travel from Trabzon to Istanbul by ship. The encouragement of road transportation, and later air

1 This episode was podcasted on October 26, 2021.

transportation, has closed this route as well. Imagine that hundreds of ships can operate on the line from the Georgian border to the Syrian border with very advanced, environment-friendly technologies. It can create the advantage of being both environment-friendly and in the sea. But we do not have maritime transportation. My conclusion is that Turkey is not interested in the sea. Neither economically nor environmentally does it take the seas very seriously. As a person, for example, when I talk to some fishermen or witness their conversations in one way or another, when I hear a fisherman mention a dolphin fish, I feel like losing my mind. A fisherman is in the sea and normally knows all the fish. How can he call a mammal as a fish! The dolphin is not a fish and how do we not know that? They call seals as fish. These creatures are not fish, they are mammals like us. That's why I'm so troubled about the seas, I could complain like this for days.

The “we don't know” part is actually very relevant to us. For example, I am on the coast of the Black Sea right now. I see the sea behind me, but I don't know the Black Sea as a marine environment. While preparing for the podcast, I realized that we know Braudel's Mediterranean world very clearly, we are actually engaged in many studies about it somehow or other, and I was confronted with the fact that we do not have such a relationship with the Black Sea. In other words, very few people outside this region actually know the Black Sea, and unfortunately, we do not know the Black Sea as a marine environment within the region. Shall we do a little Black Sea 101?

N. A.: Let's do it. One of my students wrote her PhD thesis on environmental safety in the Black Sea with me two years ago:² Ayşe Esin Başkan. At the beginning of her thesis, I asked Ayşe to include mythological discourses about the Black Sea in her thesis in order to overcome this lack of knowledge. It made sense. Since we are more interested in Greek mythology and thinkers and there are more studies on the Mediterranean, we know more about the Mediterranean. But we do not have such knowledge about the Black Sea.

For example, they are surprised when we tell them about the changes in the name of the Black Sea in the historical process. It was once called the sea of mystery and

2 Ayşe Esin Başkan (2021) Karadeniz'de Çevresel Güvenlik [Environmental Safety in the Black Sea], Gece Kitaplığı: Ankara.

myths, *Pontos Axeinos*, *Pontus Euxinus*, *the Sea of the Scythians*, *the Rough Sea*, *the Byzantine Sea*, *the Slavic Sea*, *Bahri Saıyyat*, *Ahshena*, *the Dark Sea*, *the Inhospitable Sea*, *the Hostile Sea*. These names are also widely used concepts in mythology. So why dark, inhospitable, hostile? Actually, these names are the descriptions of people, the meanings they attribute to the Black Sea.

The Black Sea is a difficult sea, with oceanographic and hydrographic difficulties. The fact that it does not like guests explains this very well. It is not easy for a sailor who does not know the Black Sea to cope with the Black Sea. In this respect, the way of description of the Black Sea in many Black Sea countries and western languages is actually like ours. But I think the “black” here is not about being dark in our language. I think, I want to think, that we say it like this because the north is called black. Because for example, you and I were both born on the coast of the Black Sea, we grew up there. And the Black Sea has never been hostile to me.

We are six countries on the shores of the Black Sea: Georgia, Russia, Ukraine, Romania, Bulgaria and Turkey. 20 million of the population of these six littoral states live on the Black Sea coast. More than 500 rivers carry water to this sea. Therefore, we calculate the total water basin as 2 million square kilometers. The surface area of the Black Sea, which is a semi-enclosed inland sea, is 459 km² together with the Sea of Azov. But a water catchment basin of 2 million square kilometers affects this sea. Thus, in addition to the 6 littoral states, 17 other countries directly affect the Black Sea. Therefore, the Black Sea is a sea under pressure from much more than its size and the inhabitants of its coasts.

Some call the Black Sea an inland sea, but the Black Sea is not an inland sea. For it to be inland, it should not have any natural outlet like the Caspian Sea. The Black Sea is a semi-inland sea. Its average depth is 1272 meters, the deepest point north of Inebolu is 2212 m. It has a width of 1700 km from west to east and 250 to 600 km from north to south. The 26 important administrative units of the 6 countries coasting on this sea: Istanbul, Odessa, Samsun, Trabzon, Ordu, Sevastopol, Sochi, Constanta, Varna are on the Black Sea coast. The activities of about 165 million people in 17 countries living in the interior of Europe and Asia affect this sea. It has a catchment 5 times larger than its surface basin, which is the main thing that makes the Black Sea fragile. Water replenishment through

rivers and the Bosphorus takes 800 to 1,000 years. Here we better understand how limited the water replenishment capacity of the Black Sea, which originates from the Mediterranean, actually is. It has very serious environmental problems. It is a difficult sea due to topography, currents, winds and the fact that its only natural connection to the ocean system is through the Bosphorus, the Dardanelles and the Sea of Marmara. The Black Sea has a small sub-regional sea: The Sea of Azov. In addition, the Main, which joins the Rhine, was connected to the Danube by an artificial canal in 1992, so that you can now use the waterway from the North Sea to the Black Sea without interruption. I used to give the following example to explain this: If you drop something in the Danube or the Rhine or anywhere in the Main, it will hit the feet of the people sitting in Ortaköy. These are the general characteristics of the Black Sea.

Nowadays, we started to associate the Black Sea with the climate crisis and we started to hear in everyday conversations that it is in a process of Mediterraneanization. What exactly is the process of Mediterraneanization of the Black Sea?

N. A.: I said that the waters of the Black Sea are replenished only by the rivers flowing into this sea and the currents coming from the Bosphorus and the Mediterranean Sea. This would already lead to a Mediterraneanization in the west of the Black Sea. But the Mediterraneanization you are talking about now is the warming of the sea water due to the climate crisis. This summer the Black Sea was two degrees warmer than the normal average. The impact of the climate crisis on the marine environment, besides the warming of the seawater, is that invasive species that we have not seen in the Black Sea before are moving here as new habitats. For example, the Red Sea fish coming to the Mediterranean through the Suez Canal and traveling to the Black Sea via Marmara is one of these problems. Apart from the climate crisis, there were also problems caused by species alien to the Black Sea, such as jellyfish, which are carried by ships' ballast bilge water. But of course, what is important here is that factors such as maritime transportation, industry, agriculture, urbanization, tourism, fisheries, heavy metals, pesticides, domestic wastewater, solid wastes, river discharges, and HEPPs that reduce the freshwater

effect, independent of the climate crisis, lead to problems such as deoxygenation, water pollution, loss of biodiversity, microbial contamination, decline in fisheries, and coastal erosion in the Black Sea. The Black Sea is already a very special sea.

The most important feature of it is that there is no life below 150-200 meters, it is a sea with a layer of hydrogen sulfide. So, there is no oxygen. The oxygen-free layer is also rising. There are points in the Black Sea where the oxygen-free layer reaches 80 meters in places. With the warming of the sea due to the climate crisis, it is thought that this hydrogen sulfide layer will expand further towards the surface. Therefore, we have been saying for years that the Black Sea is not only becoming Mediterraneanized but also going towards a rapid extinction when the climate crisis is added to the factors that lead to the destruction and environmental damage of the Black Sea as a result of many pollutants and misuse. With the climate crisis, this destruction has increased even more.

One of the most well-known pressures is wild fishing methods. What do you think about this?

N. A.: Actually, as technology and science and consciousness develop, it is a very strange situation that fishing is becoming wild when the opposite should be the case. Turkey catches the most fish in the Black Sea: 84%. By the way, maybe I should give some information in terms of international law. There is no international water in the Black Sea. The sovereignty of six countries is defined by exclusive economic zone agreements. Therefore, the Black Sea is included in the national borders of the six countries on its shores, just like the land territory. This includes the surface of the sea, the bottom of the sea and the airspace. In the Black Sea, as we see in other seas, there is no common area, no international water that belongs to no one, that belongs to all countries, to all of humanity.

Turkey performs 84% of the fishing. Ukraine follows Turkey with 8%. There is a huge difference. Therefore, Turkey is largely responsible for the wrong and overfishing in the Black Sea. By the way, while there were 26 commercially valuable fish species in the Black Sea 30 years ago, today this number has dropped to 6. This situation is largely due to the pollution problems I have mentioned and

wrong and excessive fishing. Now, if we add to this the warming of the sea due to the climate crisis, invasive species and the loss of biodiversity that will result from this, it will be seen that the Black Sea will go to extinction much faster in the coming years. This is not a prophecy or pessimism, but a scientific observation. If the number of fish caught has dropped from 900,000 tons to 100,000 tons, this is a serious warning. Of course, it is not easy to understand: if we derive some part of our income and food resources from the sea, how is it that we are cutting our own throat with wrong methods and overfishing? I am afraid that policies based on short-term profit and rent-seeking are seen not only in zoning violations and atrocities on land, but also in the sea. This problem, caused by the decline of fish species in the 90s, was calculated as a loss of nearly 20 million dollars of income. For example, tuna, mackerel and swordfish are now impossible. Sturgeon and turbot have decreased so much, they are said to be disappearing. Even though this situation is known, it is not something that I can think of to apply methods that will lead to the destruction of these species.

For example, there are other inhabitants of the Black Sea besides us. Dolphins from the mammal family. In the past, the Mediterranean Monk Seal also found a habitat in the Black Sea. But for many years now, the Mediterranean Monk Seal cannot live in the Black Sea. On average, more than 3000 dolphins die or are killed in the Black Sea every year. One justification for this is that dolphins eat fish. This is not scientifically correct. It is known how much fish a dolphin consumes on average. Despite this, dolphins are deliberately killed like committing a murder. However, ecosystems work in an orderly way. When certain links in that chain break, the collapse of the system is inevitable. Moreover, with the climate crisis, the process of Mediterraneanization of the Black Sea continues. For this reason, it is seen that fish species such as conger, barracuda, and john dory are moving from the Mediterranean to the Black Sea and expanding their spread.

We are experiencing a rapid process of destruction in the Black Sea with all the factors of environmental destruction, but especially with the factors caused by human beings as responsible. If we add to this the mucilage and similar threats from the Marmara Sea to the Black Sea and from Canal Istanbul to the Black Sea, we must say that the situation is not very favorable.

I am very depressed right now. The death of Marmara is a situation that hits me very hard. As someone who studies marine environmental politics, who has been struggling with the protection of the Black Sea and the Mediterranean Sea for most of her life, and who has labored with great happiness in all legal arrangements for the protection of the Black Sea, I would not want to see this.

I hope we won't. The international agreements for the protection of the Black Sea and the Bucharest Regime are very valuable for us. You also worked in the background of this process. Maybe we can talk about this a little bit to get our hopes up. Because I think we should not trust ourselves as individuals. It is very clear how brutal we are as a species. But when we take part in a legal system that will keep us together, I get a bit hopeful. What does this Bucharest Regime tell us about the protection of the Black Sea from the dangers it is in?

N. A.: When I joined the Undersecretariat for Environment, I was given three files. Two of these three subjects were the sea, to which Aydan Bulca Erim, the head of my department, said "take your files". One was the Mediterranean; one was the Black Sea and one was the proposal of the Federal Republic of Germany to send waste to Turkey. During the 14 years I worked there, I never left the Mediterranean, but after the Black Sea regime was established, its responsibility, or rather its coordination, passed to other friends I worked with. Because it was a very tiring process. Negotiations continued from '84 to '92. Meanwhile, the Soviet Union disintegrated. I had the opportunity to follow Zhivkov's Bulgaria, Ceausescu's Romania, Gorbachev's and Yeltsin's Soviet Union in their capitals. One of the memories I always tell about the Black Sea took place during this process. One day on the plane back to Moscow, we were invited to look out of our windows by the pilot's announcement: "We are experiencing a situation where you can see the Black Sea as a whole," the pilot said. This is one of the most striking and unforgettable moments of my life. Standing on the coast of the Black Sea and looking at an endless horizon, but not knowing where it begins and ends; on the maps, the Black Sea is like a small lake, but when we stand on the edge of the sea and look at it, we see it like an ocean; I had the opportunity to watch the whole Black Sea from above, together with Azov, just like in the photographs and maps.

But of course, the negotiations were a very tiring process. Soviet diplomats were very tough and negotiators. It took 8 years to prepare the regime. First, we were 4 countries, then we increased to 6 countries and after the *Bucharest Convention on the Protection of the Black Sea against Pollution and the Additional Protocols* were signed. The national coordination task was passed to my friend Sema Acar. When the Bucharest Regime was being established, this challenging process was not only the difficulty of negotiations on marine protection. Imagine that you negotiate with Ceausescu's diplomats and agree on something, two months later the regime changes. Then the Soviet Union disintegrates, the number of countries changes and suddenly the negotiations start all over again with new partners. That's why it was also difficult. But by the time the Bucharest regime was formed, environmental policies in the world had shifted to a different channel.

It was now recognized worldwide that development and the environment were inseparable and needed to be planned with a new understanding. I am referring to the '92 Rio Summit's adoption of sustainable development policies. In addition, Turkey played a leading role in revising all the legal arrangements for the protection of the Mediterranean Sea, and was the pioneer of an initiative that changed the Mediterranean system in a way to incorporate development, participation, precautionary principle, information sharing, environmental impact assessment into the Convention on the Mediterranean Sea and its annexed protocols, and to protect not only the sea but also the coasts along with the sea. But in the Black Sea, a convention and protocol had to be made in accordance with an old understanding of marine protection.

It was not possible to add coasts to the Black Sea. It took 8 years of negotiations. Everyone was very tired, countries, regimes had changed... Environmental policies changed, there was no diplomatic conjuncture to say let's include coasts in this marine protection convention, let's include sustainable development, let's include strategic impact assessment, so the Bucharest Regime of the Black Sea was built to protect only the marine area. In '94, the Bucharest Convention and its two protocols came into force. The countries said, "let's leave it to the new protocols, declarations and strategic action plan to integrate the protection of the sea with its coasts", which Turkey proposed, "into the new policy principles and legal system". And so, it has been done. Some additions were made to the strategic action plan adopted

for the rehabilitation of the Black Sea and to the Protocols on the Protection of Landscape and Biodiversity in the Black Sea adopted later. Meanwhile, the United Nations has a program for the protection of regional seas. The Mediterranean is the first of these. The Black Sea Action Plan was not included in this program of the United Nations, especially with the objections of first the Soviets and then the Russian Federation. It was agreed to be carried out by a coordination unit to be established in Istanbul, with Turkey assuming a significant part of the financial and scientific burden. And this is the saddest thing of all.

Turkey tried for 8 years to have the coordination unit in Istanbul and succeeded. In fact, the Secretariat worked in one of the Operations Pavilions of Dolmabahçe Palace for many years. Experts assigned by 6 coastal countries were coordinating the execution and functioning of the International Convention for the Protection of the Black Sea and its Additional Protocols and the Black Sea Action Plan adopted as a requirement of this Convention from Dolmabahçe Palace, that is, from a point where your feet touch the sea when you dangle your legs from the window, from the gateway of the Black Sea to the Mediterranean. Unfortunately, in addition to the weaknesses it had when the regime was established, it is not as successful as, for example, the Mediterranean because it is not well coordinated. They are currently working with a very small staff. Coordinators change periodically. A small team of 2-3 people works in the secretariat. This team does not have the wide range of facilities that the United Nations has when coordinating in the Mediterranean, the Caribbean or other areas. For example, I can follow all developments related to the Mediterranean on a daily basis via the internet, the coordination unit of which is in Athens. There is no problem in my access to information. When I go to the website of the Black Sea Action Plan, I see a system that is not renewed even every two or three years. A Secretariat that cannot fulfill its own function cannot carry out a better diplomacy of guiding the contracting parties and reminding them of their duties like a secretariat of the United Nations. When the littoral states have a very negative attitude towards compliance with the convention and its protocols and action plan that they have accepted, it seems that even the advantages of the Bucharest Regime are useless for the protection of the Black Sea.

Turkey's environmental legislation is not bad. Dozens of environmental conventions to which it is a party are included in this legislation, but as we know,

there is no implementation. The same is true for the Black Sea. Despite these weaknesses, lack of coordination and diplomacy, the existing legislation and action goals are actually capable of serving the protection of the Black Sea. But states are not doing it. After Bulgaria and Romania became EU members, we are witnessing a slightly different attitude with other opportunities they have. The European Union is party to the protection of the Mediterranean but not the Black Sea. A non-coastal country or a supranational organization cannot be a party to the Convention. But the European Union, through Romania and Bulgaria, is trying to have a say on the Black Sea and impose its own criteria. I am willing to accept the influence and pressure of the European Union for the protection of the Black Sea, but it is also weak in this regard. There is already another international tension in the Black Sea between Ukraine, Crimea, Georgia, Russia.³ Therefore, with a heavy heart, I can say that the legal and political will for the protection of the Black Sea has already lost the momentum and effectiveness it had in '94 when this regime was established and came into force.

It seems like we are in a regime where our gains are going nowhere.

N. A.: But Özlem, here's the thing, I've been saying the same thing to the NGOs in the Mediterranean. Now, through you, I would like to renew the same call to the NGOs in the Black Sea region. Some policies regarding the region are being challenged, lawsuits are being filed. But in none of these cases do they claim that they are contrary to the Bucharest Convention and its Additional Protocols. NGOs should put pressure on governments to implement these conventions and additional protocols. For example, they sued the EIA report of Canal Istanbul. I want to draw attention to the nuance. In the lawsuit, they listed the names of international conventions that would be violated if Canal Istanbul is built. However, the objection should have been that these violations had already been committed during the EIA process, not if Canal Istanbul was built! Canal Istanbul's EIA was conducted in violation of three international conventions. One of them is the Bucharest Convention, one is the ACCOBAMS Convention on marine mammals, and one is the Ramsar Convention on Wetlands. I have repeatedly told my friends

3 The interview was conducted before the war between Ukraine and Russia.

who objected to this EIA to use in court that the procedures for conducting the EIA are in violation of the conventions. The annex to the Bucharest Convention, the Biodiversity Protocol, states that “if an activity that will affect biodiversity is to be carried out in the Black Sea, a transboundary EIA is first carried out according to criteria to be determined jointly by six countries.” Canal Istanbul’s EIA is not like this.

The ACCOBAMS convention on marine mammals states: “A transboundary EIA shall be conducted to investigate the impact on marine mammals in terms of noise.” Let alone the NGOs’ failure to raise allegations of violation of the Bucharest Convention and its Additional Protocols, even the scientific community and academics objected only to the construction of the canal while objecting to the EIA of Canal Istanbul. In fact, it should have been stated from the very beginning that the preparation and functioning of the EIA was in violation of international law. But they did not even take this into their files. The main reason for this is that we in Turkey are not interested in the international conventions which we are party to on the environment. We don’t have much knowledge about it. Moreover, not only the convention itself, but also the decisions taken by the plenipotentiaries of the state parties every year or every two years are binding. No one says that these are contrary to these decisions or even knows about them. I am sure that even in the bureaucracy, this only makes sense for those who went to that meeting. The Bucharest Convention, the United Nations Convention on Biodiversity, the United Nations Convention on Desertification, the MARPOL Convention on Marine Pollution from Ships and the like are as effective as the Istanbul Convention is in protecting us, protecting women, protecting children. However, neither the scientific community nor the bureaucracy nor the public administration, and unfortunately not even NGOs pay attention to them. For example, I am the author of the texts of some of the protocols on the protection of the Black Sea, which have become official almost without a comma being changed. And it is a very nice thing to see a draft written by a bureaucrat being adopted first in her own country and then in other countries. Now, when people talk about certain policy principles or legal rules, I smile. I think of my struggle and effort to get them into those texts. I am sorry that they remain unfulfilled. I can’t even be proud that I made it possible for some of them to be included in these texts. Of course I did

it on behalf of Turkey, not for myself. But I cannot be proud of that because they remain on paper. It does not serve any purpose. We need the rule of law and we need to demand our rights.

I will open a parenthesis. Yesterday, for the first time, the United Nations Human Rights Council recognized the right to a clean, healthy and sustainable environment as a human right. And then a special rapporteur was appointed for the climate crisis. We took this as a little good news in the Gola's office. We have a small book club. When we were talking there, we said "we can write this in our next HEPP objection petition." Maybe this happened because this development seemed a bit more understandable. Maybe it is also a situation of not knowing and not understanding about environmental agreements.

N. A.: But our lawyers have the same inadequacy. The lawyer needs to know this. Because many Law Faculties teach environmental law to their graduates. There are dozens of people like me working on these issues and most of us are volunteers. For example, I cannot teach an NGO the Bucharest Convention and its Additional Protocols and all the decisions taken by governments in accordance with them. Because I am not familiar with all of them. I don't know much about land-based pollutants, but I understand emergency situations. But there are those who understand land-based pollutants. There are those who understand and know about biodiversity. Training programs can be organized to cover them as well. I don't think academics like me will have a special demand. If you invite us, we tell you about it. Sometimes they call from some NGOs and ask, "We are going to file such a lawsuit, is there anything missing in our file?" If there is something missing in terms of international environmental law and I know about it, I have it added. There are cases we have won like this. Even things like this happen. We add something to that file. The Ministry of Environment says in its defense that it is not true. We put the international document in the file, and the ministry learns about it. For example, Phaselis is on the list of 100 Historical Sites of Common Importance in the Mediterranean. When we presented this to the court, the Ministry of Environment said "we did not find such data in our records". So, we added the records of the United Nations Environment Program and it was proven.

When we talked about the Bucharest Regime and our state of ignorance, it reminded me that when the Black Sea coastal road was being built, Turkey had a very serious intervention in both the Black Sea and the coast. Was there no provision for this in the Bucharest Regime? Because the coastline changed. There is also the issue of HEPPs and environmental flow. Was the issue of environmental flow addressed not only for the river valley but also because it carries fresh water to the sea?

N. A.: But it's not just us, they all do it. Think of it like this, almost all of the countries other than us have the Mediterranean and Black Sea coasts. They have enormous tourism investments. Those are their warmest backyards. They have a much more serious tourism movement than us and yet they have very serious handicaps in terms of pollution. Maybe it happened before the Bucharest Regime was established, but let's take Chernobyl for example. Considering the effects of Chernobyl on the Black Sea marine environment, the dumping of used military ammunition into the Black Sea after the Second World War, mines, etc., it is seen that no one is free from sinfulness, no one is blameless. What surprises me the most about this is that no one has raised a voice. Of course, I do not mean only the leaders of the 6 countries. For example, the observer participants of the Black Sea Action Plan are Black Sea NGOs. They have a coalition and NGOs are accredited to attend these intergovernmental meetings. Does your association have a relationship with them, does it participate in these meetings? Or have you ever made a petition to the Coordination Center in Istanbul, saying "there are practices that are in violation of this Convention, warn the governments about this"? For example, we need to do these things.

In the Black Sea Conventions, as in all other international conventions, accredited NGOs attend the meetings as observers, and in the Black Sea, there was a very serious attempt to act as a coalition since the mid-80s. Later on, the Turkish wing weakened. I don't know how it is now.

I know that you learned to swim in İkizdere, which flows into the Black Sea. You also frequently emphasize that you are a native of the Black Sea who is a lover of the Mediterranean. From here we can move on to memories. Can you tell us

about the first memory of the Black Sea that comes to your mind when you close your eyes?

N. A.: I don't seem to have many memories of my childhood. I assume that I learned to swim in İközdere when my father was the government physician there, because there are photos of my father and us three children in swimsuits in the stream in İközdere. And what I learned from my sister and brother is that my father tried to teach us how to swim in that water. I think this memory happened when I was three years old. Then I remember that we moved directly from İközdere to Heybeliada. We possibly went by ship and that was probably the first time I saw the Black Sea, not counting the trip to Trabzon, Rize and İközdere. But when I think of the sea, I remember Marmara first, because I really learned to swim when we lived in Heybeliada. Of course, the fact that I suffer from solastalgia and go mad is partly because of this. They ruined Heybeliada first. My father was a tuberculosis doctor at the sanatorium. The sanatorium was destroyed. The island's forests were destroyed. The Marmara Sea was destroyed. The last time I went to İközdere, when I put my foot in the stream, the water didn't even reach my ankle. They destroyed İközdere. Now it is said that the rights of future generations are being violated, their future is being stolen. I say, my past is being stolen, my childhood, my memories are being stolen. This is something very destructive. This is the disease of solastalgia; being at home and missing home. Many places that I call home, where I grew up, where I lived are being stolen.

Then we went back to Trabzon. I went to primary school in Trabzon. I know that I swam in Ganita on the Black Sea. I know that I swam with my brother and his friends on an unbelievably beautiful sandy beach in Uzunkum, in front of one of the buildings in front of which the coastal road now runs. Ganita is inside Trabzon. There are still some people who swim there, but it has long since ceased to be a place where a primary school-aged girl can swim. I mean, I know that in the 1960s we swam in Ganita as a group of men and women. Even if it wasn't the first place I swam, Ganita was a place I swam in primary school. Especially in Uzunkum, I remember how the sand was all over me and how peaceful the beach was. Now there is a hotel there. From time to time, I go and look out the window and see the sea on the horizon. Because now there is a coastal road. When I tell people, they surprise, "Was there a big beach with sand here?"

When I go to the Black Sea now, I have nothing to do with the sea. I go straight from Trabzon airport to the village, to the mountain. We are from the mountain part of Trabzon; our village is in a high forest area. In good weather it is possible to see one end of the Black Sea from under the clouds, but when I sit in my sister's house in Trabzon and look at the Black Sea, it is sad to see the sea over a horrible building and empty. To see two or three fishermen passing by, or a ship passing seldomly... Whereas when I was going to primary school in Trabzon, my brother was studying boarding in Istanbul. One of the most exciting memories of my childhood was going to Trabzon harbor to wait for the Istanbul ship and being excited for my brother to get off the ship. Every time, my brother would say, "Let me show you the ship" and take us for a tour. Nowadays, children only see a cruise ship in the movie Titanic. However, it was a means of transportation and civilization where people could travel at very reasonable prices and eat good food. There was a different understanding of civilization on those ships that you cannot witness on a bus or an airplane.

If I ask you to list the environmental problems in the Eastern Black Sea region, which problems would you rank in the top three?

N. A.: None of the problems that NGOs in the Black Sea draw attention to are related to the sea. There is no NGO for the sea. It is a problem that there is no NGO struggling for the protection of the Black Sea marine environment. And whatever the first three problems in the Black Sea are, all social movements that do not relate them to the sea are incomplete. Of course, there is a great destruction on land with hydroelectric power plants, green roads, construction, thermal power plants, nuclear power plants. Some of these are even environmental/ecological genocide as a phenomenon. I hope that the legal equivalent of environmental/ecological genocide will soon be recognized by the international criminal court. But it seems very tragic to me that none of these are connected to the sea. For example, when opposing HEPPs, the connection with the sea is not established. In Akkuyu, for example, we see that Akkuyu's heating of the Mediterranean water and its possible impacts on the Mediterranean marine environment are loudly spoken about. In Sinop, we see the anti-nuclear movement raising this issue from

time to time. But there is a communication between environmental NGOs in other countries in the Mediterranean on this issue. The lack of such cooperation with NGOs in other coastal countries in the Black Sea regarding Sinop is a problem.

HEPPs are very important in the Black Sea marine environment, as you emphasized, in terms of reducing freshwater input and disrupting the ecological unity of coastal-sea integration. But the lack of connection to the sea is a bigger problem, so I cannot rank them in that order, because I am heartbroken with you as well. One of the reasons for my solastalgia is NGOs, NGOs that do not see the sea.

The marine ecosystem is constantly being destroyed by coastal fillings. Before the coastal road in the Black Sea, there was a Black Sea Coastal Integrated Management Plan. The problem here is that the scientific community, scientists conduct their own research, publish through their own channels and put their studies in their files. That study is not popularized. It does not reach people, NGOs and those working in different disciplines of the field as knowledge. Therefore, there is a disconnection. But this knowledge exists. It is even included in the Black Sea State of the Environment reports published periodically by the Black Sea Secretariat in Istanbul. Because as part of the Bucharest Convention and its Additional Protocols, countries submit their national implementation reports. The Secretariat synthesizes and publishes them. As an NGO, you even have the right to say that you want to be accredited and attend the meetings as an observer. Therefore, we need to know and use these.

Now that we have listed these problems. I am also wondering whether these problems have an equivalent in local, daily life. On the one hand, you have given an answer, actually, when I think about it. There is no reaction from NGOs, but since you don't live in the Eastern Black Sea region, what are the things you see and observe as a guest coming and going. What do you feel has changed regarding environmental problems? How do people conduct their daily lives?

N. A.: I don't know how to describe it, I don't know if it's a kind of hallucination, everyone is talking about something. For example, in all the surveys conducted,

there is a high rate of local awareness and sensitivity. There is even a high rate of people who say they would make a financial contribution to combat and eliminate this. But in practice, life continues with the same destructiveness towards ecosystems. This is a huge hypocrisy. Meanwhile, the lack of knowledge of local representatives of public administration also plays an important role in this. Municipalities, governorships, provincial directorates, etc. But here I want to refer to the sea again. In the Eastern Black Sea region, we have built a huge barrier between us and the sea. It seems to me that there is not much left that we know other than its fish. I mean, while that coastal road was being built, countless boats were left on land. Now imagine, in a region where people's relationship with the sea has been cut off by such a physical barrier, how realistic would it be to be sensitive, to be aware and to demand rights related to this? I don't know.

We all have a responsibility here, people like me as someone who is engaged in science and volunteers in NGOs, and you as an ecological association. But it's interesting, we've known each other for many years and this is the first time we are talking about the sea, right? Because we are not sea-people. Well, let's admit it, let's relax.

We are not.

N. A.: No, I mean we just get in and out of the water. I don't even get in the water in the Black Sea. I go up the mountain. We watch the fishermen. I ask if there is haddock on the fishing rod. We say, oh, the horizon and the sea have merged, how nice. We say the Black Sea is blue today. It ends with this.

Well, can you tell us about the most striking image or slogan of the environmental movement that you remember?

N. A.: I have been a member of Greenpeace International since I started my career in the bureaucracy. Now that you mentioned it, I tried to visualize it. Greenpeace's "No to Nuclear" slogans and stickers with "No" in the anti-nuclear movement come to my mind. And of course, "SOS Mediterranean", "SOS Black Sea" stickers from the

international arena come to mind. Another slogan I like is used not only for the environment but for everything. In fact, the first time I saw it used was at a rally about state terrorism against colored people. A slightly older woman with white hair was holding a banner: "I can't believe I'm still protesting this shit at this age." That's my favorite one too. And I can also say that about the environment, about the Black Sea.

People under the age of 20 who were born and raised in the Eastern Black Sea no longer have any memory of being able to put their feet in the sea after leaving home and crossing a small street. After a while, there will be people who do not know the times that Marmara was not a dead sea. Maybe after a while there will be people who do not remember or demand that women are human beings and have basic rights. This is a very sad and destructive regression.

Meanwhile the home is dying. Meanwhile the sea is dying. I hope my life is not enough to see this, but those who are still in their 20s will see that the Black Sea is an oxygen-free dead zone like Marmara. It is rapidly moving towards that. Let me try to explain it this way: fish is a creature that lives in water and drowns outside the water, right? Now it is drowning in the water. This is what is happening to the Marmara fish now and to the Black Sea fish in the future.

Is there anything you want to add?

N. A.: In truth, go to the sea. There is Black Sea Day. There is World Environment Day. There are many special days. Use them as an occasion. Make requests to the Provincial Directorates of Environment and Urbanization in your provinces, to the municipalities, to the Bucharest Secretariat in Istanbul to campaign together for the protection of the Black Sea marine environment. Because the sea provides nearly 70% of the oxygen we breathe. As Buket Uzuner says, "life began in water and when the water runs out, life will end". This is not a joke; it is not just the water we drink. The oceans and sea areas, which make up a large percentage of the planet, are rapidly acidifying and deoxygenating due to climate crisis, plastic and garbage pollution, etc. If it becomes deoxygenated, we will also become deoxygenated. Therefore, the death of Marmara is not just the death of a sea.

When the Black Sea starts to die, it is not only the Black Sea that starts to die.

We used to say that ecosystems could sustain themselves even if the human species disappeared. Now we know that they cannot, the limits of the planet are being exceeded!

The sea is a unity with its shore. If you fill the coast, you harm the sea. If you harm the sea, you harm the coast. Therefore, within this integrity, different demands and actions are needed. Currently, the most plastic pollution going into the Mediterranean Sea comes from Turkey. Plastic waste is considered hazardous waste according to international law. Turkey imports it. However, Turkey's environmental law prohibits the import of hazardous waste. Plastic is a hazardous waste according to the Basel Convention, but not only do we import it, but all United Nations reports on the Mediterranean Sea say that the biggest plastic waste pollution comes from Turkey. Now imagine that if other coastal countries sue Turkey in international courts, a fine will be paid from our national budget, which is made up of our collective taxes. So, you and I will pay that too. We are in such a vicious cycle.

Thank you very much that your association is interested in the sea and that you invited me. I hope that those who listen (read) us will listen (read) without getting bored and without thinking that I am pessimistic. Because I have been struggling for 35 years and I get angry because "I am still dealing with this shit", but of course I continue to struggle. And I will continue to do so if my life enables me.

Thank you very much. It was a great pleasure to host you at Koyu Yeşil. We live a unique life that intersects with other lives. It is these intersections that make this life meaningful. At the intersection with the sea, it is our primary responsibility to ensure that the fish can survive without drowning. Therefore, as an association on the coast of the Black Sea, we are at a place where we think we need to start seeing the Black Sea, not only seeing it, but also knowing it. Thank you for everything you have contributed to us and our audience. In fact, thank you very much for knowing the marine environment of the Black Sea very well, and for everything you do for the protection of the Black Sea and all the seas, including

the Mediterranean and Marmara Seas. Every time I listen to you, I am triggered as your student and listener by the questions you ask, and this triggering leads me to think what I have not thought. I am sure our listeners (readers) will feel the same way. Thank you very much.

Uğur Biryol ile Yeşil Yol ve Doğu Karadeniz’de

Vahşi Yayla Turizmi ve Alternatifleri

Bu bölümde¹ sevgili Uğur Biryol ile Doğu Karadeniz yaylaları, Yeşil Yol ve turizm üzerine söyleştik.

Yerelin hikayelerinin hem iyi bir anlatıcısı hem de yereli doğru anlatmayı dert edinen üretken bir gazeteci, araştırmacı yazar ve aynı zamanda turist rehberi olan Uğur Biryol ile Yeşil Yol’u merkeze alan bir söyleşi gerçekleştireceğiz.² Sevgili Uğur, hoş geldiniz.

Uğur Biryol: Hoş bulduk. Çok teşekkür ederim. Bu tip yayınlarda genellikle girizgâh kısımları beni biraz zorluyor. Kendimi çok iyi anlatmayı bilen bir insan değilim. Düzenlediğim turlarda insanlar benim kim olduğumu aslında son gün anlıyor. 1 hafta boyunca birlikte gezerken, ben Gaziantepliyim, turist rehberi olarak geldim yerleştim diye anlatıyorum. Son gün kitabevine girdiğimiz zaman Karadenizli olduğum anlaşılıyor. Karadeniz konusu bizler için bile aslında çok anlaşılabilir bir konu değilken dışarıdaki insanları yadırgamıyorum. Kültürü, sosyolojisi, sanatı, sporu ve daha birçok bağlamı ile çok katmanlı bir mesele Karadeniz. Keza

1 Bu bölüm 12 Kasım 2021’de yayınlanmıştır.

2 İleri okumalar için Uğur Biryol’un yayınlanmış eserleri arasında Gurbet Pastası Hemşinliler, Göç ve Pastacılık (2020, İletişim Yayınları: İstanbul, 7. Baskı), Kazım’ın Sevdası Kazimişi Oropa (2015, İletişim Yayınları: İstanbul), Karadeniz’in Kaybolan Kimliği (2014, İletişim Yayınları, İstanbul) ve Karardı Karadeniz (2012, İletişim Yayınları, İstanbul) bulunmaktadır.

Karadeniz'i yaşamak ve anlatmakta apayrı şeyler. 13 yıldır bu bölgede yaşıyorum ve aynı zamanda buralıyım. Okul, iş hayatı vb. süreçlerde de Karadeniz ile bağım hiç kopmadı.

Karadeniz çok müdahaleciliğin olduğu bir yer. Kitap, müzik, sinema filmi, dizi film gibi kültürel veya sanatsal bir üretim yaptığınızda çok fazla müdahale ile karşılaşıyorsunuz. Çünkü herkes Karadeniz'i ya çok biliyor ya da çok bildiğini iddia ediyor. Dolayısıyla da insanlar üretim yaparken sekteye uğruyor. Bu konu başlıklarından biri de ekoloji. Aslında Gola'nın da uzun yıllardır yapmış olduğu ve maalesef son yıllarda çeşitli sebeplerden dolayı yapılmayan Yeşil Yayla Festivali'nde, ki çok severim, tematik olarak doğayla insanın bütünleşmesinden kaynaklanan çok güzel yaşam formları öğretilmeye çalışıldı. Benim gönlümden geçen festivale imkanlar dahilinde milyonlarca insanın katılması idi. Çünkü gerçekten çok özel deneyimlerdi. Bugünden baktığımızda çağının çok ilerisinde hareketlerdi. Dolayısıyla da Gola'nın durduğu yeri, yapmış olduğu çalışmalarını çok önemsiyorum. İyi ki böyle bir hareket doğmuş Karadeniz'den. Temennim bu hareketlerin daha fazla olması, çoğalmasdır.

Sohbetimizin can yakıcı konusu ise Yeşil Yol. Yeşil Yol meselesi ile 2013 yılında, burada Çamlıhemşin'de muhtarlık yapan eski Zuğa muhtarı Abdurrahman Aydın'ın, o da Gola dostlarından, bana bir gün telefon açmasıyla karşılaştım. Abdurrahman "Çayeli Venekdere tarafıyla Bodol köyü arasında bir yol çalışması olduğunu, ama kendisinin bu çalışmayı pek anlamlandıramadığını" söyledi. O sırada Özcan Yüksek, o zaman Atlas dergisindeydi ve Selcen Küçüküstel buradaydı. Onlarla beraber atlayıp gittik ne yapıyor bu adamlar diye bakmaya. Bir anlamda yolu denetlemeye gittik. Sonra bu çalışmanın aslında Yeşil Yol çalışmasının başlangıcı olduğunu öğrendik.

Sonra Özcan bana bunu yazmalısın dedi. Ve sanırım resmi olarak ulusal basında Yeşil Yol'un ilk ne olduğuna ilişkin yazıyı ben yazmış oldum. İnternette çok fazla bilgi yoktu o sırada. Dönemin bakanlarından Faruk Özak'ın Yeşil Yol'un nasıl olabileceğine, tamamlanabileceğine dair bir takım temenniler ve açıklamaları vardı. Sonra nasıl yıkıcı bir proje olduğu yavaş yavaş gün yüzüne çıkmaya başladı. Proje Kaçkarlar Bölgesine gelip dayandığında artık bütün kamuoyu Yeşil Yol'un ne olduğunu öğrenmişti.

Yeşil Yol projesiyle ilgili “yaylalar birbirine bağlanacak” gibi sloganvari manşetler çıkmıştı. Peki gerçekten yaylalar birbirine bu şekilde bağlanabilir mi?

U. B.: Yaylalar zaten birbirine kalben bağlıydı. Bunun için ekstra bir yol çalışmasına hiç gerek yoktu. Hemşinlilerde de Lazlarda da yaylalar ve yayla kültürleri kendi yaşanmışlıkları üzerinden anlamlı ve değerli zaten. Bunun için ekstra bir çalışma yapmaya gerek yok. Eskiler çok güzel bir kültür bırakmışlar ve o kültürün devamı olarak bizim yapabileceğimiz, onun üzerine bir şey koyabilmeyi, yıkıcı bir şekilde tahrip etmek değildi. Bizim zaten karşı çıkış yaptığımız noktamız buydu. 150-200 yıl önce, belki çok daha evvelinden, kurulmuş, kadim halklardan kalmış olan yaylacılık kültürünü, birkaç tane kendini bilmez yüzünden yok edecek değildik. Buna imkân tanımayacaktık. Bunun için de bir mücadele vermeye çalıştık. Orada yapılan çalışma o zamanki imkansızlıkları düşündüğümüz zaman çok değerli, çok kıymetli hale geliyor. Sanatsal ve kültürel değeri de çok yüksekti. Zira sadece hayvancılık temelli bir yaylacılık değil de aynı zamanda bir sanat ve kültür üretimi olarak da yaylacılığa bakmak gerekir. Mesela mimariye baktığımızda coğrafyasına göre kesme taş evleri ya da o güzelim ahşap evleri görebilirsiniz. Kırsal mimari bize orada var olan kültürü gösterir. O kültürün de korunması gerekir. Oradaki floranın, canlı yaşamının bütünüyle korunması gerekir. Biz projeye bu temel üzerinden yaklaştık.

Yeşil Yol'un yaylaları birbirine bağlama çalışması olarak lanse edilmesinin en önemli sebeplerinden biri ulaşım. Karadeniz'de ulaşım önemli bir mevzudur ve evet, insanların yaylalarına ulaşması gerekir. Bana göre sözde “turizmi geliştirmek” adına yapılan bu projenin arka planında var olan “biz bu yaylaları birbirine bağlarsak önemli bir bir hamle yapmış oluruz” düşüncesiydi. Oysa temel olarak Kaçkarlar bölgesindeki yaylaların %80'ine, Kavrun Yaylası, Pokut Yaylası, Sal Yaylası, Elevit Yaylası gibi belli başlı yaylalara, zaten bir araç yolu yapılmıştı. Bütün bu yaylaları birbirine bağlamanın bir anlamı yok ki! Bir anlamda fantezi düzeyinde kalacak. Samsun'dan hangi maceraperest 4x4 dahi olsa dahi, aracıyla girip “ben bir gideyim Sarp'a kadar” diyebilir? Buranın Karadeniz olduğu gerçeğinin, coğrafyanın kendisinin göz önünde bulundurulmamış olduğu aşikâr. Çünkü burada insanların her koşulda mağduriyet yaşayabileceği gerçeği göz ardı edilmiş.

Bu durum bana refleksif olarak şunu gösteriyor; sahili dolduralım, Karadeniz Sahil Yolu'nu yapalım sonra 3-5'te bina konduralım ve bunun adı gelişim olsun görüşünün ne kadar yaygın olduğunu görüyorum. Yaylaların temel olarak böyle bir şeye ihtiyacı yoktu zaten. Eğer turizm bağlamında bir ilerlemeden bahsedeceksek önemli olan yaylaları orijinaliyle koruyup insanlara sunabilmektir. Bu kadar bütçeye Uludağ'da olduğu gibi teleferikler yapılabilirdi. Çok daha az hasarla tahribatın önüne geçilmiş olurdu. Çünkü burada ıskaladıkları temel bir şey var. Yaylalarda, büyük oranda üst kotta yani 2500 metre kotunda, alpin çayırlar var. Bu alpin çayırları böldüğünüz zaman, aşağıdaki orman tabakasını da öldürmüş oluyorsunuz. Çünkü o dağ silsilesi yukarıdan aşağıya bir beslenme zinciri içerisinde. Siz ekosistemin bir noktasını bozduğunuzda hem su kaynaklarını bozmuş hem de o beslenme zinciri içerisindeki orman örtüsüne giden hayat damarlarını kesmiş oluyorsunuz. Yeşil Yol ile tam olarak yaptıkları şey bu oldu. Sonra tıpkı Artvin'deki baraj inşaatları gibi gelişigüzel açılan bu yolların bir sonucu olarak iklimsel değişimler karşımıza çıktı.

Bir röportajınızda “mevcut bir yolun bakım ve onarımını yapmaktansa çok daha büyük bir harcama yaparak yeni bir yol açmayı deniyorlar” demiştiniz. Bu perspektiften bakınca aslında kamu kaynaklarının pervasızca kullanıldığını görüyoruz. Bunun biraz yeşil kapitalizm gibi, “washing green” minvalinde, başına yeşilin konulduğu sürdürülebilirlik iddiası taşıyan turizm adına yapıldığını görüyoruz. Bu bağlamda yol ve turizmi birleştirmek mümkün mü? Çünkü bu yol meselesinin bölgede hala bir karşılığı var. Peki turizm ile yolu yan yana getirdiğimizde de bölgede anlamlı bir karşılığı var mı?

U. B.: Zaten ismi çok komik. Yeşili yok eden bir projenin adına Yeşil Yol demek gerçekten çok ironik. Turizm bağlamında değerlendirildiğinde ön plana alınan ulaşımı kolaylaştırmak. Ulaşımı kolaylaştırdığınızda lojistiği de sağlamış oluyorsunuz. Yasadaki birtakım boşluklarla, bazı yapılaşmaların da önü açılmış oluyor. Aslında devlet burada yaşayan vatandaşlara tasarruf hakkı vermeden, bir şeyler yapma derdini güdüyor. Mesela Milli Parklar, Borçka Karagöl'de de, Ayder'de de gördüğümüz üzere, bir takım binalar, tesisler yapıyor ya da oturma grupları, piknik alanları vs. düzenliyor. Bunu yukarıdan aşağıya aynı şekilde

düşündüğünüzde, diyelim ki Milli Parklar çok popüler bir yaylada ya da bilinen bir güzergahta, bir dinlenme tesisi yapsın. Adı otel, pansiyon ya da misafırhane olabilir. Bu ve benzeri uygulamalar ile aslında buradaki insanları yaşam alanlarından biraz daha uzaklaştırmak ve hayvancılık ile uğraşmıyorlarsa, buradaki yaşantılarını devam ettirmeleri için geriye sebep bırakmamak maksadı da var.

Biz burada bu mücadeleyi verirken, insanlara temel olarak atadan kalan bu yerlerden sizi sürgün edebilirler, buradan ayırabilirler mesajını vermeye çalıştık. Çünkü bazen insanlar farkına varamayabiliyor ama, Fırtına Vadisi'nin santral döneminde de bölge halkının büyük bir bölümünün İspir'e yerleştirilmesi söz konusuydu. Bundan tam 20 sene önce bunu düşünmüş olan bir aklın 20 sene sonra, burada yaşayan insanları kendi yaşam alanlarından koparıp başka yerlere göndermek istemeyeceğinin bir garantisi yok. Nihayetinde %80'i, %90'ı Hazine'ye ait bir yerden bahsediyoruz. Böyle bir tablo ortaya çıkınca, mücadele ettiğimiz alanın ne kadar zorlu bir alan olduğunu bir kez daha anlamış olduk.

İşin içerisinde siyaset gibi başka bir sürü başlık daha var. Ve bu da bir anlamda insanları, mücadeleyi bölüştürüyor, ayrıştırıyor. Siz her ne kadar toprak koruma temelli hareket ediyor olsanız bile, insanlar sizi başka bir siyasete ait olarak gördükleri için size farklı yaklaşıyorlar. O anda bölge insanı olmuyorsunuz da dışarıdan gelmiş bir insan gibi algılanıyor ve bu doğrultuda tepki görüyorsunuz. Kavrun Yaylası'nda yaptığımız eylemlerde yayladaki insanlar "gidin, kendi yerinizle uğraşın" ya da "buraya gelmeyin" gibi şeyler söylediler. O insanlar da sonradan anladılar tahribatın nedenli büyük olduğunu. Koskoca bir yol yapıldı, koca koca kayalar yuvarlandı. Belirli bir aşamaya kadar insanları korumakta bile zorluklar çektik. Ama sonra kamuoyu desteği ile bu biraz kırılmaya başladı.

Burayı biraz daha açalım istiyorum. Kent merkezlerinde gördüğümüz kentsel dönüşüm sonrasında, orada yaşayanların daha çepere itilmesiyle yaşanan sınıfsal sirkülasyonun yol açtığı o değişimi sanırım Doğu Karadeniz yaylalarında da göreceğiz gibi. Bir diğer açıdan ise bölge insanının Yeşil Yol projesi ile karşılaştığı ilk anda ortaya çıkan protestoların oluşumu ve karşılaştığı tepkiler çok önemli. Bu hususlardan biraz daha bahsedebilir misiniz?

U. B.: Şu anda mesela, Ayder mevkiinde TOKİ'nin çalışma yaptığını herkes biliyor. TOKİ bu iktidar eliyle sürdürülen, inşaatçı kısmın son 15-20 yıldaki baş neferlerinden biri. TOKİ'nin yaptığı konutlar ya da oluşumların hepsinde kentsel dönüşüm ibaresi var. Fakat Ayder bir kent değil! Ayder, çok eskilerin, çok eski bir mezarası. Yani turizm merkezi ilan edilmeden önce de bölge insanı için aslında çok önemli yere sahip. Ayder'de zamanında buğday ve arpa ekilirdi. Fakat Ayder 93'ten itibaren, Anavatan döneminde, değişim geçirmeye başladı. Yolu asfaltlandı, binalaştı, yapılaştı vs. Ve şimdi Ayder'e TOKİ'nin giriyor olması bana çok dokundu. Yani böyle bir yeri, bu şekilde kaybetmemeliydik. Ama bu da tabii o Yeşil Yol furyasının bize attığı son kazıklardan biri. Oradaki yapılaşmaya baktığımız zaman ne Ayder'le ne yerel mimariyle hiçbir alakası olmayan üç katlı tuhaf binalar görüyoruz. Zaten yapılan çalışmanın kamu faydasına olmadığını da kaplıca binasına ilk girdiklerinde anlamıştık. Kaplıca binasıyla başladılar yıkıma. Bütün bunları göz önünde bulundurduğumuz zaman Yeşil Yol döneminde verilen mücadelede insanların kendi topraklarında geçmişleriyle veya gelecekleriyle kurmuş oldukları ilişki bağlamında, seslerini yükseltmeleri bizim için çok önemliydi. Ama o şu siyasete inanmış, ama bu siyasete inanmış beni hiç ilgilendirmiyor. Orada bizim düşündüğümüz şey insanlar kendileri için seslerini çıkarmasıydı. Biz istedik diye değil. Biz onları yönlendiriyoruz ya da işte onlara bilgi veriyoruz diye değil, gerçekten canlarının yandığını düşündükleri için seslerini çıkarmaları önemliydi. Bunu istiyorduk. Bizler mesela şehir hayatını da bilen ve oralarda da yaşayabilen insanlarız. Ama burada sürekli yaşayan insanların böyle bir şansı yok. Bu toprağı kaybettikten sonra başka bir yerde yaşama tutunma şansları yok. Dolayısıyla da yerelli bu anlamda yakalamak ve onların bir şeyler söylemelerini sağlamak çok önemliydi. Bence bu kendiliğinden oluştu. Yani insanlar gördüler aslında Yeşil Yol'un ne kadar tahrip edici, yıkıcı olduğunu. 2000 metreye çıkana kadar dozerlerle vs. o mücadele verilirken, o yol kapandığı zaman Elevit Yaylası'ndan imece usulüyle o taşları dizip Samistal Yaylasına ulaşıp insanların o direnişte yer almaları tamamen bu inanmışlığın sonucuydu. Türkiye'de örneği pek azdır. O gün gerçekten mucize gibi bir şey oldu. O dayanışma ile, o ruhla insanlar o engeli aştılar ve Samistal Yaylası'na ulaştılar. Ve sonra sembolleşen Havva Ananın yani Rabia Ananın konuşması dillere pelesenk oldu. Hatta ertesi gün CNN Türk'e canlı yayına bağlanan bir iktisat profesörünün "biz yıllarca devleti anlatmaya çalıştık ama Havva Ana iki dakikada özetledi" demesi çok güzeldi. Bu yorum bize de çok büyük bir gurur ve mutluluk verdi.

Sahiden de ikonik bir imge oldu Rabia Ana. Peki Rabia Ana'dan devam edersek kadınların Yeşil Yol karşıtı direnişteki rolünden biraz bize bahsedebilir misin? Tabii bir erkeğe kadının konumlanışını sormakta hoş değil aslında ama konuya değinmeden geçmek istemiyorum.

U. B.: Kadınların oldukça başat bir rolleri var. Örnek oldular ve Doğu Karadeniz'deki kadınların taşıyıcı kültürel fonksiyonu iyice ortaya çıkmış oldu. Zaten hep böyleydi. Kadınların Karadeniz'de ne kadar başat rolde olduklarını Karadeniz'in içinden olanlar biliyordu. Çünkü hepimiz evlerimizde, geniş aile yapısı içerisinde o insanlarla birlikte büyüdük; onlar tarafından büyütüldük. Büyüklerimiz, babalarımız, dedelerimiz gurbete gittiklerinde kadınlar evde kalırlar ve toprakla, evle, çocuklarla ilgilenirler dolayısıyla söz sahibi olurlardı. Bölgenin kadınlar üzerinde böyle bir etkisi var. Dolayısıyla da kadınlar hep ön plandaydı. Onlar daha çok seslerini çıkardılar. Onlar daha çok itiraz ettiler. Onlar daha çok uğraştılar. Gencinden yaşlısına varana kadar isyanın çok güzel bir sesi oldular. Eğer onlar böyle bir katılım göstermeseydi, mücadele gerçekten eksik kalırdı. Santral döneminde de benzer bir şey vardı. 1998 yılında hidroelektrik santrali temeli atılırken, bütün yapmış olduğumuz eylemlerde biz aslında kadınların arkasına saklandık. Yani kadınlar bizi temsil ettiler. Onlar protesto ettiler, biz onlara uyduk diyebilirim. Güçlü oldukları ve ön planda olmayı da sevdiikleri için hareketinde temsilcileri oluyorlar. Fark etmişsinizdir, Rabia Ana'nın arkasında bir kitle vardı ama orada Rabia Ana'dan başka kimse konuşmuyordu. Konuşamaz da zaten, öyle bir şansları yoktu. O da kurgusal ya da seçilmiş bir şey değil. O kadının kendi hissiyatı ve isyanıydı. O anda birilerinin o ortamı çekmesi tesadüftü.

Şanslı bir tesadüf olmuş. Peki bugün Yeşil Yol ne aşamada? DOKAP, raporlarında ya da 2023 için hazırladıkları Türkiye'ye Turizm Stratejisi belgesinde Yeşil Yol'u yayla koridoru olarak tanımlamış. Bir sürü tanım, bir sürü isimlendirme var ve hukuk süreci de tıkanmış gibi görünüyor. En genel anlamda süreç nasıl devam ediyor?

U. B.: Açıkçası hukuksal olarak bir beklentim yok. Evet mutlaka hukuki mücadele de verilmeliydi, dava açılmalıydı fakat Türkiye'deki birçok ekolojik meselede yürütmeyi durdurma kararları çıkmasına rağmen bu projeler devam ettiriliyor.

Cerattepe'den Kaz Dağları'na kadar olan skalada bunu görebiliyoruz. Şu anda herhangi bir yol çalışması olduğunu düşünmüyorum. Geçen sene de yoktu. Buradaki etap Avusor Yaylası-Huser Yaylası arası. En çok patlak veren nokta yukarı Kavrun ile Samistal Yaylası arasında yapılan yoldu. Onlar tamamlandıktan sonra ilaveten bir yol çalışması yapılmadı. Ama bu söylediğim Kaçkarlar Bölgesi için geçerli. Bu arada Altı Parmak tarafında kalan işte Laz yaylalarının bir kısmına da bu yol çalışmaları yapıldı. Diğer bölgeleri bilemiyorum tabii. Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon ve Artvin'in tamamlanmayan bir etabı var mı ya da 2019'dan sonra ilaveler oldu mu, olmadı mı bilmiyorum.

Bence bir noktada iş inatlaşmaya da bindi. Bizim tek derdimiz Samistal ve Kavrun arasındaki yolun yapılmaması üzerine değildi. Bütünüyle yolun yapılmaması gerekiyordu. Çünkü mesela Avusor Yaylasının, Huser Yaylasının bir yolu vardı zaten. Eğer insanlar gerçekten bir yere ulaşmak istiyorlarsa, bununla ilgili bir altyapı çalışması oluşturup insanların yaylalara ulaşmasını sağlayabilirdiniz. Mesela Huser'in yolunu iyileştirebilmek mümkündü. Ama iki yaylayı birbirine bağlamak, o ekosistemi ve dengeyi bozmaktadır. Mesela Avusor Yaylası da, Huser Yaylası da 10 yıl öncesine kadar kendi halinde yaylalardı. Şimdi iki yayla arasında bağlantı yolu yapınca programlara dahil oldular. Gelen turist Avusor'a gidiyor oradan Büyük Göle çıkıyor, gölden dönüşte tesislerde yemek yiyor, çay içiyor ve oradan gün batımını izlemek için Huser yaylasına geçiyor. Lükse bakar mısınız? Bunu Yeşil Yol sayesinde kazanmış oldu insanlar. Ama ben bir turizmci olarak bundan yana değilim. Eğer insanlar gerçekten bir bölgeyi dolaşmak istiyorlarsa maddi anlamda değil sadece manevi olarak bunun bedelini ödemek durumundalar. Yani Avusor Yaylası sadece Büyük Göl'e çıkılıp dönüşte çay içilebilecek bir güzergâh değil. Avusor Yaylası koskoca bir kültürün izlerini taşıyan son derece önemli bir yayla. Hakeza Huser Yaylası da, diğerleri de öyle. Bütün bu yerlerin hakkını vererek dolaşmak gerekiyor. Bu yerler yolla kolaylaştırılmış, içi boşaltılmış, sosyal medyaya sunulmaya hazır yaylalar ve kültürler olmamalı. Biz sonuçta Instagram turu yapmıyoruz. Evet Instagram'da ya da diğer sosyal medya mecralarında gezdiğimiz, gördüğümüz yerleri paylaşıyoruz ama onun da bir disiplini var. Nitekim benim gönlümden geçen turizmde mesela bir insanla tanışabilirsin, dünyanın değişebilir. Yani dışarıdan gelen insanlarla, yerli insanların tanışmasını, yerli insanların onlara belki bir Lazca kelime öğretmesini, Hemşin kimliğinin ne olduğuna dair

bilgi vermesini sağlamak. Bu daha anlamlı, geldiklerinin hakkını vermiş olurlar. Yoksa sosyal medyaya yönelik “buranın şurası güzel, şuranın kahvesi güzel, yemeği güzel” turuyla Karadeniz öğrenilmiyor. Böyle gezilmez. Bu yol çalışmalarını da maalesef turizmin kültürel aksını sekteye uğratıyor. Yani Avusor’da ya da Huser’de daha fazla ve iyi vakit geçirebilecek insan, sıkıştırılmış bir programa dahil edilip lahana çorbasına döndürülüyor. Aynı gün içerisinde 4 yayla gezilmez. Bu insanın tabiatına aykırı. Şöyle söyleyelim; aynı gün içerisinde 4 tane yayla gezilmemeli.

İnsanlara opsiyonel olarak bir günde 4 yayla sunarsan insanlar sadece bir günlüğüne gelir ama 4 günde 4 Yayla sunarsan, o zaman gelen insan daha çok kalır bölgede ve kültürü daha iyi tanıma şansına sahip olur. O zaman da insanların gerçekten Karadeniz’i gezdim, anlamaya çalıştım deme şansları olur.

Gola özelinde sıklıkla tartışılan bir konu bu. Gola’nın içinden çıkıp bir sosyal girişim olarak Gola’ya katkı sunmayı tahayyül eden Goluri var. Ve yavaş, yerel aktörlerle, yerinde turizm yapma mottosu ile hareket ediyor. Oysa bölgede yaygınlaşmış olan koştur koştur yapılan turizm, yayla kültürünün tam zıttı. Yaylaya gelmiş olmuyor o zaman insanlar. Yaptıkları şey Instagram için fotoğraf çekilip yollarına devam etmek. Oysa yaylanın meşakkatli bir yolu var ve yaylaya varmak için duraklarla ilerlenen güzergahı kat etmek gerekir. Yolculuk yolun kendisi idi geçmişte, vardığın nokta değil. Yeşil Yol meselesi içinde de bu önemli bir nüans galiba. Çünkü yaylalarda artık trafik var. Önemli günler ve haftalar diyebileceğimiz bayramlarda, tatillerde yaylalara yöre insanı olarak yolumuz düşmesin istiyoruz. Zira Ayder’de trafiğe takılmamız çok olası böyle günlerde.

U. B.: Sadece Ayder’de değil üstelik. Zil Kale’de, Palovit Şelalesi’nde, Çinçiva Köyü’nde, Pokut ve Sal yaylalarında, Gito ve Badara yaylalarında, Çat ve Elevit tarafında trafiğe takılmanız olası. Bunu söylemek gerçekten üzücü. Büyük şehirlerden gelmiş olan insanlarla yolculuk ederken, 45 dakika bir vadiden çıkamıyor olma trajik. O anlamda Goluri’nin ve muadili iş yapmaya çalışan insanların da burada önemli görevleri var. Ama tabii büyük zorluklar da var. Çünkü maalesef genel olarak meyil popüler olandan yana. İnsanla bağlamdan kopuk yaşıyor ve bizim olağanüstü çaba sarf ettiğimiz, üzerine titredığımız bir konuda yapılan işi anlamamaları üzücü. Butik işleri yapmaya çalışan insanlar

olarak defalarca kendimizi anlatmak durumunda kalıyoruz. Oysa ancak bu bölgeye gelip, bizlerle dolaşan insanlar net olarak idrak edebiliyor aradaki farkı. Refika'larla, Goluri ile dolaşan insanlar Arhavi'nin bir köyünde armuttan pekmez ya da termoni yapımını gördüğü zaman Karadeniz'e geldiğini anlayabilir çünkü, başka türlü anlayamaz.

Podcast bölümlerini birbirine bağlayan ana meselemiz ve bir soru setimiz var. Doğu Karadeniz özelinde senden çevre sorunlarını sıralamanı istesem ilk üç sıraya hangileri girer?

U. B.: Birinci sırada başlı başına büyük bir skandal olan çöp sorunu var. Yakın zamanda Sürmene'de Gökçe Erhan'ın başına maalesef talihsiz bir olay³ geldi. Onun dikkat çekmeye çalıştığı kafes balıkçılığı meselesi var. Bence o da konu başlığı altında değerlendirilmeli. İkinci sıraya HES'leri koyuyorum. HES projeleri tamamen vadileri tahrip etme üstüne kurulu.

"HES'lerle barajları karıştırmayın, doğaya çok zarar vermiyor" propagandasının nasıl yıkıldığını Kastamonu Bozkut'taki sel felaketinden sonra gördük. HES'lerin aslında ne kadar tahribata yol açtığını insanlar biraz daha anlamış gibiler. Üçüncü sıraya da yolları koyacağım. Yeşil Yol dahil olmak üzere gelişigüzel açılan, plansız, etütsüz yapılan yollar bir çevre sorunudur. Bu üçünün Karadeniz üzerinde çok ciddi tahribat yarattığını düşünüyorum. Ve bütün bunların arka planında Karadeniz dağlarında, Cerattepe'de olduğu gibi, altın madeni gibi madenlerin çıkarılmak istenmesi var.

Karadeniz ile ilgili son 30 yıldır çok ciddi bir kıyım söz konusu: Sahil yolu, barajlar HES inşaatları, Yeşil Yol, altın madenciliği, çöp sorunu, kafes balıkçılığı, trolle avlanma vs... Bütün bunlar insanlar tarafından çokça dile getirilip, eylemlere konu olmaktadır. Bu uğurda hayatını kaybeden insanlar da oldu. Cihan Eren'i analım sevgiyle, Kazım'ı analım sevgiyle. Tabii bu konu hem birçok insanın, hem de Gola gibi bir çok derneğin ve oluşumun gündeminde vardı ve yıllarca konuşuldu. Ama bizim sadece kendi başımıza mücadele vermemizin çok fazla bir

3 Ressam ve çevre aktivisti Gökçe Erhan'ın evi 23 Ekim 2021'de yangın çıktı ve ev kullanılmaz hale geldi.

anlam ifade etmediğini düşünüyorum. Belki birey olarak bize huzur verebilir ama baktığımızda Karadenizliler aslında kendi bölgelerine çok büyük kötülükler yaptı. Dışarıdan gelen insan bu kötülüğü yapmıyor buraya. Bu binaları, inşaatları, yolları Karadenizli kendi talep ediyor, kendi onaylıyor, kendi uyguluyor. Dolayısıyla da ortaya böyle bir tablo çıktı. 100 yıl önce yapılmış mimarisi çok güzel olan bir konağın yanına, ucube binalar dikmeyi marifet sayıyorlar. Ben ona da kahroluyorum. Bu kötü binalaşma kültürün kendisine de sirayet ediyor. Yeme içmeden giyime kadar her şeyi çok etkiliyor bu durum. Yani bir insan eğer bir konakta ya da eski bir ahşap evde yaşıyorsa ona göre kendini donatıyor ve bir yaşam tarzı benimsiyor. Ama bir apartmanda ya da briketten, kiremitten yapılmış ucube bir evde yaşıyor ve bunu kendine hak görüyorsa da ona göre kendini ifade ediyor. Bana göre bütün bunlar birbirleriyle çok bağlantılı. Bu anlamda ilk üçü belirlemek zor gerçekten. Ve tabii taş ocakları da var. Son örneğini İkizdere'de gördüğümüz taş ocakları, önce sahil yolu sonra havalimanı gibi dolgu alanı inşaatları için malzeme çıkartılan türünün kötü örnekleridir. Mesela Haçapit'i delik deşik ettiler taş ocakları ile binlerce ton malzeme taşıdı. Bunları söylediğiniz zaman başka türlü düşünen insanlar tarafından hedef tahtasına konuyor, eleştiriliyorsunuz. Oysa bütün bunlar doğanın koşulsuz korunmasına yönelik. Biz bunları savunuyoruz. Ama maalesef tablo çok parlak değil.

Doğaya bütünlükçü bakmak gittikçe zorlaşıyor. Bu sorunları birlikte düşündüğümüzde sence bölge insanının gündelik hayatında değişiklik yaşandı mı?

U. B.: Gündelik hayatta belki çok radikal değişiklikler olmadı ama, en azından ekoloji diye bir gündem başlığı oluştu. İnsanların kendi yaşam alanlarında mücadele etmeleri gerektiğini öğrendiklerini düşünüyorum. Bence Fındıklı'da, Arhavi'de, Hopa'da, Cerattepe'de, Fırtına vadisinde verilmiş olan mücadelelerle insanların mücadele etme pratiği gelişti. İlham verici bir etkileşime sebep oldu. Çünkü 20 yıl önceki tabloda böyle bir etkileşim yoktu. Mesela biz Fırtına Vadisi'nde santral mücadelesi verirken bölgedeki halklardan, komşulardan çok az destek alabilmıştık. Kısmen Pazar'dan, kısmen Ardeşen'den belki biraz Fındıklı'dan destek gelmişti. Asıl destek daha çok dışarıdan gelenlerden sağlanmıştı. Samsun'dan, Trabzon'dan, İstanbul'dan, Ankara'dan gelenler o anlamda daha fazlaydı. Çünkü

o zamanlar Türkiye gündeminde Bergama gibi ekolojik meseleler vardı. Ama bugün, bu anlamda Karadeniz daha iyi organize olabiliyor. Bu ithal bir eylemsellik de değil. %100 yerli bir eylemsellik. Yani İkizdere’de direnen halk, yörenin kendi halkı. Başka bir yerden gelmemiş. Bu gelişmeyi olumlu buluyorum.

Gündelik hayat pratiğinde nasıl bir karşılığı var diye sorarsan kısmen de olsa bir şeylerin artık daha çok düşünüldüğünü söyleyebilirim. Mesela çöp sorunu dert ediliyor artık. Ya da “biz şu vadiye gittik, orada HES yapıldığını gördük. Çok kötü olmuş, iyi ki burada yapılmamış” olumlamaları ile karşılaşıyoruz. Bu çok radikal bir dönüşüm değil ama yine de resmi ya da gayri resmi bir sivil toplumculuğa ön açması bakımından kıymetli. İnisiyatifler kuruldu, toplantılar yapıldı, başka bölgelerle bir etkileşim sağlandı. Hopa’daki arkadaşlarla Senoz’daki arkadaşlar birbirini tanımış oldular, diyaloga girdiler.

Memleketteki bütün habitata ait olan alanlar çok önemli. Korumayı önemsiyoruz. İnsanların bu anlamda birbirleriyle diyalog halinde olması dayanışması da çok önemli. Bana göre son 20 yılın en büyük yansımalarından biri bu. Ben de mesela arkadaşlarımla sahildeki ve başka bölgelerdeki eylem alanlarına gittim. Onlar da buraya geldiler. Bu da çok güzel bir şey. Ancak bu şekilde birbirimizle dayanışırsak, birbirimizi desteklersek bazı şeylerin önüne geçebiliriz. Sesimizi daha iyi duyurabiliriz diye düşünüyorum.

Bir hayat yaşıyoruz, başka hayatlarla kesişen. Tam da bu aşlında kesişimler meselesi. Kesiştikçe büyüyoruz ve bütünüün parçası olduğumuzu anlıyoruz. Bütünüün parçası olmak sadece benim yaşadığım, beni ilgilendiren, bana ait olanla ilgili değil. Kesişebileceğimiz her şeyle ilgili. Ve kesiştikçe cebimizdeki tohumları başka yollara götürüyoruz ve başka diyarlardan gelen tohumları kendi yolculuğumuzun içine katıyoruz. Bu aktardıkların benim zihnimi açtı. Teşekkür ederim. Son soruya geldik. Protestolardan ve çevre hareketlerinden bahsedince aklımıza bazı çevre hareketleri, imgeleri geliyor. Senin aklında kalan en çarpıcı çevre hareketi imgesinden ve/veya sloganından bize bahsedebilir misin?

U. B.: Sloganlardan öte, bence hareketin ve eylemin kendisini anlamlı gösteren şeyler vardı. Mesela onlardan biri, tam benim vadiye dönme kararı almamın

arifesinde, Ankara'da yapılan "Büyük Anadolu Yürüyüşü"ydü. Orada memleketin dört bir tarafından gelen çok sayıda bileşen vardı. Orada çok güzel bir mesaj verildi: "senin derdin benim derdimdir." Son 30 yılı da düşünürsek mesela, Bergama hareketi de çok anlamlı ve çok güzeldi. Moğollar'ın yapmış olduğu "ölüler altın takar mı?" şarkısı mesela unutulmazlardan biri. Fırtına'daki santral mücadelesi çok önemli köşe taşlarından biriydi. Cerattepe, İkizdere unutulmazlardandı. Aslında bakarsan benim için bütün verilen mücadeleler 5 kişi de olsa, 3 kişi de olsa; sloganlı da olsa, slogsansız da olsa; eğer bir insan, bir ağaç, bir taş, bir kuş için mücadele ediliyor, direniliyorsa bu benim için çok önemli. Dolayısıyla o önemli, bu önemsiz olarak birbirinden ayırt edemeyiz.

Hepsi çok kıymetli, sloganlara sığdıramayacak kadar kıymetli. Bu mücadeleyi veren bütün insanlara ve bu uğurda hayatını kaybetmiş olan insanlarımıza selam olsun. Verilmiş mücadeleler var.

İlmek ilmek örülmüş bir mücadele ağı bu. Peki eklemek istediğin bir şey var mı?

U. B.: 5-6 yıldır Karadeniz kültür ve sanat çalışmaları adına biraz ivme kaybetti. Maalesef insanlar birbirlerinden çok ayrıştılar ve uzaklaştılar Eskiden biraz daha dayanışmayla sürdürülen konserler, müzik çalışmaları, kolektif kitap çalışmaları, sinema filmleri vardı. Bunlardan uzaklaştık ve ayrıştık. Yeniden insanların bir araya gelmesini sağlayacak kültür sanat faaliyetlerine, festivallere, kitap fuarı gibi etkinlikleri ihtiyaç var. Karadeniz'de bu çok önemli bir şey. Hala derli toplu bir envanter çalışmamız yok bu konuda. Herkes bir şeyler yapıyor kendi alanında, ama bu enerjiyi bir türlü hem Karadeniz'de yaşayan halklara hem Türkiye'deki kamuoyuna yeterince anlattığımızı düşünmüyorum.

Bir yerlerde bir şeyler eksik kalıyor. İnsanların birbirinden uzaklığından da kaynaklanan, araya giren küskünlükler, dargınlıklar üzücü. Oysa paylaşılmayacak bir şey yok hayatta. İyilikle ve güzellikle sürdürülebilirse, insanlar birbirlerine destek olursa çok daha iyi şeyler yapabiliriz diye düşünüyorum. Karadeniz için bu özellikle kültür sanat insanların çalışmalarıyla paralel gidecek bir şey. Çünkü o insanlardan ilham alınarak ancak doğru şeyler anlatılabilir. Bizim yaptığımız turizme de sirayet eden, gündelik hayatta karşılık bulan ve kolektif çalışmalarla

güçlenebilecek bir şey bu. Mesela o anlamda Yeşil Yayla Festivali çok önemliydi. Çok sayıda insanı, bileşeni bir araya getiren, kültürün ve sanatın birçok alanında da güzel örnekler sunan bir çalışmaydı. Özlediğimiz çalışmalardan biri bu. İyi bir saha pratiği idi. Onun gibi çalışmaların devam ettirilmesini temenni ediyorum.

Bölgede kolektif üretim çok kıymetli ve bunu yapabilmek de çok zorlu. Ama geçmişte bir kez yapılmış. Bir anlamda yine yapılabilir demektir bu. Sevgili Uğur Biryol ile Koyu Yeşil'in bu bölümünde Doğu Karadeniz'e dair yaptığımız sohbet, Yeşil Yol ile başladı, turizmin handikaplarına da odaklanan bir izlekte devam etti. Vakit ayırdığın için çok teşekkür ediyorum. Gerek yazdıkların gerekse de karşı tarafın neyi nasıl alımlayacağını da düşünerek incele yapmış olduğun besleyici paylaşımların için tekrar teşekkür ediyorum.

With Uğur Biryol: The Green Road, Wild Plateau Tourism, and Alternatives in the Eastern Black Sea Region

In this episode¹, we had a conversation with the dear Uğur Biryol about the highlands of the Eastern Black Sea, the Green Road, and tourism.

We will conduct an interview focusing on the Green Road with Uğur Biryol, who is both a great storyteller of local narratives and a productive journalist, researcher, writer committed to accurately portraying the local context, and also a tour guide.² Dear Uğur, welcome!

Uğur Biryol: Welcome. Thank you very much. Usually, the introductory parts of such broadcasts are a bit difficult for me. I am not a person who knows how to explain himself very well. In the tours I organize, people actually understand who I am on the last day. When we travel together for 1 week, I explain that I am from Gaziantep, I came here as a tourist guide and settled down. On the last day, when we enter the bookstore, it is understood that I am from the Black Sea. While the Black Sea is not a very comprehensible subject even for us, I do not find it strange for people outside. The Black Sea is a multi-layered issue with its culture, sociology,

1 This episode was podcasted on November, 12 2021.

2 For further reading, Uğur Biryol's published works include *Gurbet Pastası Hemşinliler, Göç ve Pastacılık* (2020, İletişim Publishing: İstanbul, 7th edition), *Kazım'ın Sevdası Kazimişi Oropa* (2015, İletişim Publishing: İstanbul), *Karadeniz'in Kaybolan Kimliği* (2014, İletişim Publishing, İstanbul) and *Karardı Karadeniz* (2012, İletişim Publishing, İstanbul).

art, sports and many other contexts. Likewise, living and describing the Black Sea are two different things. I have been living in this region for 13 years and I am also from here. I have never lost touch with the Black Sea region during school, work life, etc.

The Black Sea is a very interventionist place. When you make a cultural or artistic production such as a book, music, movie, TV series, you encounter a lot of interference. Because everyone either knows a lot about the Black Sea or claims to know a lot. Therefore, people are interrupted while producing. One of these topics is also ecology. In fact, in the Green Plateau Festival, which *Gola* has been organizing for many years and unfortunately has not been organized in recent years due to various reasons, and which I like very much, it was tried to teach very beautiful life forms resulting from the integration of nature and human beings thematically. My wish was for millions of people to participate in the festival as much as possible. Because they were really very special experiences. When we look at them today, they were ahead of their time. Therefore, I attach great importance to where *Gola* stands and the work it has done. I am glad that such a movement was born in the Black Sea region. I hope that there will be more of these movements, that they will multiply.

The hot topic of our conversation is the Green Road. I came across the Green Road issue in 2013 when I received a phone call from Abdurrahman Aydın, the former headman of Zuğa in Çamlıhemşin, who is also a friend of *Gola*. Abdurrahman told me that “there was a road project between Venekdere in Çayeli and Bodol village, but he could not make sense of it”. At that time Özcan Yüksek was at *Atlas* magazine and Selcen Küçüküstel was here. We went with them to see what these people were doing. We went to inspect the road in a sense. Then we learned that this work was actually the beginning of the Green Road.

Then Özcan told me that I should write about it. And I think I officially wrote the first article about the Green Road in the national press. There wasn't much information on the internet at that time. Faruk Özak, one of the ministers at the time, had some wishes and statements about how the Green Road could be possible, how it could be completed. Then it slowly started to come to light what a destructive project it was. By the time the project came to the Kaçkar region, the whole public had learned what the Green Road was.

There were slogan-like headlines about the Green Road project such as “the plateaus will be connected”. But can the plateaus really be connected to each other in this way?

U. B.: The plateaus were already connected to each other by heart. There was no need for any extra road work for this. Highlands and highland cultures are already meaningful and valuable for both Hamsheni and Laz people through their own experiences. There is no need to do any extra work for this. The ancients left a very beautiful culture and what we could do as the continuation of that culture was to put something on it, not to devastate it in a destructive way. This was already our point of opposition. We were not going to destroy the transhumance culture, which was established 150-200 years ago, maybe much earlier, inherited from ancient peoples, because of a few ignorant people. We were not going to allow this to happen. We tried to wage a struggle for this. The work done there becomes very valuable, very precious when we consider the impossibilities of that time. Its artistic and cultural value was also very high. Because it is necessary to look at transhumance not only as a practice based on animal husbandry, but also as an artistic and cultural production. For example, when we look at the architecture, we can see cut stone houses or beautiful wooden houses depending on the geography. Rural architecture shows us the culture that exists there. That culture must also be preserved. The flora and living life there must be protected in its entirety. We approached the project on this basis.

One of the most important reasons why the Green Road is touted as an effort to connect the plateaus is transportation. Transportation is an important issue in the Black Sea region and yes, people need to reach their plateaus. In my opinion, the idea behind this project, which was supposedly carried out to “develop tourism”, was that “if we connect these plateaus to each other, we will have made an important move”. However, a vehicle road had already been built to 80% of the plateaus in the Kaçkars region, such as Kavrun Plateau, Pokut Plateau, Sal Plateau, Elevit Plateau. There is no point in connecting all these plateaus! In a sense, it will remain at the level of fantasy. Which adventurer from Samsun, even if he/she has a 4x4, can enter with his/her vehicle and say “let me go all the way to Sarp”? It is obvious that the fact that this is the Black Sea and the geography itself has not been taken into consideration. Because the fact that people here can be victimized under any circumstances has been ignored.

This reflexively shows me how widespread the view is that we should fill the coast, build the Black Sea Coastal Road, then put up 3-5 buildings and call it development. The plateaus basically didn't need such a thing anyway. If we are to talk about progress in terms of tourism, the important thing is to preserve the plateaus in their original form and present them to people. With such a budget, cable cars could have been built as in Uludağ. Destruction would have been prevented with much less damage. Because there is a fundamental thing they missed here. There are alpine meadows in the highlands, mostly at the upper elevation, that is, at the 2500-meter level. When you divide these alpine meadows, you also kill the forest layer below. Because that mountain range is in a feeding chain from top to bottom. When you disrupt a point in the ecosystem, you not only disrupt water resources, but also cut the lifelines to the forest cover in that food chain. This is exactly what they did with the Green Road. Then, just like the dam constructions in Artvin, we have seen climatic changes as a result of these roads opened haphazardly.

In one of your interviews, you said that “instead of maintaining and repairing an existing road, they try to open a new road by spending much more”. From this perspective, we actually see that public resources are being used recklessly. We see that this is being done in the name of tourism, which is a bit like green capitalism, “washing green”, with the word green in the title, claiming sustainability. In this context, is it possible to combine roads and tourism? Because this road issue still has a response in the region. And when we juxtapose tourism and the road, is there a meaningful response in the region?

U. B.: The name is already very funny. It is really ironic to call a project that destroys greenery the Green Road. When it is evaluated in the context of tourism, what is prioritized is facilitating transportation. When you facilitate transportation, you also provide logistics. Some legal loopholes also pave the way for some constructions. In fact, the state is trying to do something without giving the citizens living here the right to disposition. For example, as we see in Borçka Karagöl and Ayder, the National Parks construct some buildings, facilities or organize seating groups, picnic areas, etc. When you think about it from top to bottom in the same way, let's say the National Parks build a recreational facility

in a very popular plateau or on a well-known route. It could be called a hotel, a pension or a guesthouse. With these and similar practices, there is actually the intention to push people away from their living spaces a little more and to leave them with no reason to continue their lives here if they are not engaged in animal husbandry.

While we were waging this struggle here, we tried to give the message to the people that they can exile you from these ancestral places, that they can separate you from these places. Because sometimes people may not realize it, but during the power plant period of the Firtına Valley, a large part of the people of the region were settled in İspir. There is no guarantee that a mind that thought of this exactly 20 years ago will not want to tear the people living here away from their own living spaces and send them to other places 20 years later. After all, we are talking about a place 80%, 90% of which belongs to the Treasury. When such a picture emerged, we realized once again how challenging the field we are fighting for is.

There are many other topics like politics. And this in a sense divides and separates people, divides the struggle. Even if you are acting on the basis of land protection, people approach you differently because they see you as belonging to a different political view. At that moment, you are perceived as an outsider rather than a local person and you are reacted accordingly. During the protests we organized on the Kavrun Plateau, people on the plateau said things like “go and busy yourself with your own place” or “don’t come here”. Those people later realized the great extent of the destruction. A huge road was built, huge rocks were rolled down. We had difficulties even protecting people until a certain stage. But then, with public support, this started to break down a bit.

I would like to elaborate a little more here. I think we will see the change caused by the class circulation after urban transformation that we see in urban centers, as the people living there are pushed to the periphery, in the Eastern Black Sea plateaus as well. From another perspective, the formation of the protests that emerged at the first moment when the people of the region encountered the Green Road project and the reactions, they encountered are very important. Can you talk a little more about these issues?

U. B.: Right now, for example, everyone knows that *TOKİ* [Housing Development Administration of Turkey] is working in the Ayder area. *TOKİ* is one of the main drivers of the construction sector in the last 15-20 years, which has been carried on by this government. All the houses or formations built by *TOKİ* are labeled as urban transformation. But Ayder is not a city! Ayder is a very old hamlet of very old times. In other words, it actually had a very important place for the people of the region even before it was declared a tourism center. Wheat and barley used to be grown in Ayder. But since '93, during the *Anavatan* [Motherland Party] period, Ayder started to undergo a change. The road was asphalted, buildings were constructed, etc. And now I am very touched that *TOKİ* is entering Ayder. I mean, we shouldn't have lost such a place in this way. But of course, this is one of the last tricks of the Green Road. When we look at the construction there, we see strange three-story buildings that have nothing to do with Ayder or local architecture. We already understood that the work being done was not in the public interest when they first entered the hot spring building. They started the demolition with the hot spring building. When we take all this into consideration, it was very important for us that people raised their voices in the struggle during the Green Road period in the context of the relationship they had established with their past or future in their own lands. But I don't care whether they believe in this or that political thought. What we thought there was that people raised their voices for themselves. Not because we want them to. It was important for them to speak out not because we were directing them or giving them information, but because they really felt that they were being hurt. This is what we wanted. For example, we are people who know city life and can live there too. But people who live here permanently do not have such a chance. After losing this land, they don't have the chance to hold on to life elsewhere. Therefore, it was very important to capture the locals in this sense and get them to say something. I think this happened spontaneously. I mean, people actually saw how devastating and destructive the Green Road is. Until it reached 2000 meters, when there was a struggle against bulldozers, etc., and when that road was closed, the fact that people took part in that resistance by arranging those stones from the Elevit Plateau and reaching the Samistal Plateau by cooperative labor was entirely the result of this belief. There are very few examples in Turkey. Something like a miracle really happened that day. With that solidarity, with that spirit, people overcame that obstacle and

reached Samistal Plateau. And then the speech of the symbolized Mother Havva, that is, Mother Rabia, became the talk of the town. In fact, it was very nice when an economics professor who connected to *CNN Turk* live the next day said, “We tried to explain the state for years, but Mother Havva summarized it in two minutes”. This comment gave us great pride and happiness.

Mother Rabia has indeed become an iconic image. So, if we continue from Mother Rabia, can you tell us a little bit about the role of women in the resistance against the Green Road? Of course, it is not nice to ask a man about the positioning of women, but I don't want to go on without mentioning the subject.

U. B.: Women have a very prominent role. They set an example and the carrier cultural function of women in the Eastern Black Sea region has become clear. It has always been like this. Those from the Black Sea region knew how central a role women played in the Black Sea region. Because we all grew up with those people in our homes, in the extended family structure; we were raised by them. When our elders, fathers and grandfathers went abroad, the women stayed at home and took care of the land, the house and the children, so they had a say. The region has such an impact on women. Therefore, women were always at the forefront. They were more vocal. They objected more. They tried harder. From young to old, they became a beautiful voice of rebellion. If they didn't show such participation, the struggle would have been really incomplete. There was something similar during the power plant period. In 1998, when the foundation of the hydroelectric power plant was laid, we actually hid behind women in all the protests we organized. I mean women represented us. I can say that they protested and we followed them. Because they are strong and they like to be in the forefront, they are the representatives of the movement. You may have noticed that there was a crowd behind Mother Rabia, but no one was speaking there except Mother Rabia. They couldn't speak anyway; they didn't have that chance. That is not something fictional or chosen. It was her own feeling and rebellion. It was a coincidence that someone was filming that scene at that moment.

It was a lucky coincidence. Well, what is the current state of the Green Road? DOKAP [Regional Development Administration for Eastern Black Sea Project] defines the Green Road as a highland corridor in their report or in their Tourism Strategy for Turkey for 2023 document. There are many definitions, many nomenclatures and the legal process seems to be blocked. In the most general sense, how is the process going on?

U. B.: Honestly, I don't have any legal expectations. Yes, there should have been a legal struggle, a lawsuit should have been filed, but in many ecological issues in Turkey, these projects are being carried on despite the stay of execution decisions. We can see this on a scale from Cerattepe to the Ida Mountains. I don't think there is any road work at the moment, there wasn't last year either. The stage here is between Avusor Plateau-Huser Plateau. The most broken point was the road between Yukarı Kavrun and Samistal Plateau. After they were completed, no additional road work was done. But this applies to the Kaçkars region. In the meantime, these road works were applied to some of the Laz plateaus on the Altı Parmak side. Of course, I don't know about other regions. I don't know whether Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon and Artvin have an unfinished stage or whether there were additions after 2019 or not.

I think at some point it became a matter of stubbornness. Our only problem was not that the road between Samistal and Kavrun should not be built. The road should not have been built at all. Because, for example, Avusor Plateau and Huser Plateau already had a road. If people really wanted to reach somewhere, you could have created an infrastructure to enable people to reach the plateaus. For example, it was possible to improve the road to Huser. But to connect two plateaus is to disrupt the ecosystem and balance. For example, both Avusor Plateau and Huser Plateau were plateaus in their own way until 10 years ago. Now they are included in the programs when a connection road is built between the two plateaus. The incoming tourists go to Avusor, from there they go to the Büyük Göl, on their way back from the lake they eat at the facilities, drink tea and from there they go to Huser plateau to watch the sunset. Would you imagine the luxury? People have gained this thanks to the Green Road. But as a tourism professional, I am not in favor of this. If people really want to visit a region, they have to pay for it, not financially but only spiritually. In other words, Avusor Plateau is not just a route

where you can go up to the Büyük Göl and drink tea on the way back. Avusor Plateau is an extremely important plateau bearing the traces of a huge culture. Likewise, Huser Plateau and the others. It is necessary to visit all these places by doing them justice. These places should not be highlands and cultures that are facilitated by the road, hollowed out and ready to be presented on social media. After all, we are not on an Instagram tour. Yes, we share the places we visit and see on Instagram or other social media channels, but there is a discipline to that. As a matter of fact, in tourism, which is what I would like, for example, you can meet a person, your world can change. In other words, to ensure that people coming from outside meet local people, that local people teach them maybe a Laz word, give them information about what the Hemshin identity is. This would be more meaningful; they would be doing justice to what they came for. Otherwise, you can't learn about the Black Sea with social media-oriented "this place is good here, the coffee is good there, the food is good there" tours. This is not the way to travel. Unfortunately, these road works also interrupt the cultural axis of tourism. In other words, people who could spend more and better time in Avusor or Huser are included in a compact program and turned into cabbage soup. You cannot visit 4 plateaus in the same day. This is against human nature. Let's put it this way; 4 plateaus should not be visited on the same day.

If you optionally offer 4 plateaus in one day, people will only come for one day, but if you offer 4 plateaus in 4 days, then people will stay longer in the region and have the chance to get to know the culture better. Then people will have the chance to say that they have really visited the Black Sea and tried to understand it.

This is an issue that is often discussed in the Gola context. There is Goluri, who comes out of Gola and imagines to contribute to Gola as a social enterprise. And it acts with the motto of slow, local actors and on-site tourism. However, the fast-paced tourism that has become widespread in the region is the opposite of the highland culture. People don't come to the plateau then. What they do is take photos for Instagram and continue on their way. However, the plateau has a difficult road and in order to reach the plateau, it is necessary to travel the route with stops. In the past, the journey was the road itself, not the destination. I think

this is an important nuance in the Green Road issue. Because there is traffic in the highlands now. As local people, we don't want to go to the plateaus on holidays and vacations, which we can call important days and weeks. Because it is very likely that we will get stuck in traffic in Ayder on such days.

U. B.: And not only in Ayder. You can get stuck in traffic at Zil Kale, Palovit Waterfall, Çinçiva Village, Pokut and Sal plateaus, Gito and Badara plateaus, Çat and Elevit. It is really sad to say this. It is tragic that you cannot leave a valley for 45 minutes while traveling with people from big cities. In that sense, *Goluri* and its counterparts have important duties here. But of course, there are also great difficulties. Because unfortunately, the general tendency is in favor of what is popular. People live disconnected from the context and it's sad that they don't understand the work we are doing on a subject that we are making extraordinary efforts on. As people trying to do boutique work, we have to explain ourselves over and over again. However, only people who come to this region and walk around with us can clearly understand the difference. People who travel with Refika and *Goluri* can understand that they have come to the Black Sea when they see molasses or *termoni* being made from pears in a village in Arhavi, because they cannot understand otherwise.

We have a main issue and a set of questions that link the podcast episodes together. If I asked you to rank the environmental problems in the Eastern Black Sea region, which ones would be in the top three?

U. B.: In the first place is the garbage problem, which is a big scandal in itself. Recently, an unfortunate incident³ happened to Gökçe Erhan in Sürmene. There is the issue of cage fishing, which she tried to draw attention to. I think this should also be evaluated under this topic. I put HEPPs in second place. HEPP projects are based entirely on destroying valleys.

After the floods in Bozkut, Kastamonu, we saw how the propaganda of “don't confuse HEPPs with dams, they don't harm nature much” collapsed. People seem

3 The house of painter and environmental activist Gökçe Erhan caught fire on October 23, 2021 and the house became unusable.

to understand a little more how much destruction HEPPs actually cause. I will put roads in the third place. Roads, including the Green Road, which are built haphazardly, without a plan or survey, are an environmental problem. I think these three have caused very serious damage to the Black Sea. And in the background of all this, there is the desire to extract minerals such as gold mines in the Black Sea mountains, as in Cerattepe.

There has been a very serious destruction of the Black Sea for the last 30 years: Coastal Road, dams, HEPP constructions, Green Road, gold mining, garbage problem, cage fishing, trawling etc... All these have been widely voiced by people and have been the subject of protests. There have also been people who lost their lives for this cause. Let us remember Cihan Eren with love, let us remember Kazım with love. Of course, this issue was on the agenda of many people and many associations and organizations like *Gola*, and it was talked about for years. But I don't think it makes much sense for us to struggle on our own. Maybe it can give us peace as individuals, but when we look at it, the Black Sea people have actually done great evil to their own region. People coming from outside do not do this evil here. The Black Sea people themselves demand, approve and implement these buildings, constructions and roads. Therefore, such a picture has emerged. They consider it a feat to erect monstrous buildings next to a mansion built 100 years ago with a very beautiful architecture. I also feel sorry for them. This bad building is also spreading to the culture itself. It affects everything from food and drink to clothing. So, if a person lives in a mansion or an old wooden house, s/he equips himself/herself accordingly and adopts a lifestyle. But if s/he lives in an apartment building or in a freak house made of briquettes and tiles and considers it his/her right, s/he expresses himself/herself accordingly. In my opinion, all these are very interconnected. In this sense, it is difficult to determine the top three. And of course there are quarries. The quarries, the last example of which we saw in İközdere, are bad examples of their kind where material is extracted for the construction of filling areas such as the coastal road and then the airport. For example, Haçapit was riddled with holes and thousands of tons of material were transported with quarries. When you say these things, you are targeted and criticized by people who think differently. However, all these are for the unconditional protection of nature. We defend these. But unfortunately, the picture is not very bright.

It is becoming more and more difficult to look at nature holistically. Considering these problems together, do you think there has been a change in the daily life of the people in the region?

U. B.: Maybe there have not been radical changes in daily life, but at least there has been an agenda item called ecology. I think people have learned that they need to struggle in their own living spaces. I think the struggles in Fındıklı, Arhavi, Hopa, Cerattepe, Fırtına valley have improved people's practice of struggle. It caused an inspiring interaction. Because 20 years ago there was no such interaction. For example, when we were fighting for the power plant in the Fırtına Valley, we received very little support from the people and neighbors in the region. We received support partly from Pazar, partly from Ardeşen, maybe a little bit from Fındıklı. The real support came mostly from outsiders. In that sense, there were more people coming from Samsun, Trabzon, Istanbul and Ankara. Because at that time there were ecological issues like Bergama on the Turkey's agenda. But today, in this sense, the Black Sea can organize better. This is not an imported mobilization; it is a 100% local mobilization. In other words, the people resisting in İkizdere are the people of the region. They didn't come from somewhere else. I find this development positive.

If you ask what kind of response it has in the practice of daily life, I can say that things are now being thought about more, even if partially. For example, the garbage problem is now a concern. Or we see statements such as "we went to that valley; we saw that a hydroelectric power plant was built there. It's too bad, I'm glad it wasn't built here". This is not a radical transformation, but it is still valuable in terms of paving the way for an official or unofficial civil society. Initiatives were established, meetings were held, and interaction was established with other regions. Friends in Hopa and friends in Senoz got to know each other and entered into dialog.

All the habitats in the country are very important. We care about protection. It is also very important that people are in dialog and solidarity with each other in this sense. I think this is one of the biggest reflections of the last 20 years. For example, I went with my friends to the protest sites on the coast and in other areas, and they came here too. This is also a very good thing. Only if we act in solidarity with each

other in this way, if we support each other, we can prevent some things. So, we can make our voices heard better.

We live a life that intersects with other lives. This is precisely the issue of intersections. As we intersect, we grow and realize that we are part of the whole. Being part of the whole is not only about what I live, what concerns me, what belongs to me. It's about everything we can intersect. And as we intersect, we take the seeds in our pockets to other paths and we incorporate seeds from other lands into our own journey. This has opened my mind. Thank you very much. We come to the last question. When we talk about protests and environmental movements, certain environmental movements and images come to mind. Can you tell us about the most striking environmental movement image and/or slogan you remember?

U. B.: Beyond slogans, I think there were things that made the movement and the action itself meaningful. For example, one of them was the "Great Anatolian March" in Ankara, right on the eve of my decision to return to the valley. There were many components coming from all over the country. A very good message was given there: "your problem is my problem." If we consider the last 30 years, for example, the Bergama movement was also very meaningful and very beautiful. For example, the song "Do the dead wear gold?" by Moğollar is one of the unforgettable ones. The struggle for the power plant in Fırtına was one of the most important cornerstones. Cerattepe, İkizdere were unforgettable. Actually, for me, all struggles, whether they are 5 people or 3 people, with slogans or without slogans, if there is a struggle and resistance for a person, a tree, a stone, a bird, this is very important to me. Therefore, we cannot distinguish between that which is important and that which is unimportant.

All of them are very precious, too precious to be captured in slogans. A salute to all the people who fought this struggle and all the people who lost their lives for this cause. There are struggles that have been fought.

This is a web of struggle that is woven together. Is there anything you would like to add?

U. B.: For 5-6 years, the Black Sea has lost some momentum in terms of culture and art. Unfortunately, people have become very separated and distanced from each other. In the past, there used to be concerts, music works, collective book works, and movies that were carried out with a little more solidarity. We have moved away from these and separated. There is a need for cultural and artistic activities, festivals, events such as book fairs that will bring people together again. This is a very important thing in the Black Sea region. We still don't have an organized inventory. Everyone is doing something in their own field, but I don't think we have adequately told this energy both to the people living in the Black Sea region and to the public opinion in Turkey.

Something is missing somewhere. The hard feelings and resentments that arise from people's distance from each other are sad. However, there is nothing that cannot be shared in life. If it can be sustained with goodness and beauty, if people support each other, I think we can do much better things. For the Black Sea, this is something that will go in parallel with the work of people of culture and arts, because only the right things can be told by being inspired by those people. What we are doing is something that spills over into tourism, finds a response in daily life and can be strengthened by collective work. For example, the Green Plateau Festival was very important in that sense. It brought many people and components together and offered good examples in many fields of culture and art. This is one of the activities we miss. It was a good field practice. I hope that such activities will be continued.

Collective production is very valuable in the region and it is very challenging to do it. But it has been done once in the past. In a sense, this means it can be done again. The conversation we had with dear Uğur Biryol on the Eastern Black Sea region in this episode of *Koyu Yeşil* started with the Green Road and continued on a path that also focused on the handicaps of tourism. Thank you very much for taking the time. I would like to thank you again for both your writings and your nourishing sharing that you have done with tact, considering what and how the other party will receive it.

Oğuz Kurdoğlu ile Doğu Karadeniz Ormanları, Ormansızlaşmanın Nedenleri, Boyutları...

Bu bölümde¹ sevgili hocamız Oğuz Kurdoğlu ile Doğu Karadeniz'in ormanlarına bakacağız.

Hoşgeldiniz hocam. Karadeniz'in koyu yeşil bir pastoral yapısının olduğunu anlatıların içerisine sürekli yediriyoruz. Ama bu yeşilin kaynağı olan ormanlara çok bakmıyoruz. Bize biraz Karadeniz ormanlarından bahsedebilir misiniz?

Oğuz Kurdoğlu: Ağaca bakıp ormanı görmüyoruz. Öğrencilerime hep söylerim. Ormanlar uzaktan da çok güzeldir ama orman asıl içine girerseniz size öğretmeye başlar. Ormanda mantar yiyen salyangozu, küçücük bir böceğin yumurta koymasını ya da kuşların yemeklerini bulma çabalarını görebilirsiniz. Dünya bir ekosistem ve bütün canlı formları da bu ekosistemin parçalarıdır. Biz insanlar bu ekosistemi kendi yaşam ortamlarımıza döndürdük. Bazı ekosistemleri çok değiştirdik, bazılarını yok ettik ya da en iyi ihtimalle bozduk. Dünyanın karasal alanlarının %60'ı, denizel alanların da yaklaşık %70 ciddi şekilde dönüştürülmüş durumda. Karadeniz de işte bu ekosistemin 36-42 kuzey paralellerinin 42 enlemlerinde, kimi zaman bol yağış alan bir bölgesi.

Karadeniz ormanları aslında Eurosibiryan bölge dediğimiz, Avrupa'da başlayıp Sibirya'ya Kamçatka'ya kadar uzanan bir bölgenin parçası. Buna bitki coğrafyası

1 Bu bölüm 23 Haziran 2022'de yayınlanmıştır.

diyoruz. Türkiye’de üç tane bitki coğrafyası bulunuyor. Biri Eurosibiryan dediğimiz Avrupa – Sibirya bitki coğrafyası, diğeri Mediterrean dediğimiz Akdeniz bölgesi, öbürü de İran-Turan bölgesi dediğimiz İç Anadolu’dan İran’ın diplerine kadar giden step bölgesi. Bu üç bitki coğrafyasının üçünün de kendine has özellikleri var ve üçünde de bazı sahalar korunmalıdır. Tür çeşitliliği bakımından Karadeniz bu bitki coğrafyaları arasında üçüncüdür. Biz yüksek boylu ormanlar ve sıklık bakımından biraz daha yoğun olduğumuz, yeşil olduğumuz için herkes biyoçeşitliliğimizin çok daha yüksek olduğunu zanneder.

Ormanları biz eurosibiryan bölgede, yani Türkiye’nin Karadeniz bölümünde aslında ikiye ayırıyoruz. Melet çayının doğusuna Kolşik flora bölgesi diyoruz. Buna Gürcistan’ında bir bölümü dahildir. Bu Kolşik provence ismi bölgenin eski adı Kolhis’ten geliyor. Aslında Kolhis bölgesi Sinop’a kadar uzanır. Ama Melet’in doğusu ile Melet’in batısı arasında bitki birlikleri, iklim, yükseltiler açısından farklılık vardır. Bu yüzden de ayrı olarak adlandırılmış, bölgeye Kolşik flora denmiştir. Ladinin en son gittiği yer Melet ırmağıdır. Tabii tek tük gruplar halinde batı kıyısında da ladin vardır ama Ordu’ya girerken üzerinden geçtiğimiz Melet çayı doğal bir sınırdır. Buranın doğusunu ve batısını ayrı değerlendirmek lazım. Batısında da yine üzerinde çok baskı olan çok zengin ormanlar var. Zira günümüzde doğal kaynaklar ne kadar zenginse o kadar yoğun baskı altındadır. Melet çayının doğusuna baktığımız zaman türler bakımından ladin çok belirleyicidir. Aşağı mıntikalarda, Artvin Çoruh vadisinde, Akdeniz flora elementlerini görürüz. Girift bir yapı vardır bu açıdan.

Bölgenin bitki sosyolojisine ya da vejetasyon tipinin geneline baktığımız zaman, kızılâğaçların en aşağıda yoğun olduğunu görüyoruz. Kızılâğaçlar düşük rakımlarda yaşayan öncü ağaç niteliğindeki ağaçlardır ve toprağı bir an önce kaplarlar. Kızılâğaçlar toprağı kapladığı zaman eş anlı olarak o toprağı süksesyon dediğimiz, ardıl değişimin, sonraki gelecek türlerin yaşamasına elverişli hale getirir. Bunu yaparken köklerindeki azotobakter yumruları havadaki serbest azotu alır ve toprağı verir. Böylece kızılâğaçlar hem kendi büyür hem de toprağı daha verimli hale getirirler. Devamında oraya başka türler de gelir ve ardıl değişim, yani süksesyon böyle devam eder. Sonra iğne yapraklılar, en sonunda da gölgeye dayanıklılar, Karadeniz örneğinde, kestane, kayın gibi türlere bırakır yerini. Daha yükseklerde ladin ve göknarı görüyoruz. İbreliler bakımdan en yükseğe göknar

çıkıyor. 2100'lere kadar yer yer sarıçamları görüyoruz. Şöyle diyelim; sıfırdan başladığımız zaman yükseklik arttıkça, karışık biçimde kızılağacın, kestane, gürgenin olduğu görürüz. Ondan sonra kayın, akçaağacın, ladinin, kayın ve az da olsa kızılağacın olduğu karışık ormanlar görürüz. Bu türler hep karışıktır tabii, doğada sınırları çizgiyle çizemezsiniz. Daha yukarılara çıktıkça artık kestanenin ve kayının yaşayamayacağı yerlerde hâkim duruma ladin, daha sonra da göknar geçer. Bizim için orman sınırı bir anlamda 2100 metrelerdir. Bu karasal alanlarda 2400-2600 metrelere kadar gider. O yüzden Karadeniz'de dolaşırken beşeri faaliyetle bozulmamışa aşağı yukarı karşı yamaçlarda gördüğümüz yükseklikler hakkında bir fikir sahibiyizdir. Elbette tam sınır çizmek gibi bir şey söz konusu değildir. Bu çeşitlilik iklimsel sebeplerle de oluyor. Güneş daha az o yüzden de gölge, yarı gölge yarı ışık ağaçlarının çok olduğunu görüyoruz. Işık ağaçları bazı yerlerde öne geçebiliyor sonra da yerlerini göknara terk ediyor.

Şöyle diyelim; Artvin, Rize'de biliyorsunuz çok kısa, 40-50 km mesafede, sıfırlardan 3.700'lere çıkılıyor. O yüzden buralardaki dereler çok daha vahşi bir topoğrafya gösterir. Dik meyillidir, sular köpüklü köpüklü, çalkalanarak inerler. Ovalardaki gibi menderesler yapmazlar. Doğu Karadeniz iklime bağlı olarak su bakımından da varsıldır ama toprak derinliği bakımından biraz problemimiz var. Ladinler burada çok sığ kök yaptığı için, bir anlamda hâkim durumdadır ve ladin buzul sonrasında buralarda kalabilmiş bir relik / kalıntı türdür. O yüzden de çok kıymetlidir. Artvin'i ele alırsak, hem Türkiye'nin en yağışlı yeri ve hem de Konya Cihanbeyli civarını saymazsak en kurak yeridir. 320 mm yakın yıllık yağış alır. Artvin'in yağış ortalaması 640 mm iken, Artvin'in sahil kesimine ya da Rize'ye geldiğimiz zaman 2.500-2.800'lere, hatta lokal olarak bazı orografik yağışların yoğunlaştığı Esenkıy gibi, Hopa'daki yerlerde yıllık ortalamanın 3.000mm'e ye yaklaştığını görürüz. Dolayısıyla bu iklimsel varyasyon, yukarıya doğru giderken de aynı bir özellik ortaya koyar, mikroklimalar oluşturur. Mesela Artvin'de, Rize'de, Trabzon'da Akdeniz bitki elementleri de görüyoruz. Zeytincilik de yapılır, narenciye de. Mikroklimaların, toprak özellikleri gibi farklı faktörlerin bu çeşitlilikte büyük önemi vardır.

Buranın konukçuları da, yaban hayatı yani, çok çeşitlidir. Mesela son zamanlarda Gürcistan'dan, İran'dan giren, çıkan Anadolu Parsının tekrar bölgeye geldiğini ama henüz yerleşik olarak görülmediğini söyleyebiliriz. Artvin özellikle atmaca, kartal gibi gündüz yırtıcı kuşlar bakımından kuzey yarıkürenin en büyük 3

kuş göç yolundan biridir. Bu kuşlar göçe gittikleri zaman en uygun yerlerde lokalize oluyorlar ve yoğun olarak görünüyorlar. İnsanlar da bunlar hiç bitmiyor zannediyor ama öyle değil. Niye öyle değil, çünkü sulak alanlar kuruyor, ormanlık alanlar azalıyor. Nihayetinde büyük göç yapmaz yırtıcı kuşlar. Ördek, bıldırcın gibi yağlarını kullanarak bir seferde Karadeniz'i aşamazlar. Hızlı türler oldukları için bunların sık sık benzin doldurmaları lazımdır. O yüzden sulak alanlar, ormanlık alanlar önemlidir. Bu gündüz yırtıcılar bölgeye geldikleri zaman, daha önce göçe başlamış daha küçük türlerin burada olmasının büyük önemi var. Bu da ancak zengin bir florayla olabilir. Yani çeşitlilik olacak ki, başka türler de olsun. Doğu Karadeniz özellikle bu açıdan son derece önemlidir. Peki ormanları anlat dediğiniz de neden bu konulara girdim? Çünkü ormanlar sadece ağaç topluluğu değildir.

Ormanlar ağaçlardan oluşmaz. Eğer öyle olsaydı parklara diktiğimiz ağaçlara da orman dememiz gerekirdi. Evet kent ormanı falan diyoruz ama bunlar daha çok koruluktur. Orman yüksek boylu ağaçlardan çalılara, eğreltilere, otlara yosunlara kadar varan bir bitki tabakalanması içinde memelilerden kuşlara, her türlü böceklerle, makro ve mikro yaşam formlarıyla canlı bir sistem (biocenose)dir. Yani ağaç diktiğiniz zaman ağaç türüne, oranın iklimine, toprak yapısına göre bir ağaç topluluğunun orman olabilmesi için 100-150 yıl hatta 250 yıl geçmesi gerekir. Orman toprakla birlikte bir bütündür. Ayağımızı bastığımız bir toprak parçasında 11-12 türe ait yaklaşık 50-60 bin canlı var. Örneğin 10 milyon nematod, neredeyse 1 m² toprağın altında yaşayabilir. Bir çay kaşığı sağlıklı toprakta 100 milyon ila 1 milyar arasında bakteri olabilir. Bunların bazıları makro, görebildiğimiz canlılar bazıları mikro düzeyde, bakteri ve mantarlar. Özellikle orman toprağı son derece önemli, mutlaka korunması gereken bir yapıdır. Çünkü hem suların kalitesi, hem miktarı açısından çok belirleyicidir orman toprağı.

Karadeniz'de yüzey sularına bağımlı bir toplum yaşıyor. Derin topraklarımız olmadığı için akifer yok, dolayısıyla bizler dağ sularını ve yağış sularını kullanıyoruz. Dağlarda kar bulunmasının büyük önemi var. Kar yağması çok önemli. Yağış kar olarak değil, yağmur olarak yağıyorsa bu yağmuru bünyesinde tutabilecek yegâne yapı ormanların oluşturduğu ölü örtü ve humustur. İçme suları yağışlı yerlerde %65'e kadar, kurak yerlerde de %90'lara kadar dağlardan gelir. Dolayısıyla yüksek dağ ormanlarının, yüksek dağ çayırlarının, meralarının hemen özel koruma statülerine alınması lazım.

Ormanın ne büyük zenginlik olduğundan bahsettik. Zenginlik hemen ekonomiyle kesişiyor. Hocam siz de orman ekonomisi alanında uzmansınız. Peki bu orman ekonomisi nedir tam olarak?

Ormancılık... Orman adına “cılık” eklediğiniz zaman bir faaliyeti ifade eder. Bu faaliyet sürdürülebilir bir faaliyet olmalıdır. Aksi takdirde “cılık” devam edemez. Çünkü ormanlar kalmaz. Doğanın en zengin en varıl kaynaklarından biri ormanlardır. Zenginlik lafını çok kullanmayı sevmiyorum aslında. Orman bir varlıktır. Ormancılık bilim ve tekniğe dayalı bir düzen içerisinde ormanın korunması, geliştirilmesi, işletilmesi işidir. Ormanlar kıt kaynak haline geldiğinde genel olarak ekonominin ilgi alanına girdi. Ve ekonominin bir sektörü olarak, ormancılık sektörü doğdu. Aslında ekonomik ekoloji dallarından biridir ormancılık.

İnsanlığın başlangıcından itibaren, barınma ve beslenmede ormanlardan yararlandı. Sonra ormanı kullanma evresine gelindi. Nüfus arttıkça insanlar ormanları daha çok kullanmaya başladılar. Bir süre sonra da ormanların azaldığını gördüler. Ormanlar tükenmeye başladı. Süreçte ormanların kesilmesine karşı yasaklar kondu. Örneğin Almanya’da arazilerin etrafına odun çitler yapmak yerine derin çukurlar/hendekler kazılmasına karar verildi. Evlerin yapılmasında sadece taş kullanılması emredildi. Fransa’da ormanların azalması sonucu tabut kullanımında kısıtlamaya gidildi ve bir dönem sadece zenginler tabutla gömüldü. Bir başka örnek 11. yy. İngiltere’sinde Maliye Bakanı’nın ortaya koyduğu 6 ağaç kuralı. Bir ormanda kendi etrafınızda döndüğünüzde 6 kesilmiş ağaç kütüğü görüyorsanız, oradan ağaç kesmek yasaklanmıştı. Başka bir orman alanında etrafınızda döndüğünüzde 4 kesilmiş ağaç kökü görürseniz, orada 2 ağaç kesebilirdiniz. Adı konmamış sürdürülebilir ormancılığın ilk uygulamasıdır bu.

O zaman ormancılık politikası nedir? Kamu yönetimi toplum ile orman kaynakları arasında bir dengeyi koruyarak toplumun, tüm canlı sistemlerinin orman ekosistem hizmetlerinden ve orman fonksiyonlarından kesintisiz yararlanması için yönetme sürecidir. Ormancılık politikasının çalışma konusu ormanlardır. Doğal olarak orman fakültelerinin kurulmasının da sebebi aslında ormanların bu kullanım sürecinde kaybolmasını, tükenmesini engelleyecek bir düzen sağlamaktır. Ormanlar ortaya ilk çıktıkları yaklaşık 400 milyon yıldan beri

zaten doğal süreçlerinde yok olurlar ve süksesyon dediğimiz süreçle yeniden var olurlar. Bunu optimize etmek için ormancılık bilimi doğdu, fakülteler kuruldu. En sonunda teknik ormancılık dediğimiz çok yönlü yararlanma ilkesinin olduğu sürdürülebilirlik gündemi ortaya çıktı. Bu açıdan ormancılık politikası pek çok bilim dalının üstünde bir çatı gibidir.

Ormancılık politikasından ve sürdürülebilirlikten bahsedince tabii ormansızlaşma gündeme geliyor. Hocam Doğu Karadeniz için ormansızlaşma çok önemli bir sorun mu? Nasıl durumumuz?

O. K.: Bir tek Doğu Karadeniz için olsa keşke. Bizim ülke için, dünyadaki bazı ülkeler için de çok önemli bir sorun. Çünkü okyanuslardan sonra en iyi oksijen üreten kaynağımız ormanlar. Biz ormanların sık sık azaldığıyla ilgili konuşuyoruz. 15-20 yıl öncesine kadar dünyada yılda 13 milyon hektar ormanların yok olduğunu biliyoruz. Bir dönem bu 18 milyon hektara kadar çıktı. Dünyada şu an 4 milyar 100 milyon hektarlık orman alanı var. Yani dünyanın yaklaşık %30-31'lik kısmı ormanlık alan. Bu ormanlık alanı, içine girdiğiniz zaman karanlık, güzel, hep ağaçlık olan bir orman olarak da değerlendirmemek lazım. %10 kapalılığa kadar, yani ağaçların tepe çatılarının izdüşüm olarak toprağın en az onda birini kapattığı yoğunlukta bir orman olmak zorunda ki biz bu varlığa orman diyebilelim.

Bütün Türkiye'de ciddi bir orman kesimi var. Doğu Karadeniz de yıllardır çok ciddi bir orman kesimine uğruyor. Orman kırımını demek belki daha doğru olur. Orman kesimi şu an mevcut planların, ormanın karşılayabileceğinden çok daha büyük ölçüde yapılıyor. Şimdi şöyle diyelim; Türkiye'de yaklaşık 23 milyon hektar, %29, ormanımız var. Bunların yarısı orman gibi orman ama diğer yarısı için bunu söylemek çok zor. Bu diğer yarı alan, mülkiyet olarak ormanlık alan yani devlet ormanı sahası. Bu alanların yeniden ormanlaşması lazım ama her tarafı ormanlaştırmakta mümkün değil.

Öte yandan bu ormanların ürettiği artım var. Basitçe ağaçların her yıl artan bölümüne biz artım diyoruz. Artımlar yaklaşık 47,5 milyon metreküp oluyorsa ve biz her yıl 47 milyon buçuğu alırsak o zaman ormanlarımız sabit kalır. Öyle olmuyor ama. Servet artımı olmaz o zaman. Son yıllarda çok ciddi bir problem olan büyük orman kesimine başlandı.

Bizim orman ürünleri sanayimiz çok gelişmiştir. Yatırım planlaması düzgün yapılmadığı için daha çok ithal edilen ağaçlarla, lif levha, yani suntalamlar, mdf'ler gibi üretimler yapıyoruz ve ihraç ediyoruz. Bir ihraç kaynağıdır ancak döviz artınca yurtdışından aldığımız mallar pahalılaşmış oluyor. O zaman üretim pahalı olacağı için üretilen malların satışı da pahalı olacaktır. Bu sorunu aşmak için yurt içindeki kaynaklara yönelindi. 2018'lere kadar 17,5 milyon metreküp ağaç kesilirken bu yıl itibariyle bu miktar 30-35 milyon metreküplere çıktı. Resmi rakamlar 32,5 milyon civarında ama bizzat işin içindekilerden gelen bazı gayri resmi açıklamalar bu oranın yaklaşık 35 milyon m³ civarında olduğunu söylüyorlar. Orman yangınları büyümesin diye ormanların kapalılığını kırarak yanıcı maddelerin bir kısmını kesme yoluna gittiler. Bu da aslında üretim miktarını artırmakla ilgili bir durumdur. Bu işi o kadar ileri götürdüler ki, orman bakımı adı altında milli parkların bazılarında üretim yaptılar. Hatta bazı milli parklarda yıllık yaklaşık 10 bin metreküplük kesimler yapıyor. Bu çok acı bir tablo. Korunan alanlarda böyle bir şey yapılamaz. Doğu Karadeniz'de geçtiğimiz yaz arazideydik, doğal yaşlı ormanları gördük. Hemşin'in yukarılarına, Şavşat/Meydancık, Giresun ve Artvin ormanlarına gittik. Resmen kesilip doğranmış ormanlar. Maliyeti kurtarmadığı için bazıları alınmamış bile. Ladin ormanlarında seyrekleştirmeyi planlı yapmazsanız, rüzgarlar büyük yıkımlara neden olur. Sığ köklüdür ladinler. Toprak derin olmadığı için bu tür o arazilerde yaygın olur. Dolayısıyla bir dayanışma ile şimdiye kadar bir arada olan ve rüzgâra mukavemet gösteren bu ormanların aralarından almak, içlerine rüzgârın bütünüyle girmesini olanak vermek olur. Daha sonra bu ormanlar tıpkı saçınızı tarar gibi bir tarafa yıkılıverirler. Bu durum aynı zamanda seller ve çığların da önlenmesinde çok etkin olan ormanların bu fonksiyonunu da tam olarak yerine getirmesini engellemek demektir. Geçen seneki Kastamonu'daki o büyük sel felaketinde, kesilen tomruklar yanlış yere istiflendi diye büyük bir feveran vardı. İnsanlar suçu orada buldu. Hiç kimse o küçük havzada yüz bin metreküp ağacın niye kesildiğini konuşmadı. Dolayısıyla en başta söylediğim gibi, yağışları en iyi tutan şey ölü örtü ve humustur. Bir sünger gibi, kendi hacminin 9 katı su tutar ve o suları yavaş yavaş toprağın derinliklerine iletir. Böylece o iletilen su toprak derinliklerinden, kayaların çatlaklarından derelere gider. Evet 50 - 100 yıllık çok büyük yağışlarda derelerde büyük seller olur. Taşkın yatağını burada kapatmamanız lazım. Biz dereleri kısalttık, betonlara aldık, taşkın yataklarına binalar yaptık. Oysa dere "ben ara sıra 50 yılda, 100 yılda bir büyük

pik yaparım. Benim milyon senede oluşturduğum bu taşkın yatağı bana aittir ve bu dönemlerde dere geldiği zaman yayılırım” der. Hatta zamanla alüvyal taraçalar oluşur ve burada oluşan alüvyal ormanlar bir başka selin, taşkınının önünde onun enerjisini düşüren fiziki engeldir.

Çıkarılan genelgede diyor ki, yangınları önlemek için biz bu yol kenarındaki şu kadar alanda ağaçları keseceğiz. Bunun parantez içindeki anlamı şudur; “ormanlar olmazsa orman yangını da olmaz.” Orman yangınları sadece yolların yanında çıkmıyor. Doğu Karadeniz’de en başta ormanların yollarla parçalanmasıyla, sonra üretimin son yıllardaki artışıyla ve bölgenin madencilğe tahsis edilmesiyle, HES’lerle pek çok orman alanı yok edilmiştir. Ama HES’ler, madenler gündemde değilken de Doğu Karadeniz’de doğanın parçalanması ve ormanların azalmasındaki en önemli unsurların başında yol inşaatları geliyordu. Yol, ormanlarda azalmaya sebep olur. Çünkü hem bir yer işgalidir ve hem de ağaçsız bölgede çevre kaygısı gözetilmediği için, normal kazı hacminin üzerindedir. Doğu Karadeniz %70-%80 eğimli bir yer olduğu için normal kazı hacmi kullanılmıyor. Çünkü %66 eğimin üstünde, yollarda kazı hacmi malzemesini kullanamıyorsunuz. Ne yapıyorlar? Boca ediyorlar! 100, 200, 500 metrelik şevde ormanlar derelere kadar tamamen mahvoluyor. Unutmayalım, Doğu Karadeniz ormanları bütün ülke ormanlarından farklı yönetilmelidir. Çünkü ladin buraya adaptif bir türdür. Bu ormanlar bu kadar yollarla parçalanmamalıdır. Üstelik bu derece eğimli ormanların da mutlaka korunması gerekmektedir. 1995’te yapılan bir çalışmada ormancılar bu ormanların en az %31’lik bölümünün koruma altına alınmasını önermişlerdi.

Sanırım yol medeniyettir diyerek dağları deldik, ormanları böldük. Milli parklar ve korunan alanlar ormanları korumak için işlevsel bir yöntem mi peki?

O. K.: Bilinen en işlevsel yöntem. Çünkü pek çok yatırımlarla doğal alanlar kaybedilmeye başlayınca, insanoğlunun bulduğu bir çözüm. Ve yeni bir çözüm de değil mesela milattan önce 6 binli yıllarda da tapınakların etrafındaki ormanlar korunmaya başlamıştı. Keza savaş araçları yapımı için rezerv olarak tutulmuş ormanlar vardır. Osmanlı’da da var bu. Gemi yapımında kullanılmak üzere bazı alanlar koruma altına alınmıştı. 1900’lere gelirken Amerika’da yaklaşık 2500 hektar civarında, 500’den fazla alan, şimdiki korunan alanların nüvesini oluşturdu. 1872’de

ilk milli park yasaı çıkarılmış, Yellowstone Milli Parkı ilan edilmiştir. Milli parklar bütün güzelliği, naifliği ve etkileyciliğiyle korunması gereken tümüyle ulusa ait alanlardır. 1872'deki bu ilk milli park ilanından sonra, 1887'de Avustralya'da, 2 yıl sonra Yeni Zelanda'da milli parklar ilan edilmeye başlandı. 1909'da Avrupa'ya bu bir moda gibi sıçıyor ve korunan alanlarda artışlar oluyor. Süreç İkinci Dünya Savaşında duraklıyor, sonra yeniden hızlanıyor. Yerinde koruma olarak, koruma alanları çok önemlidir. Bizde 1947'de ilk kez bir hocamız "doğa korumada biz ormancılığımız" adlı bir yazı yazıyor. Burada ilk kez milli park kavramından söz ediyor. Aslında Atatürk döneminde 1937 tarihli 3116 sayılı ilk modern ormancılık yasında ormanların korunması için çok modern bir kanun çıkıyor. ncesinde Osmanlı'nın son zamanlarında da amenajman yasaı diyebileceğimiz bir orman yönetim yasında koruma ve muhafaza olmak üzere iki ayrı kavramdan söz ediliyordu. Ama bu yasalarda Milli Park yoktu. 1956'da çok daha modern bir orman kanunu hazırlandı. Bu yasa ormanları kullanıma açmak için bugüne kadar 50 ksr kere değiştirildi. 4 ve 25. maddede milli parktan bahsediliyordu ve 1982'ye kadar 17 milli park kurulmuştu. 1982'de 2873 sayılı Milli Parklar yasaı ıktı. Milli park, tabiat parkı, tabiat koruma alanları ve tabiat anıtı gibi kavramlar gündeme girdi. Süreçte korunan alanlar bütün dünyada muazzam bir sistem haline geldi. IUCN, Avrupa Birliği gibi uluslararası kurumlar da genel politikanın belirleyicisi oldu. IUCN'in 6 tane sınıflaması var bütün bu kavramlar buraya uydurulmaya çalışılıyor. Dünyada şu an yaklaşık 204.000 korunan alan ve 6.000'e yakın milli park var. Ancak yasal anlamda halen dünyanın %15'ini koruma altına alabildik. Çünkü bütün bu korunan alan çalışmaları en üst otorite, yani hükümetler tarafından çıkarılan yasalarla denetlenerek yapılır. Korunan alanların 2020'de %17'ye çıkacağı varsaylımıştı. Dünyada da şöyle bir hedef var: "2030 %30." 2030'da dünyanın %30'unun koruma alanı olması hedeflenmektedir. Ve unutmayalım eğer, korumazsak kaybederiz!

Korunan alan ilan ediyorsunuz ama oranın biyolojik çeşitliliğin, sosyal, kültürel, tarihsel ve arkeolojik kaynaklarının korunması için yapılan bu çalışmaların bazıları kağıt üstünde kalıyor. Yani orası korunan alan ama aslında korunamıyor. Paper park deniyor bunlara o yüzden. Marmara Denizi zel evre koruma bölgesi ilan edildi. Koruma oranlarımız arttı ama korunan bir şey yok! Avrupa ortalaması %29'dur. Biz daha %8'lerdeyiz. Özellikle doğal ekosistemlerin, doğal habitatların,

türlerin korunması konusunda yeni çalışmalara ihtiyacımız var. Doğa korumada en büyük problem parçalanma yani fragmentasyondur. Bir korunan alan ne kadar büyükse o kadar iyidir. Ancak bizler bunu hep sulandırıyoruz. Milli parklarımız 45'e çıktı. Tabiat parkı mesela 260'larda. Mesire alanlarını biz tabiat parkı ilan ettik. Ama doğayı en sıkı koruma sınıfı 30'larda kaldı. Yani bakanlık en çok kullanılanların sayısını artırırken, ormanın içinde kimsenin giremeyeceği, orada insanların ancak bilimsel çalışma yapabileceği, mutlak koruma alanlarında hiç yükselme yok. Bu kötü bir şey.

Ormanlarımızın bu kadar kesilmesinin bir başka sonucu da parçalanmadır. Bizzat bunu orman bakanlığının yayınları söylemektedir. Mesela 2008'de Orman Bakanlığı'nın yaptığı bir çalışmada 10 hektar dediğimiz, 15-17 futbol sahası büyüklüğünde alanların sayısı ortalama 55.500'ken 2019'da 121.000'e çıkmış. Daha kötüsü 1000 hektardan büyük alanların sayısı 2008'de 1415 iken bu sayı da 1187'ye düşmüş. Yani büyük alanlar da parçalanmış ve dolayısıyla küçük alanların parçalanma sayısı da artmış. O zaman işte doğayı koruma şansımız da kalmıyor. Ne kadar küçükse, o kadar dış müdahalelere açık hale gelir orman. Oradaki hayvanların da yaşama şansı kalmaz. Başka alanlara göç etmek zorunda kalırlar ve bu başka alanlardaki popülasyonun büyümesi anlamına gelir.

Ormanlarla birlikte pek çok tür de yok oluyor. Ormanlara insan müdahalesi artıyor. Yollar yapılıyor, ormandaki hayvanlar ve bitkilerle insanların teması artıyor. Bütün bunları değerlendirdiğimiz zaman ormanların hem azalması hem korunamaması açısından biyolojik çeşitliliğin korunması son derece önemli. Unutmayalım ki biyolojik çeşitlilik olmazsa hiçbirimiz doyamayız. Sonuçta doydüğumuz bütün ürünler biyolojik çeşitliliğin bir parçası. Korunan alanlar bir ülkenin geleceğine yapılan yatırımdır. Bunu göz ardı etmeyelim. Bir anlamda korunan alanınız ne kadar artıyor ise genetik kaynaklarınızı, biyoçeşitliliğinizi de o kadar korursunuz. O yüzden son derece önemlidir.

Yangınlardan ve yol etkisinden bahsettik. Yol kenarındaki ağaçların ormandan koparılıp ya da orman içlerine yeni yollar açılarak yangını önlemek gayesi ile ağaçların nasıl kesildiğini ve kaynağa dönüştürdüğünü anlattınız. Şimdi Doğu Karadeniz çok yağmur alan bir yer olduğu için halkta sanki burada orman yangını

olmazmış gibi bir algı var. Bir-iki tane olunca da bu vakaları çok münferit, istisnai görme eğilimi var. Bu bir söylence mi? Bunu biraz açalım mı hocam?

O. K.: Ormanın olduğu her yerde yangın olur. Çok uzun süre kuraklık olursa ibreli ormanların olduğu yerlerde yangın çıkabilir. Ama bizde yazın hem nem yüksek olduğu hem de otsu orman alt tabakalarındaki flora ciddi şekilde yeşil (taze) olduğu için yanma potansiyeli çok azdır. Bizde yangın kış aylarında olur. Niye? Biz “kalaş; kalaşı” deriz. Lodosla, Akdeniz üzerinden gelen sıcak deniz havası İç Anadolu’dan geçerken çok kurur. Bütün nemini orada bırakır ve dağları aşır geldiği için de Karadeniz’in kuzey yamaçlarından indikçe ısınır. O yüzden adeta sıcak vuran bu rüzgarlara kalaşı derler. İşte bu mevsimde zaten kurumuş olan diken, limđhana yani eğrelti otu, aslında yanmaya hazır durumdadır. Ve bu kurak dönemde uzun süre eğer yağış da olmamış ise ormanların altındaki yaprak örtüsü de iyice kurur. Ama Doğu Karadeniz’de toprak ve alt tabaka rutin yağışlarla ıslak olduğu zaman, onun kuruması daha geç olur. Her halükârda bir ateş lazım orman yangını için. Yağış olmayan mevsimlerde Doğu Karadeniz’deki insanlar tarlalarını, bağ bahçelerini toparlarken anız yakarlar. Fön/kalaşı rüzgarlarının olduğu yerlerde ve zamanda bu ateş ormanlara sirayet eder ve ormanlar yanar. Genelde örtü yangını şeklinde olur bu. Eğer kendi miktarından çok yoğun olursa, alttaki kısmı biraz daha yükseğe yani ağaçlara kadar çıkabilir. Çamburnu’nda 4 yıl önce olduğu gibi. Yani özetle bizde de orman yangını olur.

Yangın alanları hakikaten büyük problemdir. Çokta tehlikelidir orman yangınları. Orman yangınına müdahale çok özel yöntemler, bilgi ve deneyim gerektirir. Ama unutmayalım bu yangınlar bizi ne kadar etkiliyor olursa olsun aslında alev vermeyen, duman çıkarmayan başka yangınlar da ormanlarımızın üstünde Demokles’in kılıcı gibi sallanmaya devam ediyor. Nasıl oluyor bu? 2B gibi yasal araçlarla 750.000 hektar orman madencilere, elektrik iletim hatlarına, yollara vs. tahsis edilmiş durumda. Şimdi de mesela taşlık, kayalık ormanların tahsis edilmesi çıktı. Taşlık, kayalık olmayan orman yoktur. Bunu iyi değerlendirmek, anlamak lazım.

Koyu Yeşil bölümlerini birbirine bağlayan bir tematik soru setimiz var. Sizden Doğu Karadeniz özelinde çevre sorunlarını sıralamanızı istesem ilk üç sıraya hangi çevre sorunları yerleşir hocam?

O. K.: Bu zamana ve mekâna göre değişir. Mekâna göre niye değişiyor? Çünkü birincisi herkes en çok kendi bahçesiyle ilgileniyor. İkincisi de yollar. Bir zamanlar yol benim için en büyük problemdi ve bunu dile getirirdim. Bu biraz teknik bir konu olduğu için kimse ilgilenmiyor ama mesela Yeşil Yol'da 100 kilometrede 1 milyon kamyonluk hafriyat çıkıyor. Bunu taşırlarsa maliyet kurtarmayacağı için hafriyatı yukarıdan aşağıya boşaltıyorlar. Ve normalde 10 -11 metrelik Yeşil Yol olarak izin alınmış olduğu halde yüzlerce binlerce hektar alan tarumar oldu. Bu çok önemli. Elbette Yeşil Yol'un başka etkileri de var. Ama bence en büyük çevre felakettir ve başka çevre felaketlerinin de aracıdır. En azından kışın rahat eden yaban hayatı ve yüksek dağlar artık kışın da rahatsız edilecek demektir. Bunu gözden kaçırmayalım. Bizler atık bertarafını sıfır metre rakımdaki ilçelerde bile sistemli hale getirememişken insanların bütün çevresel yükünü ve atıklarını 2000-2500 metrelere çıkarmak doğru değil. Bir sürü kanun değişti ama yer çekimi kanununu değiştiremezler! Eğer bu kanun mevcudiyetini sürdürüyor ise yukarıdaki her türlü faaliyetin sonuçları denize kadar yansıyacak demektir.

İlk üç sraya ne koyarım? Eğer bu soruyu Çamlıhemşin'de 97'de sorsaydınız, ilk üçün birincisi HES'lerdi. Ama şimdi bakın madenler geliyor. Belki de bu soruyu ilk üç değil de neler var diye yanıtlamam lazım. İlk üç sıralaması yapamıyorum gördüğümüz gibi. Ama HES'leri gene sayabiliriz.

'94'te Doğu Karadeniz'de WWF tarafından desteklenen Entegre Koruma Projesi'nde projenin yürütücüsüydim. O zaman Orman Bakanlığı'nda çalışıyordum. Doğal yaşlı ormanlar bu projenin bir çıktısıdır, o kavramın adını biz koyduk. Dönemin Devlet Su İşleri Bölge Müdürü Hasan Paçal, projeye ilgi gösterdi ve biz araziye çıktık. Önce Fırtına Vadisi'ne gittik. Orada planda 6 tane baraj birkaç tane de dere tipi HES görünüyordu. Nisan ayının sonuydu ve kar nedeniyle Elevit'in yukarisına çıkamadık. Dedi ki "ben burayı yazayım, bu barajları en azından HES'e çevirelim. Çünkü burada baraj olursa felaket olur, yazık olur." Sanıyorum 93-95 faaliyet raporunda², o zaman Doğal Hayatı Koruma Derneği'di bizim derneğin adı, bu çıktıları yazdık. Çünkü sonuç alındı ve buradaki barajlar iptal edildi. Hakikaten o zaman insanlar, bakanlıklar kendi kurumlarından bir amiri dinliyordu. Sonra bana kimseye vermemek kaydıyla bir harita verdi. Haritada Samsun'a kadar Doğu

2 Doğal Hayatı Koruma Derneği Faaliyet Raporu (1.10.1993 – 30.09. 1995)

Karadeniz'deki bütün HES'lerin, barajların yerleri var. O harita iptal olduktan sonra Atlas'ta³ yayınladım. O haritada örneğin Artvin'de 17 tane HES, 10 tane baraj görünüyordu. Ama şimdi Artvin'de 10 baraj gene duruyor fakat artık 126 tane HES var. Trabzon'da 5 tane HES görünüyorken sayı 56'ya çıktı. Şimdi baktığımız zaman HES'ler büyük problem. Türkiye'de büyük bir ormansızlaşmaya, talana döndü. Yerli enerji diye takdim edildi oysaki yurt dışına satılıyordu. Bu arada belirtmek gerekir ki en ucuz enerji tasarruf edilen enerjidir. Kayıp kaçak oranı %22'lerde, 23'lerde. Bunu %15 civarına indirsek birkaç baraja, belki onlarca HES'e gerek olmayacak. Ne yazık ki bu HES'lerin can suyu dedikleri, telafi suyu konusunda da sıkıntı var. Biliyor musunuz, ilk 250 tane HES'e lisansları %10 cansuyu ile verildi. %10! Sonra bu %10'a çıkarıldı. Kötü ekosistem sınıfı için verilen miktardır bu. Bazı iyileştirmeler yapıldı ve yapılmaya da çalışılıyor. Ama unutmayalım ki halen neredeyse susuz akan dereler var. Oysa bu dereler toplam biyoçeşitlilik bakımından %40 biyoçeşitliliği taşıyorlar. Bu derelerin %70'ini yok ettik insanlık olarak. Siz bir dereyi HES'e bağladığımız, kurduğunuz zaman %10'luk can suyu, telafi suyu tabii ki yetmiyor. Aslında o deredeki bütün canlı sistemi tamamen yok ediyorsunuz. Bunlar ÇED'lerin hiçbir aşamasında dikkate alınmıyor. Mesela sosyal etki değerlendirmesi yapılıyor mu? İnsanlar, kültür, sanat, toplum ne kadar etkileniyor? Bunları gidermek için neler yapılması gerektiğine ilişkin de bir şey yok ÇED raporlarında.

Bir diğeri de Yeşil Yol. Yeşil Yol ilk 2004'te çıktı. Yeşil Yol yaklaşık 2600 kilometrelik bir yol. Cennet Yol diye lanse ettiler. Bu yolun adı sırf yeşilin içinde olduğu için Yeşil Yol. Oysa tam tersi yeşili mahveden bir yol, bir kitle turizm yolu. O zaman bu yatırımın başındaki kişi şöyle bir açıklama yapmıştı: "Biz Çarşamba'nın yaylalarından girip turistlere Gürcistan sınırına kadar bütün güzelliklerimizi göstereceğiz." Oysa bu turizm konseptinde de kabul edilmeyen bir yaklaşımdır. Siz araç yollarıyla bütün yaylalarımızı insanlara göstermeyi hedefliyorsunuz. Bunun anlamı çok kısa sürede bölgeyi tüketeceksiniz, oradaki geleneksel yaşamı yok edeceksiniz demektir. Ve üstelik daha az para bırakacaksınız da.

Ayder Yaylası bir kent merkezi olma yolunda ve pek çok yayla turizm merkezi olarak ilan ediliyor. Yaylalar beton yığımına dönüyor. Oysa işin gerçeğinde

turizmde böyle bir şey yok, hele doğa temelli turizmde asla yok! Uzungöl'e bakın mesela. Bugünkü anlamda 1980'lerde keşfedildi Uzungöl. Gelişme ve olgunlaşma dönemini geçirmeden doyma ve düşüşe doğru gidiyor. Birinin gözünü kapatsanız, Uzungöl'e götürseniz orada sorsanız "Neredesiniz?" diye, Uzungöl diyebilir mi? Diyemez! Çünkü oraya ait hiçbir doğal ve kültürel kanıt kalmadı. Ve bu o alanda ciddi bir fragmentasyona sebep oldu.

Bir diğer husus madencilik. Yeni yapılan çalışmalarda ortaya kondu ki Artvin'in %72'si maden sahası. Henüz haritası çıkmadı ama Trabzon'un biraz daha azı. Bunun anlamı şu; Artvin'de neredeyse tarım alanı yok. Kent merkezlerine kadar gelen bir madencilik faaliyeti söz konusu olacak. Şu anki Maden Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'nün haritalarına göre Hopa'nın %86'sı, Borçka'nın %92'si, Artvin Merkez'in %92'si maden sahası olabilir. Biz bu haritayı TEMA'nın yaptığı, çok güzel bir çalışmadan öğrendik. Buradan onlara bir daha teşekkür etmek isterim. Biz Artvin ilçeleri konusunda çalışmak için, bu haritanın altyapısını istedik. Yönetim kurulu buna izin verdi. Biz ilçelere göre bunu yaydık. İl il yapıyor bu çalışmalar ve hakikaten çok büyük maddi yükü de var. Bu açıdan TEMA büyük bir özveride bulundu. Ve Artvin'de ilçe bazında çalıştığımız için ilçeleri de biliyoruz. Şavşat'ta %48, Kemalpaşa'da %46, Ardanuç'ta %49, onun dışındaki ilçeler'de %80'in üzerinde alan maden sahası. Bir tek dağların zirvelerindeki yerler kalıyor insanlara. Madencilik; tüm doğal alanlarda su sistemini de bozduğu ve asit maden drenajı oluşturduğu için çok daha uzun süreli bir çevresel problem olarak bir çevre yükü, bir çevresel yıkım olarak bölgeye miras kalacak.

Tabii üçünü söyledik ama mesela taş ocağını da buraya koymak lazım artık. Çünkü ne kadar "yatırım" o kadar taş lazım. Peki bu taşlar nerede oluyor? Ormanların altında. Üstteki toprak, zoraki orman olmuş, gözümüz gibi bakmamız gereken o yetişmiş ormanların, sonu demek bu. O taşlardan ormanları aldınız mı bir daha orada orman olma şansı yok. İkizdere, Arhavi, Kamilet... pek çok yerde taş ocakları var. Şu an en önemli çevre sorunlarından biri de orman kırımı. Milli parklarımızın çoğunun asal kaynağı ormanlar ve derelerdir. Orman azaldıkça derelerde de sorun yaşanıyor. Geçenlerde bir TÜBİTAK projemiz için Kaçkarlara gittik. Twitter'da bir fotoğraf paylaştım. Bildiğiniz çamur akıyordu dere. Çamur kokusu da kötü kesif bir kokuydu. Ben 1992 yılından beri Fırtına Vadisi'nde çalışıyorum. İkinci master tezim ve doktora alanım orası. Orada yağmur yağmur gibi yağmaz, dere yağar ve

biliyor musunuz ben o günlerde bile derelerde normal bir bulanma dışında bir bulanıklık görmezdim. Şimdi çamur akıyor çünkü her taraf yol, her taraf inşaat ile tarumar. Bu toprağı tutacak bir şey yok, orman azalması var. Su önüne kattığını alıp götürüyor ve bu durum sucul sistemi de bozuyor. Suyun sıcaklığını etkiliyor. Oradaki balıkların hayata kalım ve üreme potansiyelini düşürüyor. Çünkü çakılların üstünü kil kaplıyor. Yani derelerde balıkların yumurtalarını bıraktığı yerlerde artık kil birikintileri var. Hayvan yumurtayı koyduğu zaman orada yüzey geriliminin de etkisiyle hemen yumurtaların etrafını kil tanecikleri kapatıyor ve dölleme olmuyor. Bu da daha az balık üreyecek; üreyenlerin de beslenme ortamı bozulduğu için daha az balık hayatta kalacak demektir. Bütün bunlara değer mi?

Geldik turizme. Şu turizm diye yapılan yatırımlara baksanıza. Yatırımların hiçbiri ekolojik turizm değil ama hepsi tabelalarına ekolojik yazıyor. Oysa ekoturizm de ekoyu koruyarak, korudukça kazandıran, kazandırdıkça koruyan bir döngü vardır. Yani toplum ekoturizmde bir anda çok para kazanmaz. Ama kazanılan miktarın doğal ve kültürel varlıklar sayesinde olduğunu bildiği için doğayı korumak yönünde bir davranış geliştirir. Dolayısıyla sizler buralarda yollarla parçalanma yaptığınız, manzara bütünlüğünü bozduğunuz, madencilikle, asit maden drenajıyla suları kirlettiğiniz zaman burada turizmin de geleceğini yok ediyorsunuz demektir.

Çevresel bozulma karşısında, çevre farkındalığı artmış gibi görünüyor ama aslında farkındalık bakımından artan bir şey yok. Herkes ilgileniyor gibi gözükse de amaca yönelik bir değişiklik olmuyor. İnşaat fakülteleri başta olmak üzere üniversite eğitiminde de müfredata doğa korumayı sokmak lazım. Çünkü doğadaki en büyük dönüşüme sebep olan bazı sektörlerin doğayla ilgili hiçbir değerlendirmeleri yok.

Orman kırımı, HES'ler, madenler, Yeşil Yol, taş ocakları derken sıralamaya başladığımızda liste uzuyor. Peki bunlarla ilgili olarak baktığımızda gündelik hayatımızda neler değiştirdi?

O. K.: Sorunları daha çok konuşur olduk ama toplum konusunda şüphelerim var. Çevre biliyorsunuz aslında politik bir konudur. İşin doğrusu demokratikleşme ile doğrudan ilgilidir. Demokratikleşmenin olmadığı yerlerde çevreye karşı şiddet, doğayı savunanlara karşı şiddet yüksektir. Öncelikle bizim bilgi düzeyini yukarıya

doğru yükseltmemiz ve yaymamız gerek. Bunları anlatabileceğimiz yerler özellikle politik düzlemde daha çok karşılık bulmalıdır.

Bizde şöyle bir durum var. Şimdi iktidar çevre ile ilgili konularda sorumluluk almak istemiyor. Doğa koruma ile ilgili kelam etmek istemiyor. Artvin'de 25 yıl önce madene karşı olduğumuz zaman da Artvinli bir Bakan vardı. Daha sonra merkez soldan bir hükümet geldi. Biz gene madenlere karşıydık, şimdi de karşıyız. Bu bir yaşam savunuculuğu. Doğayı koruma çabası sanki hükümetlere karşı yapılan bir şeymiş gibi algılanıyor. Ama hükümetlere karşı bir şey değildir. İşte bugün Halk TV'ye çıkan İkizdereli kadınlar, herhalde hepimiz eminiz ki bu hükümete oy verdiler. Ama şimdi çok dertleri var. Ve bunları kendi dillerince mükemmel bir şekilde iletmeye çalıştılar. Ne değişti? Evet farkındalık biraz arttı ama uygulamada bir değişme yok.

Doğa koruma ile ilgili var olan yasa altyapısı sürekli doğa aleyhine bozuluyor. Peki kimin lehine bozuluyor? Toplum lehine değil, bazı malum kişiler lehine bozuluyor. Ve insanların bilgisi arttıkça sıkıntısı artıyor. Ben de mutlu değilim. İktidar değişirse de galiba roller değişecek. Tevfik Neyzen'in dediği gibi "taşlar aynı tas eller değişti" diye. Umarız böyle olmaz.

Doğu Karadeniz'de aktif bir çevre eksenli toplumsal hareketlilik var. Tam da dediğiniz gibi bugün İkizdereli kadınlar seslerini duyurmaya çalışıyorlar yarın başka özneler bunun için çalışacaklar. Zihnimizde bu pek çok öznenin sürdürdüğü mücadelelerin oluşturduğu bir sürü imaj var. Peki sizin aklınızda kalan en çarpıcı çevre hareketi imgesinden, sloganından bahseder misiniz?

O. K.: Önce imgeyi söylemek isterim. Benim için çok çarpıcı kişisel de bir anı. 1995'te benim ve bazı hocalarımla da katılımıyla Cerattepe'de yapılan ilk toplantının anısı. Salon hıncahınç doluydu. O zaman Doğal Hayatı Koruma Derneği'nde iddim ve Orman Bakanlığı'nda çalışıyordum aynı zamanda. O toplantıyı hiç unutamayacağım. İki yabancı ve Türk'ün paravanın arkasında şöyle ellerini oluşturduklarına şahidim. Niye şahidim? Çünkü arabayı park etmem gerektiği için biraz geç kalmıştım. Vardığımda bu sahneyi gördüm. Sonra Dokuz Eylül'den bir coğrafyacı hocamız bir de ben kısa konuşmalar yaptık. Benim konuşmam orada

söylenenlerin tam tersiydi. Yani ben “madenci değilim ama Artvin’in böyle güzel yerleri var. Buraların maden sahası haline gelmesine ben razı olamam” diyebildim. Burada asıl önemli olan husus, benim bir bakanlık mensubu, kamu görevlisi olarak orada madenlere karşı çıkabilmemdi. O zaman karşı çıkılabiliyordu bazı şeylere. Görüşümüzü söyleyebiliyorduk. O salonun o hali ve çıkışta belki 1000 kişinin bana sarılması anısını hiç unutmuyacağım. Bir arkadaşın “Siyanüri o kadar güzel anlattuz ki nerdeyse ekmeğun arasına koyacak da yiyecez” demesini de hiç unutmuyorum.

İkincisi de galiba. 2016 ya da 17’ydi. Cerattepe’de keşif yapıldı. Mahkeme heyetiyle çıkma izni olanlardan biriydim. Yaklaşık 2 km boyunca Artvin halkının son derece mağrur ve efendi bir şekilde yolun iki yanında durarak, hiç kimseye tacizde bulunmayarak, orada verdikleri o görüntüyü de hiç unutmuyacağım. Artvin halkının ve 94 yaşındaki Erzade Ninenin fotoğraflarını da çektim. Bu da imgelerden biri olarak gözümün önünden hiçbir zaman gitmeyecek. Elbette pek çok imge var. Ama bu ikisinin yeri ayrı benim için. Belki Artvinli olduğum içindir.

Slogan konusunda da bir çalışma hazırlıyorum. Orada bu sloganları da koyuyorum. Sloganlarda bizim, uzmanların hazırladıkları ve birde halkın söyledikleri var. İşte 96 yaşındaki Ahmet dayının “Bu nedir?” diye gaz kapsülünü polise göstermesi de çok ilginç bir andı. Söz olarak en güzellerinden biri İkizlere Su Meclisi’nde HES’lerin ardındaki “su akar Türk bakar” sözüne karşı bir köylünün “su boşa akıyorsa güneşte boşa doğuyor demektir” sözü inanılmazdı. Benim bir mottom var 90’lı yıllardan beri söylediğim: “ekolojik olmayan bir yatırım uzun vadede ekonomik de değildir.” İklimcilerin de bir sözü var: “gökyüzü ağlamazsa yeryüzü gülmez” diye. Hakikaten her şey yağışlara bağlıdır. Bu da bana köylülerin bir atasözünü anımsattı “kar yılı, var yılı.” Peki en kötü sloganları sormayacak mısınız?

Tersten düşünmek her zaman ilginçtir. Lütfen söyleyin hocam aklınızdakini.

O. K.: Yüzlerce var. Benim çok tepemi attıran yüreğimi sızlatan, öfkeliendiren sözlerden bir tanesi “kesilen ağaçlar önemli değil, 5 katını dikeceğiz.” Bu çok yapıyor biliyorsunuz. Her HES raporunda, ÇED raporunda, maden raporunda var. Bu ne kadar çirkin, aslında doğayı ne kadar da aşığılayan bir tutumdur. Kesilen

bir orman, doğal yaşlı bir ormandır. Onun yerine dikilen ağaç değildir, onun yerine dikilen bir kalem kalınlığında fidandır. O fidan büyüyecek orman olacak! 5 katını değil 105 katını da dikseniz, o ormanı bir daha geri getiremiyorsunuz. Bazen birkaç dönümlük yaşlı, kadim bir orman binlerce ormandan daha değerli olabilir. Bir başkası “biz bu zeytin ağaçlarını başka bir yere taşıyıp diyeceğiz.” Bu da ekolojiyi yok saymaktır. O bitkiyi de ekolojiyi de bilmemektir. Evet üçünü, beşini taşırırsınız. Bunu başarmak mümkün ama kestiğiniz binlerce zeytini, o kadim ağaçları taşımak mümkün değildir. Taşıyamazsınız. Buna “biz bu endemikleri burayı rehabilite edince yeniden diyeceğiz” demeyi de katabiliriz. Bu başlı başına bir palavradır.

Bir de içimizi çok acıtan “Sizi gidi memleketin kalkınmasını istemeyen vatan hainleri, kalkınmamıza engel olamayacaksınız” söylemini söylemek isterim. Biz kalkınmanın filan önünde engel değiliz. Ama doğa korumalı kalkınma, UNDP'nin mottosu olmuştur. Yani doğayı korumak, çevreyi korumak kalkınmanın önünde engel değil, tam tersi onun yardımcıdır.

Bir de bundan önceki Orman Bakanı sayın Veysel Eroğlu'nun, “HES'ler erozyonu ve taşkınları önler” sözü vardır. Önleyemediğini gördük. Keza Yeşil Yol sürecinde “Bunlar kaçak yaptıkları evlerini kontrol etmeyelim diye Yeşil Yol'a karşı çıkıyorlar” demişti. Ben de Çamlıhemşin'de Belediye ve Kaymakamlık binasına 500 metre mesafedeki dere yatağına yapılan oteli göstermiştim: “Siz önce burayı kontrol edin” diye. Yeşil Yol için ağaçların biçildiği zamanda da Veysel Eroğlu Twitter'da bir paylaşımı yapmıştı, benim son sözüm de o olsun: “Ormanları korumalıyız!”

Koyu Yeşil'in bu bölümünde sevgili Oğuz Kurdoğlu ile birlikteydik. Özeldede Doğu Karadeniz ormanlarına ve genelde Doğu Karadeniz'deki çevre sorunlarına baktık. Hem vaktiniz hem de paylaştıklarınız için çok teşekkür ediyorum hocam.

Eastern Black Sea Forests, Causes and Dimensions of Deforestation with Oğuz Kurdoğlu...

In this episode¹, we will look at the forests of the Eastern Black Sea with our dear professor Oğuz Kurdoğlu.

Welcome, Professor. We are constantly feeding into the narratives that the Black Sea has a dark green pastoral structure. But we don't look much at the forests that are the source of this green. Can you tell us a little bit about the Black Sea forests?

Oğuz Kurdoğlu: We look at the tree and do not see the forest. I always tell my students. Forests are very beautiful from a distance too, but the forest really starts to teach you when you go into it. In the forest, you can see a snail eating mushrooms, a tiny insect laying eggs or birds trying to find their food. The world is an ecosystem and all living forms are parts of this ecosystem. We humans have turned this ecosystem into our own habitats. Some ecosystems we have changed a lot, others we have destroyed or at best disrupted. 60% of the world's terrestrial areas and about 70% of the marine areas have been severely transformed. The Black Sea is a region of this ecosystem at latitudes 42 of the 36-42 north parallels, sometimes with abundant rainfall.

The Black Sea forests are actually part of what we call the Eurosiberian region, which starts in Europe and extends to Siberia and Kamchatka. We call this plant

1 This episode was podcasted on June 23, 2022.

geography. There are three plant geographies in Turkey. One is the Europe-Siberia plant geography, which we call Eurosiberian, the other is the Mediterranean region, which we call Mediterrean, and the other is the steppe region that goes from Central Anatolia to the depths of Iran, which we call Iran-Turan region. All three of these plant geographies have their own characteristics and some areas in all three should be protected. In terms of species diversity, the Black Sea ranks third among these plant geographies. Everyone suppose that our biodiversity is much higher because we are a bit denser in terms of tall forests and forest density, and because we are green.

We actually divide the forests into two parts in the eurosiberian region, that is, in the Black Sea region of Turkey. We call the area east of the Melet stream the Colchic flora zone. This includes a part of Georgia. The name of this Colchic provence comes from the old name of the region, Colchis. In fact, the Colchis region extends to Sinop. But there are differences between the east of Melet and the west of Melet in terms of plant associations, climate and elevations. This is why it was named separately and the region was called Colchic flora. The last place where the spruce goes is the Melet River. Of course, there are spruce in sporadic groups on the west coast, but the Melet River, which we pass through when entering Ordu, is a natural border. The east and west of this area should be evaluated separately. In the west, there are also very rich forests that are under a lot of pressure. Because today, the richer the natural resources, the more intense the pressure. When we look at the east of Melet Stream, spruce is very determinant in terms of species. In the lower regions, in the Artvin Çoruh valley, we see Mediterranean flora elements. There is an intricate structure in this respect.

When we look at the plant sociology or vegetation type of the region in general, we see that alder trees are dense at the bottom. Alder trees are pioneer trees living at low altitudes and they cover the soil as soon as possible. When alder trees cover the soil, they simultaneously make that soil suitable for consecutive change, which we call succession, and for the next species to live. While doing this, the azotobacter tubers in their roots take free nitrogen from the air and release it into the soil. Thus, alder trees both grow themselves and make the soil more fertile. Then other species arrive, and the consecutive change, that is, the succession, continues.

Then conifers, and finally shade-tolerant species, in the case of the Black Sea, chestnut and beech take their place. Higher up we see spruce and fir. In terms of the coniferous species, fir is the highest. Until the 2100s, we see yellow pines in places. Let's put it this way; when we start from zero, as the altitude increases, we see mixed alder, chestnut and hornbeam. Then we see mixed forests of beech, maple, spruce, beech and a little bit of alder. Of course, these species are always mixed, you cannot draw the boundaries with a line in nature. As you go higher up, where chestnut and beech can no longer survive, spruce becomes dominant, and then fir. In a sense, the forest boundary for us is 2100 meters. This goes up to 2400-2600 meters in terrestrial areas. Therefore, when we wander around the Black Sea, we have an idea of the heights we see on the opposite slopes, if they have not been disturbed by human activity. Of course, there is no such thing as drawing an exact border. This diversity is also due to climatic reasons. There is less sun, so we see a lot of shade, half shade, half-light trees. Light trees can take the lead in some places and then give way to fir trees.

Let's put it this way; in Artvin, Rize, you know, in a very short distance of 40-50 km, you can go from zero to 3,700. Therefore, the streams in these regions show a much-rugged topography. They have steep slopes, and the water flow down in foamy, turbulent streams. They do not form meanders like in the plains. The Eastern Black Sea is also rich in water due to the climate, but we have a bit of a problem in terms of soil depth. Since spruce has very shallow roots here, it dominates in a sense, and spruce is a relict species that has survived here after the glacial period. Therefore, it is very valuable. If we take Artvin, it is both the wettest place in Turkey and the driest place, unless we count the area around Konya Cihanbeyli. It receives about 320 mm of annual precipitation. While the average precipitation in Artvin is 640 mm, when we come to the coastal part of Artvin or Rize, we see that the annual average approaches 2,500-2,800, and even 3,000 mm in places like Esenkıyı in Hopa, where some orographic precipitation is locally concentrated. Therefore, this climatic variation also reveals a distinct feature on its way upwards, creating microclimates. For example, we see Mediterranean plant elements in Artvin, Rize and Trabzon. Olive cultivation and citrus fruits are also practiced. Different factors such as microclimates and soil characteristics are of great importance in this diversity.

The hosts here, the wildlife, are also very diverse. For example, we can say that the Anatolian leopard, which recently came in and out of Georgia and Iran, has returned to the region, but has not yet been seen as a resident. Artvin is one of the 3 largest bird migration routes of the northern hemisphere, especially in terms of daytime birds of prey such as hawks and eagles. When these birds migrate, they are localized in the most suitable places and are seen intensively. People think that they never end, but this is not the case. Why not, because wetlands are drying up and forested areas are decreasing. After all, birds of prey do not make big migrations. They cannot cross the Black Sea in one go using their fat like ducks and quail. As they are fast species, they need to refuel frequently. That's why wetlands and forested areas are important. When these daytime predators arrive in the region, it is of great importance that smaller species that have already started their migration are here. And this can only happen with a rich flora. In other words, there will be diversity so that there will be other species. The Eastern Black Sea is particularly important in this respect. So why did I go into these topics when you asked me to talk about forests? Because forests are not just a collection of trees.

Forests are not made up of trees. If they were, we would also call the trees we plant in parks as forests. Yes, we say city forest, but these are more like groves. A forest is a living system (biocenose) with mammals, birds, all kinds of insects, macro and micro life forms in a plant stratification ranging from tall trees to shrubs, ferns, grasses and mosses. In other words, when you plant a tree, it takes 100-150 years or even 250 years for a tree community to become a forest, depending on the tree species, the climate and soil structure. The forest is a whole together with the soil. There are about 50-60 thousand organisms belonging to 11-12 species in a piece of soil we step on. For example, 10 million nematodes can live under almost 1 m² of soil. A teaspoon of healthy soil can contain between 100 million and 1 billion bacteria. Some of these are macro, living things that we can see, some are micro, bacteria and fungi. Especially forest soil is an extremely important structure that must be protected. Because forest soil is very decisive in terms of both the quality and quantity of water.

In the Black Sea, we live in a society dependent on surface water. Since we do not have deep soils, there is no aquifer, so we use mountain water and rainwater.

It is very important to have snow in the mountains. It is very important that it snows. If the precipitation falls not as snow but as rain, the only structure that can hold this rain is the dead cover and humus formed by forests. Up to 65% of drinking water comes from the mountains in rainy areas and up to 90% in arid areas. Therefore, high mountain forests, high mountain meadows and pastures should be immediately put under special protection status.

We talked about how rich the forest is. Wealth immediately intersects with the economy. You are also an expert in forest economics. So, what exactly is this forest economy?

O. K.: Forestry... When you add “-ry” to the name of forest, it implies an activity. This activity must be sustainable. Otherwise, “-ry” cannot continue. Because there will be no forests left. Forests are one of the richest and wealthiest resources of nature. Actually, I don’t like to use the word “wealth” too much. Forest is an asset. Forestry is the protection, development and management of forests in an order based on science and technique. When forests became a scarce resource, they became of interest to the economy in general. And as a sector of the economy, the forestry sector was born. In fact, forestry is one of the branches of economic ecology.

Since the beginning of humanity, forests have been used for shelter and nutrition. Then came the phase of using the forest. As the population increased, people started to use the forests more. After a while, they saw that the forests were decreasing. Forests started to run out. In the process, prohibitions were put in place against cutting down forests. In Germany, for example, it was decided to dig deep holes/ditches around the land instead of building wooden fences. Only stone was ordered to be used for building houses. In France, the use of coffins was restricted due to the decline of forests and for a while only the rich were buried in coffins. Another example is the 6-tree rule introduced by the Chancellor of the Exchequer in 11th century England. If you turned around in a forest and saw 6 felled tree stumps, it was forbidden to cut trees there. If you turned around in another forest area and saw 4 felled tree stumps, you could cut 2 trees there. This was the first practice of sustainable forestry without a name.

What then is forestry policy? It is the process of managing public administration to ensure that society, all living systems benefit from forest ecosystem services and forest functions without interruption, while maintaining a balance between society and forest resources. The subject of forestry policy is forests. Naturally, the reason for the establishment of forestry faculties is to provide an order that will prevent the loss and depletion of forests in this process of use. Forests have been disappearing in their natural processes since they first appeared about 400 million years ago, and they reappear through a process we call succession. In order to optimize this, forestry science was born, faculties were established. Eventually, the sustainability agenda emerged with the principle of versatile utilization, which we call technical forestry. In this respect, forestry policy is like a roof over many disciplines.

When we talk about forestry policy and sustainability, of course deforestation comes to the agenda. Is deforestation a very important problem for the Eastern Black Sea region? How is our situation?

O. K.: I wish it was only for the Eastern Black Sea. It is a very important problem for our country and for some countries in the world. Because forests are the best source of oxygen production after the oceans. We often talk about the decline of forests. We know that until 15-20 years ago, 13 million hectares of forests disappeared annually in the world. For a while, this increased to 18 million hectares. There are currently 4 billion 100 million hectares of forests in the world. In other words, approximately 30-31% of the world is forested. This forest area should not be considered as a dark, beautiful forest that is always woody when you enter it. It has to be a forest up to 10% coverage, that is, a forest with a density where the top roofs of the trees cover at least one tenth of the soil in projection, so that we can call this asset a forest.

There is serious forest cutting all over Turkey. The Eastern Black Sea has also been subjected to a very serious forest cutting for years. Maybe it would be more accurate to call it deforestation. Forest cutting is being done to a much greater extent than the current plans and the forest can afford. Let's put it this way; we have about 23 million hectares, 29%, of forests in Turkey. Half of these are forests

like forests, but it is very difficult to say that about the other half. This other half of the area is forested as a property, i.e. state forest area. These areas need to be reforested, but it is not possible to reforest everywhere.

On the other hand, there is the increment that these forests produce. We simply call the part of the trees that grows every year the increment. If the increment is about 47.5 million cubic meters and we take 47 million and a half of it every year, then our forests will remain stable. But that's not how it works. There is no increase in wealth then. In recent years, massive forest cutting, which is a very serious problem, has started.

Our forest products industry is very developed. Since investment planning has not been done properly, we produce and export fiberboard, i.e. chipboard, MDF, etc. with imported wood. It is a source of export, but when the foreign currency increases, the goods we buy from abroad become more expensive. Since production would then be expensive, the goods produced would also be expensive to sell. To overcome this problem, domestic resources were turned to. While 17.5 million cubic meters of trees were cut down until 2018, this amount has increased to 30-35 million cubic meters as of this year. Official figures are around 32.5 million, but some unofficial statements from those involved in the business themselves say that this rate is around 35 million m³. In order to prevent forest fires from growing, they broke the forest cover and cut some of the flammable materials. This is actually about increasing the amount of production. They have taken this so far that under the name of forest maintenance, they have started production in some national parks. In some national parks, approximately 10 thousand cubic meters are cut annually. This is a very sad picture. This cannot be done in protected areas. We were in the field last summer in the Eastern Black Sea region and saw natural old forests. We went to the forests above Hemşin, Şavşat/Meydancık, Giresun and Artvin. Forests were literally cut and chopped down. Some of them were not even harvested because they were not cost-effective. If you don't plan thinning in spruce forests, winds cause great destruction. Spruces are shallow rooted. Because the soil is not deep, this species is common in those areas. Therefore, to take these forests, which have so far been together in solidarity and resisting the wind, away from each other, is to allow the wind to enter them completely. These forests then fall to one side, just like combing your hair. This also means preventing forests,

which are very effective in preventing floods and avalanches, from fully fulfilling this function. During the great flood disaster in Kastamonu last year, there was a great outcry because the logs were stacked in the wrong place. People found the blame there. Nobody talked about why a hundred thousand cubic meters of trees were cut down in that small basin. So, as I said at the beginning, the thing that holds precipitation best is the dead cover and humus. Like a sponge, it holds 9 times its own volume of water and slowly transmits that water deep into the soil. Thus, that transmitted water goes from the depths of the soil, through the cracks of the rocks, to the streams. Yes, in very large rainfalls of 50 - 100 years, there are big floods in the streams. We should close the floodplain here. We have shortened the streams, concreted them, built buildings on the floodplains. However, the stream says, "I occasionally have a big peak every 50 years, every 100 years. This floodplain that I created in a million years belongs to me and when the stream comes during these periods, I spread out". In fact, over time, alluvial terraces are formed and the alluvial forests formed here are a physical barrier that reduces the energy of another flood.

The issued circular states that in order to prevent fires, we will cut down trees in this roadside area. The parenthetical meaning of this is: "without forests, there will be no forest fires." Forest fires do not only break out near roads. In the Eastern Black Sea region, many forest areas have been destroyed, first with the fragmentation of forests by roads, then with the increase in production in recent years, with the allocation of the region to mining, and with HEPPs. But even before HEPPs and mines were on the agenda, road construction was one of the most important factors in the fragmentation of nature and the reduction of forests in the Eastern Black Sea region. The construction of a road leads to a reduction in forests. This is because it is both an occupation of space and also because it is above the normal excavation volume, as environmental concerns are not taken into account in the treeless region. Since the Eastern Black Sea is a place with a 70%-80% slope, the normal excavation volume cannot be used. Because above 66% slope, you cannot use excavation volume material for roads. What do they do? They dump it! At 100, 200, 500 meters of slope, forests are completely destroyed up to the streams. Let's not forget, the forests of the Eastern Black Sea should be managed differently from the forests of the whole country. Because spruce is an adaptive species here.

These forests should not be fragmented by such roads. Moreover, forests with such slopes must be protected. In a study conducted in 1995, foresters suggested that at least 31% of these forests should be taken under protection.

I think we pierced mountains and divided forests by saying that roads are civilization. Are national parks and protected areas a functional method to protect forests?

O. K.: It is the most functional method known. Because when natural areas started to be lost through many investments, human beings found a solution. And it is not a new solution, for example, forests around temples were already being protected in the 6,000s BC. Likewise, there are forests kept as reserves for the construction of war vehicles. The Ottomans also had this. Some areas were taken under protection to be used for shipbuilding. By the 1900s, more than 500 areas in the US, around 2500 hectares, formed the nucleus of the current protected areas. In 1872, the first national park law was passed and Yellowstone National Park was declared. National parks are areas belonging to the nation as a whole that should be protected in all their beauty, naivety and impressiveness. After this first national park declaration in 1872, national parks began to be declared in Australia in 1887 and in New Zealand two years later. In 1909, this spread like a fashion to Europe and there was an increase in protected areas. The process paused during the Second World War and then accelerated again. As in-situ conservation, protected areas are very important. In 1947, for the first time in Turkey, one of our professors wrote an article titled "Our forestry in nature conservation". Here he mentions the concept of a national park for the first time. In fact, during Atatürk's reign, a very modern law was enacted for the protection of forests in the first modern forestry law dated 1937 and numbered 3116. Previously, in the last days of the Ottoman Empire, there was a forest management law, which we can call the amenagement law, which mentioned two separate concepts: protection and conservation. But there was no National Park in these laws. In 1956, a much more modern forest law was prepared. This law has been amended 50-odd times so far to open forests for use. Articles 4 and 25 mentioned national parks and by 1982, 17 national parks had been established. In 1982, the National Parks Law No. 2873 was enacted.

Concepts such as national parks, natural parks, nature conservation areas and natural monuments entered the agenda. In the process, protected areas became an enormous system all over the world. International organizations such as IUCN and the European Union have also become determinants of general policy. IUCN has 6 classifications and all these concepts are being tried to fit in here. There are currently about 204,000 protected areas and nearly 6,000 national parks in the world. However, in legal terms, we have only been able to protect 15% of the world, because all these protected area works are supervised by the highest authority, that is, the laws enacted by governments. It was assumed that protected areas would increase to 17% in 2020. There is a target in the world: “2030 %30.” In 2030, 30% of the world is targeted to be protected areas. And let’s not forget that if we don’t protect, we lose!

You declare it a protected area, but some of these efforts to protect its biodiversity, social, cultural, historical and archaeological resources remain on paper. So, it is a protected area, but it is not actually protected. That’s why they are called paper parks. The Marmara Sea was declared a special environmental protection zone. Our protection rates have increased, but nothing is protected! The European average is 29%. We are only at 8%. We need new studies especially on the protection of natural ecosystems, natural habitats and species. The biggest problem in nature conservation is fragmentation. The bigger a protected area is, the better. However, we are always diluting this. Our national parks have increased to 45. Natural parks, for example, are at 260. We declared recreational areas as natural parks, but the most stringent nature protection class remained at 30. In other words, while the ministry increases the number of the most used ones, there is no increase in the absolute protection areas where no one can enter the forest, where people can only conduct scientific studies. This is a bad thing.

Another consequence of cutting down so much of our forests is fragmentation. This is directly stated by the publications of the Ministry of Forestry. For example, in a study conducted by the Ministry of Forestry in 2008, the number of areas we call 10 hectares, which is the size of 15-17 football fields, increased from 55,500 on average to 121,000 in 2019. Worse, the number of areas larger than 1000 hectares decreased from 1415 in 2008 to 1187 in 2019. In other words, large areas have also been fragmented and therefore the number of fragmentation of small areas has

also increased. Then we have no chance to protect nature. The smaller it is, the more open the forest becomes to external interventions. The animals there have no chance to live. They have to migrate to other areas and this means that the population in other areas grows.

Many species are disappearing along with forests. Human intervention in forests is increasing. Roads are being built, human contact with animals and plants in forests is increasing. When we evaluate all these, the protection of biodiversity is extremely important in terms of both the decrease and the inability to protect forests. Let's not forget that without biodiversity, none of us can be fed. After all, all the products we eat are part of biodiversity. Protected areas are an investment in the future of a country. Let us not ignore this. In a sense, the more protected areas you have, the more you protect your genetic resources and biodiversity. That is why it is extremely important.

We talked about fires and the impact of roads. You explained how roadside trees are cut down and turned into resources in order to prevent fires by removing trees from the forest or opening new roads into the forest. Since the Eastern Black Sea is a place that receives a lot of rain, there is a perception among the public that forest fires do not happen here. And when there are one or two, there is a tendency to see these cases as very isolated and exceptional. Is this a myth? Can we expand on this a little?

O. K.: Fires happen wherever there is forest. If there is a drought for a very long time, fires can break out where there are coniferous forests. But in our country, since the humidity is high in summer and the flora in the herbaceous forest substrates is seriously green (fresh), the potential for fire is very low. We have fires in winter. Why? We say "*kalaş; kalaşı*". The warm sea air coming from the Mediterranean via the southwester dries up a lot as it passes through Central Anatolia. It leaves all its moisture there and since it comes over the mountains, it warms up as it descends from the northern slopes of the Black Sea. That's why these winds, which almost hit hot, are called *kalaşı*. In this season, the thorns, *limhona*, which are already dried up, are actually ready to burn. And if there has been no rainfall for a long time during this dry period, the leaf cover under the forests dries up. But in the

Eastern Black Sea region, when the soil and substrate are wet with routine rainfall, it dries out later. In any case, a fire is needed for a forest fire. In seasons without rainfall, people in the Eastern Black Sea region burn stubble while harvesting their fields and vineyards. In places and at times when there are foehn/*kalaşı* winds, this fire spreads to the forests and the forests burn. It usually happens in the form of a surface fire. If it is more intense than its own amount, the lower part can go a little higher, up to the trees. Like what happened in Çamburnu 4 years ago. In short, we have forest fires too.

Fire areas are indeed a big problem. Forest fires are also very dangerous. Forest fire intervention requires very special methods, knowledge and experience. But let's not forget that no matter how much these fires affect us, other fires that do not actually burn or smoke continue to hang over our forests like the sword of Damocles. How does this happen? Through legal instruments such as 2B, 750,000 hectares of forests have been allocated to miners, electricity transmission lines, roads, etc. Now, for example, the allocation of stony and rocky forests. There is no forest that is not stony and rocky. We need to evaluate and understand this well.

We have a thematic question set that connects the *Koyu Yeşil* episodes. If I ask you to rank the environmental problems in the Eastern Black Sea region, which environmental problems would you rank in the first three places?

O. K.: It depends on time and place. Why does it change according to the place? Because first of all, everyone is most interested in their own garden. The second is roads. Once upon a time, the road was the biggest problem for me and I used to voice this. Since this is a technical issue, no one is interested in it, but for example, on the Green Road, 1 million trucks of excavation is generated in 100 kilometers. If they transport it, it will not save the cost, so they dump the excavation from top to bottom. And hundreds of thousands of hectares of land have been devastated, even though it was normally permitted as a 10–11-meter Green Road. This is very important. Of course there are other impacts of the Green Road. But I think it is the biggest environmental disaster and a tool for other environmental disasters. At the very least, it means that wildlife and high mountains that were comfortable in winter will now be disturbed in winter. Let's not lose sight of this. While we have

not been able to systematize waste disposal even in districts at an altitude of zero meters, it is not right to raise the entire environmental burden and waste of people to 2000-2500 meters. Many laws have changed, but they cannot change the law of gravity! If this law continues to exist, it means that the results of all kinds of activities above will be reflected to the sea.

What would I put in the top three? If you had asked this question in Çamlıhemşin in '97, the first of the top three would have been HEPPs. But now look at the mines. Maybe I should answer this question not with the top three, but with what is there. As you can see, I can't rank the top three. But we can count the HEPPs again.

In '94, I was the project manager of the WWF-supported Integrated Conservation Project in the Eastern Black Sea region. I was working for the Ministry of Forestry at the time. Natural old-growth forests are an output of this project, we named that concept. Hasan Paal, the then Regional Director of the State Hydraulic Works, showed interest in the project and we went to the field. First, we went to the Firtına Valley, where the plan showed six dams and a few stream-type HEPPs. It was the end of April and we couldn't go above Elevit because of the snow. He said, "Let me write this place down, let's at least turn these dams into HEPPs. Because if there are dams here, it would be a disaster, it would be a pity." I think in the 93-95 annual report², the name of our association at that time was the Association for the Protection of Natural Life, we wrote these outputs, because the results were obtained and the dams here were canceled. Indeed, at that time people, ministries were listening to a superior from their own institutions. Then he gave me a map on condition not to give it to anyone. On the map, there are the locations of all the HEPPs and dams in the Eastern Black Sea until Samsun. After that map was canceled, I published it in *Atlas*.³ On that map, for example, there were 17 HEPPs and 10 dams in Artvin. But now there are still 10 dams in Artvin, but now there are 126 HEPPs. While there were 5 HEPPs in Trabzon, the number has increased to 56. When we look at it now, HEPPs are a big problem. It turned into a great deforestation and plunder in Turkey. It was presented as domestic

2 Doğal Hayatı Koruma Derneği Faaliyet Raporu [Association for the Protection of Natural Life Annual Report] (1.10.1993 - 30.09.1995).

3 Atlas Coğrafya ve Keşif Dergisi [Atlas Geography and Exploration Magazine], Issue: 96 Year: 2001.

energy, when in fact it was being sold abroad. By the way, it should be noted that the cheapest energy is the energy that is saved. The loss and leakage rate is around 22-23 percent. If we reduce this to around 15%, there would be no need for several dams, maybe dozens of HEPPs. Unfortunately, there is also a problem with the compensation water, which they call the lifeblood water of these HEPPs. Do you know that the first 250 HEPPs were given licenses with 1% lifeblood. 1%! Then this was increased to 10%. This is the amount given for the bad ecosystem class. Some improvements have been made and are being made. But let's not forget that there are still streams that flow almost without water. However, these streams carry 40% biodiversity in terms of total biodiversity. As humanity, we have destroyed 70% of these streams. When you connect a stream to a HEPP, when you dry it up, of course 10% lifeblood water, compensatory water, is not enough. In fact, you completely destroy the entire living system in that stream. These are not taken into account at any stage of EIAs. For example, is there a social impact assessment? How much are people, culture, art, society affected? There is nothing in the EIA reports about what needs to be done to eliminate these problems.

Another one is the Green Road. The Green Road was first launched in 2004. The Green Road is about 2600 kilometers long. They touted it as the Paradise Road. This road is called the Green Road just because it is in the green. On the contrary, it is a road that destroys greenery, a mass tourism road. At the time, the person in charge of this investment made a statement like this: "We will enter from the highlands of Çarşamba and show tourists all our beauties until the border with Georgia." However, this is an approach that is not accepted in the tourism concept. You aim to show all our plateaus to people with vehicle roads. This means that you will consume the region in a very short time and destroy the traditional life there. And moreover, you will leave less money.

Ayder Plateau is on its way to becoming an urban center and many plateaus are being declared as tourism centers. Plateaus are turning into concrete jungles. But in reality, there is no such thing in tourism, especially not in nature-based tourism! Look at Uzungöl for example. In today's sense, Uzungöl was discovered in the 1980s. It is heading towards saturation and decline without going through a period of development and maturation. If you blindfolded someone, took s/he to Uzungöl and asked s/he "Where are you?", could s/he say Uzungöl? No! Because there is no

natural and cultural evidence left. And this has caused a serious fragmentation in that area.

Another issue is mining. Recent studies have revealed that 72% of Artvin is a mining area. It has not been mapped yet, but it is slightly less of Trabzon. This means that there is almost no agricultural land in Artvin. There will be a mining activity reaching the city centers. According to the current maps of the General Directorate of Mining and Petroleum Affairs, 86% of Hopa, 92% of Borçka and 92% of Artvin Center could be mining areas. We learned about this map from a very good study conducted by *TEMA* [Türkiye Foundation for Combating Erosion, Reforestation and Protection of Natural Habitats]. I would like to thank them once again. We asked for the infrastructure of this map to work on the districts of Artvin. The board of directors gave permission for this. We spread it out according to the districts. These studies are carried out from province to province and they have a huge financial burden. *TEMA* made a great sacrifice in this respect. And since we work on a district basis in Artvin, we know the districts. In Şavşat 48%, in Kemalpaşa 46%, in Ardanuç 49%, in the other districts more than 80% of the area is mine sites. Only the places on the peaks of the mountains are left for people. Since mining also disrupts the water system in all natural areas and creates acid mine drainage, it will inherit the region as an environmental burden, an environmental destruction, as a much longer-term environmental problem.

Of course, we have mentioned the three, but we should also put the quarry here. Because the more “investment” the more stone is needed. And where are these stones? Under the forests. This means the end of the soil on top, that have been forcibly turned into forests, those grown forests that we should dote on. Once you take the forests from those stones, there is no chance of there ever being a forest there again. İkizdere, Arhavi, Kamilet... there are quarries in many places. One of the most important environmental problems right now is forest destruction. Forests and streams are the main source of most of our national parks. As the forests diminish, so do the streams. We recently went to Kaçkars for a *TÜBİTAK* [the Scientific and Technological Research Council of Turkey] project. I shared a photo on Twitter. The stream was flowing with mud. The smell of mud was also a bad pungent odor. I have been working in the Firtına Valley since 1992. It was my second master’s thesis and my doctoral field. It doesn’t rain like rain there, it rains

like a stream, and you know what, even in those days I didn't see any turbidity in the streams other than a normal turbidity. Now the mud flows because there are roads and construction everywhere. There is nothing to hold this soil, there is deforestation. The water carries away what it comes in front of and this disrupts the aquatic system. It affects the temperature of the water. It reduces the survival and reproductive potential of the fish there. Because the gravel is covered with clay. In other words, there are now clay deposits where fish lay their eggs in the streams. When the animal lays the eggs, the clay particles immediately cover the eggs with the effect of surface tension and fertilization does not occur. This means that fewer fish will breed, and fewer fish will survive because the feeding environment of those that do breed is disrupted. Is it worth all this?

Well, here we come to tourism. Look at all these investments made as tourism. None of these investments are ecological tourism, but they all write ecological on their signs. However, in ecotourism, there is a cycle that protects the ecosystem and earns as it protects, and protects as it earns. In other words, society does not earn a lot of money in ecotourism at once. But since it knows that the amount earned is thanks to natural and cultural assets, it develops a behavior to protect nature. Therefore, when you fragment these areas with roads, disrupt the integrity of the landscape, pollute the waters with mining and acid mine drainage, you are destroying the future of tourism here.

In the face of environmental degradation, environmental awareness seems to have increased, but in fact there is no increase in awareness. Even though everyone seems to be interested, there is no change in purpose. It is necessary to include nature protection in the curriculum of university education, especially in construction faculties. Because some of the sectors that cause the biggest transformation in nature have no assessment of nature.

Forest destruction, HEPPs, mines, Green Road, quarries, the list goes on and on. So, what has changed in our daily lives in relation to these?

O. K.: We talk more about problems, but I have doubts about society. Environment is actually a political issue. As a matter of fact, it is directly related to democratization.

Where there is no democratization, violence against the environment, violence against those who defend nature is high. First of all, we need to raise the level of knowledge upwards and spread it. The places where we can explain these things should be more responsive, especially at the political level.

We have a situation like this. That is, the government does not want to take responsibility for environmental issues. It does not want to speak about nature protection. When we opposed the mine in Artvin 25 years ago, there was a minister from Artvin. Then a center-left government came. We were against mines again and we are against them now. This is a defense of life. The effort to protect nature is perceived as something against governments. But it is not against governments. We are all sure that the women from İközdere who appeared on *Halk TV* today voted for this government. But now they have many problems. And they tried to convey them perfectly in their own language. What has changed? Yes, awareness has increased a bit, but there is no change in practice.

The existing legal infrastructure for nature conservation is constantly deteriorating to the detriment of nature. And in whose favor? Not in favor of society, but in favor of some certain people. And as people's knowledge increases, their distress increases. I am not happy either. If the government changes, I guess the roles will change. As Tevfik Neyzen said, "the bowls are the same, the hands have changed". We hope this will not be the case.

There is an active environmental social movement in the Eastern Black Sea region. Just as you said, today the women of İközdere are trying to make their voices heard, tomorrow other subjects will work for this. We have a lot of images in our minds created by the struggles waged by these many subjects. Could you tell us about the most striking image or slogan of the environmental movement that you remember?

O. K.: First I would like to say the image. It is a very striking personal memory for me. The memory of the first meeting held in Cerattepe in 1995 with the participation of myself and some of my professors. The hall was packed. At that time, I was with the Association for the Protection of Natural Life and I was working at the

Ministry of Forestry at the same time. I will never forget that meeting. I witnessed two foreigners and two Turks wringing their hands behind a screen. Why did I witness it? Because I was a little late because I had to park the car. When I arrived, I saw this scene. Then a geographer from Dokuz Eylül University and I made short speeches. My speech was the opposite of what was said there. In other words, I was able to say "I am not a miner, but Artvin has such beautiful places. I cannot consent to these places becoming mining sites." The most important thing here was that I, as a member of the ministry, as a public official, was able to oppose the mines there. At that time, some things could be opposed. We could express our opinion. I will never forget the state of that hall and the memory of maybe 1,000 people hugging me on the way out. I will also never forget one of the friends saying, "You explained cyanide so well that we will almost put it in bread and eat it."

And the second one, I think. It was 2016 or '17. There was an exploration in Cerattepe. I was one of those who had permission to go with the court committee. I will never forget the image of the people of Artvin standing on both sides of the road for about 2 km in a very proud and dignified manner, not harassing anyone. I also took photos of the people of Artvin and 94-year-old Erzade Nana. This will always haunt me as one of the images. Of course there are many images. But these two have a special place for me. Maybe because I am from Artvin.

I am also preparing a study on slogans, and I am including these slogans in it. In the slogans, there are those prepared by us, by the experts, and then there are the ones that the people say. It was a very interesting moment when 96-year-old Uncle Ahmet showed the gas canister to the police saying "What is this?". One of the most beautiful words was when a villager at the İkizlere Water Assembly said "if the water flows in vain, it means the sun rises in vain" against the saying "water flows and the Turk looks" behind the HEPPs. I have a motto that I have been saying since the 90s: "an investment that is not ecological is not economic in the long run." Climate scientists also have a saying: "if the sky does not cry, the earth does not laugh". Indeed, everything depends on rainfall. This reminds me of a peasant proverb: "the year of snow, the year of wealth." But won't you ask about the worst slogans?

It's always interesting to think backwards. Please tell me what's on your mind.

O. K.: There are hundreds of them. One of the words that really pissed me off, that made my heart ache, that made me angry was “the trees that were cut down are not important, we will plant 5 times as many.” You know this is done a lot. It is in every HEPP report, EIA report, mining report. How ugly this is, how insulting it is to nature. A cut down forest is a natural old forest. What is planted in its place is not a tree, but a sapling the thickness of a pencil. That sapling will grow and become a forest! Even if you plant not 5 times, but 105 times more, you will not be able to bring that forest back. Sometimes a few acres of old, ancient forest can be more valuable than thousands of forests. Another one says, “We will move these olive trees to another place and plant them.” This is ignoring ecology. It is not to know either the plant or the ecology. Yes, you can move three or five of them. It is possible to achieve this, but it is not possible to move the thousands of olives you cut down, those ancient trees. You cannot move them. We can also include saying “we will replant these endemics when we rehabilitate this place”. This is a lie in itself.

I would also like to say the discourse “You traitors who do not want the country to develop, you will not be able to prevent our development”, which hurts us very much. We are not an obstacle to development. But development with nature protection has been the motto of UNDP. In other words, protecting nature, protecting the environment is not an obstacle to development, on the contrary, it helps it.

There is also the promise of the previous Minister of Forestry, Mr. Veysel Eroğlu, that “HEPPs will prevent erosion and floods”. We have seen that it did not. Likewise, during the Green Road process, he said, “They oppose the Green Road so that we do not control their illegal houses.” I showed him the hotel built on the stream bed 500 meters from the Municipality and District Governor's Office building in Çamlıhemşin: “Check this place first”. At the time when trees were being cut down for the Green Road, Veysel Eroğlu made a post on Twitter, let that be my last word: “We must protect forests!”

In this episode of *Koyu Yeşil*, we were together with dear Oğuz Kurdoğlu. We looked at the Eastern Black Sea forests in particular and the environmental problems in the Eastern Black Sea in general. I would like to thank you very much for your time and for what you shared.

Melek Mutioğlu Özkeseu ile Doğu Karadeniz’de Toprağın Zımnı ve Muğlak El Değiştirmesi Üzerine

Koyu Yeşil’in bu bölümünde Melek Mutioğlu Özkeseu ile kamu arazilerinin ve müştereklerin özelleştirilmesinin Doğu Karadeniz çevre hareketleri ile ilişkisine odaklanan bir söyleşi gerçekteştirdik.¹

Sevgili Melek Mutioğlu Özkeseu ile mülkiyete, toprağın el değiştirmesi ile oluşan birikime ve bunun çevreyle olan ilişkisine bakacağız. Melek Mutioğlu Özkeseu yüksek lisans tezini otobiyografi ve otoetnografi arasında salınan bir çalışma ile tamamladı. Çalışmasını Ercan Kesal ile birlikte senaryolaşıp “Fındıktan Sonra” adlı belgeseli çektı. Biz bugün onunla İletifim Yayınları’ndan çıkan doktora tezi “Toprakları Kapatmak: Kamu Arazilerin Özelleştirilmesi” kitabı² üzerine konuşmak için buluştuk. Kitap bildiğimizi zannettiğimiz bazı kavramlara yeniden bakmak açısından önemli bir kapı açtı. Hocam, çalışmanızda ilkel birikimden bahsediyorsunuz ve kavramsal çerçeve oluşturuyorsunuz. İlkel birikimi bize toprak mülkiyeti bakımından kısaca açıklayabilir misiniz?

Melek Mutioğlu Özkeseu: İlkel birikim dediğimiz tarihsel süreç aslında feodalizmden kapitalizme geçişin mihenk taşı olarak kabul ediliyor. Bizim için

1 Bölüm 18 Ağustos 2022’de yayınlanmıştır.

2 Melek Mutioğlu Özkeseu (2022) Toprakları Kapatmak Kamu Arazilerin Özelleştirilmesi. İletifim Yayınları: İstanbul.

ayırt edici olan özelliği ise üreticinin, köylünün, üretim araçlarından koparılması ve emek gücünü ücret karşılığında el değiştirmeden yaşayamaz hale gelmesidir. Yani kapitalist piyasaya entegre olmaktan başka seçeneğin kalmadığı koşulların yaratılmasıdır. Burada üretim araçlarından kasıt aslında toprak. Çok basitçe anlatmak gerekirse, deneyimlendiği ilk halinde, yani feodal dönemde, İngiltere’de topraklar aslında ikiye ayrılıyor: Lord toprakları ve ortak araziler. Bizim ortak arazilerden kastımız da ormanlar, çayırlar ve otlaklar; devletin, kralın malı bunlar. Bir de kilisenin mülkleri var. Bu yapıda, ortak arazilerde yaşayan serf-olmayan özgür köylülerin üretim yaptığını biliyoruz. Fakat 14. yüzyılın sonlarına doğru bu ortak arazilere büyük feodal beylerin, soyluların el koymasıyla başlayan süreç, 16. ve 17. yüzyılda reform hareketiyle, kilise mülklerinin yağmalanması ile geliyor, ve 18. yüzyıla kadar hukuksuz bir şekilde süren bir yağma var. Fakat 18. yüzyılda bu yağma hukuki bir zemin kazanıyor ve çeşitli yasalar yoluyla toprak mülkiyet yapısı kökünden değişiyor ve özel mülke dayalı bir yapıya kavuşuyor. Dolayısıyla aslında ilkel birikim, mülkiyet açısından özel mülkün yaygınlaşması ve üreticiden koparılan emek gücü ya da toprak gibi üretim araçlarının sermayeye dönüştürülmesi ve bu üretim araçlarından, yani topraktan, koparılan üreticinin de “özgürleşerek” proleterleşmesi demek. Yani kapitalist piyasa için gerekli koşulların yaratılması demek. Tabi biz öncesinde böylesi bir özel mülkten söz edemiyoruz. Dolayısıyla bugün toprak tasarruflarındaki dönüşüm deneyimi de aslında ilkel birikimin sürekliliğini göz önüne seriyor. Ama bunun çok daha ötesine geçiyor. Süreci daha incelikli analiz etmek gerekiyor, çünkü kendi içinde farklı ve çeşitlenen mekanizmaları var.

Çalışmanızda süreci anlamak için hem uzun yıllara yayılmış bir süreci ele alıyor hem de aslında bugüne odaklanıyorsunuz. Biz de şimdi İngiltere’den başlattığımız bu eğriyi Türkiye’ye çeksek ve size Türkiye’deki toprak mülkiyetinin durumunu sorsak: Toprak mülkiyetinin durumunu nasıl görüyorsunuz? Türkiye’de toprağın mülkiyeti hangi yasal çerçeve içinde el değiştiriyor?

M. M. Ö.: Kabaca birkaç rakam vermek iyi olabilir. Türkiye’nin yaklaşık olarak %28’i orman ve azalan rakamlarla da %36’sına yakını tarım arazisi. Fakat bizim için burada kritik olan, en azından benim çalışma boyunca fark ettiğim, bugün

Türkiye'nin neredeyse yarısının hazine taşınmazı olması. 2021 verilerine göre bu hazine taşınmazlarının bir kısmı tarım arazisi ve büyük çoğunluğu da orman. Hazine taşınmazı çok kategorilidir. Bu dönüşümün ve el değiştirmenin ne demek olduğunu biraz daha iyi anlayabilmek açısından basitçe mülkiyet rejimi hakkında bilgi vermek istiyorum. Bizim kamu malı dediğimiz kamu taşınmazları, aslında kabaca devlet hüküm ve tasarrufu altındaki topraklardır. Bu kamu malları orta mallar, meralar, yaylaklar, otlaklar, ormanlar veya kamunun kadimden beri kullanıcısı olduğu ve yararlandığı taşınmazlar, yollar, meydanlar, köprüler, hizmet malları ve sahihsiz yerlerdir. Sahipsiz yerler kayalar, tepeler, sular gibi yerlerdir. Bunların hepsi kamu mallarıdır ve bunlar devlet hüküm ve tasarrufu altındadır. Bu konuda Medeni Kanun ve Orman Kanunu şunu söylüyor: Bu topraklarda devletin kullanma ve yararlanma yetkisi vardır, fakat tasarruf yetkisi yoktur. Yani devletin devretme ve satış yapma gibi bir yetkisi yoktur. Dolayısıyla bu topraklar herhangi bir özel mülkiyete konu olamazlar.

Peki bu ne anlama geliyor? Kamu mallarının devredilebilir, el değiştirilebilir, satılabilir olması için önce hazineye tescil edilmesi gerekiyor. Dolayısıyla çok sayıda kamu taşınmazı 2B kanununda ya da Turizm Teşvik Kanunlarında gördüğünüz gibi bu kamu rejimi iğerisinden çıkarılıyor, hazineye tescil ediliyor ve böylece, hazineye tescil edilerek, satışı veya devri gibi farklı yollarla taşınmazların sermaye tahsisinin önü açılıyor. Bu da genelde iki aşamalı yapıyor. 2000'li yıllarda benim gözlemediğim buydu. Önce daha makro ölçekli düzenlemeler yapıyor. Kastım, Turizm Kanununda, Yabancı Yatırımlar Kanununda, Tapu Kanunu'nda, İhale Kanununda bazı değişikliklerin yapılması ve bu değişikliklerin hazırladığı zeminde bir sonraki aşamada daha mikro ölçekli düzenlemelerin yapılmasıdır. Aslında böylece bu zeminde kamu arazileri el değiştirmeye başlıyor ve tasarruf yetkisi bir şekilde kazanılmış oluyor. Fakat bence burada altını asıl çizmemiz gereken nokta mülkiyet durumu ile ilgili.

Biz el değiştirmeyi sadece mülkiyet rejiminin el değiştirmesi olarak, yani özelleştirme, olarak ele alamayız. Bu Türkiye'de konunun sadece bir yönü. O yüzden ilkel birikim sürecinden bahsedebiliriz burada, ama durumu anlamak için bu kavram tek başına yetmez. Aslında mülki rejimi kamu arazisi olarak kalmasına rağmen ticarileşen ya da toprağa halkın erişimini kısıtlayan düzenlemeler de var. Ben kamu arazilerindeki özelleştirilme sürecini çalışmamda üç başlıkta inceledim.

Bunlardan ilki, doğrudan mülki rejiminin değişmesi, yani toprağın mülki rejimini doğrudan değiştiren uygulamalar. İkincisi, kullanım amacını dönüştürerek sermayeye tahsis edilme koşullarını üreten düzenlemeler, yani kullanım amacını değiştiren düzenlemeler. Üçüncüsü kullanım amacını ya da mülkiyetini değiştirmeden, erişim hakkını ticarileştiren ya da kısıtlayan zımnî özelleştirmeler. Mesela Hazine Arazilerinin, Hazineye ait Tarım Arazilerinin satışını öngören 4070 Sayılı Kanun, 4706 Sayılı Kanun ya da Köy Kanunu, 2B Kanunu gibi kanunlar bu taşınmazların doğrudan mülkiyetini değiştiriyor. Yani bir özelleştirme yapıyor. Öte yandan, mesela, İhale Kanunundaki düzenlemeler, Yatırım Kanunundaki düzenlemeler dikili ağaç satışını öngören düzenlemeler o toprakların sermayeye tahsisini kolaylaştırıyor ya da kullanım amacını dönüştürüyor, ama mülki rejimini değiştirmiyor. Benzer biçimde, Mera Kanunundaki düzenlemeler, yaylaların tasarrufuna ilişkin düzenlemeler kullanım hakkını dönüştürmüyor ama kullanım hakkını ticarileştiriyor. Zımnî bir özelleştirme bu, fakat farklı yollarla ve farklı mekanizmalarla da olsa hepsi nihayetinde bir mülksüzleştirme tablosu ortaya koyuyor. Dolayısıyla bugün kamu topraklarının Hazineye tescil edilmesi ve bu yolla satışının, devrinin ya da sermayeye tahsisinin kolaylaştırılması bence en kritik ve üzerinde durulması gereken konu. Çünkü başta da dediğim gibi, şu an Türkiye'nin topraklarının yarısı Hazineye ait.

Turizm Teşvik Kanunundan bahsettiniz. 1980'li yılların başında, ilk kez doğrudan, turizm sektörü için orman toprakları ve diğer kamu mallarına yönelik yasal müdahale yapıldığını söylüyorsunuz. Bu dönüşüm Türk siyasi hayatı için de önemli olan 1980'ler eşliğinde gerçekleşiyor aslında. Özelleştirmelerin başladığı bir dönem ve tarihsel bağlam içerisinde toprağa ve mülksüzleşmeye bakmak bizim için yeni bir kapı açabilir mi?

M. M. Ö.: Evet, kesinlikle. Benim kitapta detaylı olarak incelediğim, 2000'li yıllarda hayata geçirilen yasal düzenlemelerin çoğu 1980'lerden itibaren düzenlenmeye başlamıştı. Fakat bence burada çok kritik olan ve benim çalışma boyunca ilgimi çeken şey, 1980'lerde temeli atılan bu düzenlemelerin bir kısmının 2000'lere kadar yapılamıyor olması. Birçok kez deneniyor. Mesela 2B kanunu 2000'lerin meselesi değildir, çok daha önceden başlamıştır. Aynı şekilde Turizm Teşvik

Kanununun, Yatırım Kanunlarının da temelleri 1980'lerde atılmıştır. Bunlar o dönemin konjonktürüne gerçekten çok uygun bir tablodur. Fakat o zamanlar Anayasa Mahkemesi iptal ediyor, dolayısıyla hayata geçirilemiyor. 2000'li yıllarda adım adım önce makro ölçekli yasal düzenlemeler yapılıyor. İhale Kanununda, Yatırım Kanununda düzenlemeler yapıldıktan sonra, aşamalı olarak, mikro ölçekli düzenlemeler, Köy Kanunlarının, Orman Kanunlarının aşamalı bir şekilde yeniden düzenlenmesiyle hayata geçiriliyor. Bu temellerin 1980'lerde atılması, ama çoğunun hayata geçirilebilmesinin 2000'lere rastlaması bence çok ilginç ve çok da takip edilmesi gereken bir tarihsel süreç.

Peki ölçeğimizi Doğu Karadeniz'e çekebilir miyiz? Doğu Karadeniz'deki toprak mülkiyetinin durumunu bize açıklayabilir misiniz?

M. M. Ö.: Türkiye'de ülkenin verimli topraklarının, ormanlarının %2,5'u Doğu Karadeniz'de. Çok büyük bir rakam bu. Dolayısıyla Doğu Karadeniz aslında hem tarım alanları, hem orman, çayırlar ve meralar, hem de doğal zenginlikler, doğal kaynaklar açısından zengin bir bölge. Tam da bu nedenle birçok HES projesinin, yayla turizmi projesinin, orman kanunundaki düzenlemeler ve maden arama çıkarma faaliyetlerinin de ev sahibi.

Aslında Doğu Karadeniz 2B arazileri ve tarım arazileri açısından ülke ortalamasının altında, bunların daha yoğun olduğu bölgeler var. Fakat öte yandan, özellikle ormanlara ve yaylalara ilişkin düzenlemelerden çok yoğun şekilde etkilenen bir bölge. Özellikle sermayeye tahsis edilme, kullanım amacının dönüştürülmesi, ticarileştirilmesi ve/veya erişim hakkının kısıtlanması yoluyla zimni özelleştirmelerin Doğu Karadeniz'de daha yaygın olduğunu söylemek mümkün. Çünkü bu bölgede aslında kamu topraklarının çoğu mülkiyet rejimi açısından kamu rejimi içerisinde kalıyor. Ancak özellikle HES'ler, maden arama çıkarma gibi projeler yoluyla bu topraklar ve beraberindeki kaynaklar sermayeye tahsis ediliyor, ve bu yolla halkın erişimi farklı biçimlerde kısıtlanıyor, ticarileşiyor. Üzerindeki imar ve tesisler özelleşiyor veya turizme açılıyor. Dolayısıyla aslında erişim ticarileşiyor. Doğu Karadeniz'deki eğilimin bu yönde olduğunu söylemek mümkün.

Doğu Karadeniz’de tapulu arazi meselesi büyük bir muallak aslında. Özellikle çay tapusu üstünden baktığımızda çoğu arazi daha da küçüleceği ve parçalanacağı için çay ruhsatı üzerinden devam eden hatta bazı durumlarda “bu arazi benimdir” deyip, kamuya ait olan orman arazisinin, kişinin çay arazisine, özel mülküne dönüşmesi evresindeki o minnacık nüansta hem arazinin ormansızlaşması ve hem de büyük bir çevre sorununun parçası olması da var. Ve bunun hemen yanında “ben HES’e karşıyım, Yeşil Yol’a karşıyım” gibi bir konumlanışta gizil ikircikli bir tavır da var. Çevre eksenli toplumsal hareketlerin Doğu Karadeniz’de yeteri kadar bütünlükçü olamamasının, sorunlara parça parça yaklaşmasının bir sebebinin de özel mülkün o iç gıcıklayan, “bu toprak parçası benim olsun” diyen tınısında saklıymış gibi geliyor bana. Bu konuda ne düşünürsünüz?

M. M. Ö.: Bence çok önemli bir noktaya parmak bastınız. Aynı durum aslında Batı Karadeniz için de geçerli. 4070 Sayılı Kanun, yani Hazineye ait tarım arazilerinin satışı ya da 4706 Sayılı Kanun Hazineye ait taşınmazların satışı gibi düzenlemelerin kamuya duyurulması aşamasında broşürlere, duyurulara, kamu spotlarına “tapu kazandırmak” ifadesi yazılmıştır. Yani halk tapu sahibi yapılyordur. Bu ikircikli hal bütün Karadeniz ve özellikle 2B Kanunu kapsamında baktığımızda hep orada durur. Peki tapu sahibi olmanın pratik düzeyde nasıl bir karşılığı var? Aslında bir karşılığı yok. Hala aynı tarlayı sürmeye, o tarladan mahsul almaya devam ediyorsunuz. Ama o özel mülkün gerçekten sana ait olmasının ve onun üzerinde istediğin tasarrufu yapabilmenin “özgürlüğüne” erişmek aslında tapunun ardındaki bütün mesele. Yani tapu ile kazanılan, bu tasarruf yetkisi. Tasarruf yetkisi aslında yasal düzeyde bir konu. Bu nedenle orta malların “tasarruf yetkisi” Hazineye tescil edilerek devlete bırakılıyor, diyoruz. Çünkü o tasarruf yetkisi sayesinde araziye satabilirsiniz, devredebilirsiniz. Dolayısıyla kritik olan şey tasarruf yetkisi aslında. Bu durum fındık politikalarını çalışırken de karşıma çıkmıştı. Sanıyorum, genel olarak Karadeniz’de bu ikircikli ruh halinin kökenlerinde bir yanı ile üretici ama bir yanıyla da “patron” yani mülkün sahibi olmak ve dolayısıyla da mülkün beraberindeki kaynakları yönetmek yatıyor. Ama kime karşı, neye karşı sorusu karşısına geldiğinde, kendini içine dahil etmekten imtina ediyor. Sanki konunun öznesi o değil de başkasıymış gibi. Hikâyenin öyle olmadığını süreç içerisinde görüyoruz. Ben çalışmalarında bu konuyu daha çok devlet-merkezli analizini yapmaya çalışıyorum, ama dediğiniz nokta da çok kritik gerçekten.

Aslında özelleşen bir doğadan söz ediyoruz da bir anlamda. Çünkü doğa kaynaklarının bir anda sermayeye dahil olduğunu ve bunun bir yönünün sizin kitapta isimlendirdiğiniz haliyle toprakları kapatarak yapıldığını görüyoruz. Bu aslında çok düşündürücü. Çünkü özellikle HES'ler ya da Yeşil Yol gibi pek çok çevre mücadelesi Doğu Karadeniz'de önemli kitleselliğe ve meşhurluğa sahip ama bu konuları özelleştirme ve toprağı kapatma bağlamında ele almıyoruz. Bu anlamda biraz düşündürücü geliyor bana aktardıklarınız. şimdi Yeşil Yol ile müşterek bir mekân olan yaylalarda mülkiyet ilişkisinin yeniden anlamlandırdığını, dönüştürüldüğünü görüyoruz. Bize biraz da bu konuyu açabilir misiniz?

M. M. Ö.: Çok kısaca yayla toprağı, orman, tarım arazisi gibi kavramları biraz daha detaylandırmak istiyorum. Yayla toprağı orta bir mal. Yani yaylalar, kışlaklar orta mallardır ve hepsi neredeyse devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Kamunun ortak kullanımına açık ve üzerinde özel mülkiyetin konu olamayacağı yerlerdir. Dolayısıyla devlet bu topraklardan yararlanabilir, fakat tasarruf edemez. Yani devredemez ya da satamaz.

Ormanlar da Orman Kanunu'na tabii olmakla birlikte, aynı şekilde devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bu kritik bir nokta. Dolayısıyla ormanların, tarım arazilerinin satılabilmesinin yolu hazineye tescil edilmesinden geçiyor. Ama burada altını çizmemiz gereken nokta meselenin sadece "satılmak" olmamasıdır. Sermayeye farklı şekilde tahsis edilme yolları, kullanım hakkının ticarileşmesi, erişimin kısıtlanması da özelleştirme bağlamına girmektedir. Yaylaların zaten orta mal olması itibariyle doğrudan satılması mümkün değildir. Fakat yaylaların çeşitli kanun düzenlemeleri ile turizm amaçlı tahsis edilmesinin, üzerindeki bina ve tesislerinin kiralanmasının ya da meraların Mera Kanundaki düzenlemelerle zaman içerisinde çoklaşan ve genişleyen kriterlere bağlı olarak çeşitli yatırımlara tahsis edilmesinin ve ihalelere konu olmasının yolu açılmaktadır. Dolayısıyla yaylalardaki hikâyeyi birazcık daha incelikli analiz etmek gerekiyor. Yani doğrudan yaylalara yönelik bir satış işlemi göremezsiniz, yaylayı satıyoruz, demezler. Dolayısıyla o tahsis ve ticarileşme yollarının, erişimin ticarileştirilmesinin izini sürmek gerekiyor. Yeşil Yol örneğinde bunu örneklendirebilir ve somutlaştırabiliriz. Yeşil Yol kabaca bir yayla turizmi projesi aslında. Resmi adı Yaylalar Arası Bağlantı Yolu. İçinde turizm merkezleri, restoranlar, kayak tesisleri, eko turizm bölgeleri, koridorlar bulunan çok büyük bir yayla turizmi projesi ve dolayısıyla kalkınma

politikası olarak tanımlıyor. Aslında projenin, yayla topraklarını bir kaynak olarak sermayeye yeniden transferini mümkün kıldığını ve aslında yarattığı kırsal rant alanları ve yatırım alanları itibarıyla sermaye birikimi adına önemli bir potansiyel taşıdığını görüyoruz. Kalkınma açısından bir potansiyelden ziyade sermaye birikimi açısından büyük bir potansiyeli olduğunu söylemek mümkün. Çünkü proje orta malı olan yaylaların ve onun beraberindeki kaynakların aslında hem ekolojik olarak hem de sosyoekonomik olarak kamusal niteliğini sermaye lehine kaybetmesine neden oluyor. Yayla toprakları bu proje bağlamında herhangi bir sermaye grubuna, yatırımcıya ya da kuruma özel mülk olarak verilmiyor, transfer edilmiyor. Fakat bu sermaye gruplarının yatırım yapacağı toprağın rant değerini artırıyor ve oranın tasarrufunu ticarileştiriyor. Yaylalar, meralar, otlaklar ve çevresindeki diğer orta mallar artık bir tesise, yani bir ticari alana, dönüşüyorlar. Dolayısıyla kamunun bu alanlara erişim hakkı kısıtlanıyor ya da yararlanma hakkı ticarileşiyor. Buradaki mülksüzleşmeyi ve tasarruf dönüşümünü şöyle ele almak gerektiğini düşünüyorum; halkı mülkünden koparmak, tümüyle koparma ve elinden alma gibi değil de ilgili alanı piyasalaştırma ve ticarileştirme yoluyla gerçekleştirilen bir mülksüzleştirme deneyimi, pratiği söz konusu. Dolayısıyla, yasal olarak bu topraklar hala devlet hüküm ve tasarrufu altındalar ve orta mal niteliğini koruyorlar. Resmi olarak bu kaynaklara erişim kısıtlanmıyor. Fakat bu topraklardan faydalanabilmek için halk artık ticari hizmetlere ve piyasa koşullarına entegre olmak zorunda. Yani o bölgede zımni bir özelleştirme yaratıyor. Bunun altını çizmek gerekiyor: özelleştirmeler her zaman en somut ve açık haliyle görünmek zorunda değil. Bu, özellikle 2000'li yıllarda, izlenmesi gereken bir şey ve Yeşil Yol Projesi gerçekten zımni özelleştirmenin çok net bir örneği.

Zımni özelleştirme aslında sahaya bakmak için yeni bir lens sağlıyor bize. Yeşil Yolla ticarileştirilerek piyasalaştırılıyor yaylalar. Yaylalarla ilgili çevre mücadeleleri içerisinde en çok atıf yaptığımız düşünsel alan belki de müştereklerin trajedisiydi. O müştereklik halinin kendisinin bir imhaya yol açıp açmayacağını tartışırken süreç müşterekliğin aslında bir koruma alanı sağladığını, yine yaylalar örneğinde gösterdi. Fakat dışarıdan gelen, oraya yabancı olan bir rejimin ticarileştirerek, piyasalaştırarak bir manada imhanın kapısını açtığını da görüyoruz. Aslında bu önemli bir tartışma pratiği sağlayabilir gibi bize hocam, ne dersiniz?

M. M. Ö.: Evet bence bu zımni özelleştirme kavramının izini sürmek, aynı zamanda yıkımın ve talanın aslında ne kadar farklı yollarla olabileceğini de ortaya koyuyor. Bu bence toplumsal muhalefet, örgütlemek açısından çok kritik. Yani toplumsal muhalefetin daha görünür, daha geniş ölçekli olması açısından da bu kavramı daha fazla tartışmak gerekiyor. Çünkü her şey ilkel birikim kavramında veya müştereklerin trajedisinde olduğu gibi görünür değil. Çok daha üstü kapalı ve muğlak formları var ve onları takip ederek bir analiz yapmak gerekiyor ki, bu analizden üzerinden yeşerecek muhalefetin de daha güçlü bir kaynağı ve ilhamı olsun.

Podcast bölümlerini birbirine bağlayan üç sorumuz var. Sizden Doğu Karadeniz özelinde çevre sorunlarını sıralamanızı istesem, ilk üç sırada da ne olur?

M. M. Ö.: Hepsinden önce herhalde yaylalardaki çarpık yapılaşma sorunundan bahsederim. Çünkü yakın zamanda Uzungöl'e gitmiştim ve çok üzücü bir tabloydu karşılaştığım. Neden üzücü bir tablo, çünkü gerçekten talan eden, doğayı bozan, kaba tabiriyle hunharca, bir ticarileşme yaşanmış orada. Halkın erişiminin ticarileşmesinin, erişim hakkının ticarileşmesinin bir imge olarak fotoğrafını koymak istesek, ben Uzungöl'ü koyardım. Çünkü bir ticarileşme batağına saplanmış gibi görünüyor ve üstelik bu Doğu Karadeniz'deki tek örnek değil. Yavaş yavaş yaylaların hemen hemen hepsine yayılmaya başlamış durumda. Dolayısıyla, bu yaylalardaki çarpık yapılaşma ve üzerindeki imar ve tesislerin kiralanması ve farklı yollarla ticarileşmesi, yapılaşmaya açılması bence en trajik sorunlardan biri. İkincisi, madencilik faaliyetlerinin yarattığı çevre kirliliği ve talan. Çünkü çok fazla proje, ihale var ve hala devam ediyor ve tabii maden dediğimiz zaman ekosistemin, oradaki vahşi doğanın, bütün bir biyoçeşitliliğin etkilenmesinden söz ediyoruz. Çok önemli bir çevre sorunu. En çok duyduğumuz örnek Cerattepe ama bir sürü maden projesi var. Bir de tabii son yıllarda göze çarpan, bir Karadenizli olarak benim de etkisini hissettiğim HES projelerinin özellikle dere yatakları, su kaynakları ve çevresi üzerindeki olumsuz etkileri. Tüm bu çerçeveyi iklim krizinden bağımsız düşünemeyiz. Yapılan yasal düzenlemeler, kanun düzenlemeleri de bütün bu sorunları iyiden iyiye besliyor. Dolayısıyla çevre problemleriyle ilgili tersi yönde bir "gelişme" izliyoruz maalesef.

Bu ilk üç soruna odaklı olarak genel çerçeveye baktığınızda, bu sorunların gündelik hayatta özel bir karşılığı olduğunu düşünüyor musunuz? Gündelik hayatta sizce neler değişti?

M. M. Ö.: Bu soru bence Doğu Karadeniz için çok kritik bir soru. Ülkenin birçok yerinde bölgesel muhalefetin güçlü olduğunu biliyoruz ama Doğu Karadeniz bence bu çevreci bölgesel muhalefet anlamında gerçekten çok güçlü bir bölge. En çok duyulan ve bilinenler arasında Cerattepe direnişi, Fırtına İnisiyatifi, Yeşil Yol Direnişleri var. Bunlar gerçekten imgeleri ile, sloganlarıyla, mücadeleleriyle tarihe geçecek sert muhalefetler.

Fakat benim burada altını çizmek istediğim iki nokta var. Aslına bakarsanız bu sorunlara konu olan sadece Doğu Karadeniz halklarının yaşadığı ve faydalandığı topraklar değil. Bunlar nesiller arası aktarıma konu olan, hepimizin kaynakları, kamu kaynakları. Fakat biz iki sebepten dolayı bu kamu kaynaklarındaki talanın sonuçlarını seçemiyoruz, muğlaklaşıyor. Bunun sebeplerinden ilki özellikle Doğu Karadeniz özelinde yapılan müdahalelerin doğrudan özelleştirme içermemesi. Zımnî bir özelleştirme ile karşı karşıyasınız. Dolayısıyla yasal olarak hala devlet hüküm ve tasarrufu altında orta malı niteliğini koruyor, resmi kaynaklar bu alanlara erişimi kısıtlamıyor fakat toplumun bundan faydalanması artık ticari hizmetlerle ve piyasa koşulları altında mümkün oluyor. Durumun zımnî olması, bu bölgelerdeki mülksüzleşmelerin görünümünü muğlaklaştırıyor. Dolayısıyla Doğu Karadeniz bu konuda çok güçlü bir yer olmasına rağmen bölgedeki toprak mücadelelerinin ve toplumsal hareketlerin yaygınlaşmasının ve ölçeğinin genişlemesinin önünde bir engel aslında bu durum.

İkinci sebebi de özelleştirmelere konu olan toprakların kamu toprağı olması. Hazine arazileri, ormanlar, yaylalar aslında üzerinde yaşayan ya da bu kaynaktan doğrudan tasarruf eden insanların az olduğu yerler. Dolayısıyla doğrudan etkilenen halkın az ve sınırlı olması, toplumsal muhalefetin geniş ölçekli örgütlenmesinin önünde bir sıkıntı. Oysa ortak kullanım değeri olan toprakların özelleşmesi ya da sermaye erişimine açılması hem ekolojik olarak topluma hem de nesiller arası aktarım pratiklerine zarar veriyor. Tabii ki toplumsal faydanın gözetilmediğini de görüyoruz. Hatta göz ardı ediliyor. Dolayısıyla evet, yerelde önemli bir karşılığı var. Özellikle Doğu Karadeniz bölgesi bağlamında. Doğu Karadeniz halkının özellikle

bu tür yıkımlara ve yağmalara karşı dikkat kesilmiş halde olduğunu dűřünüyorum. Fakat bence sorun tam da bu, sadece yerelde karşılığının olması. Bu sebeplerden ötürü toplumsal muhalefetin ölçeği bir türlü büyüyemiyor.

Peki aklınızda kalan en çarpıcı çevre hareketi imgesinden ya da sloganından bahseder misiniz?

M. M. Ö.: Bütün çevre hareketleri içinde benim için en çarpıcı imge Havva Ana'nın Samistal Yaylası civarında kendisine "devlet emri buradan kalkın" diyen kolluk kuvvetine "Kimdir devlet? Devlet bizim sayemizde devlettir" diye karşı çıktığı o serzeniştir. Bu serzeniş aslında benim toprak meselesi üzerine çalışmamın önemli kaynaklarından biri. Çünkü bu serzeniş Yeşil Yol projesine karşı direnişe katılan yerli halkın, devletin yönetimine ve iradesine karşı hareket ettiğini görmesi ve halkı devletin kurucu unsuru olarak algılaması ve devlet kimdir diye sorgulamasıdır. Oysa ki yetkililer bu projenin bölgesel kalkınma politikası olduğunu, istihdam imkanları sunacağını ve turizmden kazanç elde edileceğini söylemekte ve yararlanıcısı olarak yerel halkı tanımlamaktadır. Burada aşıkaran resmi söylem ve iddialarda adı geçen halkın kapsayıcı bir halk olmamasıdır. Yani Havva Ananın serzenişi bunu çok çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyor. Devlet kim için, hangi yarar çerçevesinde hareket ediyor? Bu serzeniş devleti sorgulayarak bu soruyu o kadar çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyor ki.

Burada řunu söylemeyi önemli buluyorum; bence son yıllarda hakkı teslim edilmesi gereken iki mücadele var. Tabii ki bir sürü hakkın mücadelesi veriliyor ama iki mücadelenin hakkı teslim edilmeli ve desteklenmeli. Birincisi kadın mücadelesi, bu çok aşıkaran. İkincisi ise çevreci toplumsal muhalefet ki Dođu Karadeniz bunun için çok önemli bir yer. Bu ikisinin keşiştiği ekofeminizmin daha fazla konuşulması, tartışılması gerekiyor. Ben de dahil olmak üzere, konunun üzerine daha çok çalışmamız gerekiyor. Bu anlamda Gola gibi derneklerin çalışmalarının çok kıymetli olduğunu dűřünüyorum çünkü bunlara dikkat çekiyorlar. O yüzden de Koyu Yeřil'e konuk olduğum için çok mutluyum.

Bizdesizi konuk ettiğimiz için çok mutluyuz. Bu bölümde Melek Mutioğlu Özkesen ile birlikteydik. Kapitalizmi anlamakta ve anlamlandırmakta önemli bir kavram olan ilkel birikimi, bugün yaşadığımız çevre sorunları ile birlikte düşünmek için önemli bir kavramsal set sundu bize. Zımnî ve muğlak özelleşirmenin, ticarileştirilerek piyasalaşmanın çevre mücadelesi ile kesişimine bakmak aslında üzerine daha çok odaklanmamız gereken ve ilk bakışta düşünmediğimiz bir çerçevede sunuyor. Hocam çok teşekkür ederiz, çalışmalarınız ve programa katıldığınız için.

With Melek Mutioğlu Özkesen on the Implicit and Ambiguous Transfer of Land in the Eastern Black Sea Region

In this episode of *Koyu Yeşil*, we had an interview with Melek Mutioğlu Özkesen focusing on the relationship between the privatization of public lands and commons and the Eastern Black Sea environmental movements.¹

With dear Melek Mutioğlu Özkesen, we will look at property, the accumulation that occurs resulting from the transfer of land and its relationship with the environment. Melek Mutioğlu Özkesen completed her master's thesis with a work that oscillates between autobiography and autoethnography. She scripted her work with Ercan Kesal and made the documentary "Findıktan Sonra" [Gone with the Hazelnut]. Today, we are working with her on her published doctoral dissertation "Toprakları Kapatmak: Kamu Arazilerin Özelleştirilmesi"² [Grabbing the Lands: Privatization of Public Lands] by İletişim Publishing. The book opened an important door to look again at some concepts that we thought we knew. In your work, you talk about primitive accumulation and create a conceptual framework. Can you briefly explain primitive accumulation in terms of land ownership?

1 The episode was podcasted on August 18, 2022.

2 Melek Mutioğlu Özkesen (2022) *Toprakları Kapatmak: Kamu Arazilerin Özelleştirilmesi* [Grabbing the Lands: Privatization of Public Lands]. İletişim Publishing: İstanbul.

Melek Mutioğlu Özkesen: The historical process we call primitive accumulation is actually considered the cornerstone of the transition from feudalism to capitalism. Its distinctive feature for us is that the producer, the peasant, is detached from the means of production and becomes unable to live without exchanging his/her labor power for wages. In other words, it is the creation of conditions in which there is no choice but to integrate into the capitalist market. The means of production here actually means land. To put it very simply, in its first form, that is, in the feudal period, in England, land is actually divided into two: Lord's lands and common lands. What we mean by common lands are forests, meadows and pastures; these are the property of the state, of the king. There is also the property of the church. In this structure, we know that free peasants, who were not serfs, lived on the common lands and produced. But the process that started towards the end of the 14th century with the seizure of these common lands by the great feudal lords and nobles, developed in the 16th and 17th centuries with the reform movement and the plundering of church properties, and continued unlawfully until the 18th century. But in the 18th century, this plunder gains a legal basis and through various laws, the structure of land ownership changes radically and becomes based on private property. Therefore, primitive accumulation actually means the expansion of private property in terms of property and the transformation of the means of production, such as labor power or land, which are separated from the producer, into capital, and the "liberation" and proletarianization of the producer who is separated from these means of production, that is, from the land. In other words, it means creating the conditions for the capitalist market. Of course, we cannot speak of such private property before. Therefore, today's experience of the transformation in land disposal actually reveals the continuity of primitive accumulation. But it goes much further than that. The process needs to be analyzed in a more nuanced way, because it has different and diversified mechanisms in itself.

In your work, in order to understand the situation, you both deal with a process that extends over many years and focus on the present day. Let's now take this curve that we started in England to Turkey and ask you about the state of land ownership in Turkey: How do you see the state of land ownership? Within which legal framework does land ownership change hands in Turkey?

M. M. Ö.: It might be good to give some rough figures. Approximately 28% of Turkey is forests and in decreasing numbers, almost 36% is agricultural land. But what is critical for us here, at least what I realized throughout the study, is that almost half of Turkey today is state treasury property. According to 2021 data, some of these treasury properties are agricultural land and the vast majority are forests. Treasury properties are multi-categorized. In order to understand a little better what this transformation and change of hands means, I would like to give some information about the property regime. Public immovables, which we call public property, are, in fact, roughly the lands under the state's rule and disposal. These public goods are common goods, pastures, meadows, grasslands, forests or immovable properties that the public has been using and benefiting since ancient times, roads, squares, bridges, service goods and unclaimed places. Unclaimed places are places such as rocks, hills, waters. All of these are public goods and are under the state's rule and disposal. In this regard, the Civil Code and the Forestry Law say the following: The state has the authority to use and benefit from these lands, but not the ownership. In other words, the state has no authority to transfer or sell. Therefore, these lands cannot be subject to any private ownership.

Well, what does this mean? In order for public properties to be transferable, exchangeable and saleable, they must first be registered with the treasury. Therefore, as you can see in the 2B law or Tourism Promotion Laws, many public immovables are removed from this public regime, registered to the treasury, and thus, by registering them to the treasury, the way is paved for the capital allocation of immovables through different means such as sale or transfer. This is usually done in two stages. This is what I observed in the 2000s. First, more macro-scale regulations are made. What I mean is that some amendments are made to the Tourism Law, the Foreign Investments Law, the Land Registry Law, the Procurement Law, and on the ground prepared by these amendments, more micro-scale regulations are made in the next stage. In fact, on this basis, public lands start to change hands and the authority to dispose of them is somehow gained. But I think the main point we need to emphasize here is about the ownership situation.

We cannot consider the change of ownership only as a change of property regime, namely privatization. This is only one aspect of the issue in Turkey. Therefore, we can talk about the primitive accumulation process here, but this concept alone

is not enough to understand the situation. In fact, there are also regulations that commercialize or restrict public access to land even though the property regime remains public land. I have examined the privatization process in public lands under three headings in my study. The first of these is the direct change in the property regime, that is, practices that directly change the property regime of the land. Second, regulations that produce the conditions for appropriation to capital by transforming the intended use, i.e. regulations that change the intended use. The third is implicit privatizations that commercialize or restrict the right of access without changing the intended use or ownership. For example, laws such as Law No. 4070, Law No. 4706 or the Village Law, the 2B Law, which envisage the sale of Treasury Lands, Agricultural Lands belonging to the Treasury, directly change the ownership of these immovables. In other words, a privatization is taking place. On the other hand, for example, the regulations in the Procurement Law, the regulations in the Law on Investments, the regulations on the sale of planted trees facilitate the allocation of these lands to capital or transform their intended use, but do not change the property regime. Similarly, the regulations in the Pasture Law and the regulations on the disposition of highlands do not transform the right to use, but commercialize the right to use. This is an implicit privatization, but all of them ultimately present a picture of dispossession, albeit in different ways and through different mechanisms. Therefore, I think the registration of public lands to the Treasury and thus facilitating their sale, transfer or allocation to capital is the most critical issue that needs to be emphasized. Because as I said at the beginning, half of Turkey's land currently belongs to the Treasury.

You mentioned the Tourism Promotion Law. You say that in the early 1980s, for the first time, there was a direct legal intervention for forest lands and other public properties for the tourism sector. In fact, this transformation takes place at the threshold of the 1980s, which is also important for Turkish political life. Can looking at land and dispossession in a period of privatization and historical context open a new door for us?

M. M. Ö.: Yes, absolutely. Most of the legal regulations that were put into practice in the 2000s, which I examined in detail in the book, had started to be regulated

since the 1980s. But I think what is very critical here, and what has been interesting to me throughout the study, is that some of these regulations, the foundations of which were laid in the 1980s, could not be realized until the 2000s. It has been tried many times. For example, the 2B Law is not an issue of the 2000s, it started much earlier. Similarly, the foundations of the Tourism Promotion Law and Investment Laws were laid in the 1980s. These are really very appropriate for the conjuncture of that period. But at the time, the Constitutional Court canceled it, so it could not be implemented. In the 2000s, step by step, first macro-scale legal arrangements were made. After the amendments were made to the Procurement Law and the Investment Law, micro-scale regulations were gradually implemented through the gradual reorganization of the Village Laws and Forestry Laws. I think the fact that these foundations were laid in the 1980s, but most of them were put into practice in the 2000s is a very interesting historical process that should be followed.

So, can we shift our scale to the Eastern Black Sea region? Can you explain the state of land ownership in the Eastern Black Sea region?

M. M. Ö.: In Turkey, 2.5% of the country's fertile land and forests are in the Eastern Black Sea region. This is a very big figure. Therefore, the Eastern Black Sea is actually a region rich in terms of agricultural areas, forests, meadows and pastures, as well as natural riches and natural resources. For this very reason, it is also hosting many HEPP projects, plateau tourism projects, regulations in the forest law and mining exploration and extraction activities.

In fact, the Eastern Black Sea is below the national average in terms of 2B lands and agricultural lands; there are regions where these are more concentrated. On the other hand, it is a region that is heavily affected by the regulations on forests and highlands. It is possible to say that implicit privatization, especially through allocation to capital, transformation of the intended use, commercialization and/or restriction of the right of access, is more common in the Eastern Black Sea region. This is because in this region, most of the public lands remain within the public regime in terms of property regime. However, especially through projects such as HEPPs and mineral exploration and extraction, these lands and their accompanying resources are allocated to capital, and in this way, public

access is restricted and commercialized in different ways. Development and facilities on them are privatized or offered to tourism. Therefore, access is actually commercialized. It is possible to say that the trend in the Eastern Black Sea region is in this direction.

In the Eastern Black Sea region, the issue of private-registered land is actually a big uncertainty. Especially when we look at it through the tea title deed, since most of the land will become even smaller and fragmented, there is also the deforestation of the land and the fact that it is part of a big environmental problem in that tiny nuance in the phase when the forest land, which belongs to the public, turns into one's tea land, private property, even in some cases by saying "this land is mine". And right next to this, there is also an ambivalent attitude hidden in a positioning such as "I am against the HEPP, I am against the Green Road". It seems to me that one of the reasons why environmental-oriented social movements in the Eastern Black Sea region are not holistic enough and approach the problems in a piecemeal manner is hidden in the seductive timbre of private property that says "this piece of land should be mine". What do you think about this?

M. M. Ö.: I think you have mentioned a very important point. The same situation is actually valid for the Western Black Sea. In the process of publicizing regulations such as Law No. 4070, the sale of agricultural lands belonging to the Treasury, or Law No. 4706, the sale of immovable properties belonging to the Treasury, the expression "gaining title deeds" was written in brochures, announcements, public spots. In other words, the public is being made title holders. This ambivalence is always there when we look at the whole Black Sea region and especially in the context of the 2B Law. So, what is the practical equivalent of being a title holder? Actually, there is no equivalent. You still continue to plow the same field; you still continue to harvest from that field. But the whole point behind the title deed is to access the "freedom" of actually owning that private property and being able to dispose of it as you wish. In other words, it is this power of disposition that is gained with the title deed. The power of disposition is actually a legal issue. This is why we say that the "power of disposition" of common goods is left to the state by registering them with the Treasury. Because with that power of disposition,

you can sell or transfer the land. Therefore, what is critical is actually the power of disposition. I also came across this situation when I was working on hazelnut policies. I think this ambivalent mood in the Black Sea region in general has its roots in being a producer on one side and a “boss” on the other, in other words, being the owner of the property and therefore managing the resources accompanying it. But when the question of against whom and against what comes up, s/he refrains from including herself/himself in it. As if the subject is not her/him but someone else. We see in the process that this is not the case. In my work, I try to analyze this issue more from a state-centered perspective, but the point you mentioned is also very critical.

In a sense, we are actually talking about a privatized nature. Because we see that natural resources are suddenly included in capital and that one aspect of this is done by grabbing the land, as you call it in the book. This is actually very thought-provoking. Because many environmental struggles such as HEPPs or the Green Road have significant mass and popularity in the Eastern Black Sea region, but we do not address these issues in the context of privatization and land grabbing. In this sense, what you have told me is a bit thought-provoking. Now, with the Green Road, we see that the property relationship in the highlands, which is a common space, has been reinterpreted and transformed. Could you tell us a little more about this?

M. M. Ö.: Very briefly, I would like to elaborate on the concepts of plateau land, forest, agricultural land, etc. Plateau land is a common good. That is to say, plateaus and winter pastures are common goods and they are almost all under the rule and disposal of the state. They are open to the common use of the public and cannot be subject to private ownership. Therefore, the state can utilize these lands, but it cannot dispose of them. In other words, it cannot transfer or sell them.

Forests are also subject to the Forestry Law, but they are also under the rule and disposal of the state. This is a critical point. Therefore, the way for forests and agricultural lands can be sold is through their registration with the treasury. But what we need to emphasize here is that the issue is not just “selling”. The different ways in which they are allocated to capital, the commercialization of the right

of use, and the restriction of access also fall within the context of privatization. It is not possible to sell the plateaus directly as they are already a common good. However, various legal regulations pave the way for plateaus to be allocated for tourism purposes, for the buildings and facilities on them to be leased, or for pastures to be allocated to various investments and subject to tenders, depending on criteria that have multiplied and expanded over time with the regulations in the Pasture Law. Therefore, the story in the plateaus needs to be analyzed a little more subtly. In other words, you cannot see a direct sale of the plateaus, they do not say they are selling the plateau. Therefore, it is necessary to trace those ways of allocation and commercialization, the commercialization of access. We can illustrate and concretize this in the example of the Green Road. The Green Road is roughly a plateau tourism project. Its official name is the Connection Road between Plateaus. It is promoted as a huge plateau tourism project with tourism centers, restaurants, ski facilities, eco-tourism zones and corridors, and thus as a development policy. In fact, we see that the project makes it possible to re-transfer plateau lands to capital as a resource and that it actually has a significant potential for capital accumulation in terms of the rural rent areas and investment areas it creates. It is possible to say that it has a great potential for capital accumulation rather than a potential for development. This is because the project causes the plateaus (which are common goods) and the resources that accompany them to lose their public nature, both ecologically and socioeconomically, in favor of capital. In the context of this project, plateau lands are not given or transferred as private property to any capital group, investor or institution. However, it increases the rent value of the land that these capital groups will invest in and commercializes its disposition. Plateaus, pastures, grasslands and other common goods around them are now transformed into a facility, that is, a commercial area. Therefore, the public's right of access to these areas is restricted or the right to benefit from them is commercialized. I think that the dispossession and the transformation of disposal here should be handled as follows; there is an experience and practice of dispossession that is carried out through the marketization and commercialization of the relevant area, rather than detaching the people from their property, completely detaching and taking it away. Therefore, legally, these lands are still under the state's rule and disposal, and they retain the characteristic of common good. Officially, access to these resources is not restricted. But in

order to benefit from these lands, people now have to integrate into commercial services and market conditions. In other words, it creates an implicit privatization in that region. It is important to underline that privatization does not always have to appear in its most concrete and explicit form. This is something to watch, especially in the 2000s, and the Green Road Project is indeed a very clear example of implicit privatization.

Implicit privatization actually provides us with a new lens to look at the field. With the Green Road, the plateaus are commercialized and marketized. Perhaps the intellectual field we referred to the most in the environmental struggles related to the plateaus was the tragedy of the commons. While we were discussing whether that state of commonality itself would lead to destruction, the process showed that commonality actually provides a conservation area, again in the example of the plateaus. However, we also see an external regime, a regime that is foreign to the region, paves the way to destruction by commercializing and marketizing them. Actually, this could offer us an important discussion practice, what do you think?

M. M. Ö.: Yes, I think tracing this concept of implicit privatization also reveals how destruction and plunder can actually happen in different ways. I think this is very critical in terms of organizing social opposition. In other words, it is necessary to discuss this concept more in terms of making social opposition more visible, more large-scale. Because not everything is as visible as in the concept of primitive accumulation or the tragedy of the commons. It has much more veiled and ambiguous forms, and it is necessary to make an analysis by following them so that the opposition that will grow out of this analysis will have a stronger source and inspiration.

We have three questions that connect the podcast episodes. If I ask you to rank the environmental problems in the Eastern Black Sea region, what would be in the top three?

M. M. Ö.: First of all, I would probably mention the problem of unplanned construction in the highlands. Because I recently went to Uzungöl and it was a very

sad picture. Why is it a sad picture, because there has been a commercialization there that really plunders, destroys nature, in crude terms, brutally. If we wanted to put an image of the commercialization of public access, of the commercialization of the right of access, I would put Uzungöl, because it seems to be mired in a quagmire of commercialization, and this is not the only example in the Eastern Black Sea region. It is slowly spreading to almost all of the plateaus. Therefore, I think one of the most tragic problems is the unplanned construction in these plateaus and the leasing and commercialization of the zoning and facilities on them, and their opening to construction in different ways. Secondly, the environmental pollution and plunder caused by mining activities. Because there are so many projects and tenders and they are still going on, and of course when we talk about mining, we are talking about affecting the ecosystem, the wild nature there, the whole biodiversity. It is a very important environmental problem. The most common example we hear about is Cerattepe, but there are many other mining projects. And of course, the negative effects of HEPP projects, which have been prominent in recent years, and which I, as a Black Sea resident, have also felt the impact of, especially on the stream beds, water resources and the environment. We cannot consider this whole framework independent of the climate crisis. The legal arrangements and regulations are also feeding all these problems more and more. Therefore, unfortunately, we are observing a “development” in the opposite direction regarding environmental problems.

When you look at the general framework focusing on these first three problems, do you think that these problems have a specific counterpart in daily life? What do you think has changed in daily life?

M. M. Ö.: I think this is a very critical question for the Eastern Black Sea region. We know that regional opposition is strong in many parts of the country, but I think the Eastern Black Sea is a really strong region in terms of this environmentalist regional opposition. Cerattepe resistance, Firtına Initiative, Green Road Resistance are among the most heard and known. These are really fierce oppositions that will go down in history with their images, slogans and struggles.

But there are two points I would like to underline here. As a matter of fact, it is not only the lands where the peoples of the Eastern Black Sea live and benefit

from that are subject to these problems. These are the resources of all of us, public resources that are subject to intergenerational transfer. But for two reasons, we are unable to discern the consequences of the plunder of these public resources, they become ambiguous. The first reason is that the interventions, especially in the Eastern Black Sea region, do not involve direct privatization. You are faced with an implicit privatization. Therefore, legally, these areas are still common goods under the state's rule and disposal; official resources do not restrict access to these areas, but it is now possible for society to benefit from them through commercial services and under market conditions. The implicit nature of the situation obscures the appearance of dispossessions in these regions. Therefore, although the Eastern Black Sea is a very strong place in this regard, this is actually an obstacle to the expansion and scale of land struggles and social movements in the region.

The second reason is that the lands subject to privatization are public lands. Treasury lands, forests and plateaus are actually places where there are few people living on them or directly utilizing this resource. Therefore, the small and limited number of people who are directly affected is a problem for the large-scale organization of social opposition. On the other hand, the privatization of lands with common use value or opening them up to capital access harms both the ecological community and the practices of intergenerational transmission. Of course, we also see that social benefit is not taken into consideration. It is even ignored. So yes, it has an important local impact. Especially in the context of the Eastern Black Sea region. I think the people of the Eastern Black Sea region are particularly attentive to these kinds of destruction and plunder. But I think this is exactly the problem, that it only has a local response. For these reasons, the scale of social opposition cannot grow.

Can you tell us about the most striking image or slogan of the environmental movement you remember?

M. M. Ö.: Of all the environmental movements, the most striking image for me is Mother Havva's outburst on the Samistal Plateau, when she said to the law enforcement officers who told her "the state orders you to get out of here", "Who is the state? The state is the state thanks to us". In fact, this reproach is one of the

important sources of my study on the land issue. This is because the local people who participated in the resistance against the Green Road project saw that they were acting against the administration and will of the state and perceived the people as the constituent element of the state and questioned who the state is. However, the authorities state that this project is a regional development policy, that it will provide employment opportunities and earn profits from tourism, and define the local people as the beneficiaries. What is evident here is that the people mentioned in the official discourse and claims are not an inclusive people. I mean, Mother Havva's complaint reveals this in a very striking way. For whom does the state act, for what benefit? This reproach raises this question so strikingly by questioning the state.

I find it important to say this here; I think there are two struggles that should be recognized in recent years. Of course, many rights are being fought for, but two struggles should be recognized and supported. The first is the women's struggle, this is very obvious. The second is the environmentalist social opposition, for which the Eastern Black Sea is a very important place. Ecofeminism, where these two intersect, needs to be discussed and debated more. We need to work more on the issue, myself included. In this sense, I think the work of associations like *Gola* is very valuable because they draw attention to these issues. That is why I am very happy to be a guest of *Koyu Yeşil*.

We are also very happy to have you as our guest. In this episode we were with Melek Mutioğlu Özkesen. She presented us with an important conceptual set to think about primitive accumulation, which is an important concept in understanding and making sense of capitalism, together with the environmental problems we face today. Looking at the intersection of implicit and ambiguous privatization, commercialization and marketization with the environmental struggle actually offers a framework that we need to focus on more and that we do not think about at first glance. Thank you very much for your work and participation in the program.

Hakan Tekin ile

Artvin, Madenler ve Mücadele Pratikleri zerine

Bu bölümde Hakan Tekin ile birlikte bir süredir Doğu Karadeniz'de yaygın bir çevre mücadelesi alanı olan madenlere, zelde Artvin maden mücadelesine odaklandık.

Koyu Yeşil'in¹ 3. sezonuna hoş geldiniz. Bu bölümde aslında bir süredir Doğu Karadeniz'in ve özellikle Artvin'in başında olan bir derde, madenlere odaklanacağız. Konuğum evre mühendisi sevgili Hakan Tekin. Hakan Tekin bugünlerde başında maden derdi olan Gümüşhane köyünden, Artvin Salınbaş evre Platformu gönüllüsü, evre konusuna odaklanmış bir uzman ve aktivist. Bize Artvin evre mücadelesinin maden ile ilişkisinden, Artvin evre hareketleri tarihinden bahseder misiniz?

Hakan Tekin: Artvin'de maden ve HES mücadelesi 25-30 yıllık, tarihi bir mücadele. 1995 yılında Yeşil Artvin derneği kuruldu. Aslında ilk Kanadalı şirket Cominco ile daha sonra da MTA ile madencilik faaliyetleri başlıyor. İlk başarı 2009 yılında Danıştay tarafından onaylanan Cerattepe ile ilgili işletme ruhsatının iptali kararı ile elde ediliyor. Ama ardından 2010 yılında Maden Kanunda bir değişikliğe gidiliyor. Ve bu değişiklikle birlikte sermayenin ve sermayenin temsilcisi olan şirketlerin n açılıyor. 2010 yılındaki bu değişiklikle, ruhsat alanlarının revizyonu ile şirketlere tekrar ruhsat verilmesi durumu söz konusu oldu. Dolayısıyla süreç

1 Bu bölüm 12 Haziran 2023 tarihinde yayınlanmıştır.

yeniden başladı. 2012 yılında mahkeme tarafından işletme ruhsatının iptali ve aynı zamanda ÇED, Çevre Etki Değerlendirme, raporu iptal kararı ve yeni bir yürütmeyi durdurma kararı var. Burada vurgulamak istediğim husus, iki kere yürütmeyi durdurma kararı olmasına rağmen 2015 yılında Cerattepe’de tekrar madencilik faaliyetinin önünün açılmasıdır. Ne yazık ki Artvin’in beyni dediğimiz Cerattepe’de 2016 yılında madencilik faaliyeti yapılmasına yönelik birçok bilim insanının karşı akademik görüşü olmasına rağmen; devletin kendi madencilik kuruluşu olan MTA’nın heyelanlı bir bölge olduğu için madencilığe uygun olmayan bir alandır görüşü olmasına rağmen; hukuk dışı yöntemlerle hakimler değiştirilerek iki kez yürütmeyi durdurma kararı olmasına rağmen madenciliğin önü açıldı. Şu anda Cerattepe’de bakır madeni, kırma eleme tesisi ve teleferik hattı projesi devam ediyor. Teleferik hattı Zelosman dediğimiz Borçka bölgesine çıkarılan madenin gelmesi, oradan da Murgul bakır işletmesine gönderilmesini içeriyor.

Türkiye’ye mal olmuş çok önemli başka direnişler de var. Ne yazık ki Salınbaş ve ondan öncesinde de Hod altın madeni için de yine 2021 yılında çıkmış ÇED olumlu kararı var. 3.500 hektarlık devasa bir ruhsat alanı içinde yaklaşık 300 hektarlık bir ÇED alanı var. Şimdi de Salınbaş altın madeni projesiyle karşı karşıyayız. Burada en büyük problemlerden birisi Artvin’in bir maden kentine dönüşmüş olması. TEMA’nın raporlarında Artvin’in %71’i maden sahası yani %71’i işletme ve arama maden ruhsatlı bir kente dönüşmüş durumda Artvin. Geri kalan kısmında da zaten HES var. Yani doğa kenti olması gereken Artvin’in, bir tarafı HES bir tarafı maden olmuş durumda. Bu anlamda Artvin, bir insansızlaştırma politikasıyla karşı karşıyadır. Salınbaş altın madeni de aslında 2010’daki maden kanundaki değişikliklerle başlayan süreçle ilişkilidir. Arama ruhsatlarının genişletilerek verilmesiyle birlikte, 2011 yılında Ardanuç’un Gümüşhane köyünde Pontid Madencilik tarafından süreç başlatıldı. 2012’de alınmış bir ÇED olumlu kararı var ve ardından da 24 Şubat 2023 tarihinde ÇED başvurusu bakanlığa sunulan toplamda 602 hektarlık devasa bir alana sahip, açık ocak altın madeni işletmesini içeriyor. Aslında Artvin madenler ve çevre mücadelesi sürecinin tarihi kısaca bu şekilde diyebiliriz.

Madencilik kanunu değişmesinin tetiklediklerini aktarıırken iki önemli husustan bahsettiniz: insansızlaştırma politikası ve açık ocak madeni. Bunları biraz daha açabilir misiniz?

H. T.: Maden kanununun değişikliği ile birlikte sermayenin önü açıldı. Çünkü ne zaman sermayenin önü tıkanırsa, yeni bir mevzuat değişikliğiyle sermaye kendisini, ne yazık ki, yeniden var ediyor. 2010'da doğamızı, doğal varlıklarımızı koruması gereken kanun, sermayenin önünü açtı. Kanun değişiklikleriyle projelerin ruhsatlandırılmasının önü açıldı. Yine ÇED diye kısalttığımız Çevresel Etki Değerlendirme yönetmeliği aslında 1993'te kabul edilmiş bir yönetmelik. Ancak bu yönetmelik üzerinde bugüne kadar 23 kere değişiklik yapılmış. Böylece defalarca hukuki mücadelelerle kazanılmış, Danıştay tarafından onaylanan kararlara rağmen sermaye projelerin küçük bir noktasında değişikliğe giderek tekrar tekrar başvuru yapıp, değişen mevzuatlarla kendini yeniden var ediyor. Şimdi de Cerattepe ve Hod Madeni'nden sonra Salınbaş madeni var. Şu anda Artvin'in başında olan en büyük maden projeleri bunlar.

Cerattepe'de sadece 22 hektarlık bir ÇED alanı var. Proje alanı dediğimiz çevresel etki değerlendirmesi bu 22 hektar üzerinde. Cerattepe'nin burada en büyük problemi ruhsat alanıydı. 4.500 hektara yakın devasa bir ruhsat alanı vardı. Daha sonra bu kapalı sisteme döndü. En son nihai ÇED'te bakır madeni kırma eleme tesisi, teleferik hattına döndü. Hod madeninde, kompleks maden dediğimiz, yeraltı madeni işletmeciliği var. Burada da yaklaşık 300 hektarlık bir ÇED, proje alanı var.

Salınbaş altın madeninde ise ÇED başvuru dosyası şubat ayında bakanlığa sunulan 602 hektarlık bir ÇED alanı var. Proje alanı yönüyle Cerattepe madeninin yaklaşık 27 katı, Hod madeninin de yaklaşık 2 katı büyüklüğünde. En önemli farkı ise açık işletme olması. Yani çıkarılacak olan cevher siyanürle ayrıştırılacak. İkinci bir benzerlik yönü ise Cerattepe Artvin'in beyni dediğimiz bir noktadaydı. Yani içme sularının, kullanma sularının geldiği, doğal ve kültürel alanlarının SİT koruma alanı olduğu bir noktadaydı. Kafkasör yaylasına çok yakındı. Şimdi Salınbaş'ta Ardanuç'un Gümüşhane Köyü, Artvin'in Köseler Köyü'nün beyni dediğimiz noktadır. İkinci benzerliği budur. Bu bağlamda açık ocak işletme olması, yani siyanür ile ayrıştırma yapılacak olması en büyük tehlikedir. Ve bugüne kadar Artvin'in başına gelmiş en büyük ÇED alanıdır. 602 hektar, 844 tane futbol sahasına tekabül etmektedir.

Salınbaş Altın Madeni, Artvin için 2023'ün ilk yarısının ilk derdi gibi oldu. Aslında Yusufeli'nin sular altında kalması da aynı döneme denk düştüğü için, 2023'ün ikinci derdi de diyebiliriz. Anlatırken Cerattepe'yle benzerliklerini ve farklılıklarını vurgulayarak aktarım yaptınız. Kamuoyuna da ikinci Cerattepe olayı olarak yansıdı. Yöreyi bilen, bir çevre mühendisi olarak bu projeyi bize biraz daha anlatabilir misiniz? Çünkü konuyu hem çevresel etkileri hem de sosyal etkileri bakımından da tartışmaya açmak gerekiyor.

H. T.: Kesinlikle. İfade ettiğim gibi ikinci Cerattepe diye adlandırmamızın bana göre iki nedeni var. Birincisi bahsettiğim gerek Gümüşhane Köyü olsun gerekse Artvin'in Köşeler köyü olsun, Salınbaş bu köylerin beyni dediğimiz noktada. Cerattepe'de Artvin'in beyni noktasındaydı. Yani asıl proje alanını bu köylerin içme ve kullanma sularının geldiği en güzel yaylalar oluşturmaktadır. İkincisi de cevher kapasitesi açısından çok yakındırlar. Burada 14 milyon ton cevherden bahsediliyor. Tonunda 2.17 gram altın, 11.29 gram da gümüş elde edileceği ifade ediliyor.

Aslında süreç 2012'de başladı. Şirketin 16 hektarlık alan için ÇED olumlu kararı vardı. Bu ÇED olumlu kararı ile birlikte biz anlıyoruz ki, şirket asıl çalışma alanı olarak arama faaliyetleri yürütülmüş ve 2018 ile 2022 yılları arasında sadece 22 tonluk bir cevher çıkarılmış ve geçici olarak depolanmış. Bu projenin ömrü sadece 10 yılmiş. Bu 16 hektarlık alan, köylere biraz daha uzak kalan, yerleşimin olmadığı bir alandı. 2022 yılında bu projenin 10 yıllık ömrü tamamlandı. Ve yine ne yazık ki bölgedeki çeşitli köylerde, küçük hektarlık alanlar için alınmış olan ÇED gerekli değildir kararları var. Bunların hepsi 2012'deki 16 hektarlık alan ve yeni alınmış ÇED gerek değildir kararları ile birlikte, kümülatif değerlendirilmek zorundadır. Yani 2023 yılının şubatında başvurusu yapılan Salınbaş Altın Madeni, söz konusu 2012'deki ÇED olumlu projesinin kapasite artışı ve aynı zamanda zenginleştirme tesisi ve atık depolama tesisinin eklenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu da atık depolama tesisi dediğimiz, aslında siyanür havuzlarının proje içinde olacak olması anlamına gelmektedir. Temel anlamda benzerlikler ve projenin teknik detayı budur. Bunun dışında çevresel etki değerlendirmesi alanı 602 hektar, yani 844 futbol sahası büyüklüğünde olan devasa bir alandır. Birincil olarak çevre mühendisliği disiplininin baktığımızda, proje alanlarımızın, kentlerimizin daha doğrusu bölgelerimizin çevre düzeni planları ile karşılaşırız. Yani 1/100.000 ölçekli hazırlanmış olan çevre düzeni planında, proje sahası orman alanı, ağaçlık

karacterinin korunması gereken bir alan ve bölgeye özel ürün alanı olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla çevre düzeni planında ağaçlık karakteri korunması gereken alanın, maden sahasına açılması durumu söz konusudur. Bu çevre düzeni planına aykırıdır. İkincil konu açık ocak işletme dediğimiz siyanür ile ayrıştırmanın yapılacak olmasıdır. Burada iki tip yöntem var aslında: biri yığın liçi dediğimiz, ürünün direkt araziye yayılmasıyla ayrıştırmanın yapılması, bir diğeri ise tank içi yöntemi dediğimiz geniş tanklarda, çıkarılan cevherin sodyum siyanür çözeltisi ile karıştırılarak ayrıştırılmasıdır. Bu yöntemde en önemli risklerden biri dökülme ve sodyum siyanürün ph dengesinin ayarlanmasıdır. Çünkü düşük ph'larda sodyum siyanür son derece öldürücü bir gaz olan, hidrojen siyanüre dönüşür. Potansiyel olarak hem havaya karışmasıyla hem de suya ve toprağa karışmasıyla sağlığı tehdit edecektir.

Üçüncü konu da patlatmalarla ortaya çıkacak olan toz, gürültü ve titreşimdir. Toprağın sıyrılması, patlatmalar veya kayaların ve toprakların öğütülmesiyle ortaya çıkacak toz, insan sağlığı için akciğer hastalıklarına sebebiyet verebilecek ciddi bir tehdittir. Ayrıca patlatmalarla birlikte proje sahasındaki yer altı sularının çatlak sistemleri de yer değiştirir. Dolayısıyla patlatmalarla birlikte sular azalır. Zaten Doğu Karadeniz'in neredeyse tamamı gibi, Artvin'in de neredeyse tamamı heyelan riskli bölgedir. Gümüşhane Köyü ve Köseler Köyü de toprak kayması olan bir bölgededir. Bunun tetiklenmesi demek, yerleşim yerlerinde yine ciddi bir risk altında olması demektir.

Bir diğerkonu da proje-maden sahasının hemen altında, sadece 800 metre mesafede, Deriner Barajı'nın olmasıdır. Deriner barajı, Çoruh nehri üzerinde enerji üretim amacıyla kurulmuş olan hidroelektrik santraldir. Dolayısıyla artık durusu, yani tatlı su niteliğindedir. Bu anlamda çöken tozların buradaki canlı yaşamını da bitireceği aşıkardır. Havza alanı diğerkonudur. Çoruh Nehri'nin 20.000 km karelik müthiş bir havza alanı vardır. Geçmişte Çoruh Nehri'nin hemen yanında, Gümüşhane köyünün altında Şurmak dediğimiz mevki vardı. Çoruh nehrinin hemen yanındaki mevki, keza Artvin'in Orcuk (Korucu) Köyü de benzer şekilde, mikroklima iklim özelliği taşıyan çok verimli topraklardır. Bu bölgeler Akdeniz ikliminde yetiştirilen meyve sebzelerin yetiştirilebildiği yerlerdir. Zaten bizim en verimli topraklarımız HES'lerde sular altında kaldı. Şimdi kalan kısmı maden sahasına açılıyor. O yüzden de bu bir yaşam mücadelesidir ve insansızlaştırmadır diyoruz.

Bu maden proje alanının hemen altında, 800 metre mesafede 20.000 kilometre havza alanı olan Çoruh Nehri üzerine kurulmuş bir Deriner Barajı var. Dolayısıyla proje alanı, havza alanı içerisindedir. Peki ne demek havza alanı? Bölgenin akarsularının, derelerinin tek bir noktada toplandığı yer demektir. Burada kuzey güney yönü akışlı, aktif İncesu Deresi, Köprüler Deresi, Okçular Deresi gibi dereler var. Bunun dışında da bölgede birçok kuru dereye yatağı var. Kuru dere yatağı yağış zamanı canlanan yatakları demek. Artvin özellikle 5-6 ay yağış alan bir bölge olduğu için bu kuru dere yatakları yağışlı zamanlarda canlanır. Proje alanı zenginleştirme tesisinin, yani siyanür havuzu dediğimiz atık depolama tesisinin planlandığı yer 1.600-1700 rakımda bulunuyor. Yaıla burası ve bir buçuk metreye kadar kar tutabiliyor. Dolayısıyla biz bölgenin yağış rejimini, eğimini -%30'dan, %40'tan fazla eğimler var bölgede-, çok şiddetli ve şiddetli su erozyonuna maruz bir bölge olduğunu ve heyelanla toprak kayması riskinin yüksek olduğunu düşündüğümüzde; yağışla beraber toprağa ve suya karışması muhtemel olan siyanür ve ağır metallerin aktif ve kuru derelerle birlikte, Çoruh Nehri'ne akacağını ön görmek mümkündür. Havza alanı dediğimiz olay budur. Dolayısıyla tüm bu faktörleri bir araya getirdiğimizde oluşacak olan maden atıklarından, yerleşim yerlerinin ve Deriner Barajı'nın etkilenmemesi söz konusu değildir.

ÇED süreçlerinden bahsettiniz sıklıkla. Bu ÇED süreçleri olması gerektiği gibi işliyor mu?

H. T.: Şu anda kesinlikle işlemiyor. Çevresel Etki Değerlendirmesi dediğimiz yönetmelikte 23 kez değişiklik olmuş olması önemli bir göstergedir. Bu şirketler sırtlarını "devlete dayanmış" durumdadır. Biz ne zaman bir kazanım elde ettiğimizi düşünsek, bir mahkeme kararı oldu diye sevinsek, sevincimizi yaşayamadan yeni bir ÇED süreciyle karşı karşıya kalıyoruz. İkincisi de, çevresel etki değerlendirme raporlarını ÇED yeterlilik firmaları hazırlıyor. Adrese teslim bu raporlar, bilindik firmalar tarafından hazırlanıyor. Oysa burada çevresel etki değerlendirme raporlarını hazırlayan mühendislerin, firmaların objektif yaklaşması çok önemlidir.

Bir diğer husus ÇED gereklidir, gerekli değildir veya ÇED olumlu, olumsuz dediğimiz durumdur. Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'nin yönetmelik ekinde Ek 1 ve Ek 2 listeleri bulunur. Çevreye olan etkisi birinci derecede daha fazla olacak projeler Ek 1'de; nispeten daha az olacak projeler Ek 2'de yer alır. Madencilik için

bunu düşündüğümüzde, 25 hektar üzerindeki açık ocak madencilik faaliyetleri Ek 1 tesisi olurken 25 hektarın altındaki projeler Ek 2 tesisi olur. Ek 2 projelerine valilikler direkt ÇED gereklidir, gerekli değildir kararını vermektedir. Bu olumlu bir süreç değildir. Zira bu kararları veren kişilerin ehil, liyakatli, uzman kişiler olması lazımdır. Aslında ÇED'e tabi olan her projenin bakanlık tarafından ve ehil kişilerce değerlendiriliyor olması lazım. Diyelim ki projeye ÇED gereklidir verildi veya Ek 1 listesinden bir tesis için süreç başladı: o zaman ÇED olumlu veya olumsuz gidiyoruz. Yani bakanlığa başvuru yapılıyor. İnceleme Değerlendirme Komisyonu kurulup ÇED olumlu ve olumsuz kararı veriliyor. Bu komisyonlarda %95, hatta %99, ÇED olumlu kararı veriliyor. Şu anda bizim bahsettiğimiz rapor aslında ÇED raporu değil: ÇED başvuru dosyası. Bu aslında buzdağının görünen kısmı. Bundan sonra halkın katılımı süreci, ardından İnceleme Değerlendirme Komisyonu ve en son nihai ÇED, son ÇED raporu sonra da ÇED olumlu-olumsuz kararı bulunuyor. ÇED olumlu çıktığında ise sadece bir ay süre var. Çok sayıda eki de olan 1000 sayfalık bir rapor hazırlanıyor. Bu evrakı bir ayda inceleyip, dava sürecine dökmek, akademiden görüş almak vb. hazırlıklar yapmak gerekiyor. Sürenin yetersiz kaldığı aşıkardır. Burada özellikle bu mücadele alanının multidisiplinler düşünülüp, tüm sivil toplum kuruluşlarının, bu ülkenin mimarları, şehir plancıları, mühendislerinin ve tüm o meslek örgütlerinin, TMMOB'un bu süreçte dahil edilerek İncelemeye Değerlendirme Komisyonlarının gerçekten ilgili tarafların yer aldığı bir toplantı şeklinde yapılması gerekir.

Doğaya yönelik müdahaleler oldukça kapsayıcı ve birey olarak bizlerin üstüne geliyor. Bunun karşısında mutlaka kesişimsel ve multidisipliner bir konumlanış gerekiyor. Sizin örgütlenme mücadelenizi de takip ettiğimde kullandığınız repertuarın bu yönde olduğunu gördüm. Ardanuçlular Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği gibi hemşeri dernekleri, Yeşil Artvin gibi çevre dernekleri, TMMOB gibi meslek örgütleri ve çevre meselesinin etrafında taraf olmuş farklı sivil aktörlerin ortak bir zeminde buluşması için çalıştınız. Bu örgütlerle ilişkilenecek ve birlikte hareket etmek için çaba sarf ettiniz. Artvin Salınbaş Çevre Platformu'nu kurdunuz. Neden böyle bir platforma ihtiyaç vardı ve neden aslında diğer sivil toplum kurumlarının konumlanışlarını etkileyen ve taraf olmayı birazcık daha hızlandıran bir süreç işlemiyor. Ve bir de neden her şey sadece sivil topluma kalıyor?

H. T.: Aslında o kadar önemli bir soru ki bu. Belki de sadece bunun üzerine saatlerce konuşmalıyız. Öncelikle ben neden böyle bir platforma ihtiyaç duyduğumuzdan başlamak istiyorum. Yaz tatillerim Gümüşhane köyünde geçti. Doğma büyüme Artvin, Merkezli bir insanım. Daha sonra liseyi bitirdim ve 17 yaşında Artvin'den üniversite için çıktım. Bir o kadar yılda kendimi Artvin dışında ve sistem içerisinde var etmeye çalıştım. Şimdi düşünüyorum da asrın felaketti dediğimiz günleri, korkunç bir depremi yaşadık. İklim krizinin içindeyiz. Ve yarın ben köyüme gidip, orada yaşam kurabilirim. Mesele sadece yerelde yaşayan insanların meselesi değil. Demek istediğim şu ki, mesele bütün Artvinlilerin, bütün dünyalıların meselesi. Neden bunu söylüyorum, çünkü bu proje sahası 602 hektar yani 844 futbol sahası büyüklüğünde ve bunun yaklaşık 510 hektarı, yani yaklaşık %85'i orman sayılan alanlar üzerine kurulu ve kamu arazisi. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan herkesin burada söz hakkı var. İlla, Gümüşhane köylü, Köseler köylü, Okumuşlar köylü olmasına ya da Ardanuçlu, Artvinli olmasına gerek yok. Meseleye öncelikle buradan bakmak gerekiyor.

Projelerin hayata geçişinde, başvuru dosyasının bakanlığa sunulması ve halkın katılıma dahil edilmesi süreçlerinde çok fazla bilgi kirliliği olduğu. Süreçte bilgi kirliliği olduğunu meslek disiplinimizden ötürü biz hızla söyledik. Öncelikle köylümüzü kendimiz bilgilendirelim dedik. Buna yerelden doğru bilgiyi aktarabilmek adına ihtiyaç duyuldu. Ardından da zaten en başından beri ifade ettiğimiz bunun bir yaşam mücadelesi olduğunu aktardık. Çünkü bir tarafımız HES öbür tarafımız maden... Dolayısıyla Artvinlileri bir araya getirmiş olan, Ardanuçlular Derneği, Artvinliler Derneği, Yeşil Artvin Derneği gibi STK'lara, hatta yerel belediyelere, yaşamı, doğayı savunan ve ormanlarımızın, sularımızın, toprağımızın yok edilmesini istemeyen ne kadar insan varsa hepsinin desteğine ihtiyacımız var. Bu doğrultuda hemşehri derneklerimizin destekleriyle Bursa'da bir panel düzenledik. İstanbul'da Çevre Mühendisleri Odası'nda, Artvin Çevre Platformu'nun destekleriyle ve Çevre Mühendisleri Odamızın İstanbul şubesinde panel düzenledik. Meselenin yerelden başlayıp ulusala yayılması hedefiyle harekete geçtik. Ardından geçtiğimiz bayram tatilinde de Artvin'e geldik ve Yeşil Artvin Derneği'nde bir toplantı yaptık. Birçok kurum katıldı. Köylerimize gittik, köy toplantıları düzenledik. Çünkü doğru bilginin alınacağı tek nokta halkın katılımı süreci dedikleri ve maden şirketinin halkı ikna etmeye çalışıp, sözde önlemlerini

açıkladığı toplantılar değildir. Bizler mühendislik bilgimizi kamu yararına, halk yararına sunuyoruz. Dolayısıyla hem Yeşil Artvin Derneği, hem diğer STK'lar hem de hemşeri derneklerinin burada söz hakkı edinmesi gerektiğini düşünen, her yaşam savunucusunun, her doğa severin, her hayvan hakları savunucusunun bizimle birlikte olmasını sağlamak çok tabii bir şeydir diye düşünüyorum.

Sivil toplumda yerelde örgütlenme ve yaşam mücadelesi oldukça mühim. Maden meselesi etrafında doğa, canlı hayatı ve hatta insan emeğiyle oluşmuş olan kültürel miras varlıkları süreçlerden nasıl etkileniyor?

H. T.: Çok teşekkürler tam bir ekosistem sorusu bu. Aslında ekosistem birbirine entegre tüm canlıların birlikte yaşadığı bir ortam alanıdır. Karşı karşıya kaldığımız proje ne yazık ki tüm canlılar için, tam bir ekolojik yıkım projesidir. ÇED başvuru dosyalarında flora fauna çalışması yaptırılır. Kısaca florayı bitki örtüsü, faunayı ise hayvan örtüsü diye özetleriz. Bu dosyada Hitit Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi'nden akademisyenlerle çalışılmış. Proje alanı için yine Salınbaş'tan devam edersek, bölgenin Avrupa Sibiryaya ve İran Turan dediğimiz iki bitki coğrafyasının geçiş kuşağında yer aldığını ve dolayısıyla her iki bitki coğrafyasını da bünyesinde barındırdığını belirtmemiz gerekir. Yapılan bu çalışmada 74 familyaya ait 312 tane tür tespit edilmiştir ve bunlardan 9 tanesi ülkemiz için endemik türdür. Endemik olan türleri, gerçek yaşam alanı dışında herhangi bir önlemlerle yaşatmak mümkün müdür? Bunun mümkünatı yoktur.

Fauna bağlamında yine bu ÇED başvuru dosyasında yapılan çalışmaya göre ifade edersek 35 tane memeli, 93 tane kuş, 29 tane sürüngen, 12 tane 2 yaşamlı olmak üzere bu bölge toplamda 169 türün doğal yaşam alanıdır. Ve bunlardan 5 tanesi, mesela Kafkas semenderi, şah kartal, yaban keçisi, kritik türler arasında yer almaktadır. Kritik tür nesli tükenmekte olan türdür. Konuyla ilgili bizim, Avrupa Konseyi 26 ülke ve Türkiye Cumhuriyeti olarak imzalamış olduğumuz Bern Sözleşmesi bulunmaktadır. Bern sözleşmesi kapsamında kritik türlerin korunmasını sağlamak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sorumluluğundadır. Siz bu proje ile ağaçlık karakteri korunması gereken bakım ormanlarını içeren, %85'i orman arazisi olan alanları madene açarak buradaki hem endemik türleri hem de kritik türleri nasıl yaşatacaksınız? Bu mümkün değildir. Ne yazık ki bu projenin hayata geçmesi geri dönüşü olmayan bir ekolojik yıkım demektir.

Yine uluslararası bir sözleşmeyi hiçbir şekilde ciddiye almayan sermaye ve siyasi iktidar paternini görüyoruz. Sizi dinlerken zihnimde birkaç şey canlandı. Birincisi Artvin'in çoğulcu yapısının hem insan faktöründen hem de aslında doğasından kaynaklandığını düşündüm. Artvin'i bilmeyen dinleyicilerimiz için, onların gözünde Artvin canlansın diye bir tahayyül yaparsak bu daha iyi anlaşılabilir. Türkiye'nin küçük şehirlerinden biri olan Artvin deniz kıyısında sıfırdan başlayıp yükselen, yaylalara varan, hem bol yeşil alana, ormanlara hem de daha kurak alanlara sahip, içinden Çoruh havzasının geçtiği ve hiçbir ilçesinin bir diğer ilçesine benzemediği bir kenttir. Siz Artvinli olarak bize Artvin'i anlatır mısınız?

H. T.: Doğanın verdiği bir samimiyetle, moralle gerçekten içten samimi insanları olan bir kent Artvin. Dediğiniz gibi Hopa, Arhavi tarafında deniz, Artvin merkez tarafında Kafkasör Yaylası, Atabarı Kayak Merkezi var bulunan hem yaz turizminin hem kış turizminin yaşanabildiği, birçok tarihsel kalıntının olduğu, 78-79 Osmanlı Rus Savaşı'ndan beri birçok tarihi kilise, tarihi kültürel yapı, tabiat alanı ve gölün olduğu tam bir doğa, turizm ve kültür kentidir. Kendisini rahmetle andığım, rahmetli belediye başkanımız Emin Özgün, Artvin belediye başkanı iken hep şunu ifade ederdi: "Artvin bir turizm kenti olacak; bir eğitim kenti olacak; bir doğa kenti olacak." Ne yazık ki Artvin'in %71'i maden sahasına çevrilmiş, birçok yerinde HES projesi yapılmış durumda. Artvin doğanın ticari bir meta haline dönüştürülerek, sömürge madenciliklerinin yapıldığı bir kente dönüşmüş durumda. Tam da bu, insansızlaştırma demektir. Bizlerin bu doğal varlıkları, kültürel varlıkları koruması gerekirken ne yazık ki kent uluslararası sermayenin temsilcisi olan şirketlere peşkeş çekiliyor. Maalesef durum budur.

Artvin'de bakır işletmeciliği etrafında kurulmuş bir ilçe var; Murgul. Ve baktığımızda o da bir maden. Tarihi şu an konuştuğumuz madenlerden çok daha eski ve bir manada Artvin'in işçi kenti olmasını da sağladı. Baktığımızda insanın ve sermayenin doğaya müdahalesiydi. Acaba bugünkü maden meselelerinin geçmişte nasıl bir temeli vardı? Devletin baktığı yerde ya da Artvinlilerin zihninde olumlu çağrışım yapan bir örnek mi teşkil ediyor Murgul deneyimi?

H. T.: Evet, aslında önemli bir noktaya temas ediyorsunuz. Murgul atladığımız bir nokta. Murgul gerçekten yıllardır bakır madeni ilçesi oldu. Mesela benim teyzem

Murgul'a evlidir, eniştem Maden köyündendir. Kendisini ne yazık ki kanserden kaybettik. Maden köyünde neredeyse iki insandan biri kanserdir. Mesele sadece altın madenciliği meselesi de değil. Bugünde yeni, yanlış hatırlamıyorsam, 25 Nisan tarihinde bakır madeni için ÇED gerekli değildir kararı çıktı. Yine Yusufeli'nde başka bir maden için ÇED gerekli değildir kararı verildi. Evet, işçi sınıfının orada istihdam edilmesi açısından baktığımızda belki olumlu gibi görünse de Murgul daha geniş bir perspektiften baktığımızda, bir kentin yavaş yavaş yok olma sürecinin başladığı yerdir. Çok önemli bir örnektir. Bugün biz kendi köylülerimize şunu söylüyoruz "Ardanuç'un %60'ları, Artvin'in %90'ından fazlası, Hopa'nın %86'sı, Murgul'un neredeyse tamamı maden arama ruhsatlı. Bu aslında gerçekten planlı bir şey, yani bir tarafında HES'ler ve suların tamamen yok edilmesi; öbür tarafın madenle, madencilikle doğanın bitirilmesi süreci ile karşı karşıyayız. Peki bu insanlar nerede yaşayacaklar? Tamam Murgul zaten bitmiş, ne yazık ki kaybedilmiş bir bölge ama halen daha da ÇED gerekli değildir kararları geliyor. Aslında biz burada, olumsuzdan örnek vermeyi daha doğru buluyoruz. Çünkü doğanın ticari meta olarak kullanılması ve sömürgecilik örneğidir Murgul. Oysa böyle bir istihdam modeli olmaz. Artvin'in doğasında tarım, hayvancılık, arıcılık, turizm vardır. Sizin doğayla gerçekten iç içe olan ve yüzyıllardır yapılan faaliyetlere destek vermeniz gerekir. Dolayısıyla biz bunu olumsuz örnek olarak aktarmayı daha doğru buluyoruz. Murgul örneğine bakabiliriz yaşam mücadelesi için. Murgul'daki kanser vakalarına bakabiliriz. Böylece yeni genişleyen alanlarda karşılaşılabileceklerimize ilişkin bu olumsuz örneği kullanmayı daha doğru buluyorum.

Tarihteki bir noktaya dönüp bakıyoruz ve onu nasıl alımladığımız ile ilgili de konuşuyoruz. İyi örnekleri nasıl önemsiyorsak kötü örnekleri de o kadar önemsemeliyiz. Murgul'dan kötü bir örnek olarak bahsetmek verimli bir tartışma alanı açıyor. TEMA Vakfı'nın hazırladığı bir Artvin haritasından bahsetmişsiniz. Artvin'in %71'inin maden sahası olarak işaretlendiği bir harita bu. Geçtiğimiz yaz Fındıklı'daki bir panelde Neşe Karahan bu haritayı elden ele dolaştırmıştı; "Bakın Artvin'e" demişti. Aynı zamanda Fındıklı'da da bir maden ruhsatı için başvuru yapıldığını biliyoruz. Keza Rize'de, Trabzon'da maden ruhsat alanları olduğunu ve kötü bir örnek olarak Fatsa'yı biliyoruz. Doğu Karadeniz'in bu

yeşil hattına baktığımızda bir anda dağların bir yakasında tıraşlanmış, çıplak bir toprak ve havuz imgeleri ile karşılaşabilir hale geliyoruz. Ve oranlara baktığımızda bazı kentlerin boşaltılacağını görüyoruz. Oysa koca bir coğrafyanın insan eliyle kesintiye uğradığını, insansızlaştırılmaya çalışıldığını görüyoruz. Ve fakat bu coğrafya, ekosistem sadece insandan ibaret değil. Bu yüzden de maden karşısında yürüttüğümüz bu mücadelenin insandan ve lokalde ilgili köylülerden, yereldekilerden çok daha fazlasıyla ilişkisi var.

H. T.: Ordu'dan, Fatsa'dan, Trabzon'dan, Fındıklı'dan, Rize'den, Artvin'den yani Orta ve Doğu Karadeniz'den bahsettiğimizde çoklu projeler görüyoruz. Sadece HES projelerine baktığımızda 246 tane HES projesi var Orta ve Doğu Karadeniz'de. Maden ruhsatlı alanların yüzdesinden de bahsettik. Bir diğer tarafta da barajlarla iklimin değişmesi meselesi var. Öbür tarafta da maden ve taş ocakları doğaya ciddi ölçülerde zarar veren projeler ve üstelik enerjinin de büyük bir kısmını onlar kullanıyorlar. Böylesine bir kriz ortamında dediğiniz gibi bütünlüklü bir yaşam mücadelesi sürmekte. Tam da o yüzden çevreden ziyade ekoloji dememiz gerekiyor.

Yıllarca yerel halk köylülerimiz, hem tarım politikaları, hem hayvancılık bakımından yalnız bırakıldı. En önemli, verimli tarım toprakları HES'lerin altında kaldı. Mesela köyümden örnek vereyim: biz HES olmadan önce Artvin'den Ardanuç Gümüşhane köyüne 27-28 dakikada giderdik. HES sonrasında yol yapılmadı, yolu kısaltacak köprüler inşa edilmedi. Köyümüze ulaşmak için biz şimdi, neredeyse Ardanuç'a kadar gidiyor ve oradan geri dönerek 1 saat 15 dakika- 1,5 saat kadar süren bir yolculuk sonrasında köyümüze varabiliyoruz. Siz köye yol olanağını getirmemişsiniz, sağlık olanağını getirmemişsiniz, okullar kapanmış, tarıma, hayvancılığa destek vermemişsiniz... Dolayısıyla köylü göç etmek zorunda kalmış. Tam da bu noktadan bakarak projelerin sosyal etkisini değerlendirmek gerekiyor. Bu yerinden edilme ve göçe zorlamadır. Şimdi bunun, insana olan etkisini köylüye anlatabiliyorsunuz ama oradaki insan dışı yaşama, endemik türlere, doğaya vereceği diğer zararlar ne yazık ki, eğer bilinçli, aydın, okumuş insanlar değilse, köylü çok ilgilenmiyor. Yani köylü "cebine girecek paraya" bakıyor. Bizler temel değerleri olan insanlarımız ve tarihimizi, kültürümüzü herhangi bir maddiyatla ölçecek insanlar değiliz ama maalesef köylüyü böyle yalnızlaştırdığımız zaman karşılaşılan sonuç bu. Köylünün geçinmesi gerek. Haliyle yalnızlaştırılan köylüler,

bu defa bu tarz projeleri bir para kaynağı olarak görebiliyor. Ne yazık ki köy toplantılarında da en fazla dikkatimizi çeken husus şudur: “köyün neresi kalkacak?” Bu merakın arkasında barajlardaki gibi bir kamulaştırma olacağını düşünen köylümüz var. Şirket, orada yerleşim yeri olan insanların yerlerini peyderpey satın alıyor. Üstelik “üç kuruşluk ücretlere” satın alıyor. Ama üç kuruşluk o ücretler ne yazık ki köylüler için bir gelir kaynağı olabiliyor. Aslında bu durum tarıma ve hayvancılığa yönelik destek içermeyen ulusal politikanın bir sonucu. Burada aslında sivil toplum kuruluşlarına, bu işe emek vermiş mimarlara, mühendislere, şehir plancılarına, avukatlara yani ekolojik yaşamı savunan neredeyse herkese iş düşüyor. Elbette ki Artvin halkının bilinçli olduğunu, okuyan insanlar olduğunu hep söyleriz ama bu örneklerinde olduğunu göz ardı etmemek lazım.

Koyu Yeşil podcastlerini birbirine bağlayan üç tane sorumuz var. İlk sorumuz biraz daha bütünlükçü bakmaya çağırıyor. Doğu Karadeniz'in çevre sorunlarını sıralarsanız ilk üçe ne girer?

H. T.: Aslında bunu sektörel olarak yanıtlamayı daha doğru buluyorum. Elbette ki aklıma gelen, hepimizin bildiği çok önemli çevre direnişlerine de sahne olan ekolojik yıkım projeleri var. Öncelikle ben yine Salınbaş'tan başlamak istiyorum. Salınbaş Altın Madeni'ni, Cerattepe ÇED alanınının 27 katı, Hod Altın Madeni'nin 2 katı, açık ocak işletme ve siyanür ile ayrıştırma alanı. Bu Fatsa'dan sonra ikinci siyanürlü ayrıştırma alanı olacak ve bölge için birinci sıraya yerleşecektir. Sonra aklıma gelenler arasında elbette ki Cerattepe, Rize'de Yeşil Yol ve İkizdere taş ocakları, Pazar Havaalanı projeleridir.

Ama üç temel başlıkta dersenez, birinci sıraya ben madenleri ve taş ocaklarını koyarım. Maden ve taş ocağı gerçekten tam bir ekolojik yıkım projeleridir. Çünkü bu projeler hem enerji hem su tüketiyor hem de doğayı bütünlüklü bir şekilde yok ediyor. 1 gram altın için 4 ton su zehirleniyor. Madenler ve taş ocaklarında sondaj çalışmalarıyla ağaçların kesimi, doğanın tahribatı başlıyor. Tesislerin kurulması, ağır metaller ve varsa siyanür ile hem insan hem de bütün canlı yaşamına etki eden devasa yıkımlar yaşanıyor.

İkinci sıraya kesinlikle HES'leri koymak lazım. Orta Karadeniz ve Doğu Karadeniz nezdinde toplamda 246 tane HES projesinin olduğunu biliyoruz. HES'ler, derele,

sular Doğu Karadeniz'deki insanların aslında yaşam kaynağıdır. O suyun akması bir kültürel unsur, moral kaynağıdır. Buna bağlı olarak da dere yataklarının yapılaşmasını ikinci maddeye yerleştireceğim. Çünkü bunu HES'lerle bağlantılı bir husus olarak düşünüyorum. Özellikle dere yataklarının yapılaşması ki ben buna "rantsal dönüşüm" diyorum, bize bir doğal afet ve sel olarak döndü. Hopa selini, Arhavi selini hepimiz hatırlarız, afet içinde afet olarak dere yataklarının yapılaşmasının bize getirdiği bir sonuçtu bu seller.

Üçüncü olarak atık yönetimin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Özellikle son dönemlerde Doğu Karadeniz'de plastik kirliliğinin çok fazla arttığını düşünüyorum. Toprak kaymasının fazla olduğu bölgede azotlu gübrelemenin sonucu olarak yağışlarla birlikte yaşanan toprak kaymasıyla asidik toprağın ve azotlu gübrenin de derelerle taşındığını, denizi kirlittiğini ve plastik atıkları da yine denizlere kadar getirdiğini söylemek mümkün. Yani burada da atık yönetimi, aslında havza alanlarının yönetimi ve deniz kirliliğinin önlenmesi gerekliliği ile karşılaşıyoruz.

Böylece maden, taş ocakları, HES'ler ve derelerin yataklarının yapılaşması, son olarak da atık yönetimi ve plastik kirliliği diyebilirim. Proje bazlı ve sektör nezdinde yanıt vermeye çalıştım ama gördüğünüz gibi listemde birçok çevre sorunu var.

Bu çevre sorunlarının gündelik hayat üzerindeki etkisinin açıklayabilir misiniz? Gündelik hayatımızda ne değişti?

H. T.: Eş zamanlı olarak o kadar fazla şeye etki ediyor ki. Sosyal etkisine bakarsak mesela Karadeniz insanının doğayla kurduğu ilişkinin dönüştüğünü görüyoruz. Karadeniz insanı, deresi aktığı zaman moral buluyor. En başta bu psikolojik etki var. İkincisi çok yeni bir örnek. Rize Pazar'da Rize-Artvin Havaalanı yapıldı. Bu alan bir dolgu alanı. Bir kere o zaten yanlıştı. İkinci hususta o bölgenin atmacaların göç yolu olması. Arkadaşlarımız bir hafta – on gün kadar orada incelemeler yaptılar. Bir tane bile atmaca kalmamış bölgede. Bakın bu direkt yaşama etki ediyor. Gündelik yaşama baktığımız zaman, bunun sosyal etkisinden tutun da Yeşil Yol, İkizdere taş ocağına kadar uzanan ekolojik yıkımlardan da bahsediyor oluyoruz. Canlı hayatı etkileniyor.

Hopa sel felaketinin nedenine baktığımız zaman dere yatağının yapılaşmasını görüyoruz. Dolayısıyla rantsal bir proje olduğunu anlıyoruz. Bence bunlar hem sosyal hem psikolojik olarak hem de doğa açısından ekosistemi ve gündelik yaşamı tamamen etkileyen projelerdir. Birbirinden ayırt etmek o kadar güç ki. Ben atmacayı da düşünüyorum orada doğmuş büyümüş dedemi de nenemi de düşünüyorum. Aslında bunların hepsi tam da bütünlüklü mücadele yapmamız gerektiğine vurgu yapıyor.

Aklınızda kalan en çarpıcı çevre hareketi imgesi ya da sloganından bahsedebilir misiniz bize?

H. T.: Çevre Mühendisleri Odası, İstanbul Şubesi'nde yönetim kurulu üyesi olarak görev yaparken, 31 Mart ve 5 Haziran arasında Ekolojik Yıkımla Mücadele Haftası olarak Genel Kurul'umuzca kabul ettik. Yanılmıyorsam yaklaşık 10 yıldır da 31 Mayıs- 5 Haziran arasında, 5 Haziran aslında bir Dünya Çevre Günü değil, ekolojik yıkımla mücadele edilecek bir gündür teması ile anıyor ve çeşitli etkinlikler düzenliyoruz. Bizim bunu 31 Mayıs'tan başlatmayı istememizin nedeni de, Hopa'daki Metin abimizdir. HES'e karşı mücadele veren Metin Lokumcu'dan başlattık ve 5 Haziran'a bağladık bu haftayı. Benim aklıma ilk orada yaptığımız mücadelelerden imgeler geliyor. Ve tabii Havva teyze geliyor aklıma. "Devlet kimdir ya?" demişti Havva teyze. Gerçekten o kadar önemli ki bu. Yani diyor ki, ben burada yaşayan halkım ve doğal kaynakların asıl sahibi benim, devlet kimdir? Bence çok güzel bir çıkıştı o. İkincisi Türkiye'ye mal olan Cerattepe direnişidir. Cerattepe'de belki argo, ama bir slogan vardı: "sıçturma madenina cehennem ol da get!" Bence çok doğal, yerelinden çıkmış bir slogan bu. Direnişin haykırışını anlatıyor: cehennem orada git, artık dokunma toprağıma. Yine Cerattepe'den "Artvin'in üstü altından daha değerlidir" sloganı bunun bir yaşam mücadelesi olduğunu göstermesi bakımından çok önemlidir. Ne yazık ki en son Rize İdari Mahkemesinde hakimler değiştirilerek, bir önceki mahkemede bilim insanlarının ya Artvin ya maden demelerinden farklı bir karar verildi. Oysa Artvin'in üstünün maddiyatla belirlenebilecek bir değeri yoktur. Aklıma gelen, mücadelenin ruhunu ve haykırışını yansıttığını düşündüğüm sloganlar bunlar.

Andığınızı her imgenin dinleyicilerin (okuyucuların) zihninde de bir karşılığı olacaktır. Bu aslında sürdürülen güçlü bir mücadele olduğunu gösteriyor. Eklemek istediğiniz bir şey var mı?

H. T.: Şunu eklemek istiyorum. Kamu yararı tartışması yapılıyor. ÇED başvuru dosyasında, Salınbaş ile ilgili “elde edeceğimiz altını yurt dışına satacağız, vergi ödeyeceğiz, arazi kullanım ücreti ödeyeceğiz, çalıştıracağımız işçinin SGK’sını yapacağız, temel tesisleri kuracağız” diye yazarak bölgesel bir kalkınma modelinden bahsediliyor. Burada arazinin hazırlanması bir yıl, inşaat aşaması bir buçuk yıl olmak üzere toplamda 2,5 yıllık bir süreden söz ediyoruz. Yani aslında geçici bir sistem bu. 800 kişilik bir istihdamdan bahsediliyor burada ama bu en önemli kalkınma modeli olarak ortaya atılan şey, aslında geçici ve mevcut koşullarda güvencesiz bir istihdam modelidir. Ve kesinlikle bu projelerin bir kamu yararı yoktur. Ama tam da “Artvin’in üstü altından daha değerlidir” sloganından doğru düşündüğümüzde, topraklarımızdan daha kıymetli olmayan geçici ve güvencesiz bir istihdam modeli sunulduğunu görüyoruz. Buna karşılık bölgemizde yüzyıllardır uygulanan tarım ve hayvancılık, arıcılık var. Dolayısıyla yapılması gereken tehlikeyi kaynağında yok etmektir. Doğayı korumak ve bu projeden vazgeçmektir. Her yönüyle düşündüğümüz zaman devasa bir ekolojik yıkıma neden olabilecek geri dönüşü olmayacak bir yıkıma neden olabilecek projelerden vazgeçilmelidir. Bugüne kadar yapılmış olan tahribatlar da yine bölge halkının görüşleri doğrultusunda onarılmalıdır. Artvin Salınbaş Çevre Platformu Gönüllüsü ve çevre mühendisi olarak buradan ekoloji adına mücadele eden tüm dostlarımızı selamlıyorum.

Koyu Yeşil’in bu bölümünde çevre mühendisi aktivist, Hakan Tekin ile birlikteydik. Salınbaş Altın Madeni üzerinden Artvin’i konuştuk. Hakan Tekin yerelde örgütlenmenin, insan odaklı olmadan ekolojii ve yaşamı savunmanın, uzmanlık bilgisini kamu yararına kullanmanın mümkünlüğü üzerine bir örnek sundu. Kendisine teşekkür ediyoruz.

H. T.: Ben teşekkür ederim. Sizlerin de emeklerinize sağlık.

On Artvin, Mines and Struggle Practices

with Hakan Tekin

In this episode, we focused on mines, which have been a common area of environmental struggle in the Eastern Black Sea region for some time, and in particular the Artvin mine struggle with Hakan Tekin.

Welcome to the 3rd season of *Koyu Yeşil*.¹ In this episode, we will focus on a problem that has been troubling the Eastern Black Sea region, and Artvin in particular, for a while now: mines. My guest is environmental engineer dear Hakan Tekin. Hakan Tekin is a volunteer of Artvin Salımbaş Environmental Platform, an expert and activist focused on the environment, from the village of Gümüşhane, which is currently facing mining problems. Could you tell us about the relationship between Artvin's environmental struggle and mining, and the history of Artvin's environmental movements?

Hakan Tekin: The struggle against mining and HEPP in Artvin is 25-30 years of historic struggle. In 1995, the Green Artvin association was founded. In fact, mining activities started first with the Canadian company Cominco and then with *MTA* (General Directorate of Mineral Research and Exploration). The first success was achieved in 2009 with the decision of the Council of State to cancel the business license for Cerattepe. But then, in 2010, the Mining Law was amended.

1 This episode was podcasted on June 12, 2023.

This amendment paved the way for capital and companies representing capital. With this 2010 amendment, license areas were revised and companies were granted licenses again. Therefore, the process started again. In 2012, there was a court decision to cancel the business license and at the same time a decision to cancel the EIA, Environmental Impact Assessment, report and a new stay of execution. The point I would like to emphasize here is that despite two stay of execution decisions, the mining activities in Cerattepe were reopened in 2015. Unfortunately, although many scientists had an academic opinion against mining activities in Cerattepe, which we call the brain of Artvin, in 2016; despite the opinion of the state's own mining organization, *MTA*, that it is an area unsuitable for mining because it is a landslide area; despite the decision to stay the execution twice, by changing judges using unlawful methods, the way was paved for mining. Currently, a copper mine, a crushing and screening plant and a cable car line project are underway in Cerattepe. The cable car line will bring the mined ore to the Borçka region, which we call Zelosman, and from there it will be sent to the Murgul copper plant.

There are also other very important resistances that have become well-known in Turkey. Unfortunately, there is an EIA positive decision issued in 2021 for Salınbaş and before that for the Hod gold mine. Within a huge 3,500-hectare license area, there is an EIA area of approximately 300 hectares. Now we are facing the Salınbaş gold-mine project. One of the biggest problems here is that Artvin has turned into a mining city. According to TEMA's reports, 71% of Artvin is a mining area, that is, 71% of Artvin has turned into a city with operating and exploration mining licenses. The rest of it already has HEPPs. In other words, Artvin, which is supposed to be a city of nature, has turned into a city of HEPPs on one side and mines on the other. In this sense, Artvin is facing a policy of depopulation. The Salınbaş gold mine is in fact related to the process that began with the 2010 amendment to the mining law. The process was initiated by Pontid Mining in 2011 in the Gümüşhane village of Ardanuç, with the extension of exploration licenses. There was an EIA positive decision in 2012 and then an EIA application was submitted to the ministry on February 24, 2023, which includes an open-pit gold mine with a total area of 602 hectares. In fact, we can briefly say that this is the history of Artvin's struggle of the environment and against mines.

When you talked about what was triggered by the change in the mining law, you mentioned two important issues: the policy of depopulation and the open pit mine. Could you elaborate on these a bit more?

H. T.: The amendment of the mining law paved the way for capital. Because whenever capital is blocked, unfortunately, it reasserts itself with a new legislative amendment. In 2010, the law that was supposed to protect our nature and natural assets paved the way for capital. Law amendments paved the way for the licensing of projects. The Environmental Impact Assessment regulation, which we shorten to EIA, is actually a regulation adopted in 1993. However, this regulation has been amended 23 times so far. Thus, despite the decisions that have been won many times through legal struggles and approved by the Council of State, capital makes changes in a small point of the projects, applies again and again, and regenerates itself with changing legislation. Now, after Cerattepe and the Hod Mine, there is the Salınbaşı mine. These are the biggest mining projects currently threatening Artvin.

There is only a 22-hectare EIA area in Cerattepe. The environmental impact assessment, which we call the project area, is on these 22 hectares. Cerattepe's biggest problem here was the license area. There was a huge 4,500-hectare license area. Then this turned into a closed system. Finally, in the latest EIA, the copper mine turned into a crushing and screening plant and a cable car line. In the Hod mine, there is an underground mining, which we call a complex mine. Here too, there is an EIA and project area of approximately 300 hectares.

The Salınbaşı gold mine has an EIA area of 602 hectares, whose EIA application file was submitted to the ministry in February. The project area is approximately 27 times the size of the Cerattepe mine and 2 times the size of the Hod mine. The most important difference is that it is an open pit mine. In other words, the ore to be extracted will be separated with cyanide. The second similarity is that Cerattepe was at a point we call the brain of Artvin. In other words, it was at a point where drinking water, utility water came from, and its natural and cultural areas were protected areas. It was very close to the Kafkasör plateau. Now Salınbaşı is at a point where we call the brain of Ardanuç's Gümüşhane Village and Artvin's Köselers Village. This is the second similarity. In this context, the biggest danger

is that it will be an open pit mine, that is, that it will be separated with cyanide. And it is the biggest EIA area that has ever happened to Artvin. 602 hectares corresponds to 844 football fields.

Salınbaş Gold Mine has become like the first problem of the first half of 2023 for Artvin. In fact, since the flooding of Yusufeli coincides with the same period, we can either call it the second problem of 2023. In your narrative, you emphasized the similarities and differences with Cerattepe. It was reflected in the public opinion as the second Cerattepe incident. As an environmental engineer who knows the region, could you tell us more about this project? Because the issue needs to be discussed in terms of both its environmental and social impacts.

H. T.: Exactly. As I mentioned, I think there are two reasons why we call it the second Cerattepe. First of all, whether it is Gümüşhane Village or Köselier village of Artvin, Salınbaş is at the point we call the brain of these villages. Cerattepe was also in the brain of Artvin. In other words, the main project area consists of the most beautiful plateaus where the drinking and utility water of these villages comes from. Secondly, they are very close in terms of ore capacity. There is talk of 14 million tons of ore. It is stated that 2.17 grams of gold and 11.29 grams of silver will be obtained per ton.

The process actually started in 2012. The company had an EIA positive decision for an area of 16 hectares. With this EIA positive decision, we understand that the company carried out exploration activities as its main working activity and only 22 tons of ore was extracted and temporarily stored between 2018 and 2022. The lifespan of this project was only 10 years. This 16-hectare area was in an uninhabited area, a little further away from the villages. In 2022, the 10-year life of this project was completed. And again, unfortunately, there are EIA not required decisions for small hectares of land in various villages in the region. All of these, together with the 16 hectares in 2012 and the new EIA not required decisions, have to be evaluated cumulatively. In other words, the Salınbaş Gold Mine, for which the application was made in February 2023, is the result of the capacity increase of the EIA positive project of 2012, and the addition of an enrichment plant and a waste storage facility. In other words, what we call the waste storage

facility actually means that the cyanide pools will be within the project. These are the basic similarities and the technical details of the project. Apart from this, the environmental impact assessment area is a huge area of 602 hectares, that is 844 football fields. When we look at it primarily from the discipline of environmental engineering, we encounter the environmental plans of our project areas, our cities, or more precisely our regions. In other words, the project area is shown as a forest area, an area where the wooded character should be preserved, and a special crop area for the region in the environmental layout plan prepared at a scale of 1/100.000. Therefore, the area, whose wooded character should be protected in the environmental plan, has been opened to a mining site. This is contrary to the environmental plan. The second issue is that separation will be carried out with cyanide, which we call open pit mining. There are actually two types of methods here: one is what we call heap leaching, where the separation is carried out by spreading the product directly on the land, and the other is the separation of the extracted ore by mixing it with sodium cyanide solution in large tanks, which we call the in-tank method. One of the most important risks in this method is spillage and adjusting the pH balance of sodium cyanide. Because at low pHs, sodium cyanide turns into hydrogen cyanide, a highly lethal gas. Potentially, it will threaten health both by mixing into the air and by mixing into water and soil.

The third issue is the dust, noise and vibration generated by blasting. Dust from soil stripping, blasting or grinding of rocks and soils is a serious threat to human health that can cause lung diseases. Blasting also replaces the fracture systems of groundwater in the project area. Therefore, the water will decrease with the blasting. In fact, almost all of Artvin is a landslide-prone area, as is almost all of the Eastern Black Sea region. Gümüşhane Village and Köselier Village are also in a landslide-prone area. Triggering this means that settlements are also under a serious risk.

Another issue is the presence of the Deriner Dam just below the project-mining site, only 800 meters away. The Deriner Dam is a hydroelectric power plant built on the Çoruh River for energy production. Therefore, it is now in the nature of clear water, i.e. fresh water. In this sense, it is obvious that the dust that settles will end the living life here. The basin area is another issue. The Çoruh River has an enormous basin area of 20,000 square kilometers. In the past, right next

to the Çoruh River, under the village of Gümüşhane, there was a place we call Şurmak. The area right next to the Çoruh River, as well as the village of Orcuk (Korucu) in Artvin, are very fertile lands with a microclimate. These are places where fruits and vegetables grown in the Mediterranean climate can be grown. Our most fertile lands have already been flooded by HEPPs. Now the remaining part is being opened for mining. Therefore, we say that this is a struggle for life, and it is depopulation.

Just below this mining project area, 800 meters away, there is the Deriner Dam built on the Çoruh River, which has a basin area of 20,000 kilometers. Therefore, the project area is within the basin area. So, what is a basin area? It means a place where the rivers and streams of the region are gathered at a single point. There are active streams such as İncesu Stream, Köprüler Stream, Okçular Stream, which flow in the north-south direction. Apart from these, there are many dry stream beds in the region. Dry stream beds mean beds that come alive during rainfall. Since Artvin is a region that receives rainfall for 5-6 months, these dry stream beds come to life during rainy times. The project area where the enrichment plant, the waste storage facility we call the cyanide pool, is planned is located at an altitude of 1,600-1700 meters. It is a plateau and can hold up to one and a half meters of snow. Therefore, when we consider the precipitation regime of the region, its slope -there are slopes of more than 30%, more than 40% in the region-, the fact that it is a region subject to very-severe and severe water erosion, and that the risk of landslides is high; it is possible to foresee that cyanide and heavy metals that are likely to mix into the soil and water with precipitation will flow into the Çoruh River together with active and dry streams. This is what we call the basin area. Therefore, when we bring all these factors together, it is out of the question that settlements and the Deriner Dam will not be affected by the mining waste.

You have often talked about EIA processes. Do these EIA processes work as they should?

H. T.: They are definitely not working at the moment. The fact that there have been 23 amendments to the regulation we call Environmental Impact Assessment is an important indicator. These companies are “relying on the state”. Whenever we think we have made a gain, whenever we rejoice that there has been a

court decision, we are faced with a new EIA process before we can experience our joy. Second, environmental impact assessment reports are prepared by the firms qualified for EIA. These tailor-made reports are prepared by well-known companies. However, it is very important that the engineers and companies preparing the environmental impact assessment reports are objective.

Another issue is what we call EIA is necessary, not necessary or EIA positive, negative. The Regulation on Environmental Impact Assessment has Annex 1 and Annex 2 lists in the annex of the regulation. Projects that will have a greater impact on the environment in the first degree are listed in Annex 1; projects that will have relatively less impact are listed in Annex 2. When we consider this for mining, open pit mining activities over 25 hectares are Annex 1 facilities, while projects under 25 hectares are Annex 2 facilities. For Annex 2 projects, governorships directly decide whether an EIA is necessary or not. This is not a positive process. Because the people who make these decisions should be competent, meritorious and experts. In fact, every project subject to EIA should be evaluated by the ministry and by competent people. Let's say the project is given an EIA required or the process has started for a facility from the Annex 1 list: then we go to EIA positive or negative. In other words, an application is made to the ministry. A Review and Evaluation Commission is established and EIA positive or negative decisions are made. In these commissions, 95%, even 99%, EIA positive decisions are made. The report we are talking about now is not actually an EIA report: it is an EIA application file. This is actually the tip of the iceberg. After that, there is the public participation process, then the Review and Evaluation Commission and lastly the final EIA report and then the EIA positive or negative decision. When the EIA is positive, there is only one month. A 1,000-page report with many annexes is prepared. It is necessary to examine this document in a month, prepare it for the litigation process, get opinions from academia, etc. It is obvious that the time is insufficient. Here, in particular, this area of struggle should be considered multidisciplinary, and all non-governmental organizations, architects, city planners, engineers and all professional organizations of this country, *TMMOB* [Union of Chambers of Turkish Engineers and Architects], should be included in this process, and the Review and Evaluation Commissions should be held in the form of a meeting involving the relevant parties.

The interventions in nature are very inclusive and come at us as individuals. In the face of this, an intersectional and multidisciplinary positioning is absolutely necessary. When I followed your organizing struggle, I saw that the repertoire you used was in this direction. You have worked to bring together fellow countrymen associations such as Ardanuçlular Culture, Assistance and Solidarity Association, environmental associations such as Green Artvin, professional organizations such as TMMOB, and different civil actors who have taken sides around the environmental issues on a common ground. You have made efforts to engage with these organizations and act together. You established the Artvin Salınbaş Environmental Platform. Why was there a need for such a platform and why is there not a process that actually affects the positioning of other civil society organizations and speeds up the process of taking sides a little more? And also, why is everything left only to civil society?

H. T.: Actually, this is such an important question. Maybe we should talk about it for hours. First of all, I would like to start with why we need such a platform. I spent my summer vacations in the village of Gümüşhane. I was born and raised in the center of Artvin. Then I finished high school and left Artvin for university at the age of 17. I have tried to bring myself into existence outside Artvin and within the system for so many years. Now I think about the days we call the disaster of the century; we had a terrible earthquake. We are in a climate crisis. And tomorrow I can go to my village and build a life there. It's not just a matter of people living locally. What I mean to say is that it is a matter for all Artvinites, for the whole world. Why am I saying this, because this project area is 602 hectares, that is 844 football fields in size, and about 510 hectares of it, about 85% of it, is built on areas considered as forest and is public land. Therefore, everyone who is a citizen of the Republic of Turkey has a say here. It is not necessary to be a villager from Gümüşhane, a villager from Köseleler, a villager from Okumuşlar or a villager from Ardanuç or Artvin. This is the first place to look at the issue.

That there is a lot of information pollution in the realization of the projects, in the processes of submitting the application file to the ministry and involving the public in participation. Because of our professional discipline, we quickly told them that there was information pollution in the process. First of all, we said that we should inform our villagers ourselves. This was needed in order to convey the

right information from the local. Then we explained that this is a struggle for life, which we have been expressing from the very beginning. Because one side of us is HEPP and the other side is mine... Therefore, we need the support of NGOs such as the Hometown Association of Ardanuç, the Hometown Association of Artvin, the Green Artvin Association, even local municipalities, and all those who defend life, nature and do not want our forests, waters and soil to be destroyed. In this direction, we organized a panel in Bursa with the support of our hometown associations. In Istanbul, we organized a panel at the Istanbul branch of the Chamber of Environmental Engineers with the support of the Artvin Environmental Platform. We took action with the aim of extending the issue from local to national. Then we came to Artvin during the last holiday and held a meeting at the Green Artvin Association. Many organizations participated. We went to our villages and organized village meetings, because the only point to get the right information is not the so-called public participation process, where the mining company tries to convince the public and explains its so-called measures. We offer our engineering knowledge for the public good, for the benefit of the people. Therefore, I think it is a very natural thing to ensure that every life defender, every nature lover, every animal rights defender who thinks that both the Green Artvin Association, other NGOs and hometown associations should have a say here, are with us.

Local organizing and the struggle for life in civil society is very important. How are nature, living things and even cultural heritage assets formed by human labor affected by the processes around the mining issue?

H. T.: Thank you very much, this is a very ecosystem question. In fact, an ecosystem is an environment in which all living things integrated with each other live together. Unfortunately, the project we are facing is a complete ecological destruction project for all living things. In EIA application files, a flora and fauna study is conducted. In short, we summarize flora as vegetation and fauna as animal cover. In this file, academics from Hitit University and Gazi University worked on the project. If we continue from Salınbaş again for the project area, it should be noted that the region is located in the transition zone of two plant geographies called European Siberia and Iran Turan, and therefore it contains both plant

geographies. In this study, 312 species belonging to 74 families were identified and 9 of them are endemic species for our country. Is it possible to keep endemic species alive with any measures outside their actual habitat? This is not possible.

In terms of fauna, according to the study conducted in this EIA application file, this region is the natural habitat of 169 species in total, including 35 mammals, 93 birds, 29 reptiles, 12 amphibians. And 5 of them, such as the Caucasian salamander, imperial eagle, wild goat, are among the critical species. A critical species is an endangered species. There is Bern Convention that we, 26 countries of the Council of Europe and the Republic of Turkey have signed on the subject. Under the Bern Convention, it is the responsibility of the Republic of Turkey to ensure the protection of critical species. With this project, how will you keep both endemic species and critical species alive by opening areas, 85% of which are forest land, including managed forests whose wooded character must be preserved, to mining? This is not possible. Unfortunately, the realization of this project means irreversible ecological destruction.

Again, we see a pattern of capital and political power that does not take an international convention seriously in any way. A few things came to my mind while listening to you. First of all, I thought that Artvin's pluralistic structure stems from both the human factor and its nature. For our listeners (readers) who do not know Artvin, this can be better understood if we make an imagination for Artvin to come alive in their eyes. Artvin, one of Turkey's small cities, is a city that starts from zero on the seashore and rises up to the plateaus, has both abundant green areas, forests and more drier areas, through which the Çoruh basin passes, and where no district is like any other district. As a native of Artvin, could you tell us about Artvin?

H. T.: Artvin is a city with really sincere people with a sincerity and morale given by nature. As you said, it is a city of nature, tourism and culture with the sea on the Hopa, Arhavi side, Kafkasör Plateau on the central side of Artvin, Ataban ski resort, where both summer tourism and winter tourism can be experienced, where there are many historical ruins, many historical churches, historical cultural buildings since the 78-79 Ottoman Russian War, natural areas and lakes. Our late

mayor Emin Özgün, whom I remember with mercy, always stated the following when he was the mayor of Artvin: “Artvin will be a city of tourism; it will be a city of education; it will be a city of nature.” Unfortunately, 71% of Artvin has been turned into a mining area, and many parts of the city are under construction for hydroelectric power plants. Artvin has been transformed into a city where nature is turned into a commercial commodity and colonial mining is carried out. This is exactly what depopulation means. While we are supposed to protect these natural and cultural assets, unfortunately the city is being handed over to companies representing international capital. Unfortunately, this is the situation.

There is a district in Artvin built around copper mining; Murgul. And when we look at it, it is also a mine. Its history is much older than the mines we are talking about now, and in a sense, it also helped Artvin become a city of labor. When we look at it, it was the intervention of humans and capital into nature. I wonder what kind of basis today’s mining issues had in the past? Does the Murgul experience constitute an example that has a positive connotation in the minds of the state or the people of Artvin?

H. T.: Yes, you are actually making an important point. Murgul is a point we missed. Murgul has really been a copper mining district for years. For example, my aunt is married in Murgul, my brother-in-law is from Maden village. Unfortunately, we lost him to cancer. Almost one in two people in Maden village has cancer. The issue is not only about gold mining. Just today, if I remember correctly, on April 25th, a decision was issued that the EIA is not necessary for a copper mine. Again, in Yusufeli, a decision was made that the EIA was not necessary for another mine. Yes, it may seem positive when you look at it from the point of view of employing the working class there, but when you look at Murgul from a broader perspective, it is the place where the process of the slow destruction of a city begins. It is a very important example. Today we tell our own villagers that “60% of Ardanuç, more than 90% of Artvin, 86% of Hopa, almost all of Murgul have mining exploration licenses. This is actually something really planned, that is, on one side we are faced with HEPPs and the complete destruction of water; on the other side we are faced with the process of destroying nature with mining. So where will these people

live? Okay, Murgul is already finished, unfortunately it is a lost region, but there are still decisions that EIA is not necessary.” Actually, we find it more accurate to give examples from the negative side here. Because Murgul is an example of colonialism and the use of nature as a commercial commodity. However, there cannot be such an employment model. Artvin’s nature is characterized by agriculture, animal husbandry, beekeeping and tourism. You need to support activities that are really intertwined with nature and have been practiced for centuries. Therefore, we find it more accurate to cite this as a negative example. We can look at the example of Murgul for the struggle for life. We can look at the cancer cases in Murgul. Thus, I find it more accurate to use this negative example for what we may encounter in newly expanding areas.

We look back at a point in history and also discuss how we perceive it. Just as we value good examples, we should also consider bad examples equally important. Referring to Murgul as a negative example opens up a productive area for discussion. You mentioned a map of Artvin prepared by the TEMA Foundation [the Turkish Foundation for Combating Erosion Reforestation and The Protection of Natural Habitats]. This map marks 71% of Artvin as mining areas. Last summer, at a panel in Fındıklı, Neşe Karahan circulated this map among the audience, saying, “Look at Artvin.” At the same time, we know that an application has been made for a mining license in Fındıklı. Similarly, we are aware that there are mining license areas in Rize and Trabzon, and we know Fatsa as a bad example. When we look at the green belt of the Eastern Black Sea region, we can suddenly encounter images of shaved, bare soil and mining pools on one side of the mountains. Looking at the proportions, we see that some cities will be evacuated. What we are witnessing is a vast geography being disrupted and attempts to make it unpopulated by human intervention. However, this geography and ecosystem are not solely about humans. Therefore, the struggle you are conducting against mining is related to much more than just humans and the local villagers or residents.

H. T.: When we talk about Ordu, Fatsa, Trabzon, Fındıklı, Rize, Artvin, the Central and Eastern Black Sea, we see multiple projects. There are 246 HEPP projects in

the Central and Eastern Black Sea when we look at only HEPP projects. We also talked about the percentage of mining areas. On the other hand, there is the issue of how dams are changing the climate. Additionally, mining and quarry projects cause significant damage to nature, and they also consume a large portion of energy. In such a crisis environment, as you mentioned, there is a comprehensive struggle for life. That's precisely why we need to focus on ecology rather than just the environment.

For years, the local people and villagers have been left alone in terms of both agricultural and livestock policies. The most important and fertile agricultural lands were covered by hydroelectric power plants (HEPPs). For example, let me give you an example from my village: before the HEPP, we used to travel from Artvin to Ardanuç Gümüşhane village in 27-28 minutes. After the HEPP, no new roads were built, and no bridges were constructed to shorten the journey. Now, to reach our village, we almost go as far as Ardanuç and then return, making the journey take about 1 hour 15 minutes to 1.5 hours. You haven't provided road access to the village, haven't provided healthcare facilities, schools have closed, and you haven't supported agriculture or livestock... Therefore, the villagers have been forced to migrate. This is precisely where we need to evaluate the social impact of the projects. This is displacement and forced migration. Now, while you can explain the impact on humans to the villagers, unfortunately, if they are not aware, educated, or enlightened, they are not very concerned about the damage to non-human life, endemic species, and nature. Villagers focus on "money that will go into their pockets." We are people with fundamental values and do not measure our history and culture by material wealth, but unfortunately, when you isolate villagers like this, this is the outcome. The villagers need to make a living. Sadly, these three-penny payments can become a source of income for the villagers. This situation is actually a result of a national policy that does not support agriculture and livestock. Here, civil society organizations, architects, engineers, urban planners, lawyers, and virtually everyone who defends ecological living have a role to play. We always say that the people of Artvin are conscious and educated, but it is important not to ignore these examples.

We have three questions that connect the *Koyu Yeşil* podcasts. The first question invites a more holistic perspective. If you were to list the top three environmental issues in the Eastern Black Sea region, what would they be?

H. T.: I actually find it more appropriate to answer this sectorally. Of course, there are ecological destruction projects that have become scenes of significant environmental resistance, which are well known to all of us. Firstly, I would start with Salınbaş. The Salınbaş Gold Mine is 27 times the size of the Cerattepe Environmental Impact Assessment (EIA) area and twice the size of the Hod Gold Mine. It is an open-pit operation with cyanide separation. This will be the second cyanide separation area after Fatsa and will rank first in the region. Other significant issues that come to my mind include Cerattepe, the Green Road in Rize, the İvizdere quarries, and the Pazar Airport projects.

But if we have to categorize it into three main headings, I would put mining and quarries at the top. Mining and quarrying are truly projects of complete ecological destruction. These projects consume both energy and water, and they destroy nature as a whole. For example, 4 tons of water are polluted for every gram of gold extracted. In mining and quarrying, tree cutting and destruction of nature begin with drilling works. The establishment of facilities, along with heavy metals and, where applicable, cyanide, leads to massive destruction affecting both human and all other forms of life.

The second issue that definitely needs to be highlighted is hydroelectric power plants (HEPPs). We know that there is a total of 246 HEPP projects in the Central and Eastern Black Sea regions. HEPPs are crucial because rivers and waters are essential to the lives of people in the Eastern Black Sea region. The flow of this water is a cultural element and a source of morale. Accordingly, I will place the construction of the river beds in the second rank. Because I think of this as a point in connection with HEPPs. In particular, the construction of the river beds, which I call it “rental transformation” has returned to us as a natural disaster and flood. We all remember the Hopa and Arhavi floods; as a disaster in a disaster, the construction of the stream beds brought to us these floods.

The third issue I think is very important is waste management. Recently, I have observed a significant increase in plastic pollution in the Eastern Black Sea region. In areas prone to landslides, the use of nitrogen fertilizers results in landslides during rainfall, carrying acidic soil and nitrogen fertilizers into streams, which

then pollute the sea. Plastic waste also reaches the seas in this process. In other words, we encounter the need of waste management, the management of basin areas and the need to prevent sea pollution.

So, I would say that the main issues are mining, quarries, HEPPs, the construction of riverbeds, and finally, waste management and plastic pollution. I tried to answer from a project-based and sectoral perspective, but as you can see, there are many environmental issues on my list.

Could you explain the impact of these environmental issues on daily life? How has our daily life changed?

H. T.: The impacts are so extensive that they affect many aspects simultaneously. Looking at the social effects, for example, we see that the relationship between the people of the Black Sea region and nature has transformed. The Black Sea people cheer up when their streams flow. In the first place, there is this psychological effect. The second is a very new example. Rize-Artvin Airport was built in Pazar, Rize. This area is a filling area, which was already a mistake. Additionally, this area was a migration route for hawks. Our colleagues conducted observations there for about a week to ten days, and not a single hawk remained in the area. This directly affects life. When we look at the daily life, we are talking about the ecological destruction that extends from the social influence of this to the green road, to the İközdere quarry. It affects living environment.

When we look at the cause of the Hopa flood disaster, we see the construction of the river bed. Therefore, we understand that it is a rent-based project. I think these are projects that completely affect the ecosystem and daily life both socially, psychologically and in terms of nature. It is so difficult to distinguish one from the other. I think of the hawk and I think of my grandparents who were born and raised there. In fact, all of these emphasize the need for a holistic struggle.

Can you tell us about the most striking image or slogan of the environmental movement that you remember?

H. T.: While serving as a board member of the Istanbul Branch of the Chamber of Environmental Engineers, we adopted the period between March 31 and June 5 as the Week for Combating Ecological Destruction during our General Assembly. If I'm not mistaken, for about 10 years now, we have been commemorating the period from May 31 to June 5, with June 5 being not just World Environment Day but a day dedicated to combating ecological destruction, through various activities. The reason we wanted to start from May 31 is because of our friend Metin in Hopa. We started the week of June 5th from Metin Lokumcu's struggle against HEPPs and connected it to June 5. The first images that come to my mind are from the struggles we undertook there. And, of course, I think of Aunt Havva. She said, "Who is the state?" This is so significant. She is saying, "I am the people living here, and I am the real owner of the natural resources; who is the state?" I think that was a very powerful statement. The second notable one is the Cerattepe resistance, which became well-known across Turkey. In Cerattepe, maybe it was slang, but there was a slogan: "don't make me fuck up your mine, go to hell and get out!" I think this is a very natural, locally derived slogan. It describes the cry of the resistance: go to hell, don't touch my land anymore. The slogan "The surface of Artvin is more valuable than its underground"², also from Cerattepe, is very important in showing that this is a struggle for life. Unfortunately, most recently in the Administrative Court of Rize, the judges were changed and a different decision was made from the previous court where scientists said it was either Artvin or the mine. However, there is no value of the surface of Artvin that can be determined by material things. These are the slogans that come to my mind and that I think reflect the spirit and cry of the struggle.

Every image you mention will have an equivalent in the minds of the listeners (readers). This actually shows that there is a strong struggle going on. Is there anything you would like to add?

H. T.: I would like to add that there is a public interest debate. In the EIA application file, they talk about a regional development model for Salınbaş by writing "we

2 There is a play on words here. The Turkish of the statement is "Artvin'in üstü altından daha değerli" and the word "altından" (its underground), at the same time, means "from gold". Thus, the statement draws attention to the gold mine at the same time. (Trans. Note)

will sell the gold we will obtain abroad; we will pay taxes; we will pay land use fees; we will pay Social Security for the workers we will employ; we will build basic facilities". We are talking about a period of 2.5 years in total, one year for land preparation and one and a half years for construction. So, this is actually a temporary system. There is talk of an 800-person employment, but what is being put forward as the most important development model is in fact a temporary and precarious employment model in the current conditions. And there is absolutely no public benefit of these projects. But when we think in line with the slogan "Artvin's surface is more valuable than its underground", we see that we are being offered a temporary and precarious employment model that is not more valuable than our lands. On the other hand, agriculture, animal husbandry and beekeeping have been practiced in our region for centuries. Therefore, what needs to be done is to eliminate the danger at its source. Protect nature and abandon this project. When we think about it from every aspect, projects that may cause a huge ecological destruction that may cause irreversible destruction should be abandoned. The damages that have been done so far should also be repaired in line with the opinions of the people of the region. As a volunteer of the Artvin Salınbaş Environmental Platform and an environmental engineer, I salute all our friends who struggle for ecology.

In this episode of *Koyu Yeşil*, we were together with Hakan Tekin, an environmental engineer and activist. We talked about Artvin through the Salınbaş Gold Mine. Hakan Tekin presented an example of the possibility of organizing locally, defending ecology and life without being human-oriented, and using one's expertise for the public good. We thank him.

H. T.: Thank you very much. Thanks for your efforts as well.

Yasemin Yılmaz ile

Yusufeli Barajı Su Tutarken Hayvan Haklarını Savunmak

Bu bölümde insan merkezli bakış ile mücadele eden hayvan hakları aktivisti Yasemin Yılmaz'layız.¹

Planlaması, yapım süreci yıllara yayılan Yusufeli Barajı birkaç ay önce su tutmaya başladı. Yusufeli şehir merkezi taşınırken ne kadar sadece insan odaklı olduğumuz ile bir kez daha yüzleştik. Hayvanların ahvali ile ilgili bir planlama yapılmadığını gördük. Bize Yusufeli sular altında kalmadan hemen önceki süreci ve sokak hayvanlarının tahliyesi ile ilgili nasıl çalışmalar yaptığımızı özetleyebilir misiniz?

Yasemin Yılmaz: Memnuniyetle. Aslına bakarsanız Yusufeli Barajı ile ilgili Haydiko derneğinin çalışmalarına başlamış olduğu tarih 2022 yılının Eylül ayıdır. Çünkü barajın tamamlanma sürecinden hemen sonra ilk açılacak bölümler, basına yansıdığı gibi şehir merkezi değil daha çok kırsal kesimler, barajın memba ve ana şantiyeler kısmıydı. Kasım ayının 22'sinde barajın ilk kapakları kapatıldı. O bölgelere su dolmaya başladı. O bölgelerde etkilenen 2 tane köy ve barajı, barajın bağlantı yollarını, viyadükleri yapan 7-8 tane büyük şantiye sular altında kaldı. Ve biz eylül ayında resmî kurumlarla temas haline geçtik. Burada yaşayan sahihsiz sokak hayvanları ve yaban hayvanları için hazırlanmış master planlarını istedik.

1 Bu bölüm 17 Ağustos 2023 tarihinde yayınlanmıştır.

Neler yapılacağını merak ettik. Karşılığını bulamadık elbette. Bu yüzden aslına bakarsanız o dönem çok küçük bir bütçesi, insan kaynağı az olan bir dernek olarak Haydiko, mecburiyetten kolları sıvadı. Zira ya birilerinin yapmasını bekleyecektik ya da harekete geçecektik.

Saha çalışmaları için ilk analizleri yaptığımızda hepi topu iki kişiydik. Karşımızda öngördüğümüz ise 1500 civarında sahipsiz sokak hayvanı ve sayısı konusunda emin olamadığımız kadar memeli hayvan ve sürüngen vardı. Bunlarla ilgili bir envanter tutulmamış maalesef. Biz Yusufeli Barajı'nın tahliyelerine başlıyoruz diye resmî kurumlarla bazı işbirlikleri protokolleri imzalayarak yol çıktık. Burada bahsettiğim resmî kurumlar Yusufeli Belediyesi başta olmak üzere, Devlet Su İşleri gibi kurumlardı. Suyun hangi tarihte, hangi hızda, debide nereye geleceğini bize göstereceklerdi. Doğa Koruma ve Milli Parklar yaban hayatı hususunda bize en azından destek verecekler ya da kendi yaptıkları işler için bizden destek alacaklardı. Tarım Bakanlığı, Artvin Valiliği, İl Özel İdare gibi birçok paydaşla masaya oturduk. Sonra 17 Kasım'da barajın kapağı kapanmadan hemen evvel, ilk su basacak şantiyeleri boşalttık. Ama çok küçük bir bütçe ve çok az insanla çalıştık. Resmen kucaklarda taşıdığımız hayvanlar oldu. Birçok köpeğimizi, kedimizi sırtımızda, kucaklarımızda taşıdık. Bu tabii yavaş yavaş basında yer almaya başladı. Basında yer aldıkça bizlerde gönüllü desteği bulmaya başladık. Bunun yanı sıra bağış ivmemiz yükseldi. Bunu da yine Yusufeli hayvanlarına hizmete döndürüyorduk.

Artvin zor bir bölge sokak hayvanları için. Tedavi imkanlarının çok kısıtlı olduğu, kısırlaştırmanın neredeyse hiç olmadığı bir bölge. Yusufeli de hayvanların neredeyse hiç beslenemedikleri, sadece çöplerdeki yemek artıklarından beslendikleri bir nokta. Bu süreçte taşıdığımız hayvanların yeni bölgeye geçişini sağlamadan evvel, ara konak olarak Yusufeli Belediyesinin barınak olarak kullandığı bir yer vardı, orada tutmaya çalıştık hayvanları. Belirli kısmını, sahiplendirebileceğimize inandıklarımızı, İstanbul'daki diğer dernek arkadaşlarımızla temas haline geçip İstanbul'a gönderdik. Belirli kısmını da kendi yaşam alanlarımıza alabilmek için orada beklenttik. Paramız oldukça kısırlaştırma yaptık. Onların tedaviye ihtiyacı oldukça tedavi ettirmeye çalıştık. İçeride çok iş makinesi, kamyon vardı. Bunlara paralel çok fazla trafik kazası oldu. Keza çok fazla viral hastalık oldu. Onlarla mücadele etmeye çalıştık. Artvin'de yatan hasta alan bir kliniğimiz olmadığı için, her trafik kazası sonrasında ya Erzurum'a ya Kars'a taşındık. Tedavilerinin

devamında bakacak yerimiz olmadığı için evlerimizi kullandık. Kaldığımız otellere gizli gizli hayvanları soktuk. Ciddi bir macera yaşadık. Ama alınımızın aklıyla atlattığımız bir süreç olduğunu düşünüyoruz. En azından biz elimizden geleni yaptık.

Aslında biraz açıkladınız ama daha genel olarak aktivistlerin ve sivil toplumun kamununun eksik bıraktığı alanlarda rolü tam olarak ne oldu veya ne olabilir?

Y. Y.: Aslına bakarsanız kasım ayından itibaren çalışmalarımızın sosyal medyada gündem olmaya başlaması bile bizim için gelişmeydi. En azından yetkililerin bu konunun üzerine gitmemelerinin telafisinin ne olduğunu sormaya başladılar. Tabii yerel halkın bakış açısı da bu konuda kritik. Köpek sudan kaçır, kedi boğulmaz gibi bazı tepkiler de alıyorduk. İşte insanlar kurtarılmayı bekliyor, evlerini taşıyor siz köpeklerle uğraşıyorsunuz gibi bir bakış açısı da vardı.

Aslına bakarsanız yerel otoritede de vardı bu bakış açısı. Yavaş yavaş sosyal medya ve sivil toplumun gücüyle değişti bu bakış. Akabinde kabul ettiler ki bir B planının, C planının olması gerekiyor. Hayvanlarda da insanlar gibi, bir yerden bir yere göç etmenin, zorunlu göçün yaratmış olduğu sıkıntılar var. Bu sıkıntıları hep beraber çözmek durumundayız. Buradaki en önemli silahımızsa diğer sivil toplum örgütlerinin, aktivistlerinin sosyal medyadan bile olsa, bize desteği idi. Bunun yanı sıra ilk etapta iki kişi başladığımız operasyonlara gün geldi sahada 50 kişi, arka planda 50 kişi devam ettik. Çok ciddi bir bütçe harcandı, Yusufeli hayvanlarının hiç olmadığı kadar çok karnı doydular. Hastalandıklarında hiç görmedikleri kadar hızlı aksiyon aldık ki aslına bakarsanız ilk yardım hala devam ediyor. Sadece tahliye sürecini sonlandırdık. Halen Yusufeli’nde çalışmalarımıza devam ediyoruz.

Yaban hayvanlarından biraz bahsettiniz, burayı biraz daha açabilir miyiz? Yani biz kedi köpeğe çok odaklı kalabiliyoruz aslında hayvan haklarından bahsederken.

Y. Y.: Yusufeli’nde yaban hayatı rezervi ile alakalı olarak net bir envanter yok. Akademisyenler çok güzel çalışmalar yapmış. Tür çeşitliliği konusunda oldukça

iddialı. Hatta Doğu Karadeniz'in en iddialı bölgelerinden bir tanesi. Coğrafyası çok ilginç. Yusufeli hem orman arazilerin yoğun olduğu hem çok fazla endemik türe ev sahipliği yapan hem de sarp kayalıkların da olduğu çok zor bir bölge. Aslına bakarsanız iklimi de Artvin'den bağımsız, daha yumuşak bir iklim. Dolayısıyla burada sadece memeliler değil, sürüngenler de çok çeşitli. Açıkçası biz gidene kadar sürüngenler zaten yeterince rahatsız olmuştu. Çünkü baraj inşaatı ile çok büyük bir alanda dinamit çalışmaları yapılmış olduğundan sürüngenler rahatsız olmuştu. Dolayısıyla sürüngen rezervinin büyük kısmının zorunlu göçü çok önce başlamıştı. Barajın suyu tutmasının tarihi sonbahar olduğu için canlıların kış uykusuna yatmaması için saha çalışmalarında çok dikkatli olmaya gayret gösterdik. Memelilerle alakalı olarak da belirli koridorlar açtık. Memeliler bu koridorlardan zorunlu göçe zorlandılar. Ama %100 başarı sağladık mı? Zorunlu göçe zorlandıklarında Yusufeli'ndeki alıştıkları iklimi ya da coğrafyayı bulabilecekleri bir yere gittiler mi? Bunlar her zaman benim kafamda soru işareti olacak. Çünkü hem İspir bölgesi hem de Artvin Deriner bölgesine doğru hareket halindedirler. Özellikle keçiler, dağ keçileri şu an Deriner barajının çevresinde hala suya ulaşmaya çalışıyorlar. Çünkü Artvin barajı ile birlikte her üç baraj da maalesef yaban hayatının suya ulaşmasına engeller yapıyor. Çoruh'u besleyen derelerde de HES'ler inşa edildiği için hayvanların suya ulaşımı çok zor. Zorunlu göçlerinde bir şekilde suya rahat ulaşabilecekleri yerlere gitmeye çalışıyorlar. Kanatlılardaysa durum farklı. Yusufeli'nin genel özelliklerinden bir tanesi dik yamaçlı olmasıdır. Çok dik yamaçları var. Bu yerler kanatlıların yumurtlama dönemlerinde çok kullandıkları yerler ve özellikle büyük kanatlı yırtıcılar göç yollarında bu konakları kullanıyor. Ve tabii ki beslenme alanları su altında kaldığı için onlar da önümüzdeki senelerde farklı konaklar arayacaklar. Aylarsa baştan itibaren inşaatlardan, dinamitlerden rahatsız olduğu için içeride kalmamışlardı. Kurt sürülerimiz vardı. Bölgeden onların çıkışını izledik. Tabii muhakkak hala zor durumda olan hayvan vardır. İhbarları aldığımız zaman Doğa Koruma Milli Parklarla beraber değerlendirmeye gayret gösteriyoruz. Süreç yaban hayatını çok etkiledi. Hem kanatlılar hem sürüngenler hem de memeliler açısından ciddi bir sorun yarattı.

Biz bir şekilde akademisyenlerle, danışman hocalarımızla beraber bu sürece zorunlu göç demek istedik. Kısaca bunu kullanmaya çalıştık. Dünyada örnekleri

var. Birçok az gelişmiş ülke ya da üçüncü dünya ülkesinde uygulanan bu hırçın yapılaşma, doğayı hırçın bir şekilde katletmekle alakalı. Uluslararası çevre ve toplum örgütleri, uluslararası hayvan hakları örgütleri de çok mücadele ediyor. Biz de birçoğuyla temas haline girdik. Olgunlaştırdı Yusufeli bizi. Biz iki kişi başladığımız yolda, ne yapacağız diye baktığımızda bunları hiç öngörmedik. Bir süre sonra Avrupa'dan da birkaç know-how aldığımız grup oldu. Yurtdışından ağırladığımız gruplar oldu.

Geldiler, incelemeler yaptılar, fikir verdiler, yardımcı olmaya gayret ettiler. Evet evcil hayvan türü, kedi köpek çok daha kolaydı, kucağımızda sırtımızda taşıdığımız bir hayvan türü oldukları için. Fakat işte bir dağ keçisi sürüsünün oradan çıkıp kendilerine beslenme alanı, su kaynağı bulabileceği bir yere gitmelerini sağlayabilmek için çabalamak çok farklıydı. Geçen gün memba kısmında hala bir şekilde yeni doğum yapmış, birçok bebeğin içinde olduğu bir sürü ile karşılaştım. Zorunlu göç devam ediyor, hala gidiyorlar.

Doğa dengesini yeniden buluyor demek ki. İki kişi başladığımızı söylediniz ama Haydiko Artvin için süreç çok hızlı ilerledi gibi. Hem bunu biraz açmanızı isteyeceğim hem de bize Yusufeli'nin bugünkü durumunu anlatır mısınız? Rehabilitasyon süreçleri nasıl işliyor? Yerel yönetimler ve kamu kurumlarının eylem planlarında hayvanların bir yeri var mı?

Y. Y.: Evet biz Haydiko Artvin olarak başladık. Artvin merkezde konuşlanmış ve daha çok Artvin Merkez ile ilgilenen bir dernekti. 2014 yılında kurulmuş, 2018 yılında şu anki yönetimi derneği devralmış ve Artvin Merkez ilçedeki sahipsiz sokak hayvanları için beslemeler, kısırlaştırmalar, tedaviler yapan bir dernekti. Benim İstanbul'da yaşayan, bir çevre ve hayvan hakları aktivisti olarak yolum Haydiko Artvin ile Hopa'da terk edilen atlar vakası sonrasında keşişti. Hopa'da iki tır dolusu atımız vardı. Basına da yansımıştı süreç. O atların akıbeti ile ilgili onlara destek olmaya çalışırken Haydiko Artvin'e yaklaştım. Atları sahiplendik, onlara bakıyoruz. Sonra Yusufeli ile sürece devam ettik ve Yusufeli süreci bizi Haydiko Artvin'den, Haydiko'ya evirdi. Çünkü Yusufeli'nden aldığımız "know-how", aramıza katılanlar, destekçilerimiz ve sponsorla bizi deprem döneminde deprem bölgesine taşıdı. Depremden etkilenen bölgelerde sahipsiz sokak hayvanları için

yerinde çalışmalar yapmaya başladık. Şu an bu bağlantıyı da ben Elbistan'da iken gerçekleştiriyoruz.

Yaban hayatı da, evcil hayvanlar da coğrafi anlamda birbirleri ile çok etkileşimli hayvanlar. Biz Yusufeli'nde aktivistlik yapıyoruz ama Uzundereye karışamıyoruz deme şansımız olmadığı için Erzurum'da da bir örgütlenme yapmaya gayret ediyoruz şu süreçte. Çünkü maalesef belirli bölgelerde çalışmalar yapmaya rehabilitasyon sürecini yönetmeye başladığımızda, bir bakıyorsunuz yan ilçelerden, diğer köylerden birçok hayvan gelmiş. Hayvanlar birileri tarafından sizin çalışma alanımıza terk edilmiş. Dolayısıyla diğer ilçelerle, illerle etkileşimli olmak gerekiyor. O yüzden biz şu an Haydiko Erzurum'u da örgütlemeye gayret ediyoruz.

Yusufeli'ndeki süreç de devam ediyor, her gün bir ekibimiz mutlaka bölgenin içerisinde yaşayan hayvanlarımızın beslemelerini yapıyor. Bunun yanı sıra içeride yine trafik kazalı, hasta hayvanların tedavilerini yapmaya gayret ediyoruz ya da ihtiyaç durumunda hayvanları kliniklere götürüyoruz. Bunların yanı sıra hayvanların yaşadıkları sorunların temelini oluşturan ve Doğu Karadeniz'in neredeyse hemen hemen hiçbir yerinde yapılmayan kısırlaştırmaları yapmaya gayret ediyoruz. Popülasyonun artmaması onların yaşam kalitelerini yükseltebilmek için Yusufeli'nde, Artvin'in değişik ilçelerinde ve Artvin Merkez'de kısırlaştırma çalışmaları yapmaya çalışıyoruz.

Sorunuzun ikinci bölümünde yerel yöneticiler, yerel otorite ya da bürokrasi artık bir şeyler yapıyor mu dediğinizde, cevabımız hayır. Hayır yapmıyorlar. Birazcık daha onları çalıştırabilmek için ikinci bir Yusufeli barajının inşa edilip tekrar sular altında kalması gerekir! Maalesef Yusufeli'nin henüz bir rehabilitasyon merkezi yok ama bir boğa güreş arenasına var. Dolayısıyla şehir planlaması yapılırken sahipsiz sokak hayvanları düşünülmemiş. Gerçi bugün de çok düşünüldüğünü düşünmüyoruz. Ama işte bizler, bu yüzden varız. Onların düşünmediklerini düşünmeye çalışıp, bir şeyler yapmaya gayret ediyoruz. Şimdi en büyük sorunumuz içeride bir rehabilitasyon merkezinin olması ve yapılması gereken kısırlaştırmaların, gereken tedavilerin içeride devam etmesini sağlamak. Bu yüzden de sürekli bir çaba içerisindeyiz.

Bütün planlamalarımız, uygulamalarımız insan odaklı.

Y. Y.: Aslına bakarsanız insan odaklı planlamalarda da eksiklikler var. Söz gelimi insanların taşınırken evlerinin, iş yerlerinin olması için yapılan çalışmalar bile eski. 5 -10 senelik çalışmalar. Onların üstünde güncelleme yapmaya, yeni bir şehir inşa etmeye çalışıyorlar. Fakat demografi, sosyal yapı değişiyor. İnsanlar evleniyor, boşanıyor, doğuyor, ölüyor... Dükkanlarını kapatıyorlar. Yeni dükkanlar açılıyor. Yusufeli'nde aslına bakarsanız insan odaklı dediğiniz şeyin de ne kadar odaklanarak yapılabilmiş orası apayrı bir tartışma konusu. Herkes elinden geleni yapıyor kendisi için, bize de sokak hayvanları için bir şey yapmak nasip oldu. Onu yapmaya gayret ediyoruz.

Doğu Karadeniz'in geneline hayvan hakları temelli baktığınızda nasıl bir durum görüyorsunuz? Dinleyiciler (okuyucular) için Doğu Karadeniz'de canlı olmayı resmedebilir misiniz?

Y. Y.: Tabii, ben hemen size bir çoban köpeği olarak doğarsam neler yaşayacağımı anlatmaya çalışayım. Ajitasyon olarak algılayabilirsiniz ama bu Doğu Karadeniz'in gerçeği maalesef. Aslında sadece Doğu Karadeniz'in değil tüm kırsal bölgelerde yaşayan canlıların hemen hemen yaşadığı ortak kader. Bir şekilde annemden 4 kardeş halinde doğmuş bir çoban köpeği olarak düşünün beni. Dişiyim. Annem iyi bir çoban köpeği olduğu için bir kapı bulmuş kendine, devamlı kuru ekmekle beslenmiş ve hiç aşı yapılmamış. Sürüsünü de koruyor. Bir şekilde doğumuna da izin vermişler, annemi atmayacaklar. Ama bir bakıyorlar ki, bir tek ben dişiyim, üç kardeşim erkek. Erkekler işe yarar diyorlar ve onları ayırıp beni annemden bir buçuk aylıkken ayırıp, bir otoban kenarına atıyorlar. Orada beslenir diye bir çöpün kenarına atıyorlar. Ben de annem kadar güçlü olduğum, genlerim iyi olduğu için yaşamaya çalışıyorum. Uzun bir süre de yaşıyorum. Orada yaşarken çöplerden yemek yemeye çalışıyorum, bulabildiğim suları içiyorum. Yaban hayatına karşı çakallardan, kurtlardan, diğer köpeklerden kendimi korumaya çalışıyorum. Tesadüf eseri benim gibi birkaç köpekle yan yana geliyorum ve onlardan birer bir hastalık kapıp o viral hastalıkla 4-5 aylıkken ölüyorum. Ya da yine çoban köpeği olayım dişi veya erkek fark etmeksizin. Yıllarca sürümü koruyorum, karşılığında kuru ekmeğimi yiyorum. Aşı yapılmıyor. Arada sırada sahibim dövüyor. Kurtlara

karşı sürümü gayet iyi koruyorum. Seviliyorum. Fakat yavaş yavaş artık yaşıma bağlı olarak eklemelerim, vücudum eskiyor, eskisi kadar hızlı koşamıyorum. Gözlerim az görüyor, kulaklarım az duyuyor. Sahibim gene beni alıyor, hop bir otoban kenarına atıyor. Orada kurda, çakala, viral hastalıklara karşı kendimi korumaya çalışıyorum. Zaten yaşlanan bedenimi çöpten doyurmaya çalışırken zehirlenmemeye çalışıyorum. Görmeyen gözlerimle araçlardan, kurtlardan, kuşlardan kendimi korumaya çalışıyorum. Ya da bir kedi olduğumu düşünün. Bu örnekleri çeşitlendirebilir, benzeri yüzlerce canlandırma yapabilirim. Doğu Karadeniz'in genelinde bir canlısınız başınıza bunlar geliyor çünkü.

Doğu Karadeniz'deki hiçbir yerel yönetim öncelikli olarak kısırlaştırma yapmıyor. Kısırlaştırma öncelikle hayvan yaşamının kalitesini artıran bir operasyon. Kanıtlanmış ki kısırlaştırılan hayvanların çeşitli viral hastalıklara karşı bağışıklıkları da daha kuvvetli, kansere yakalanma olasılıkları da daha düşük oluyor. Pek tabii kontrolsüz çoğalmanın önüne geçilmesinin ve yanı sıra hayvanların hormonal dengeleri de yerine oturduğu için agresyonları daha düşük seviyelerde oluyor. Dolayısıyla çeteleşmeler, kavgalar daha az oluyor. Bu nedenlerle kısırlaştırma çok önemli ve maalesef yasal zorunluluklar olmasına rağmen Doğu Karadeniz'deki hiçbir belediye doğru dürüst kısırlaştırma yapmıyor.

Burada bir parantez açmak istedim. Bildiğim kadarıyla Fındıklı Belediyesi'nde bir rehabilitasyon merkezi var. Kısırlaştırmada yapmaya çalışıyorlar ellerinden geldiğince. Ama bunun arkasındaki asıl güç Fındıklı yerelindeki sivil toplum aslında. Hayvan hakları aktivistleri ve Fındıklı Canları adında bir örgütlenme yapısı.

Y. Y.: Biliyorum, çok da güzel çalışıyorlar. Biraz önce de Borçka'dan bir arkadaşla görüşürken onların ismi geçti. Evet, genel anlamda Doğu Karadeniz'in en iyi örgütlenen kısmı şu anda Fındıklı. Fındıklı'da güzel şeyler oluyor ama buradan gene Fındıklı'yı da uyarmak isterim. Bizim de başımızda olan bir durum bu maalesef. Yerel halk çok fazla sahipsiz sokak hayvanı istemiyor. Kendi üretiyor, ama istemiyor. Buna istinaden yaptıkları baskı belediyeler tarafından bir şekilde "sokaklarda hayvan olmasın" geliyor. Belediyeler ne yapıyor? Maalesef bazı belediyeler sahipsiz sokak hayvanlarını alıp, hiçbir işlem yapmadan diğer bir

ilçenin sınırlarının içine götürüp bırakıyor. Burada kontrolsüz bir toplama, kontrolsüz bir transfer ağı var. Biz Artvin geneline baktığımız zaman şunu görüyoruz: Arhavi Hopa'ya atıyor, Hopa Ardanuç'a. Ardanuç getiriyor Varyant'a atıyor, Artvin bunların hepsini barnakta topluyor ve hiç dışarı çıkartmıyor. Yani burada esasında popülasyonun kontrolü önemli bir çözüm sağlayabilir. Ayrıca kimi belediyelerin de yaptığı, rehabilitasyon merkezi olduğunu iddia ettiği yerler çoğu durumda aslında rehabilitasyon merkezi olmuyor. Örneğin Arhavi'de böylesi bir merkez vardı ve sel altında kaldı.

Biz açıkçası çok az kaynakla çok ciddi işler yapmaya çalışan bir derneğiz. An itibarıyla hiçbir yerden; belediyeden, resmi kurumdan destek almadan kısırlaştırma yapıyoruz. Dün itibarıyla son 5 gün içerisinde 150 civarında köpek kısırlaştırdık. Bunların bir bölümü Yusufeli'nin, bir bölümü Artvin'in, bir bölümü ise Ardanuç'un bir köpekleriydi. Günümüzün en az yarısını resmi kurumlara "Ben kısırlaştırma yapmak istiyorum. Bana destek vermeniz gerekiyor" diyerek geçiriyoruz. Ya da "kuduz aşısını bulamıyorum, bana tarımdan kuduz aşı isteyin" diye telefon görüşmeleriyle geçiriyorum, geçiriyoruz.

Şuan Elbistan'dayım o yüzden rahatlıkla söyleyebilirim ki bölgeden çok bağımsız bir şey aslında bu durum. Türkiye'nin her yerinde aynı şeyler yaşanıyor. Burada, Elbistan'da da gene aynı şeylerin mücadelesini veriyoruz. Bir gönüllü veteriner örgütü geldi. Biz ilaçlarımızı aldık. Belediyenin de rehabilitasyon merkezini kullanmak için izin aldık. Hafta sonu 200 tane hayvan kısırlaştırdık. İnsanlar kilometrelerce yol gelerek bunu yaptılar. Türkiye'nin hiçbir yerinde bu gerçek değişmiyor. Doğu Karadeniz ya da Güneydoğu ya da başka bir yer, fark etmiyor. Hepsi aynı...

Evet ama çizdiğiniz tablonun içinde küçük bir umut nüvesi de var gibi geldi bana açıkçası. En azından ben dinlerken onu hissettim. O bilindik kamu, özel sektör ve sivil toplum şablonunda, sivil toplumun hak temelli aktivizm yönü güçlenince içinde değişimin de nüvesini barındırıyor ve hatta ivmeliyor galiba.

Y. Y.: Evet, ben de çok ümitsiz değilim. Özellikle Yusufeli projesini, o köpek topladığımız, çalıştığımız yerleri gezerken. Artık o yerlere ayak basamıyoruz, 170 metre suyun dibinde toprak. O caminin avlusundan topladığımız kedilerin olduğu

yeri göremiyoruz. Çünkü cami tamamen su altında kaldı. Ama her halükârda çok kısa bir sürede, çok insanın geldiği çok da çaba göstererek bir şeyler yaptıkları bir süreç geçirdik. Bu bana ümit veriyor, bu konuda ümitliyim.

Ümitlendiğim başka bir nokta ise yerel dokuda insanların mental yapısında da bir miktar değişim yaşanıyor olması. Bu sokakta, bu köyde köpek istemem diyen insanların çocukları o köpeklere bir tas su veriyor artık. Burada sosyal medyanın gücü çok önemli. Doğru basın kuruluşlarının doğru yayınları yapması çok önemli. Annesi istediği kadar istemesin, o çocuk o suyu taşıyor. Bayat ekmeği götürüyor, suyla ıslatıyor ve köyün dışında yaşam savaşı veren köpeklere taşıyor. Ya da işte biz “of” diyoruz, “bıktık, bittik trafik kazası geçirmiş gene. Nereden para bulacağız?” diyoruz. “Erzurum’a mı götüreceğiz? Kars’a mı götüreceğiz? Ne yapacağız?” diye telaş halinde, stres yaşadığımız vakalar artık bize ulaşıyor. Yani birileri bize ihbar ediyor bu vakaları. Bu bile aslına bakarsanız başlı başına bir gelişmedir. Hayvanlar orada kıvrana kıvrana ölmüyor. Artık birileri onların seslerini duyuyor. Evet o yüzden ben de ümitliyim. Bunun daha güzelini görmek için bizlerin ömrü vefa edecek mi bilmiyorum. Ama çocukluğumu İstanbul Fatih’te yaşadım. 1985’te kardeşimle beraber sokakta oynarken, belediye anons yapardı. Biz anonsu duyar duymaz sokaktaki köpekleri, kedileri alır bodrum katlarına kapatırdık. Çünkü belediye zehirli etlerle popülasyon kontrolü operasyonu yapardı. Mahallenin bütün çocukları birlik olur, o köpekleri, kedileri belediyeden korumak için birlikte hareket ederdik. Şimdi baktığımız zaman artık böylesi bir eylemi gerçekleştirebilecek bir belediyenin olmadığını görüyoruz. Muhakkak örtülü olarak yapıyorlardır. Ama böyle göğsünü gere gere, megafonlardan anons yaparak yapabilen bir belediye yok. Bu bir aşama. Bundan sonraki aşamalar, mutlaka daha fazla hak temelli olacak. Hayvanların hak ettikleri gibi yaşayabilecekleri gelecek mutlaka olacak.

Koyu yeşil bölümlerini birbirine bağlayan bir soru setimiz var. Doğu Karadeniz’deki çevre sorunlarına bütüncül olarak bakmanızı ve çevre sorunlarını bir liste olarak sıralamanızı istesek, listenizde ilk üç sıraya hangi sorunlar girer?

Y. Y.: Doğu Karadeniz özelinde HES’ler büyük bir sorun. Devletin su kaynaklarına yaklaşımı ve yürüttüğü enerji politikaları hem çevresel hem de sosyolojik sorunlar

yaratıyor. Bir diğer sorun madenler; yaygın maden ruhsatlarının verilmesi. Ve yoğun bir ormansızlaştırma yaşıyor Doğu Karadeniz. Bu çok büyük bir sıkıntı. Doğu Karadeniz'in özelinde en önemli çevre problemi olarak gördüğüm problemler bunlar.

Bu üç çevre problemine baktığınızda, bu sorunların yerelde nasıl karşılıkları olduğunu düşünüyorsunuz? İnsanların ve hayvanların, diğer canlıların gündelik hayatında neler değişti?

Y. Y.: Valla, açıkçası ben metropol insanıyım ve özlediğim hayat, emekli olunca yaşayacağım hayat dediğim hayatın ortasında aktivizm yapmaya çalışıyorum. Ormansızlaştırma, HES'ler, maden sahaları ve aslına bakarsanız çevresel dengeye direkt müdahale eden her türlü yaklaşım Doğu Karadeniz'de yoğun bir göçe sebep oluyor. Sosyolojik yapı, demografik yapı verdiği göç neticesinde inanılmaz değişiyor. Buna nedenle de hayal ettiğimiz kırsal kalkınma gerçekleşmiyor. Ekonomik dengeler bozulduğu için, zincirin bütün halkaları direk etkileniyor. Kadın hakları da etkileniyor, hayvan hakları da. Öyle bir noktaya geliyor ki insanlar artık ahırdaki ineklerini götürecek yeşillik, mera bulamıyorlar. O hayvanlar 10 saat, 12 saat küçücük bir ahırda kapalı kalıyor. Çocuk mesela doğayla temasını kaybediyor. Kadın daha fazla çalışmak, daha fazla çaba göstermek zorunda kalıyor ve dolayısıyla daha fazla sömürülüyor. Aslına bakarsanız çevreye bu tip büyük müdahaleler, öyle ya da böyle hem insan hayatını hem de hayvan hayatını direkt etkiliyor.

Süreçte özellikle çevre odaklı toplumsal hareketler ivmeleniyor. Peki sizin aklınızda kalan en çarpıcı çevre hareketi imgesinden ya da sloganından hatta belki ikisinden birden söz edebilir misiniz?

Y. Y.: Cerattepe direnişi çok önemli bir direnişti. Cerattepe direnişi döneminde ben Karadeniz'le ilgili değildim. Ama İstanbul'dan takip ettiğim ve çok önemsedğim bir direniş oldu. Kaz Dağları direnişi de aynı şekilde çok önemli bir direnişti benim için. Şu anda Akbelen'i izliyorum heyecanla. Ve açıkçası hazırlanıyorum Özalp'ta. Ardanuç'ta bizim atlarımıza baktığımız çiftliğin hemen yanı başında siyanürle

altın aramaya çalışan bir Özaltın İnşaat olasılığı var. Bu yüzden açıkçası hem Akbelen'i o gözle izliyorum hem de neler yaşayacağız onu görmeye çalışıyorum.

Peki eklemek istediğiniz bir şey var mı?

Y. Y.: Sizlerin varlığı bizlere destek veriyor, bizleri güçlü kılıyor. Yusufeli hayvanlarının sesi olabildiysem ne mutlu bana. Biz onları yalnız bırakmayacağız. Ama beraber olmamız gereken başka tehditlerde hızlı bir şekilde geliyor. Safları daha çok sıkılaştırmamız gerekiyor sanırım.

Yasemin Yılmaz ile birlikteydik bu bölümde. Çoğu dinleyenimizin (okuyanınızın) sizi ve Haydiko'nun yaptıklarını, sular altında kalan Yusufeli'nin ardından basınına yansıyan görüntülerden anımsayacağını öngörmek hiç güç değil. Zor zamanlarda birlikte yaşamamanın, insan odaklı olmamanın yüklediği bir sorumlulukla canlı hakları aktivizmi yapmanın nasıl zorluklar içerdiğini de dinledik. Sevgili Yasemin Yılmaz'a çok teşekkür ederiz.

With Yasemin Yilmaz,

Defending Animal Rights as the Yusufeli Dam Holds Water

In this episode, we are with Yasemin Yilmaz¹, an animal rights activist who struggles against the anthropocentric view.

The Yusufeli Dam, which took years to plan and build, started to hold water a few months ago. While moving the city center of Yusufeli, we once again faced how human-oriented we are. We saw that there was no planning for the well-being of animals. Can you summarize the process just before Yusufeli was under water and how you were working on the evacuation of stray animals?

Yasemin Yilmaz: With pleasure. As a matter of fact, the date when the *Haydiko* association started working on the Yusufeli Dam was September 2022. Because the first sections to be opened immediately after the completion of the dam were not the city center, as reflected in the press, but rather the rural areas, the spring and main construction sites of the dam. On November 22nd, the first gates of the dam were closed. Water started to fill those areas. Two affected villages and 7-8 large construction sites that built the dam, the dam's connection roads and viaducts were flooded. And we came into contact with official institutions in September. We asked for master plans prepared for stray and wild animals living there. We wondered what was going to be done, and of course we couldn't find anything in

1 This episode was podcasted on August 17, 2023.

return. Therefore, as an association at that time with a very small budget and few human resources, *Haydiko* rolled up its sleeves out of necessity. Because we had to either wait for someone to do it or take action.

When we did the initial analysis for the fieldwork, we were just two people. What we foresaw was that there were around 1500 stray animals and an unsure number of mammals and reptiles. Unfortunately, there was no inventory of these. We started the evacuation of the Yusufeli Dam by signing some cooperation protocols with official institutions. The official institutions I am talking about here were institutions such as Yusufeli Municipality and State Hydraulic Works. They were going to show us where the water would arrive on what date, at what speed and flow rate. Nature Conservation and National Parks would at least support us in terms of wildlife, or they would receive support from us for their own work. We came to the table with many stakeholders such as the Ministry of Agriculture, the Governorship of Artvin, the Special Provincial Administration. Then, just before the dam's gate closed on November 17th, we evacuated the construction sites that would be flooded first. But we worked with a very small budget and very few people. We literally carried animals on our laps. We carried many dogs and cats on our backs and in our laps. This of course slowly started to be covered in the press. As it appeared in the press, we started to find volunteer support. In addition, our donation momentum increased. We were returning this to the service of Yusufeli animals.

Artvin is a difficult region for stray animals. It is a region where treatment opportunities are very limited and sterilization is almost non-existent. Yusufeli is also a point where animals can hardly be fed, they are fed only from scraps of food in the garbage. In this process, before transferring the animals we moved to the new region, we tried to keep them in a place used as a shelter by Yusufeli Municipality as an intermediate host. We sent a certain number of them, the ones we believed we could adopt, to Istanbul by contacting our other friends from the association in Istanbul. We kept a certain number of them there so that we could take them to our own habitats. When we had money, we sterilized them. When they needed treatment, we tried to treat them. There were a lot of construction equipment and trucks inside. There were many traffic accidents parallel to these. There were also many viral diseases. We tried to fight them. Since we didn't have

a clinic that took inpatients in Artvin, we moved to Erzurum or Kars after every traffic accident and used our homes because we didn't have a place to take care of them during their treatment. We sneaked animals into the hotels we stayed in. We had a serious adventure, but we think it was a process we overcame with a clear conscience. At least we did our best.

You've explained a little bit, but more generally, what exactly has been or can be the role of activists and civil society in areas where the public sector has been lacking?

Y. Y.: As a matter of fact, even the fact that our work started to be on the agenda on social media since November was a development for us. At least they started to ask what is the compensation for the authorities not addressing this issue. Of course, the perspective of the local people is also critical. We were also getting some reactions like "a dog escape from the water, a cat doesn't drown". There was also a point of view like "people are waiting to be rescued, they are moving their houses and you are dealing with dogs".

As a matter of fact, the local authorities also had this point of view. Gradually, this perspective changed with the power of social media and civil society. Then they accepted that there needs to be a plan B, a plan C. Animals, like humans, have problems caused by forced migration from one place to another. We have to solve these problems together. Our most important weapon here was the support of other civil society organizations and activists, even on social media. In addition to this, the operations we started with two people in the first place, we continued with 50 people in the field and 50 people in the background. A very serious budget was spent, Yusufeli animals were fed more than ever before. When they got sick, we took action faster than they have ever seen, in fact, first aid is still ongoing. We have only ended the evacuation process. We are still continuing our work in Yusufeli.

You talked a little bit about wild animals, can we expand this a little bit more? I mean, in fact when talking about animal rights, we tend to focus a lot on cats and dogs.

Y. Y.: There is no clear inventory of wildlife reserves in Yusufeli. Academics have done very good work. It is very assertive about species diversity. In fact, it is one of the most assertive regions of the Eastern Black Sea. Its geography is very interesting. Yusufeli is a very difficult region with dense forests, home to many endemic species and steep cliffs. Actually, the climate is independent from Artvin, it is a milder climate. Therefore, not only mammals but also reptiles are very diverse here. Frankly speaking, the reptiles were already disturbed enough by the time we arrived. Because dynamite works were carried out in a very large area with the construction of the dam, the reptiles were disturbed. Therefore, the forced migration of most of the reptile reserve had started long before. Since the date of the dam's water holding was in the fall, we tried to be very careful in field studies so that the creatures would not hibernate. Regarding mammals, certain corridors were open. Mammals were forced to migrate through these corridors. But did we achieve 100% success? When they were forced to migrate, did they go to a place where they could find the climate or geography, they were used to in Yusufeli? These will always be questions in my mind. Because they were moving towards both Ispir region and Artvin Deriner region. Especially goats, mountain goats are still trying to reach the water around the Deriner dam. Because all three dams, including the Artvin dam, unfortunately prevent wildlife from reaching water. Since HEPPs have been built in the streams that feed the Çoruh, it is very difficult for animals to reach water. In their forced migration, they somehow try to go to places where they can easily reach water. The situation is different with the winged ones. One of the general characteristics of Yusufeli is its steep slopes. It has very steep slopes. These are places that winged animals use a lot during the laying season, and especially large winged predators use these hosts on their migration routes. And of course, since their feeding grounds are under water, they will look for different hosts in the coming years. As for the bears, they didn't stay inside from the beginning because they were disturbed by the construction and dynamite. We had wolf packs. We watched them leave the area, but surely there are still animals in difficult situations. When we receive reports, we try to evaluate them together with Nature Conservation and National Parks. The process affected wildlife a lot. It created a serious problem for both winged animals, reptiles and mammals.

We somehow wanted to call this process forced migration together with academics and our counselors. We tried to use this briefly. There are examples in the world. This aggressive construction, which is practiced in many underdeveloped countries or third world countries, is about destroying nature in an aggressive way. International environmental and social organizations, international animal rights organizations are also fighting hard. We have been in contact with many of them. Yusufeli has matured us. When we looked at what we were going to do on the road we started with two people, we never foresaw these things. After a while, there were some groups from Europe that we received know-how from. There were groups we hosted from abroad.

They came, made examinations, gave ideas, tried to help. Yes, it was much easier with pets, cats and dogs, since they are the kind of animals we carry on our laps and backs. But it was very different to try to get a herd of mountain goats to get out of there and go to a place where they could find a feeding area and a water source. The other day at the spring I came across a herd with many babies that had just given birth. The forced migration continues, they are still leaving.

So, nature is finding its balance again. You said that you started with two people, but the process seems to have progressed very fast for *Haydiko Artvin*. I would like to ask you to elaborate on this and also tell us about the current situation in Yusufeli. How do rehabilitation processes work? Do animals have a place in the action plans of local governments and public institutions?

Y. Y.: Yes, we started as *Haydiko Artvin*. It was an association located in the center of Artvin and more interested in Artvin Center. Founded in 2014, the current management took over the association in 2018 and it was an association that feeds, sterilizes and treats stray animals in the central district of Artvin. As an environmental and animal rights activist living in Istanbul, my path crossed with *Haydiko Artvin* after the case of abandoned horses in Hopa. We had two truckloads of horses in Hopa. The process was also reflected in the press. I came close to *Haydiko Artvin* while trying to support them about the fate of those horses. We adopted the horses; we are taking care of them. Then we continued the process with Yusufeli and the Yusufeli process transformed us from *Haydiko*

Artvin to *Haydiko*. Because the “know-how” we received from Yusufeli, with the people who joined us, our supporters and sponsors, carried us to the earthquake region during the earthquake. We started to work on the spot for stray animals in the earthquake-affected regions. We are currently making this connection while I am in Elbistan.

Both wildlife and domestic animals interact with each other geographically. Since we have no chance to say that we are activists in Yusufeli and cannot get involved in Uzundere, we are trying to organize in Erzurum in this process. Because unfortunately, when you start to work in certain regions and manage the rehabilitation process, you realize that many animals have come from neighboring districts and other villages. Animals were abandoned by someone in your work area. Therefore, it is necessary to be interactive with other districts and provinces. That is why we are currently trying to organize *Haydiko* Erzurum.

The process in Yusufeli also continues, and every day one of our teams feeds the animals living in the region. In addition to this, we also try to treat traffic victims, sick animals or take them to clinics in case of need. In addition to these, we strive to carry out sterilizations, which constitute the basis of the problems experienced by animals and which are almost nowhere else in the Eastern Black Sea region. We are trying to carry out sterilization studies in Yusufeli, different districts of Artvin and Artvin Center in order to prevent the population from increasing and to improve their quality of life.

In the second part of your question, when you ask if local administrators, local authority or bureaucracy are doing anything anymore, the answer is no. No, they are not. In order to make them work a little bit more, a second Yusufeli dam would have to be built and flooded again! Unfortunately, Yusufeli does not yet have a rehabilitation center, but it does have a bullfighting arena. Therefore, stray animals were not considered when the city was planned. Although we don't think they are thought of much today either. But that is why we exist. We try to think what they don't think and try to do something. Our biggest problem now is to have a rehabilitation center inside and to ensure that the necessary sterilizations and treatments continue inside. That is why we are in a constant effort.

All our planning and practices are human-oriented.

Y. Y.: As a matter of fact, there are also deficiencies in people-oriented planning. For example, even the work done to ensure that people have homes and workplaces when they move is old. They are 5-10 years old. They are trying to update them and build a new city. But demography, social structure is changing. People marry, divorce, are born, die... They close their shops. New shops are opening. In fact, how much of what you call people-oriented in Yusufeli has been done by focusing on people is a matter of debate. Everyone is doing what they can for themselves, and we were lucky enough to do something for stray animals. We are trying to do that.

When you look at the Eastern Black Sea region in general from an animal rights perspective, what kind of situation do you see? Can you portray becoming a living being in the Eastern Black Sea region for the listeners (readers)?

Y. Y.: Sure, let me try to tell you what I would experience if I was born as a sheepdog. You may perceive it as an agitation, but unfortunately this is the reality of the Eastern Black Sea region. In fact, it is a common fate that almost all creatures living in rural areas, not only in the Eastern Black Sea region. Think of me as a sheepdog who was somehow born to my mother as 4 siblings. I am female. Because my mother was a good sheepdog, she found a door for herself, she was always fed with dry bread and never vaccinated. She also protects her herd. Somehow, they allowed her to give birth, they won't throw her out. But it turns out that I am the only female and my three siblings are male. They say that males are useful and they keep them and separate me from my mother when I was one and a half months old and throw me on the side of a highway. They throw me on the side of a garbage dump so that I can feed there. Because I am as strong as my mother, because I have good genes, I try to live, and I live for a long time. While I live there, I try to eat food from the garbage, I drink the water I can find, I try to protect myself against wildlife, coyotes, wolves, other dogs. Coincidentally, I come side by side with a few dogs like me and I catch a disease from them and die at the age of 4-5 months with that viral disease. Or again, whether I am a sheepdog, male or female, I protect my herd for years, in return I eat my dry bread. There is no vaccination. Occasionally my owner beats me. I protect my herd well against the

wolves. I am loved. But gradually, because of my age, my joints and my body wear out, I can't run as fast as I used to. My eyes see less, my ears hear less. My owner picks me up again and throws me on the side of a highway. There I try to protect myself against wolves, coyotes, viral diseases. I try not to get poisoned while trying to feed my already aging body from garbage. I try to protect myself from vehicles, wolves, birds with my sightless eyes. Or imagine I am a cat. I can diversify these examples and make hundreds of similar visualizations. This is what happens to you if you are a living being in the Eastern Black Sea region.

No local government in the Eastern Black Sea does sterilization as a priority. Sterilization is primarily an operation that improves the quality of animal life. It has been proven that sterilized animals have stronger immunity against various viral diseases and are less likely to develop cancer. Of course, since uncontrolled reproduction is prevented and the hormonal balance of animals is restored, their aggression levels are lower. Therefore, gangs and fights are less frequent. For these reasons, sterilization is very important and unfortunately, despite legal obligations, no municipality in the Eastern Black Sea region performs sterilization properly.

I wanted to open a parenthesis here. As far as I know, there is a rehabilitation center in Fındıklı Municipality. They try to do sterilization as much as they can. But the real power behind this is actually the civil society in Fındıklı. Animal rights activists and an organizational structure called *Fındıklı Canları* [Fındıklı Lives].

Y. Y.: I know, they work very well. I was talking to a friend from Borçka a while ago and their name came up. Yes, in general, Fındıklı is the best organized part of the Eastern Black Sea region. Good things are happening in Fındıklı, but I would also like to warn Fındıklı. Unfortunately, this is a situation that has happened to us too. The local people don't want stray animals very much. They produce them, but they don't want them. Therefore, the pressure they put on the municipalities somehow leads to "no animals on the streets". What do the municipalities do? Unfortunately, some municipalities take stray animals and leave them within the borders of another district without doing anything. There is an uncontrolled collection and an uncontrolled transfer network. When we look at Artvin in

general, we see this: Arhavi throws them to Hopa, Hopa to Ardanuç. Ardanuç brings them to Varyant, Artvin collects them all in the shelter and never takes them out. In other words, population control can provide an important solution here. In addition, the places that some municipalities claim to be rehabilitation centers are not actually rehabilitation centers in most cases. For example, there was such a center in Arhavi and it was flooded.

Frankly speaking, we are an association trying to do very serious work with very little resources. As of now, we are doing sterilization without any support from the municipality or official institutions. As of yesterday, we have sterilized around 150 dogs in the last 5 days. Some of these were dogs from Yusufeli, some from Artvin and some from Ardanuç. We spend at least half of our day asking official institutions, “I want to do sterilization, you need to support me”. Or “I can’t find the rabies vaccine, ask me for rabies vaccine from agriculture”.

I am in Elbistan right now, so I can easily say that this situation is actually very independent of the region. The same things are happening all over Turkey. Here in Elbistan, we are struggling for the same things. A volunteer veterinary organization came. We bought our medicines; we got permission to use the rehabilitation center of the municipality. We sterilized 200 animals over the weekend. People came for kilometers to do this. This fact does not change anywhere in Turkey. It doesn’t matter if it’s the Eastern Black Sea region, the Southeast or anywhere else. They are all the same...

Yes, but frankly, it seemed to me that there was a small glimmer of hope in the picture you painted. At least that’s what I felt while I was listening. In that familiar template of public sector, private sector and civil society, when the rights-based activism aspect of civil society is strengthened, I think it also contains the core of change and even accelerates it.

Y. Y.: Yes, I am not hopeless either, especially when I visit the Yusufeli project, the places where we collected dogs and worked. We can no longer set foot in those places; the soil is 170 meters under water. We can’t see the place where the cats we collected from the courtyard of that mosque were. Because the mosque is

completely under water. But in any case, in a very short time, we went through a process where many people came and made a lot of effort and did something. This gives me hope, I am hopeful about this.

Another point that gives me hope is that there is some change in the mental structure of people in the locality. The children of people who used to say “I don’t want a dog on this street, in this village” are now giving those dogs a bowl of water. The power of social media is very important here. It is very important that the right media organizations make the right publications. No matter how much his/her mother doesn’t want it, that child carries that water. He/she takes stale bread, soaks it with water and carries it to the dogs fighting for their lives outside the village. Or we say “oh”, “we are fed up, we are exhausted, he had a traffic accident again. Where are we going to get money?” Cases in which we are in a state of panic and stress saying “Are we going to take him to Erzurum? Are we going to take him to Kars? What are we going to do?” are now reaching us. So, someone is reporting these cases to us. That in itself is an improvement. Animals are not dying writhing there. Now someone is hearing their voices. Yes, that’s why I’m hopeful too. I don’t know if we will live to see the best of this. But I lived my childhood in Fatih, Istanbul. In 1985, when I was playing on the street with my brother, the municipality would make an announcement. As soon as we heard the announcement, we would take the dogs and cats from the street and lock them in the basements because the municipality was conducting a population control operation with poisoned meat. All the children of the neighborhood would get together and we would act together to protect those dogs and cats from the municipality. When we look at it now, we see that there is no municipality that can carry out such an action anymore. Surely, they are doing it covertly. But there is no municipality that can do it proudly, by making announcements through megaphones. This is an improvement. The next stages will definitely be more rights-based. There will definitely be a future where animals can live as they deserve.

We have a set of questions linking the *Koyu Yeşil* episodes together. If we ask you to look at the environmental problems in the Eastern Black Sea region holistically and list the environmental problems in a list, what would be the top three problems on your list?

Y. Y.: HEPPs are a big problem in the Eastern Black Sea region. The state's approach to water resources, and its energy policies create both environmental and sociological problems. Another problem is mines; widespread granting of mining licenses. And the Eastern Black Sea is experiencing intense deforestation. This is a huge problem. These are the problems that I see as the most important environmental problems in the Eastern Black Sea region.

When you look at these three environmental problems, what do you think are the local repercussions of these problems? What has changed in the daily lives of people, animals and other living things?

Y. Y.: Well, to be honest, I am a metropolitan person and I try to do activism in the middle of what I call the life I miss, the life I will live when I retire. Deforestation, HEPPs, mining sites and in fact all kinds of approaches that directly interfere with the environmental balance cause an intense migration in the Eastern Black Sea region. The sociological structure, the demographic structure is changing incredibly as a result of this migration. Therefore, the rural development we dream of is not realized. As economic balances are disrupted, all links of the chain are directly affected. Women's rights and animal rights are also affected. It comes to such a point that people can no longer find greenery and pasture to take their cows to. Those animals are confined in a tiny barn for 10 hours, 12 hours. The child, for example, loses contact with nature. Women have to work more, put in more effort and are therefore exploited more. In fact, such major interventions in the environment directly affect both human life and animal life in one way or another.

In the process, social movements, especially focused on the environment, are gaining momentum. Can you tell us about the most striking image or slogan of the environmental movement that you remember, maybe even both?

Y. Y.: Cerrattepe resistance was a very important resistance. At the time of the Cerattepe resistance, I was not involved in the Black Sea region, but it was a resistance that I followed from Istanbul and cared a lot about. The Ida Mountains resistance was also a very important resistance for me. Right now, I am watching

Akbelen with excitement. And frankly, I am preparing for Özaltın. Right next to the farm in Ardanuç where we take care of our horses, there is a possibility of Özaltın Construction trying to search for gold with cyanide. So, frankly, I am both watching Akbelen from that perspective and trying to see what we will experience.

Is there anything you would like to add?

Y. Y.: Your presence supports us and makes us stronger. I am happy if I could be the voice of Yusufeli animals. We will not leave them alone. But other threats that we need to be together with are coming fast. I think we need to close ranks more.

We were with Yasemin Yılmaz in this episode. It's not hard to imagine that many of our listeners (readers) will remember you and *Haydiko's* actions from the images that appeared in the press after the flooded Yusufeli. We also listened to the difficulties of living together in difficult times, and the difficulties of doing activism for living beings' rights with the responsibility of not being human-oriented. Thank you very much to dear Yasemin Yılmaz.

Ülgen Aytan ile

Çoklu Baskı Altındaki Karadeniz ve Mikroplastikler

Koyu Yeşil'in bu bölümünde Ülgen Aytan ile çağımızın en kritik çevre sorunlarından biri olan plastikleri ve denizlerdeki mikroplastikleri konuştuk.

Bu bölümde konuğumuz sevgili hocamız Ülgen Aytan.¹ Ülgen Hoca denizlerde plastiği, özelde mikroplastığı inceliyor. Plasston, plastik ve plankton, tematik alanında araştırma grubu ile birlikte denizlerde plastik kirliliğinin sonuçlarını, etkilerini inceliyor. Bilimsel çalışmalarının yanı sıra vatandaş bilimi ile farkındalık artırmak için çalışıyor.

Ülgen Aytan: Teşekkür ederim davetiniz için. Program *Koyu Yeşil* ama bugün *koyu maviyi*, Karadeniz'i konuşacağız. Ben bir deniz bilimciyim, deniz biyoloğuyum, bir temel bilimciyim. Denizlerdeki canlılık, çevre ile olan etkileşim ve sürdürülebilirlik üzerine çalışıyoruz. Hatta ben bir plankton ekolojistiyim. Denizler mikrobiyal komüniteler tarafından domine ediliyor ve bu komüniteler, plankton dediğimiz bu canlılar, aslında yaşamın temelini oluşturuyorlar. Karalarda soluduğumuz oksijenden, iklimimize kadar hatta önümüze gelen kaliteli protein ve diğer deniz

1 Biz, Ülgen hoca ile TÜDAV, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı ve Uluslararası Okyanus Enstitüsü / International Ocean Institut tarafından ortaklaşa düzenlenen, Türkiye'de Denizel Ekosistemin Korunması ve Sürdürülebilirliği için Deniz Okuryazarlığı Kursu'nda tanıştık. Ben üçüncü dönem kursiyeriydim. Ve hem Ülgen hocamızdan hem de diğer hocalarımızdan çok fazla şey öğrendim. Emegi geçen herkese bir kez daha buradan bir kez daha teşekkür etmek isterim.

ürünlerine kadar her şey onlar sayesinde oluyor. Dolayısıyla planktonlar çok kritik fonksiyonu olan canlılar.

Plastonla olan yolculuğum 2012 yılının sonlarında İngiltere’de doktora sonrası araştırma yapıyorken, ilk kez mikroplastiklerle tanışmamla başladı. O zaman Türkiye’de ve dünyada çok yaygın bir konu değildi bu. Fakat biz plankton örneklerini denizden topladığımızda ufak plastik, fiber benzeri şeyler görüyorduk ve bunları çok önemsemiyorduk. Sonrasında farkındalığımız arttı. Zaten plastik kirliliğiyle özellikle mikroplastiklerle ilgili ilk farkındalık okyanus ve denizlerde gerçekleşti. Her ne kadar plastik çok uzun süredir okyanus ve denizleri kontamine ediyor olsa da aslında plastiğin çok uzun bir geçmişi yok. Bu süreçte ben bir plankton ekolojisti iken bir plaston ekolojisti haline geldim. Bu terimi de bilim dünyasına ben kazandırdım: plastik ve plankton eş zamanlı ve eş boyutta denizlerde bulunan, denize ait olan ve ait olmayan organik ve sentetiğin bir arada olduğu bir bileşen. Maalesef çoklu şekilde hem denizdeki yaşamı hem de aslında bizi ve iklimimizi, sağlığımızı ciddi şekilde etkiliyor.

Çoklu baskıdan sıkça söz ediyorsunuz. Plastik çoklu baskıyı artıran önemli bir kirlenici. Mikroplastiklerin de aslında makroplastiklerden geldiğini anlatmıştınız. Oysa gündelik hayatta sanki mikroplastikler kendiliğinden küçük küçük parçaları gibi anlaşılıyor. Bize makroplastik mikroplastik ilişkisinden bahsedebilir misiniz?

Ü. A.: Plastik geçmişi çok geriye dayanmayan, yeni bir materyal. Geçtiğimiz yüzyılda keşfediliyor. İlk başlarda çok kırılabilir; kolay şekil verilebilir ve uygulanabilir değil. Üzerinde ar-ge çalışmaları devam ediyor. 1950’lerden itibaren şu an yaygın olarak kullanılan polimerlerin seri üretimi başlıyor. Polimerlerin kolay şekillenebilmesi, uzun ömürlü, ucuz ve dayanıklı oluşları nedeni ile hayatın her alanında yer almalarına neden oluyor. Yani günlük hayattan tutun da endüstriye, tarım sektörüne kadar pek çok farklı alanda kullanılıyor. Tıp alanında hayat kurtaran bir protezden, kalp piline kadar neredeyse her alanda kullanılabilir. Fakat sıkıntı, özellikle tek kullanımlık plastiklerin devreye girmesiyle başlıyor. Sürdürülebilir ürünleri kullanabilecekken kolaya kaçmak adına sistemin de bizi tüketim davranışına itmesiyle birlikte, elimizde olanları tek

kullanımlıklarla değiştirmeye ve şuuruzca kullanmaya başlıyoruz. Son yıllarda dört yüz milyon tona ulaşan global plastik üretimiyle karşı karşıyayız. Maalesef bu üretimin çok küçük bir kısmı, yaklaşık %8'i, global olarak geri dönüşüm ile tekrar döngüsel ekonomiye sokulabiliyor. Her plastiğı geri dönüştürmeniz mümkün değil. Her ülke her bölge aynı duyarlılığa, eğitim seviyesine sahip değil. Plastik geri dönüşüme gönderile bile, dönüştürülebilenlerin bir dönüştürülme oranı var. Geri dönüştürüldüklerinden sonra da tekrar doğaya döndüklerinde aslında daha tehlikeli hale geldiklerini gösteren çalışmalar var. Ve maalesef geri dönüşüm insanlarda şu hissi de yaratıyor: "nasıl olsa geri dönüştürebiliyorum öyleyse kullanabilirim." Özellikle eğitim seviyesi çok yüksek insanlarda bu var. Halbuki dünyada geri dönüşümü beceren ülke olan İngiltere dahi kendi kritiğini yaptı yakın zamanda. İngiltere geri dönüştürmek üzere plastikleri çok iyi topluyor ve fakat toplanan plastikler fazla geldiğı için çöplerini gelişmekte olan ülkelere satıyorlar. Mesela Türkiye'ye de plastiklerini satıyorlardı. Özellikle Uzak Doğu'da, Endonezya gibi ülkelerde satılan bu plastiklerin kötü koşullarda depolandığı görüldü. İngiltere fark etti ki ne kadar hassas davransa da, plastikleri geri dönüşüme gönderse de aslında farkında olmadan global okyanus kirliliğine ciddi bir katkı sağlıyordu. Dolayısıyla geri dönüşüm hem materyalin doğası gereğı hem de uygulanabilirlikle ilgili sıkıntılardan dolayı başarısız oldu. Plastiklerin %12'lik kısım yakılarak bertaraf ediliyor. Yakılmanın çok ciddi sıkıntıları var. Çünkü plastiğın üretimi esnasında eklenen toksik kimyasallar ve çevreden toplamış olduğı kimyasallar yakılma esnasında atmosfere salınıyor. Ve bu büyük bir tehdit haline getiriyor materyali. Çünkü atmosfere salındığı andan itibaren hiçbir şekilde kontrol edemiyorsunuz bu kirleticileri. Kutuplara kadar ulaşabiliyor. Geri dönüşümü ve yakılmaya yoluyla bertarafları çıktığımızda geriye %80'lik bir kısım kalıyor. Bu da maalesef deponi alanlarında kontrolsüz boşaltımlar ve yetersiz atık yönetimi sonucunda atıkların büyük bir kısmının doğada sonlanması anlamına geliyor.

Plastiğın doğada sonlanması demek, çeşitli yollarla sucul kaynaklara ve denize ulaşması demek. Karadeniz üzerinden gidersek özellikle nehir vadilerinde, kıyısız bölgelerde, denize yakın teması olan çok fazla hem yerel yönetimlerin attığı hem de kaçak hafriyat boşaltımlarının olduğunu görürüz. Hafriyat çöpü ciddi şekilde plastik içeren detoksit ve tehlikeli atık madde içeren çöplerdir. Bunlar eğimin ve yağışın fazla olduğu Karadeniz coğrafyasında rüzgarla, yağışla, dalga hareketiyle birlikte Karadenize kronik olarak girmektedir.

Büyük objeler bağlamında Karadeniz'e baktığımızda tek kullanımlıklara özellikle pet şişeler, poşetler, tarımdan kaynaklanan çuvallar gibi objelere rastlıyoruz. Bunlar güneş ışığı ile başlayan öncelikle fiziksel devamında kimyasal ve biyolojik bir dizi süreçle her geçen gün aşınmaya ve parçalanmaya başlıyor. Önce 25 milimetre üzeri büyük bir obje ufalanarak mezoplastiklere daha sonrasında da 5 milimetrenin altına, yani herkesin anlayacağı bir dil ile bir kırmızı mercimek tanesinden daha küçük boyuta, indiği andan itibaren artık mikroplastikler olarak adlandırılıyor. Mikroplastiklerin bir mikrondan daha küçük olduğu boyutlanmalarına nanoplastik diyoruz. Bunlar tam beyin bariyerini aşabilen hücresel boyuttalar. DNA boyutunda insanı ve diğer canlıları tehdit eden tahmin edilemez ve yönetilemez kirleticiler halinde her türlü çevresel matriste mevcutlar şu anda. Bu büyük objelerin parçalanması ile oluşanlara biz ikincil plastik diyoruz. Bir de gerçekten 5 milimetrenin altındaki boyutta üretilmiş mikroplastikler var. Kişisel kullanım yüz yıkama jelleri, diş macunları ve temizlik ürünleri içindeki mikroboncuklar, aşındırıcılar, endüstride kullanılan peletler gibi. Örneğin Rize'de İyidere'de poşet üretiyorsunuz. Çuvallarla polietilen pelet alıyorsunuz ve istediğiniz kimyasalı, rengi vs. katıp poşet yapıp satıyorsunuz. İşte bu peletlerde deniz ortamında direkt olarak girebiliyor. Denizde ve deniz canlılarında fazla rastladığımız bir diğer kirletici fiberler ve mikrofiberler. Bunların çok büyük bir kısmı sentetik tekstilden geliyor. Üzerimize giydiğimiz kıyafetler, iç çamaşırlarımız oturduğumuz, koltuk döşemeleri, halılar, perdeler, nevresimler vs. fiberlerin ana kaynağı. Aslında dikkatle bakar, bilinçli bir tüketici olur, etiket okursak kullandığımız pek çok ürünün çok yüksek sentetik içeriğe sahip olduklarını görebiliriz. Hatta şu sıralar çok trendy, geri dönüştürülmüş kıyafetler. Bazen ekolojik hassasiyeti olan insanlar bunları almak istiyor ama düşünün bu giydiğiniz şey plastik! Sentetik belki biraz işi yumuşatıyor ama gerçeği plastik. Dolayısıyla bu sentetik tekstil kullanılırken zaten havaya, yani atmosfere ciddi miktarda bir salınım gerçekleşiyor. Oturduğunuz yerde bile, havada uçan toz dediğimiz şeyler aslında incelediğimizde sentetik mikrofiberler. Bir de bunların yıkanmasının sonucu var. 6 kg çamaşır yıkandığında 20 milyona kadar mikrofiber kanalizasyon aracılığıyla denizlere gönderiliyor. Maalesef ülkemizde arıtma mikroplastikleri tutacak düzeyde yapılmıyor. Karadeniz'de arıtma tesisleri çok sıkıntılı. Derin deniz deşarjı söz konusu. Özellikle Doğu Karadeniz'de bir atık su arıtma tesisi yok maalesef. Dolayısıyla düşünün ki siz hem bu tekstili her alanda

kullanarak atmosfere yolluyorsunuz hem de gün içinde yıkadığımız çamaşırlarla, bulaşık yıkarken kullandığımız süngerle ciddi şekilde mikroplastik üretiyorsunuz ve bunu kanalizasyonla denize yoluyorsunuz. İşte bunlara biz birincil mikroplastik diyoruz.

Plastikler bağlamında kronik olarak denizlere gönderdiğimiz, aslında üretirken farkında olmadığımız bir kısım var. Bir de fazla kullandığımız ve yanlış yönettiğimiz daha makro boyutlu, gözle görülebilir plastik objelerin girmesiyle oluşan mikroplastikler var. Şu an için biliyoruz ki, kıyısız bölgelerden okyanus ortasındaki insan etkisinden uzak alanlara, hatta kutuplara, okyanusuna en derin noktasına Mariana Çukuru'na kadar mikroskobik canlılardan, omurgasızlara, balıklara, deniz kuşlarına, memelilere kaplumbağalara kadar bütün canlılar arasında kontamine olmamış bir canlı yok.

Eğer benim gibi bir mikroplastik araştırmacısıysanız zaten biliyorsunuz ki mikroplastikler her yerde. Ama bu kirletici söz gelimi istavritte hep bu kadardır, istiridye de şu kadardır diye listeleyebileceğimiz bir kirletici değil. Bunu özellikle vurguluyorum. Plastik adı altına komplike bir kirleticiden bahsediyoruz. Eğer Karadeniz'de kilometre karede 1 milyonun üzerinde mikroplastik parça buluyorsak, bu bir milyon parçanın her biri ayrı bir toksik kirletici olarak davranıyor demektir. Çünkü hepsi farklı objelerden, farklı kaynaklardan geliyor. Denize girdikleri andan itibaren de farklı kirleticilerle ilişkileniyorlar. Karadeniz'de şu an çok fazla kirletici var. Pestisitler, ağır metaller, antibiyotikler ve daha bir sürü kirletici. Bunların hepsi plastiklerin üzerine tutunma davranışındadır. Yani ortamdaki kirletici konsantrasyonu 5 ise aynı ortamdaki plastiğin üzerinde bunun bin katı bulunabiliyor. Konsantre oluyor bu toksik kirletici.

Karadeniz ekosisteminde de biz 10 yıldır çalışıyoruz. Bu alanda kontamine olmamış bir noktamız yok. Ve maalesef şu anda bile biz denize giren miktarı azaltsak, durdursak dahi 1950'den beri sisteme giren mevcuttakiler parçalanmaya ve daha fazla canlıyı, alanı kontrol etmeye devam ediyorlar.

10 yıldan fazla süredir Karadeniz ekosistemini çalışmaktasınız. Ekibinizle birlikte Karadeniz'de kirlilikle ilgili ne tür saha çalışmaları yürütüyorsunuz? Güncel bir çalışmanız var mı?

Ü. A.: Güncel, şu an yürümekte olan çalışmalarımız var. 3 tane doktora öğrencim var. Onlarla da mikroplastik ile ilgili çok özel çalışmalar yürütüyoruz. İki tane yüksek lisans öğrencimle aynı şekilde lisansüstü tez yapıyoruz bu konularda. Önemli bir balıkçılık alanını oluşturan Doğu Karadeniz'de çeşitli boyda plastikleri; mikro, mezo ve makro plastiklerin deniz dibinde, deniz yüzeyinde, su kolonunda dağılımını, miktarlarını, kaynaklarını, kompozisyonlarını araştırıyoruz. Aynı zamanda bu plastikler üzerindeki komünitelerle ilgileniyoruz. Çünkü plastik denize girdiği andan itibaren üzerinde bakterilerle başlayan sonrasında fitoplankton ve omurgasız canlılarla devam eden bir komünite var. Aynı biyosfer, stratosfer, atmosfer gibi artık bizim bir de plastisferimiz var. Yani plastik küre. Üzerinde çeşitli taksonomik seviyelerden canlı barındıran yeni bir yaşam alanı. İşte bu yaşam alanı maalesef çoğu plastiğin yüksek yüzerliğe sahip olması dolayısıyla bu canlıları ait olmadıkları ekosistemlere taşıyabiliyor. Karadeniz ekosistemi 1990'lardan itibaren istilacı türlerin ciddi şekilde etkisi altında kaldı ve ekosistem çok çeşitli boyutlarda bundan etkilendi. Ekosistem ve hatta ekonomi bile bundan etkilendi. Dolayısıyla plastikler ve onlarla ilişkili bu komüniteler yeni türlerin varlığı, taşınımı ile ilgili tahminlerin yapılmasında, izlenmesinde çok önemli. Yine bu türler plastiğin üzerinde tutunmaya başladığı andan itibaren aslında plastiğin İngilizcede "fate" dediğimiz ama Türkçeye çevirirken biz bilim insanları olarak zorlandığımız, ama çevirsek de akıbet gibi, kader gibi bir şeye dönüşen plastiğin bu yolculuğunda, akıbetinde çok önemli rolleri var. Çünkü bu bakteriyel komüniteler plastiğin degradasyonunda, bozulmasında, aşınmasına çok büyük rol oynuyorlar. Bu da parçalanma sürecinin araştırılması için çok önemli. Bir de bu komünitelerin varlığıyla birlikte plastiğin ağırlığı artmaya başlıyor. Çünkü üzerindeki biyofilmin ağırlığı da plastiğe ekleniyor. Dolayısıyla plastiğin batma süreci bu komünitelere bağlı olarak değişebiliyor. Biz bir çalışmamızda hem bu komünitelerin üzerindeki çeşitliliği, varsa istilacı türleri ve plastiğin bu yolculuğunda hem batmasında ve hem de bozulmasındaki rollerini araştırıyoruz. Çok önemli bu ve çalışmanın Türkiye'de, Karadeniz'de yapılan plastisfer anlamında kapsamlı tek çalışma olduğunu söyleyebilirim.

Diğer bir çalışmanız Karadeniz'de dağılım gösteren ticari balık türlerine ilişkin yüksek lisans öğrencimin tezi. Ticari balıklarda mikroplastiklerin varlığını araştırıyoruz ve her ne kadar biz balığın sindirim kanalını tüketmesek de, mikroplastığın

balığın sindirim kanalına girdiği andan itibaren ilişkili kimyasallarla, kan dolaşımını aracılığıyla özellikle yağ dokuda birikmeye başlaması önemli. Dolayısıyla siz dokuda bulamazsanız bile mikro boyuttaki plastik, nanoplastikler aslında balık içinde mevcut ve ilişkili kimyasallar biyoakümüle oluyor. Besin zinciri içerisinde de küçük bir balığın, hamsi gibi, daha büyük bir balık, palamut gibi, tarafından yenmesi ile birlikte de biyomagnifikasyon dediğimiz üst basamaklarda, insana kadar gelen yolda, plastikle ilişkili toksik kimyasallar artış göstermeye başlıyor. Şu an plastiğin hem istavrit, hamsi gibi balıklarda hem de mezzgit, barbun, pisi kalcan gibi dip bölgesinde yaşayan daha az yer değiştiren dolayısıyla da antropojenik karasal insani etkilere daha fazla maruz kalan balıklardaki kompozisyonunu ve miktarını araştırıyoruz. Tek tek bunların polimer analizleri yapıyor. Çünkü her polimerin bir tehlike skoru var ve buradan bir risk değerlendirmesi yapıyoruz. Hem ekosistem adına hem de bunun tüketilmesi sonucunda insan için maruziyet ve risk değerlendirmeleri yapılıyor.

Başka bir çalışmamız ise plastiklere ilgili katkı kimyasallarının deniz ekosistemdeki etkilerini araştırmakla ilgili deneysel çalışmalar içeren, nehirlerin Karadeniz'e plastik taşımadaki rolü. Bu da bir yüksek lisans tezi. İzlediğiniz 5 tane nehirimiz var. Bu nehirlerde ne kadar plastik günlük olarak Karadeniz'e giriyor ona bakıyoruz. Bir sonraki modelleme Karadeniz'de girdikten sonra da bu plastikler tiplerine bağlı olarak ne şekilde davranıyor, akıbetleri nedir olacak. Çünkü Karadeniz biliyorsunuz, özel bir deniz. Plastiklerin çoğu deniz suyundan daha hafif, dolayısıyla yüzerler. Ancak bir Akdeniz'e kıyasla Karadeniz yarıdan bile az tuzluluğa sahip, acı su olduğu için Karadeniz'e giren plastiklerin çoğu Akdeniz'e kıyasla daha hızlı batma eğilimindedir. Fakat altta Akdenizin çok tuzlu suları ve üstte Karadeniz'in az tuzlu suları var. Bu iki tabaka arasında bir kalıcı piknoklin dediğimiz yoğunluk tabakası var. Dolayısıyla bu iki su kütlesi hiçbir zaman tamamıyla birbirleriyle karışmıyor. Bir bariyer gibi düşünün. Minimumda bir karışım var arada. Zaten Karadeniz'in belirli bir derinliğinden itibaren de anoksik bir tabaka başlıyor. İşte plastikler Karadeniz'in ara tabakalarında akümüle oluyor olabilir. Biz mikroplastiklerle ilgili bir TÜBİTAK Projesi yürüttük ve çalışma sonuçlarımız bu hipotezimizi doğruladı. Özellikle 70-80 metrelerde ciddi bir mikroplastik birikimi var Karadeniz'de. Aynı gökyüzünde gördüğümüz bulutlar gibi, sanki mikroplastik kümeleri, yoğunluğu birikimi varmış gibi bazı yerlerde. Tabii bu dönemsel bir alansal farklılıklar gösteriyor.

Sadece izleme yapmıyoruz. Bakanlıklarla da Türkiye denizlerindeki izleme programlarına kurum olarak katılıyoruz. Karadeniz'de bunun üstlenen kurum biziz. Hatta Marmara ve Ege'deki kirliliği de Çevre Şehircilik İklim Değişikliği Bakanlığı'nın Deniz İzleme Programı kapsamında, kurumumuz çatısı altında ben ve ekibim yapıyoruz. Bu izlemelerin yanında bir de ne şekilde kontrol etmeliyiz, azaltmalıyız kısmı var. Ben bununla çok ilgileniyorum. Bu konuda multidisipliner olarak diğer ekiplerle, mühendislik fakülteleriyle çalışıyoruz. Bazı patent çalışmalarımız var. Çünkü yeni teknolojilere ihtiyacımız var. Amacımız mikroplastikler denize ulaşmadan önce onları tutabilmek. En çok ihtiyacımız olan şey şu anda bu. Denizekileri uzaklaştırma ile ilgili teknolojiler var ama inanın bu çok zor. En akıllıca yapılacak şey bir plastiği denize gitmeden nasıl tutabiliriz sorusuna yanıt bulmak. Bunlarla ilgili çalışmalarımız aktif olarak devam ediyor. Uluslararası iş birlikleriyle de bu yaptığımız çalışmalarını daha geniş kapsamlı olarak yürütmeye devam ediyoruz.

Çalışmalarınız çok heyecan verici bir yandan derdin büyüklüğünü gösterirken bir yandan da bu derdi nasıl çözebileceğimizle ilgili bir dizi uğraş ve çaba içerisindediniz. Şimdi plastikten ve Karadeniz ekosisteminin değişiminden bahsettik. Plastikün aslında çok da eski olmadığını anımsattınız bize. 70 yıl öncesine dönsek, plastik devriminin şafağında Karadeniz'deki canlı yaşamını bize nasıl resmederdiniz?

Ü. A.: Böyle anlatırken hayal etmesi bile zor. O zaman ben bile yoktum dünyada. Tabii ki biz elimizdeki bilimsel verilere, gözlemlere dayanarak konuşuyoruz. Özellikle yerel halkın gözlemleri çok önemli. Balıkçılarla yakın olarak çalışıyoruz. Plastik kirliliği ile ilgili olarak da yaşı oldukça ileride, 50-60 senedir balıkçılık yapan abilerimizin söyledikleri var. Örneğin bundan 50-60 sene önce 4 tane mezgıt 1 kilogram gelir diyorlardı. Şu an 30-40 tane mezgıt bir kilogram ediyor. Elbette plastik tek baskı değil. Özellikle sanayi devrimini takiben artan nüfus, endüstri ve teknoloji ile birlikte çok ciddi bir antropojenik baskı meydana geliyor okyanuslarda. Kirliliğin kimyasal boyutu korkunç mesela. 150 binin üzerinde ticari olarak üretilen kimyasal var ve bunlar kontrolsüzce kullanılıyorlar, kontrolsüzce deşarj ediliyorlar. Düşünün ki üretilmeye başladıklarından beri bunlar deniz

ekosistemine ulaşıyorlar. Bir su kaynağına kirleticiler bir kanalizasyonla, bir deşarjla ulaşmasa bile atmosfer aracılığıyla ulaşabiliyor. Kirleticiler yağışlarla beraber deniz ekosistemine ulaşabiliyorlar. Bunların içinde pestisitler, ağır metaller, radyoaktif maddeler, antibiyotikler var. Özellikle tarımda ve endüstride kalıcı organik kirleticiler çok yaygın olarak kullanılıyor. Bu kirleticiler adı üzerinde kalıcılar, hiçbir şekilde yok olmuyor ve canlıyla temasa geçtiği andan itibaren etkileşim, canlılık bünyesinde biyoakümüle olma, yani birikim gösterme özelliğine sahipler.

Plastik ekosistemi hem kimyasal hem fiziksel hem de biyolojik olarak etkiliyor. Şimdi bir a kimyasalından, civadan, bahsediyorsak civanın bir kimyasal etkisi var. Civanın bir yayılımı, etki alanı var. Çalışmalarla izlenebilir bu. Fakat düşünün ki plastik hem içerdiği kimyasalları deniz suyuna sızdırıyor hem de denizde bulunan tüm kirleticileri üzerinde biriktiriyor. Canlının tüketmesi durumunda sindirim kanalının tıkayabiliyor ya da yüzgecine ya da bir uzvuna dolanarak canlının büyümesini, nefes almasını, hareketini engelleyerek canlıyı öldürebiliyor. Keza canlının bünyesine giren bu kimyasallar canlının büyümesine, üremesine, yaşamsal fonksiyonlarını devam etmesine de engel teşkil ediyor. Çünkü plastik tüm bu özellikleriyle canlıyı moleküler boyuttan ekosistem seviyesine kadar etkiliyor. Ayrıca patojenleri, hastalık yapıcı bakterileri taşıyarak canlıları biyolojik olarak etkileyebiliyor.

Kimyasalların, diğer kirleticilerin, aşırı avcılığın, istilacı türlerin hatta son zamanlarda iklim değişikliğinin bile etkilerini Karadeniz ekosisteminde uzun yıllara dayanan verilerle yorumlayabiliyoruz. Fakat plastik kirliliği çok yeni. Karadeniz'de, hatta ülkemiz denizlerinde mikroplastikle ilgili çalışmaya başlayan ilk kişi benim. Daha sonra bilim dünyası da hızla bu konuya yöneldi. Türkiye'de de bir dizi araştırmacı ekip kuruldu ve diğer bölgelerde çalışmaya başladılar. Ama biz Karadeniz ülkeleri içerisinde çok ciddi efor sarf eden öncü bir araştırma ekibi haline geldik. Bizim bile geçmişimiz 10 senedir. 10 senedeki gözlemlerimi dile getirebiliyorum ama 1950'lere ilişkin olanlar sadece tahminler.

Muhtemelen plastikler Karadeniz ekosistemini etkileyen istilacı türlerin taşımında, dağılımında bile ciddi rol oynadılar. Belki tür girdi, Batı Karadeniz'de bir yerdeydi. Belki çok ilerleyemeyecekti ama belki bir plastikle Soçi'ye kadar,

Rusya'ya kadar akıntı ve girdaplarla taşınabildi. Ya da bir bentik ekosisteme yerleşebildi. Ya da şu ana kadar hep iklim değişikliğine, kimyasallara, kirleticilere, aşırı avcılığa bağladığımız balık stoklarındaki azalmanın belki de çok önemli bir sebebi plastik kirliliği idi. İşte son 10 yıldır yaptığımız çalışmalarla bunu da anlamaya çalışıyoruz.

Sadece Pasifikte yapılmış üç çalışmadan sonra dünyada ilk kez, Karadeniz'de Karadeniz besin zincirinin temelinde yer alan ve hamsinin ana besinini oluşturan mikroskobik bir canlıdaki mikroplastik varlığını raporladık. Geçen sene yayınlandı bu makale etki faktörü yüksek bir dergide ve bilim dünyasında da oldukça ses getirdi. Bu canlılar 2-3 mm boyutunda böcek benzeri canlılar. Biz bunları kopepod diyoruz zooplankton içinde yer alıyorlar. Karadeniz'de çok sınırlı sayıda kopepod türü var. Akdeniz'de yüzlercesi varken burada 7-8 tane türden bahsediyoruz. Çok bollar ama çeşitlilikleri oldukça düşük. Değişen Karadeniz ekosisteminde bu türlerin miktarında ya da kompozisyonunda meydana gelecek herhangi bir değişiklik tüm ekosistemi derinden etkileyecek, çökertecek güçte olabilir. Zooplanktonların yapısında baskılara bağlı olarak ciddi bir değişim var. Biz geçtiğimiz sene bir TÜBİTAK projesinde Karadeniz'den topladığımız bu milimetrik canlıların sindirim kanallarında mikro boyutta parçacıklara, fiberlere rastladık ve bu canlılar aynı zamanda bunu dışkılayabiliyorlar da. Bu canlıların dışkısı okyanuslardaki önemli bir döngüde çok kritik bir role sahip biyolojik karbon pompasıdır. Biz insani aktivitelerle çok ciddi sera gazı emisyonu yaratıyoruz. Çok fazla karbondioksit gönderiyoruz atmosfere ve atmosferdeki karbondioksit atmosferle en geniş temas alanına sahip okyanusla arasındaki gaz alışverişiyle okyanuslar tarafından emiliyor, absorbe ediliyor. Bu karbondioksit konuşmamın başında anlattığım bitkisel, mikroskobik canlılarca fotosentez mekanizmasında kullanılıyor. 1 litre deniz suyunu şişeye koyun, bakın. Sadece su olarak görürsünüz. Halbuki o suyun bir kaşığına milyonlarca fitoplankton, mikroorganizma var ve bunların hepsi soluduğumuz havadan, iklimimize kadar karalardaki ağaçlar ve bitkiler tarafından yapılan üretime eş değer üretim yapan canlılar. Bir anlamda görünmez kahramanlar. Karbondioksit bu canlılar tarafından kullanılıyor. Bu canlılar da az evvel bahsettiğim kopepod yani zooplankton tarafından tüketiliyor. Buradaki enerji bir üst basamağa aktarılıyor. Bu canlıları da hamsi yiyor. Hamsi olamaz kopepod olmazsa. Çünkü kopepod hamsinin ana besinini

oluşturuyor. Bu kopepodlar yaşamları esnasında dışkıladıkça, karbon bu canlılar tarafından denizin dibine doğru gönderilmeye başlıyor. Buna biyolojik karbon pompası deniyor. Yani bizim atmosferdeki fazla karbondioksitemiz, denizlerde bir çeşit değişim, modifikasyon geçirip dışkılarla birlikte denizin dibine doğru tamponlanıyor. Hem de dipteki yaşam için zengin bir besin içeriği. Oradaki yaşama da ihtiyacımız var. Çünkü sistem aşağı doğru aktığından yer çekimine bağlı olarak geri dönüştürücülerimiz bizim bunlar.

Dolayısıyla bu mikroskobik canlılar kendi ortamlarında mikroplastik tüketiyorsa, bir hamsinin kaçarı yok. Hamsi hem bu canlıyı yiyerek mikroplastik alıyor hem de suyu filtre ettiği için, Karadeniz'deki yüksek mikroplastik kirliliğine doğrudan da maruz kalıyor. Bu canlıların dışkılarında bizim mikroplastığa rastlıyor olmamız, ki diğer balıkların da dışkılarında vardır, dibe doğru bu karbon akışına engel oluyor. Çünkü plastik yüzen bir materyal, deneysel çalışmalar bu plastiklerin batmak yerine yüzeye yakın yerlerde, askıda kaldığını hatta bakteriler tarafından olmaması gereken derinliklerde dekompoze edilerek, ayrıştırılarak bu karbondioksitin tekrar atmosfere salındığını gösteriyorlar.

Şuursuzca kullandığımız ya da şuurluca kullanıp da “geri dönüşüme gönderdim içim çok rahat dediğimiz” plastik hiç aklımıza gelmeyecek yollarla denizde sonlanıyor. Yine hiç aklımıza hayalimizde gelmeyecek şekilde, oradaki yaşamı etkiliyor ve aslında bizim karalardaki konforumuzu ve geleceğimizi şekillendiriyor. Çünkü yapılan yeni çalışmalar plastiğin iklimi de çok ciddi etkilediğini gösteriyor. Plastiğin hammaddesinin aranmasından, taşınması, işlenmesi, plastiğe dönüştürülmesi, plastiğin kullanılması ve bertarafıyla doğada sonlanması ve parçalanmasına kadar geçen süreçte çok ciddi bir sera gazı emisyonundan bahsedebiliriz.

Maalesef bu yanlış yönetimler düzeltilmez, bu üretim trendi devam ederse ve bizim de bu tüketim alışkanlıklarımız değişmezse çok yakın bir gelecekte okyanusta global üretime bağlı olarak plastik miktarının katlanarak artacağını biliyoruz.

Plastikler hem denizin biyojeokimyasını etkileyecek, yani insan için de, gezegen için kritik olan fonksiyonolojiyi etkileyecek, hem de iklimimizi etkileyecekler. Çünkü yakın zamanda planktondan çok plastik olmasını bekliyoruz. Yüzeydeki, okyanustaki yedinci kıta kavramı gözle görülebilir kısmı. Görülemeyen

mikroplastik yığınları denizin bölgesel olarak ısınmasına neden olacak. Bu ısınmalar denizdeki bütün sistemi değiştirecek. Çünkü ışık geçirgenliğinden yani optik özelliklerinden suyun fizikokimyasına kadar her şey değişecek. En başta dediğim gibi deniz mikrobiyal komüniteler tarafından domine edilen bir sistem ve bu canlılar çevresel değişime inanılmaz duyarlı, inanılmaz hassaslar. Bunların etkilenmesi demek hem okyanusun hem bizim hem de gezegenin geleceğinin çok ciddi şekilde tehdit edilmesi demek.

Kısaca özetlersem Karadeniz ekosistemi bundan 60-70 sene önceki ekosistem değil, hızlı bir değişim ve yıkım sürecinde. Dünya genelinde yapılan çalışmalar hem su kalitesi hem biyoçeşitliliği bakımından Karadeniz'in dünyanın en fazla bozulmuş ekosistemlerinden biri olduğunu gösteriyor. Karadeniz ülkeleri arasında yapılmış bir Avrupa Birliği projesi var, EMBLAS projesinin sonuçlarına bakarsanız da özellikle anoksik bölgenin bölgesel olarak önceki yıllara kıyasla daha yukarılara doğru çıktığını görürsünüz. Bu da sınırlı yaşamın iyice sınırlandırılmış ve ciddi habitat kayıplarına neden olduğunu doğrulamakta.

Tek kullanımlık plastikleri azaltmanın öneminden sıklıkla bahsediyor, buna dikkat etmemizi söylüyor ve bizi sıklıkla uyarıyorsunuz. Fakat biraz bireyin vicdanına çok fazla yük binirmiş gibi hissediyorum. Başımızdaki öyle büyük bir dertki sistemsel bir değişiklik olmadan bireye bu kadar sorumluluk yüklemenin kesin bir çözüm yaratamayacağını düşünüyorum. Acaba sistemsel bir değişiklik mümkün mü? Birey olarak, evet elbette sorumluluklarımız üstlenelim ama sistemi birey olarak değiştirmemiz mümkün mü? Yoksa başka bir yol mu bulmalıyız?

Ü. A.: Çok haklısınız söylediklerinizde fakat önümüzde hızla büyüyen akılların alamayacağı bütçelerde bir sektör var. Plastikle çevrelenmiş bir hayatımız var. Algısı zor ama likit formda bile plastik var. Kullandığımız kremlerde, içtiğiniz haplarda hatta tarımda bile. Şu an tarımda tohumların üzeri gözle görülemeyecek kadar ince bir plastik filmle kaplanıyor. Tohumları organizmalara karşı korumak, tohumun bozulmasını engellemek için. Zaten kompleks bir materyal olan plastik çok fazla alanda ve çok komplike bir şekilde kullanılıyor. Kontrolü gerçekten çok zor. Evet bizim sistemsel bir değişime ihtiyacımız var. Uluslararası anlaşmalarla,

Birleşmiş Milletlerin, Avrupa Birliği'nin bu anlamda çok büyük çabası, aksiyonları, stratejileri var. Ancak karşıda da şu anda tamamiyle bunu üretmeyeceksiniz denemeyecek kadar güçlü bir sektör var. Sektöre bunu diyebilmek için alternatif ürüne ihtiyaç var. Çünkü her şeyin yerini plastik almış durumda. Kısa orta ve uzun vade olarak düşünmek lazım. Bununla ilgili dünya genelinde de ülkemizde de çok ciddi arge çalışmaları var. Fakat alternatif ürün sadece bir tek kullanımlık bardak, çatal için olmamalı.

Plastikler kısa ömürlü ve uzun ömürlü olabiliyor. İşte bir arabanın aksamından bahsediyorsunuz ya da bilgisayardan. Bunları uzun dönem kullanıyorsunuz. Ama tek kullanımlık dediğinizde aslında kolaylıkla evveliyatında kullandığımız şeylerle yer değiştirebileceğimiz şeylerden söz ediyoruz. Eskiden bir kağıt peçetemiz bile yoktu. Herkesin bez mendili vardı ya da biz çocukken hepimizin termosu vardı. Sandviçler bezlere sarılırdı ya da peçetelere. Artık herkes streçliyor. O yüzden evet sistemsel ve uluslararası boyutta yaptırımlara ve değişimlere ihtiyaç vardır. Öncelikle yapılması gereken plastik üretimini azaltmak ilk etapta yer değiştirilemez alternatif ürün bulunamazların devamı. Fakat bu üretim devam ederse de bu plastiklere ilave edilen katkı kimyasallarının iyileştirilmesi gerekiyor. Çünkü her ne kadar plastik fiziksel olarak bir sıkıntı yaratıyor olsa da asıl tehdit içerdiği kimyasallar. Özellikle bozulma, aşınma sürecinde hem canlıya hem doğaya bıraktığı kimyasallar tehlikeli.

Bireyselle geldiğinizde sadece plastik için konuşmuyorum. İnsanlar şunları söylüyor: “Ya herkes yapıyor şimdi ben yapsam ne olur? Yani ben şimdi bunu değiştirmeye çalışsam elimden ne gelir ki? İşte milyonlarca insan bunu yapıyor” gibi düşünmek çok yanlış. Peki ben plastik kirliliği çalışıyorum. %100 plastiksiz mi yaşıyorum? Öyle dersem yalan söylemiş olurum. %100 plastiksiz yaşamak mümkün değil. Bakın şu an kulaklıklarım bile plastik.² Ama ben bilinçli bir tüketiciyim. Giydiğim kıyafet de mutlaka etiket okuyorum. Benim plastiğe verecek param yok. 10 tane farklı renkte, modelde trendi bluz alana kadar koton yani pamuklu, viskos ya da tencel gibi ürünleri tercih ediyorum. Evet son zamanlarda artan farkındalığa bağlı olarak fiyatları yükseldi bu ürünlerin. Ama ben hep 30 tane sentetik tişörtüm olacağına bir tane doğal içeriğe sahip tişörtüm olsun diyorum. Bireyselde

2 Podcast kaydı zoom toplantısında yapılmıştır. Ülgen Aytan bu aktarımını yaparken görüşme sırasında kullandığı kulaklıklarını işaret etmiştir.

yükünüzü azaltmaya başladığınızda, örneğin yanınızda doldurulabilir mataranız varsa, poşet kullanmıyor alışveriş çantası kullanıyorsanız doğaya yükünüz azalır.

Her türlü tüketimin gezegen üzerinde bir karbon ayak izi var.

Geri dönüşüm sıfır atık gibi algılanıyor. Halbuki sıfır atık felsefesi enerji kaynağını verimli olarak kullanabilmek, israf etmemek demektir. Bunun içine su da giriyor elektrikte. Toparlayacak olursam bireysel farkındalık çok önemli. Benim sevdiğim sloganlardan biridir; “Problemin değil çözümün parçası ol.” Düşünsenize kendi yükünüzü azaltabilirsiniz. Çok basit hesap yapın. Bir hafta plastiklerinizi biriktirin. Ne tipte plastik ürün tükettiğinize bakın. Bunun çoğu sistemin kullanıma itmesi sonucu ambalajdır maalesef. Eskiden her şey açıktı nohut, mercimek, un... Gidilir, doldurulur alınır. Yine bunu yapanlar yerel üretimler. Yani bu city slow dediğimiz şey aslında. Lokali desteklemek, karbon ayak izini, ambalajı, atığı azaltmak çok önemli bir adım. Sadece kendi yükünüzü görün. Neleri değiştirebilirsiniz, neleri iyileştirebilirsiniz hayatınızda bunun farkına varın. Unutmayın tek kullanımlıkları reddetmekle hayatınızda yapacağınız bu değişim, etrafınızdakileri de etkiliyor. İlk etapta sistemsel bir değişim gerekse de, bireyselde tek kullanımlıkları reddetmek bize önemli yol kat ettirecek.

Biliyorsunuz bakanlığın plastik poşet uygulaması vardı. Poşetler ücretli hale getirildi. Biz son yıllarda Karadeniz’de izleme noktalarımızda sisteme yeni girmiş alışveriş poşeti miktarında ciddi azalmalar gördük. Fakat ne oldu, bu poşet azaltılırken bu sefer manav ve şarküteri kısmındaki o daha çabuk bozulabilir, daha kötü materyale sahip şeffaf poşetler çalınca kullanılır oldu. Bir de üzerine pandemi bindi. Bu yüzden “bunu kendimce nasıl iyileştirebilirim?” yoluna doğru evrilmek çok önemli bir adım.

Sanırım sistem değiştiremeyeceğimiz kadar büyük ve kendi hayatımızla başlamak gerekiyor. Instagram sayfanızdan bahsettiniz. Şimdi vatandaş bilimi yapmaya çalıştığımızı ve farkındalık yaratmak için özel çaba sarf ettiğinizi biliyoruz. Bilim dünyasına katmış olduğunuz plaston kavramını gündelik hayatta da adapte etmek için uğraşıyorsunuz. Bize biraz bu plaston sayfanızdan ve kamu ile etkileşiminizden bahsedebilir misiniz?

Ü. A.: Siz de deniz okur yazarlığı kursuna katıldınız. Ortak bir mavi paydasında buluştuk. Çok keyifliydi. Maalesef ülkemizde deniz okur yazarlığı, deniz farkındalığı çok düşük. Plaston sayfasında benim amacım hem denizlere ilişkin farkındalığı artırmak hem denizi gündemde tutmak hem de denizlerde en hızlı büyüyen bir tehdit olan plastik kirliliği, mikroplastiklerle ilgili de çabamızı göstererek insanlarda bu konuyu güncel tutarak farkındalığı artırmak. Yaptığımız çalışmaları hem instagram sayfasında yayınlıyoruz hem de Çevre TV gibi ulusal haber kanallarında, radyo programlarında bu konuyu dile getiriyorum. Halkın anlayabileceği şekilde görünür olmaya çalışıyorum. İdealist bir insanım, ekibimle birlikte multidisipliner olarak çalışıyoruz. Yaptığımız iş çok emekli bir iş ama ben bu işin sadece bilimsel dünya ile paylaşılması, arşivde kalması taraftarı değilim. Mutlaka bir değişime, bir çabaya katkısı olmalı. O yüzden herkesi plaston instagram sayfasını takip etmeye çağırıyorum. Kirlilikle ilgili herhangi bir durumu tespit ettiğinizde, bunun fotoğrafını ya da videosunu bizimle paylaşırsanız ulusalda ve uluslararası alanda farkındalığa katkı sağlamak için kullanmaktan çok mutlu olurum.

Koyu yeşil bölümlerini birbirine bağlayan üçlü soru setimiz var. Doğu Karadeniz özelinde çevre sorunlarını sıralarsanız ilk üç sıraya hangi sorunlar yerleşir diye size sormak isterim.

Ü. A.: En önemli problemlerin başını plastik geliyor. Plastiğin de sebebi kullanıcı davranışlarından sonra yetersiz atık yönetimi. Tabii bu yetersiz atık yönetimi ile ilgili kontrolsüz dolgular, hafriyat boşaltımları yine çok önemli çevresel problem. Çünkü plastik doğru şekilde bertaraf edilmesi gereken bir dizi tehlikeli atık daha içeriyor. Bu anlamda da yerel yönetimlere çok büyük bir görev düşüyor.

Bölgede yapılan tarımda kullanılan kimyasallar Karadeniz için büyük bir tehdit. Bölgede balıkçılığa bağlı gemi trafiği de yine denizel kaynak olarak kirleticilerle ilgili göz önünde bulundurulması gereken bir baskı. Direkt balıkçılıktır demiyorum ama o da göz önünde bulundurulmalıdır. Atık, özellikle plastikler, çok büyük bir baskı şu anda. İklim değişikliği gibi diğer bir sürü baskıdan daha bahsedebiliriz. Ama iklim değişikliği global olarak, ortak katkımızda gerçekleşen bir baskı. Bu yüzden bölgeselde özellikle yetersiz atık yönetimi denetimsiz, kontrolsüz boşaltım

ve dolgular benim için en can yakıcı kısım. Bir de son yıllarda çok hızlı büyüyen turizm. Turizm hem atık hem de diğer kimyasal kullanımına katkı oluşturmaktadır.

Aslında podcasti bitirme serisine geçmiştim ama turizm dediğinizde sormak istedim. Doğu Karadeniz'deki en önemli sorunlardan birinin derin deşarj problemi olduğunu biliyoruz. Turizm patlaması da var. Her vadi boyunca bungalov olmayan bir boşluk kalmayacak gibi görünüyor. Ve en basitinden kanalizasyonun nereye gideceği büyük bir plansızlıkta, belirsizlikte. Bize bu turizm ve derin deşarj meselesini biraz açmak ister misiniz?

Ü. A.: Burada da yine yerel yönetimlere geliyoruz. Çünkü bu bölgesel bir strateji olmalı. Deniz çöpleri, plastiklerle ilgili bakanlıkla ortak çalışmamız sonucu çıkan deniz çöpleri il eylem planları var. Aslında bakanlıklarımızın baktığınızda Avrupa müktesebatıyla uyumlu çok güzel yönetmelikleri var. Fakat problem bunların yerelde uygulanması ile ilgili. Çünkü denetim yetersiz. Su Çerçeve Direktifi, Deniz Stratejisi Çerçeve Direktifi gibi bu kaynakların sürdürülebilirliği, sağlıklı işleyişi için yapılması gerekenlerle ilgili çok önemli yasal bağlayıcı düzenlemeler var. Nesrin (Algan) hocam bundan zaten ziyadesiyle bahsediyor. Zevkle dinliyorum kendisini fakat tüm bunların yerelde uygulanabiliyor, denetlenebiliyor olması da lazım. Şimdi biz burada, bu sorunu çok net görüyoruz. Size trajikomik bir şey anlatayım. Karadeniz'de 15 kişilik ekibimle bilimsel bir TÜBİTAK projesi yürütüyoruz. Gemiyle kıyısız bölgede mikroplastik örnekliyoruz. Ben mikroplastikleri örneklerken, yerel yönetim karşımdaki kıyıda çöplerini, örneğin Giresun'da, hafriyat adı altında deniz kenarına döküyor. Ve ben orada mikroplastikleri topluyorum. Çok zor mikroplastikleri denizden toplama. Örnekleri getirip laboratuvarında günler, bazen aylar süren yöntemlerle, deniz suyundan ekstrakte ederek çalışıyoruz. Mikroskop altında sayıyoruz. Sonra bunları ft ayar dediğimiz bir cihaza götürüp, kimyasal karakterizasyonunu yapıp polietilen midir, poliamik midir vs. bakıp kaynak tespitine gitmeye çalışıyoruz. Benim bununla ilgili çekilmiş videolarım var. Platformda yayınladım. Diyorum ki "bakın ben burada, bu TÜBİTAK projesi ile kaynak analizi yapmak için bütün Karadeniz'de bu çalışmayı yürütüyorum. Ancak kaynak karşımda." Çok net, trajikomik yani benim bu araştırmayı yapmama gerek yok. Zaten ben o kaynağı kessem Karadeniz için önemli bir girdiyi durdurmuş

olacağım. Şimdi turizmde de böyle. Fırtına Vadisini her girdiğimde başka bir yere girmiş gibi oluyorum, inanmıyorum. Bu kontrolsüzlük bizim sonumuz olacak. Maalesef müsilajdaki gibi biz gözle görülebilir ve kontrolü neredeyse imkânsız hale gelmiş değişimlerde, yıkımlarda kendimize geliyoruz. Ölümü ancak birinin cenazesine gittiğimizde hatırladığımız gibi.

Bu denizin bir taşıma kapasitesi var. Bu sucul ekosistemin bir taşıma kapasitesi var. Bu kadar çoklu baskı Marmara gibi sınırlı su değişiminin olduğu bir denizde, o boyutta müsilajı meydana getirdi. Biz deniz bilimciler bu kadar baskıya, bu sistemin dayanamayacağını zaten biliyorduk. Karadeniz için de biliyoruz. Yıkıcı değişimler devam ediyor. Kritik eşikteyiz ya değişiriz ya artık geri dönüştürülemez kısmı geçmiş oluruz.

Yerel yönetimlerde de farkındalık çok önemli. Maalesef eğitim düzeyi yüksek, yönetici olarak geldiğinde parlak şeyler yapacağını beklediğimiz insanlar bile sistemin içine girdiğinde bu devinime kendini kaptrabiliyor. O farkında olursa o korur. Çünkü güç onun elinde yerelde. Bunu yapmalıyız burada. Umuyorum geri dönüşü olmayan değişimlere gitmeden, bir kısım farkındalığımızı artırır bu özel ekosistemi mevcut halini koruyarak, gelecek nesile aktarabiliyor oluruz.

Ek soruyu cevapladığımız için teşekkür ederim. Doğu Karadeniz'in özelinde sıraladığımız çevre sorunlarına odaklı olarak bakarsak sizce insanların ve canlıların hayatında ne tür değişiklikler oldu? Gündelik hayatımızda değişen şey ne oldu?

Ü. A.: Biz maalesef bu hayat koşturması için de tamamıyla kendini bile unutmuş şuursuzca yaşayan bir insan komünitesinden bahsediyoruz. Ben de dahilim buna. Tüm bu antropojenik, yani insan kaynaklı baskılarla, plastik kirliliği de dahil iklimimiz değişiyor. Şimdi Karadeniz'de son yıllarda sıklıkla gözlemliyoruz. Mevsimsel anomaliler var. Kış kış gibi geçmiyor. Yaz gelmesi gereken zamanda gelmiyor. Geldiğinde aşırılıklarla geliyor. Son yıllarda özellikle gözlemlediğimiz Karadeniz'de aşırı sel, taşkın, heyelan gibi olaylar görüyoruz. Gene turizm baskısıyla ormanları katlediyoruz. Ağaçsızlaştırıyoruz. Toprak kalitesini bozuluyoruz.

Dolayısıyla ekosistemin dengesini bozuyoruz. Zaten denizin biyokimyasını bozduk. Bizim aktivitelerimize bağlı olarak kışın olması gerektiğinden sıcak geçerse, yeteri kadar fırtına yağış karışımı olmazsa denizdeki dip suyu yukarı çıkar. Mesela bakıyor, diyorsunuz ki “bu sene hamsi yok.” Hamsi olamaz. Deniz suyu sıcaklığı değişmiş, denizin tüm akıntı sistemi yönü, hızı değişmiş. Denizdeki mikroorganizmaların bu hamsiyi besleyen miktarı değişmiş. Hem kimyasalla hem değişen iklim koşullarıyla, suyun fizikokimyasıyla, hem plastik kirliliğiyle, hem de aşırı avcılıkla besin zincirinin yapısını bozarak... O kadar çok şeyle etkiliyoruz ki, insan farkına varmıyor. Karadeniz'den alacağız zaten bir hamsi kalmış. 1950'lerden sonra ne değişti? Eskiden yenilmeyen balıklar şu an en popüler balıklar. Çünkü onlar kaldı. Mezgiti bile yemezlermiş, hamsiyi gübre niyetine çaylıkların dibine dökerlermiş. Şimdi hamside bile ciddi dalgalanmalar yaşıyoruz son yıllarda.

Bu bizi sosyoekonomik olarak çok etkiliyor. Sağlık bakımından da etkiliyor. Ciddi afetler yaşıyoruz. Burada yaşadığımız iklim değişikliğine bağlı afetlerde Karadeniz'in, Atlantik'in hatta Pasifik'in bir rolü var. Çünkü bir sistemler zinciri. Deniz atmosfere bağlı, atmosfer denizle etkileşim içerisinde. Atlantik'te meydana gelen salınımlar bizim buradaki iklim değişikliğini etkiliyor. Fazla plastik tükettiğimizde, bu kimyasalları kontrolsüzce kullandığımızda, karbon ayak izimizi azaltmadığımızda yıkım sürecektir. Biz bilimsel olarak iklim değişikliğinin etkilerinin katlanarak artacağını biliyoruz. Bundan sonra fırtına, sel, taşkın şiddetinin sıklığının artacağını biliyoruz. Ama son yıllarda konfor alanımız içerisinde biz kendimizi doğadan izole, yukarıda bir yere koyduk. Yaratılmışların en üstü! Her şey benim için yaratıldı ve ben bunu hunharca kullanabilirim. Hayır, yok böyle bir şey. Sen o doğanın parçasısın. Öldüğünde de yine dekompoze olacaksın ve bu doğaya karışacaksın. Ruhsal kısmını geçiyorum ama materyal kısmı böyle. Doğada döngüler var ve biz de bunun bir parçasıyız. Dolayısıyla sisteme bir şey olmaz. Biz yok oluruz bunu anlamamız lazım yaşam mikroorganizmalarla başladı. Bunlar kist formunda spor formunda kendini koruyabilen, biz yok olsak da yüzyıllar sonra oluşacak bir optimum ortamda tekrar yaşamın vuku bulmasına neden olacak canlılar. Dolayısıyla biz yok olacağız bunu anlıyor olabilmek lazım. Kendini kesinlikle bu sistemin bir parçası olarak görüyor olabilmek lazım. Her şey bununla başlıyor.

İnsanların farkındalığının arttığı noktalarda çevre eksenli toplumsal hareketlerde güçleniyor. Peki sizin aklınızda kalan en çarpıcı çevre hareketi imgesi ya da sloganı nedir?

Ü. A.: Benim Türkiye’de en sevdiğim sloganlardan biri “Denizine sahip çık.” Deniz varsa hayat var, çok seviyorum bunu. Plastikle ilgili de; “B gezegeni yok!” Başka seçeneğimiz yok! Olan bu, buna iyi bakmak zorundayız. Benim için en değerlilerden biri de “problemin değil çözümün parçası ol.”

Çok teşekkürler hocam. Koyu Yeşil’in bu bölümünde Karadeniz’in üzerindeki çoklu baskıya ve bu baskıda en önemli ağırlığı taşıyan plastiğe odaklandık. Bilimsel araştırmalarının yanında vatandaş bilimi yaptığınız için de teşekkürler.

With Ülgen Aytan on the Black Sea under

Multiple Pressures and Microplastics

In this episode of *Koyu Yeşil*, we talked to Ülgen Aytan about one of the most critical environmental problems of our time, plastics and microplastics in the seas.

In this episode, our guest is our dear professor Ülgen Aytan.¹ Professor Ülgen Aytan studies on plastic, and microplastics in particular, in the seas. Together with her research group in the thematic area of PLASTON, PLASTic and plankTON, she investigates the consequences and effects of plastic pollution in the seas. In addition to her scientific studies, she works to raise awareness through citizen science.

Ülgen Aytan: Thank you for your invitation. The program is *Koyu Yeşil* [Dark Green], but today we will talk about dark blue, the Black Sea. I am a marine scientist, a marine biologist, a fundamental scientist. We study on marine life, its interaction with the environment and sustainability. I am even a plankton ecologist. The seas are dominated by microbial communities and these communities, these creatures we call plankton, are actually the basis of life. Everything from the oxygen we

1 We met Professor Ülgen at the Marine Literacy Course for the Protection and Sustainability of the Marine Ecosystem in Turkey, jointly organized by TUDAV, the Turkish Marine Research Foundation and the International Ocean Institute. I was a third semester trainee, and I learned a lot from both Professor Ülgen and our other professors. I would like to thank everyone who contributed once again.

breathe on land, to our climate, to the high-quality protein and other seafood that we eat, is thanks to them. Therefore, plankton are creatures with very critical functions.

My journey with *plaston* started in late 2012 when I was doing postdoctoral research in the UK and met microplastics for the first time. At that time, it was not a very common topic in Turkey and the world. But when we collected plankton samples from the sea, we were seeing small plastic, fiber-like things and we didn't care much about them. Then our awareness increased. In fact, the first awareness of plastic pollution, especially microplastics, took place in the oceans and seas. Although plastic has been contaminating the oceans and seas for a very long time, plastic actually does not have a very long history. In this process, I went from being a plankton ecologist to a *plaston* ecologist. I introduced this term to the scientific world: plastic and plankton are a combination of organic and synthetic components that are found in the seas simultaneously and at the same size, belonging and not belonging to the sea. Unfortunately, in multiple ways, it seriously affects both the life in the sea and, in fact, us, our climate and our health.

You often mention about multiple pressure. Plastic is an important pollutant that increases multiple pressure. You explained that microplastics actually come from macroplastics. However, in everyday life, it is understood as if microplastics are small pieces by themselves. Can you tell us about the relationship between macroplastics and microplastics?

Ü. A.: Plastic is a new material that doesn't have a very long history. It was discovered in the last century. At first, it is very fragile; it is not easily shaped and applicable. R&D studies continued on it. In the 1950s, mass production of polymers, which are now widely used, began. The fact that polymers are easy to shape, long-lasting, cheap and durable causes them to be used in all areas of life. In other words, they are used in many different areas from daily life to industry and agriculture. In the medical field, it can be used in almost every field, from a life-saving prosthesis to a pacemaker. But the problem starts with the single-use plastics. Instead of using sustainable products, we start to replace what we have with disposable ones and use them recklessly, along with the system pushing us

into consumption behavior in favor of taking the easy way out. In recent years, global plastic production has reached four hundred million tons. Unfortunately, a very small portion of this production, about 8%, can be recycled globally and put back into the circular economy. It is not possible to recycle every plastic. Not all countries and regions have the same level of consciousness and awareness. Even if plastics are recycled, those that can be recycled have a recycling rate. There are studies showing that after they are recycled, they actually become more dangerous when they return to nature. And unfortunately recycling also creates this feeling in people: "I can recycle it anyway, so I can use it." This is especially the case for people with a very high level of education. However, even the UK, which is the country in the world that manages recycling, has recently made its own criticism. The UK collects plastics very well for recycling, but since the plastics collected are too much, they sell their garbage to developing countries. For example, they were selling their plastics to Turkey too. Especially in the Far East, in countries like Indonesia, it was seen that these plastics were being stored in poor conditions. The UK realized that despite its careful handling and efforts to recycle plastics, it was inadvertently making a significant contribution to global ocean pollution. Recycling therefore failed, both because of the nature of the material and because of practical problems. 12% of plastics are disposed of by incineration. Incineration causes serious problems. Because the toxic chemicals added during the production of plastic and the chemicals collected from the environment are released into the atmosphere during incineration. And this turns the material into a great threat. Because from the moment it is released into the atmosphere, you cannot control these pollutants in any way. It can reach up to the poles. When we subtract recycling and disposal through incineration, we are left with 80%. Unfortunately, this means that a large part of the waste ends up in nature as a result of uncontrolled discharges in landfills and inadequate waste management.

The ending of plastic in nature means that it reaches aquatic resources and the sea in various ways. If we go through the Black Sea, we see that especially in river valleys, in coastal areas, there are a lot of both local governments' dumping and illegal excavation discharges in close contact with the sea. Excavated waste is garbage that contains detoxification and hazardous waste materials, including plastic. These enter the Black Sea chronically with wind, precipitation and wave movement in the Black Sea geography where the slope and precipitation are high.

When we look at the Black Sea in the context of large objects, we come across disposable objects, especially plastic bottles, bags and sacks from agriculture. These start to erode and disintegrate day by day through a series of physical, chemical and biological processes starting with sunlight. First, a large object over 25 millimeters crumbles into mesoplastics and then into microplastics; from the moment it is reduced to less than 5 millimeters, which is smaller than a red lentil grain in a language that everyone understands, it is now called microplastics. We call the sizing of microplastics smaller than one-micron nanoplastics. They are at the cellular level that can cross the whole brain barrier. They are now present in all kinds of environmental matrices as unpredictable and unmanageable pollutants that threaten humans and other living things at the DNA level. We call the ones formed by the fragmentation of these large objects as secondary plastics. There are also microplastics that are actually produced in sizes smaller than 5 millimeters. Such as microbeads in personal use face wash gels, toothpastes and cleaning products, abrasives, pellets used in industry. For example, you produce plastic bags in İyidere in Rize. You buy polyethylene pellets in sacks and add the chemical, color, etc. you want and make plastic bags and sell them. These pellets can also enter directly into the marine environment. Fibers and microfibers are another pollutant that we encounter a lot in the sea and sea creatures. A very large part of these come from synthetic textiles. The clothes we wear, our underwear, the sofa covers, carpets, curtains, bed linen, etc. are the main source of fibers. In fact, if we look carefully, become a conscious consumer and read labels, we can see that many of the products we use have a very high synthetic content. Even recycled clothes, which are very trendy at the moment. Sometimes people with ecological awareness want to buy them, but imagine that what you are wearing is plastic! Synthetic may soften it a bit, but the reality is plastic. Therefore, when using this synthetic textile, there is already a serious amount of emission into the air, that is, into the atmosphere. Even where you sit, the things we call dust flying in the air are actually synthetic microfibers when we examine them. There is also the result of washing them. When 6 kg of laundry is washed, up to 20 million microfibers are sent to the seas through sewage. Unfortunately, treatment in our country is not done at a level that will capture microplastics. Treatment facilities in the Black Sea are very problematic. There is deep sea discharge. Unfortunately,

there is no wastewater treatment facility, especially in the Eastern Black Sea region. Therefore, imagine that you both use this textile in all areas and send it to the atmosphere, and you produce microplastics with the laundry you wash during the day, with the sponge you use when washing dishes, and you send it to the sea through sewage. And these are what we call primary microplastics.

In the context of plastics, there is a part that we chronically send to the seas, which we are not aware of when we produce it. There are also microplastics, which are formed by the introduction of more macro-sized, visible plastic objects that we overuse and mismanage. At the moment, we know that from coastal areas to areas in the middle of the ocean away from human influence, even to the poles, to the deepest point of the ocean, to the Mariana Trench, there is not a living creature that has not been contaminated among all living things, from microscopic creatures to invertebrates, fish, seabirds, mammals and turtles.

If you are a microplastics researcher like me, you already know that microplastics are everywhere. However, this pollutant is not something we can list as “there’s this much in oysters, and this much in mussels,” for example. I want to emphasize this point. We’re talking about a complex pollutant under the name of plastic. If we find over 1 million microplastic pieces per square kilometer in the Black Sea, it means that each of these one million pieces behave as a separate toxic pollutant. Because they all come from different objects, different sources. From the moment they enter the sea, they are associated with different pollutants. There are too many pollutants in the Black Sea right now. Pesticides, heavy metals, antibiotics and many other pollutants. All of these have the behavior of adhering to plastics. In other words, if the pollutant concentration in the environment is 5, it can be found a thousand times more on the plastic in the same environment. This toxic pollutant becomes concentrated.

We have been working in the Black Sea ecosystem for 10 years. We have no uncontaminated point in this area. And unfortunately, even now, even if we reduce or stop the amount entering the sea, the existing ones that have been entering the system since 1950 continue to crumble and control more creatures and areas.

For more than 10 years you have been studying the Black Sea ecosystem. What kind of field studies do you and your team conduct on pollution in the Black Sea? Do you have any current studies?

Ü. A.: We have current, ongoing studies. I have 3 doctoral students. We are conducting very special studies on microplastics with them. With my two master's students, we are doing a postgraduate thesis on these issues in the same way. In the Eastern Black Sea, which constitutes an important fishing area, we are investigating plastics of various sizes; the distribution, quantities, sources and compositions of micro, meso and macro plastics on the seabed, sea surface and water column. We are also interested in the communities on these plastics. Because from the moment the plastic enters the sea, there is a community that starts with bacteria and continues with phytoplankton and invertebrates. Just like the biosphere, stratosphere and atmosphere, we now have a *plastisphere*. In other words, a plastic sphere. It is a new habitat that hosts organisms from various taxonomic levels. Unfortunately, due to the high buoyancy of most plastics, this habitat can carry these creatures to ecosystems where they do not belong. The Black Sea ecosystem has been severely affected by invasive species since the 1990s, and in many different ways. The ecosystem and even the economy have been affected. Therefore, plastics and these communities associated with them are very important in making predictions and monitoring the presence and transportation of new species. Again, from the moment these species start to adhere to the plastic, they have actually played a very important role in the journey of the plastic, which has turned into what we call "fate" in English, but which we as scientists have difficulty in translating into Turkish, but which, if we translate it, is something like fate, like destiny. Because these bacterial communities play a very important role in the degradation, deterioration and abrasion of plastic. This is very important for researching the degradation process. Also, with the presence of these communities, the weight of the plastic starts to increase. Because the weight of the biofilm on it is added to the plastic. Therefore, the sinking process of plastic can change depending on these communities. In one of our studies, we are investigating the diversity on these communities, invasive species, if any, and their role in both the sinking and degradation of the plastic on this journey. This is very important and I can say that this is the only comprehensive study on *plastisphere* in the Black Sea in Turkey.

Another study is my graduate student's thesis on commercial fish species distributed in the Black Sea. We are investigating the presence of microplastics in commercial fish, and although we do not consume the digestive tract of the fish, it is important that microplastics begin to accumulate with the associated chemicals, especially in adipose tissue through the bloodstream, from the moment they enter the digestive tract of the fish. Therefore, even if you cannot find it in the tissue, micro-sized plastics, nanoplastics are actually present in the fish and the associated chemicals bioaccumulate. In the food chain, when a small fish, such as anchovy, is eaten by a larger fish, such as bonito, the toxic chemicals associated with plastic begin to increase in the upper steps, which we call biomagnification, on the way to humans. We are currently investigating the composition and amount of plastic both in fish such as horse mackerel and anchovy, and in fish such as whiting, red mullet, halibut and turbot, which live in the bottom region and are less relocated and therefore more exposed to anthropogenic terrestrial human impacts. Polymer analyses of these are carried out one by one. Because each polymer has a hazard score and we make a risk assessment. Exposure and risk assessments are made both for the ecosystem and for humans as a result of its consumption.

Another study of ours is the role of rivers in transporting plastics to the Black Sea, which includes experimental studies on the effects of plastic-related additive chemicals on the marine ecosystem. This is also a master's thesis. We have 5 rivers that we monitor. We look at how much plastic enters the Black Sea on a daily basis through these rivers. The next modeling will be how these plastics behave and what their fate is after they enter the Black Sea, depending on their type. Because the Black Sea is, as you know, a special sea. Most plastics are lighter than seawater, so they float. But compared to a Mediterranean Sea, the Black Sea has less than half the salinity, it is brackish water, so most plastics that enter the Black Sea tend to sink faster than in the Mediterranean. But at the bottom you have the very salty waters of the Mediterranean and at the top you have the less salty waters of the Black Sea. Between these two layers there is a layer of density that we call a permanent pycnocline. So, these two bodies of water are never completely mixed. Think of it like a barrier. There is a minimum mixture in between. An anoxic layer starts at a certain depth in the Black Sea. Plastics may be accumulating in

the intermediate layers of the Black Sea. We conducted a *TUBITAK* [Scientific and Technological Research Council of Turkey] project on microplastics and our results confirmed this hypothesis. There is a serious accumulation of microplastics in the Black Sea, especially at 70-80 meters. Just like the clouds you see in the sky; it is as if there are microplastic clusters and dense accumulations in some places. Of course, this shows periodic spatial differences.

We do not only monitor. As an institution, we also participate in monitoring programs in Turkey's seas with ministries. We are the institution that undertakes this in the Black Sea. Even the pollution in the Marmara and Aegean Seas is monitored by me and my team under the Marine Monitoring Program of the Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change. In addition to this monitoring, there is also the issue of how we should control and reduce pollution. I am very interested in this. We work multidisciplinary on this issue with other teams and engineering faculties. We have some patent works. Because we need new technologies. Our goal is to contain microplastics before they reach the sea. This is what we need the most right now. There are technologies to remove the ones in the sea, but believe me, it is very difficult. The smartest thing to do is to find an answer to the question of how we can keep a plastic before it reaches the sea. We are actively working on these issues. We continue to carry out these studies more extensively through international collaborations.

Your studies are very exciting, on the one hand showing the magnitude of the problem and on the other hand you are engaged in a series of efforts and endeavors on how we can solve this problem. Now we talked about plastic and the change in the Black Sea ecosystem. You reminded us that plastic is actually not that old. If we were to go back 70 years ago, at the dawn of the plastic revolution, how would you paint the life in the Black Sea?

Ü. A.: It's even hard to imagine when I tell it like this. I didn't even exist at that time. Of course, we speak based on the scientific data and observations we have. Especially the observations of local people are very important. We work closely with fishermen. Regarding plastic pollution, our older friends, who have been fishing for 50-60 years, have some things to say. For example, they used to say that

50-60 years ago, 4 whiting would weigh 1 kilogram. Now 30-40 whiting weighs one kilogram. Of course, plastic is not the only pressure. Especially following the industrial revolution, with the increasing population, industry and technology, there is a very serious anthropogenic pressure on the oceans. The chemical dimension of pollution is terrible. There are over 150 thousand commercially produced chemicals, and they are used uncontrollably and discharged uncontrollably. Imagine that from the moment they are produced, they reach the marine ecosystem. Even if pollutants do not reach a water source through a sewage or a discharge, they can reach it through the atmosphere. Pollutants can reach the marine ecosystem with rainfall. These include pesticides, heavy metals, radioactive substances, antibiotics. Residual organic pollutants are widely used especially in agriculture and industry. These pollutants are, as the name suggests, residual, they do not disappear in any way, and from the moment they come into contact with living organisms, they have the ability to bioaccumulate, that is, show accumulation.

Plastic affects the ecosystem both chemically, physically and biologically. Now, if we are talking about chemical A, like mercury, mercury has a chemical effect. Mercury has a range, a sphere of influence. This can be monitored through studies. But imagine that plastic both leaks the chemicals it contains into seawater and accumulates all the pollutants in the sea on itself. If consumed by a living creature, it can block the digestive tract or kill the creature by getting entangled in its fin or a limb, preventing its growth, breathing and movement. Likewise, these chemicals that enter the body of the living creature also prevent the creature from growing, reproducing and continuing its vital functions. Because with all these aspects, plastic affects living things from the molecular level to the ecosystem level. It can also biologically affect living things by carrying pathogens and disease-causing bacteria.

We can interpret the effects of chemicals, other pollutants, overfishing, invasive species, and recently even climate change in the Black Sea ecosystem with long-standing data. But plastic pollution is very new. I was the first person to start studying on microplastics in the Black Sea, even in the seas of our country. Afterwards, the scientific world quickly turned to this issue. A number of teams of researchers were established in Turkey and they started working in other regions.

But we have become a pioneering research team that has made a very serious effort among the Black Sea countries. Even our history is just 10 years old. I can express my observations in 10 years, but the ones related to the 1950s are only estimates.

Possibly plastics even played a serious role in the transportation and distribution of invasive species affecting the Black Sea ecosystem. Maybe the species entered, it was somewhere in the Western Black Sea. Maybe it wouldn't have gotten very far, but maybe with a plastic, it could be carried by currents and eddies as far as Sochi, Russia. Or it could settle in a benthic ecosystem. Or perhaps plastic pollution was a very important reason for the decline in fish stocks, which we have always attributed to climate change, chemicals, pollutants and overfishing. We have also been trying to understand this with the studies we have been conducting for the last 10 years.

For the first time in the world, after three studies conducted only in the Pacific, we reported the presence of microplastics in a microscopic creature in the Black Sea, which is at the base of the Black Sea food chain and constitutes the main food of anchovies. This article was published last year in a journal with a high impact factor and made quite a splash in the scientific world. These creatures are insect-like creatures of 2-3 mm in size. We call them copepods and they are included in zooplankton. There are a very limited number of copepod species in the Black Sea. While there are hundreds of them in the Mediterranean, we are talking about 7-8 species here. They are very abundant but their diversity is quite low. Any change in the amount or composition of these species in the changing Black Sea ecosystem can have a profound impact on the entire ecosystem, and can be powerful enough to collapse it. There is a serious change in the structure of zooplankton due to pressures. In a TUBITAK project last year, we found micro-sized particles and fibers in the digestive tracts of these millimetric creatures we collected from the Black Sea, and these creatures can also defecate them. The faeces of these creatures are biological carbon pump that has a very critical role in an important cycle in the oceans. We are creating very serious greenhouse gas emissions through human activities. We send too much carbon dioxide into the atmosphere and the carbon dioxide in the atmosphere is absorbed by the oceans through gas exchange with the ocean, which has the largest area of contact with

the atmosphere. This carbon dioxide is used in the photosynthesis mechanism by the plant, microscopic creatures I mentioned at the beginning of my speech. Put 1 liter of sea water in a bottle and look. You see it as just water. However, there are millions of phytoplankton, microorganisms in a spoonful of that water, and all of them are creatures that produce equivalent to the production made by trees and plants on land, from the air we breathe to our climate. In a sense, they are invisible heroes. Carbon dioxide is used by these creatures. These creatures are in turn consumed by the copepods, the zooplankton I mentioned earlier. The energy here is transferred to the next step. These creatures are eaten by anchovies. Anchovy cannot exist without copepods. Because copepod is the main food of anchovy. As these copepods defecate during their lives, carbon starts to be sent to the bottom of the sea by these creatures. This is called the biological carbon pump. In other words, our excess carbon dioxide in the atmosphere undergoes some kind of change and modification in the seas and is buffered towards the bottom of the sea with the faeces. It is also a rich nutrient content for the life at the bottom. We need life there too. Because the system flows downwards, these are our recyclers depending on gravity.

Therefore, if these microscopic creatures consume microplastics in their own environment, there is no escape for an anchovy. Anchovies not only ingest microplastics by eating these creatures, but they are also directly exposed to the high level of microplastic pollution in the Black Sea as they filter the water. The fact that we find microplastics in the faeces of these creatures, which are also found in the faeces of other fish, prevents this carbon flow towards the bottom. Because plastic is a floating material, experimental studies show that instead of sinking, these plastics remain suspended near the surface, even decomposed by bacteria at depths where they should not be, and this carbon dioxide is released back into the atmosphere.

The plastic that we use recklessly or that we use consciously and say “I sent it for recycling, I feel so comfortable” ends up in the sea in ways we would never imagine. It affects the life there in ways we never imagined and actually shapes our comfort on land and our future. Because new studies show that plastic also affects the climate very seriously. We can talk about a very serious greenhouse gas emission in the process from the search for the raw material of plastic, its transportation,

processing, conversion into plastic, use and disposal of plastic, to its termination and decomposition in nature.

Unfortunately, if these mismanagements are not corrected, if this production trend continues and our consumption habits do not change, we know that the amount of plastic in the ocean will increase exponentially in the very near future due to global production.

Plastics will affect both the biogeochemistry of the sea, that is, they will affect the functionalogy, which is critical for humans and for the planet, and they will affect our climate. Because we expect there to be more plastic than plankton in the near future. The concept of the seventh continent on the surface, in the ocean, is the visible part. The invisible piles of microplastics will cause the sea to warm regionally. This warming will change the whole system in the sea. Because everything from light transmittance, that is, from optical features to the physicochemistry of water, everything will change. As I said at the beginning, the sea is a system dominated by microbial communities and these creatures are incredibly responsive, incredibly sensitive to environmental change. If these are affected, it means that the future of the ocean, our future and the future of the planet will be seriously threatened.

To summarize briefly, the Black Sea ecosystem is not the ecosystem it was 60-70 years ago; it is in a process of rapid change and destruction. Worldwide studies show that the Black Sea is one of the most degraded ecosystems in the world in terms of both water quality and biodiversity. There is a European Union project between the Black Sea countries, and if you look at the results of the EMBLAS project, you will see that especially the anoxic zone has risen regionally higher compared to previous years. This confirms that the limited life is becoming more limited and causing serious habitat losses.

You often talk about the importance of reducing single-use plastics, you tell us to pay attention to this and you often warn us. But I feel like it's putting too much burden on the conscience of the individual. It's such a big problem that I don't think that putting so much responsibility on the individual without a systemic change can create a permanent solution. I wonder if a systemic change is possible?

As individuals, yes, of course we should take our responsibilities, but is it possible to change the system as individuals? Or should we find another way?

Ü. A.: You are very right in what you say, but we have a rapidly growing sector with unimaginable budgets. We have a life surrounded by plastic. It is hard to perceive, but there is plastic even in liquid form. In the creams you use, in the pills you drink, even in agriculture. Currently, in agriculture, seeds are covered with a plastic film so thin that it is invisible to the eye. This is to protect the seeds against organisms and to prevent the seeds from spoiling. Plastic, which is already a complex material, is used in many areas and in a very complicated way. It is really difficult to control. Yes, we need a systemic change. With international agreements, the United Nations and the European Union have great efforts, actions and strategies in this sense. However, there is a sector that is so strong that it cannot be said that you will not produce it anymore. The sector needs an alternative product to be able to say this. Because everything has been replaced by plastic. It is necessary to think in the short, medium and long term. There are very serious R&D studies on this issue both in the world and in our country. But the alternative product should not only be for a disposable cup or fork.

Plastics can be short-lived and long-lived. You are talking about the components of a car or a computer. You use them for a long time. But when we say disposable, we are actually talking about things that we can easily replace with things we previously used. In the past, we didn't even have a paper napkin. Everyone had cloth napkins, or when we were kids, we all had thermos. Sandwiches were wrapped in cloths or napkins. Now everyone is stretching them. So yes, systemic and international sanctions and changes are needed. The first thing to do is to reduce the production of plastics and in the first place, the continuation of the irreplaceable alternative products that cannot be found. But if this production is to continue, the additive chemicals added to these plastics need to be improved. Because although plastic creates a physical problem, the real threat is the chemicals it contains. Especially in the process of deterioration and abrasion, the chemicals it releases to both living things and nature are dangerous.

When you look at the individual, I'm not just talking about plastics, people say: "Everyone is doing it, so what if I do it? I mean, what can I do if I try to change

this now? Millions of people are doing it.” It is very wrong to think like that. Well, I am studying on plastic pollution. Do I live 100% plastic-free? I would be lying if I said so. It is not possible to live 100% plastic-free. Look, even my headphones are plastic now.² But I am a conscious consumer. I always read the labels on the clothes I wear. I don’t have money for plastic. Instead of buying 10 trendy blouses in different colors and models, I prefer products such as cotton, viscose or tencel. Yes, the prices of these products have increased recently due to increased awareness. But I always say that I would rather have one t-shirt with natural content than 30 synthetic t-shirts. When you start to reduce your individual burden, for example, if you have a refillable flask with you, if you do not use plastic bags but use shopping bags, your burden on nature decreases.

Every kind of consumption has a carbon footprint on the planet.

Recycling is perceived as zero waste. However, zero waste philosophy means using energy resources efficiently and not wasting them. This includes both water and electricity. To summarize, individual awareness is very important. One of my favorite slogans is “Be part of the solution, not part of the problem.” Think about it, you can reduce your own burden. Make a very simple calculation. Collect your plastics for a week. Look at what type of plastic products you consume. Unfortunately, most of this is packaging as a result of the system pushing it into use. In the past, everything used to be in the boxes, chickpeas, lentils, flour... You used to go and fill it up at the store and buy it. Still, it is local productions that do this. So, this is actually what we call city slow. Supporting local, reducing carbon footprint, packaging, waste is a very important step. Just see your own burden. Realize what you can change, what you can improve in your life. Remember, the change you make in your life by rejecting disposables affects those around you. Even if it requires a systemic change at first, rejecting disposables individually will make us achieve significant breakthrough.

As you know, the ministry had a plastic bag policy. The bags were made chargeable. In recent years, at our monitoring points in the Black Sea region, we have seen a significant decrease in the amount of shopping bags that have just entered the

2 The podcast was recorded at the zoom meeting. Ülgen Aytan pointed to the headphones she used during the interview while making this statement.

system. But what happened was that while these bags were being reduced, the transparent plastic bags in grocery stores and delicatessens, which are more perishable and have worse materials, have been used crazily. And on top of that, there was the pandemic. So, evolving towards “how can I improve this on my own?” is a very important step.

I think the system is too big for us to change and we need to start with our own lives. You mentioned your Instagram page. Now we know that you are trying to do citizen science and making a special effort to raise awareness. You are trying to adapt the concept of *plaston*, which you have introduced to the world of science, to everyday life. Can you tell us a bit about this *plaston* page and your interaction with the public?

Ü. A.: You also participated in the marine literacy course. We met on a common blue denominator. It was very enjoyable. Unfortunately, marine literacy and marine awareness is very low in our country. My aim on the *Plaston* page is to raise awareness about the seas, to keep the sea on the agenda, and to raise awareness by keeping this issue up to date by showing our efforts regarding plastic pollution, microplastics, which is the fastest growing threat in the seas. We publish our work on our Instagram page and I also talk about this issue on national news channels such as *Çevre TV* and radio programs. I try to be visible in a way that the public can understand. I am an idealistic person; my team and I work in a multidisciplinary way. The work we do is very labor-intensive, but I am not in favor of sharing this work only with the scientific world and keeping it in the archive. It must necessarily contribute to a change, an effort. That’s why I invite everyone to follow the *plaston* Instagram page. When you detect any pollution-related situation, if you share a photo or video of it with us, I would be very happy to use it to contribute to national and international awareness.

We have a set of three questions linking the *Koyu Yeşil* episodes. If you were to rank the environmental problems in the Eastern Black Sea region, I would like to ask you which problems would be in the top three.

Ü. A.: Plastic is one of the most important problems. The reason for plastic is inadequate waste management after user behavior. Of course, uncontrolled fillings and dumping related to this inadequate waste management are also very important environmental problems. Because plastic contains a number of hazardous wastes that need to be disposed of properly. In this sense, local governments have a huge role to play.

Chemicals used in agriculture in the region are a major threat to the Black Sea. Ship traffic related to fishing in the region is also a pressure that should be taken into consideration regarding pollutants as a marine source. I am not saying it is directly fishing, but it should also be taken into consideration. Waste, especially plastics, is a huge pressure right now. We can talk about a lot of other pressures like climate change. But climate change is a pressure that is happening globally, with our collective contribution. That's why the most painful part for me is inadequate waste management, especially in the region, unregulated, uncontrolled dumping and filling. And then there is tourism, which has been growing very fast in recent years. Tourism contributes to both waste and other chemical use.

Actually, I was going to finish the podcast, but when you mentioned tourism, I wanted to ask another question. We know that one of the most important problems in the Eastern Black Sea region is the deep discharge problem. There is also a tourism boom. It seems like there won't be a space without a bungalow in every valley. And there is a great lack of planning and uncertainty as to where the sewage will go. Would you like to tell us more about this issue of tourism and deep discharge?

Ü. A.: Here again we come to local governments. Because this should be a regional strategy. There are provincial action plans on marine litter that we have developed in cooperation with the ministry on marine litter and plastics. In fact, our ministries have very good regulations in line with the European *acquis*. But the problem is about their implementation at the local level. Because the controls are inadequate. There are very important legally binding regulations such as the Water Framework Directive and the Marine Strategy Framework Directive on what needs to be done for the sustainability and healthy functioning of these

resources. Prof. Nesrin (Algan) already has already emphasized this to a great extent. I listen to her with pleasure, but all these things must also be implemented and supervised at the local level. Now we see this problem very clearly here. Let me tell you something tragicomic. We are conducting a scientific *TUBITAK* project in the Black Sea with my team of 15 people. We are sampling microplastics in the coastal area by ship. While I am sampling microplastics, the local administration on the opposite shore, for example in Giresun, is dumping their garbage on the seashore under the name of excavation. And I collect microplastics there. It is very difficult to collect microplastics from the sea. We bring the samples and work in the laboratory for days, sometimes months, extracting them from seawater. We count them under a microscope. Then we take them to a device that we call fit adjustment, do chemical characterization, see if they are polyethylene, polyamic, etc. and try to determine the source. I have videos about this. I published them on the platform. I say, "Look, I am conducting this study here, in the whole Black Sea region, with this *TUBITAK* project to analyze the source, but the source is in front of me." It is very clear, tragicomic, so I don't need to do this research. Anyway, if I cut that source, I will have stopped an important input for the Black Sea. Now it is the same with tourism. Every time I go into the Firtına Valley, I feel like I've gone somewhere else, I can't believe it. This lack of control will be the end of us. Unfortunately, like in mucilage, we come to our senses in changes and destructions that are visible and almost impossible to control. Just like we only remember death when we go to someone's funeral.

This sea has a carrying capacity. This aquatic ecosystem has a carrying capacity. Such multiple pressures have created mucilage of that size in a sea like Marmara, where there is limited water exchange. We as marine scientists already knew that this system could not withstand such pressure, and we know this for the Black Sea as well. Destructive changes continue. We are at a critical threshold, either we change or we will have passed the irreversible part.

Awareness is also very important in local governments. Unfortunately, even people with a high level of education, who we expect to do great things as administrators, can get caught up in this movement when they enter the system. If he/she is aware, he/she will protect it. Because the power is in his/her hands locally. We need to do this here. I hope that we can increase some of our awareness and preserve this

special ecosystem in its current state and pass it on to the next generation without irreversible changes.

Thank you for answering the supplementary question. If we focus on the environmental problems you listed for the Eastern Black Sea region, what kind of changes do you think have happened in the lives of people and living things? What has changed in our daily lives?

Ü. A.: Unfortunately, in this rush of life, we are talking about a community of people who have completely forgotten themselves and live unconsciously. I am included in this. Our climate is changing due to all these anthropogenic pressures, including plastic pollution. Now, we have been observing it frequently in the Black Sea in recent years. There are seasonal anomalies. Winter is not like winter. Summer does not come when it should. When it comes, it comes with extremes. In recent years, we have observed extreme floods, overflows and landslides in the Black Sea. Again, we are massacring forests under the pressure of tourism. We are deforesting. We are deteriorating soil quality. Therefore, we disrupt the balance of the ecosystem. We have already damaged the biochemistry of the sea. Depending on our activities, if the winter is warmer than it should be, if there is not enough storm precipitation mixture, the deep water in the sea will rise up. For example, they say, "There are no anchovies this year." There cannot be anchovies. The sea water temperature has changed, the direction and speed of the entire current system of the sea has changed. The number of microorganisms in the sea that feed these anchovies has changed. By changing climate conditions, the physicochemistry of the water, plastic pollution, as well as destroying the structure of the food chain through overfishing... We are affecting it with so many things that people don't realize it. We already have just anchovy left to get from the Black Sea. What has changed since the 1950s? Fish that used to be inedible are now the most popular fish. Because they stayed. They didn't even eat haddock, they used to dump anchovies at the bottom of the tea plantations as fertilizer. Now we are experiencing serious fluctuations even in anchovies in recent years.

It affects us very much socioeconomically. It also affects us health-wise. We are experiencing serious disasters. The Black Sea, the Atlantic and even the Pacific

play a role in the climate change-related disasters we experience here. Because it is a chain of systems. The sea is connected to the atmosphere, the atmosphere interacts with the sea. The emissions occurring in the Atlantic affect our climate change here. When we consume too much plastic, when we use these chemicals unrestrictedly, when we don't reduce our carbon footprint, the destruction will continue. We know scientifically that the effects of climate change will increase exponentially. We know that the frequency of storms, floods and overflows will increase from now on. But in recent years, in our comfort zone, we have placed ourselves above nature, isolated from it. The top of creation! Everything was created for me and I can use it brutally. No, there is no such thing, you are a part of that nature. When you die, you will decompose again and you will be part of that nature. I am skipping the spiritual part, but the material part is like that. There are cycles in nature and we are part of it. So, nothing happens to the system. We will perish, we need to understand that life started with microorganisms. These are creatures that can protect themselves in the form of cysts and spores, and even if we disappear, they will cause life to reappear in an optimum environment centuries later. Therefore, we must be able to understand that we will disappear. You should definitely see yourself as a part of this system. Everything starts with this.

Where people's awareness increases, environmental social movements also grow stronger. What is the most striking environmental movement image or slogan you remember?

Ü. A.: One of my favorite slogans in Turkey is "Save your sea." If there is a sea, there is life, I love this very much. And about plastic: "There is no planet B!" We have no other choice! This is what we have, we have to take good care of it. One of the most valuable ones for me is "be part of the solution, not part of the problem."

Thank you very much. In this episode of *Koyu Yeşil*, we focused on the multiple pressures on the Black Sea and plastic, which plays the most important role in this pressure. Thank you for doing citizen science in addition to your scientific research.

Doğu Karadeniz evre sorunları tarihi ve bu sorunların etrafında oluşmuş olan evre eksenli toplumsal hareketler dünya tarihinin bir parçası olduğu kadar bireysel hikâyelerimizin için de önemli dönüm noktalarındandır. İşte Koyu Yeşil, hem podcast serisi hem de kitap olarak, bu dönüm noktalarını anlama çabasını içermektedir. Kitap içinde Cemil Aksu, Hakan Tekin, Oğuz Kurdoğlu, Melek Mutioğlu Özkesen, Nazlı Demet Uyanık, Nesrin Algan, Uğur Biryol, Ülgen Aytan, Şükran Özçakmak, Yasemin Yılmaz ile gerçekleştirilen söyleşiler yer almaktadır.

The history of the Eastern Black Sea environmental problems and the environment-oriented social movements that have formed around these problems are important turning points in our individual stories as well as being a part of world history. Thus, Koyu Yeşil [Dark Green], both as a podcast series and as a book, is an attempt to understand these turning points. The book includes interviews with Cemil Aksu, Hakan Tekin, Oğuz Kurdoğlu, Melek Mutioğlu Özkesen, Nazlı Demet Uyanık, Nesrin Algan, Uğur Biryol, Ülgen Aytan, Şükran Özçakmak, Yasemin Yılmaz.

ISBN: 978-605-73818-3-5

